

C U P R I N S U L

	<u>Pag-</u>
CICERONE THEODORESCU: Copiii cartierului (I)	5
MIHAI BENIUC: Simpli sînt ca brazil	16
NICOLAE TĂUTU: Moment	17
•	
ION MARIN SADOVEANU: Ion Sîntu (fragment de roman)	18
•	
VIRGIL TEODORESCU: Suita pentru alegerile în Sfaturile Populare, 1956..	76
PETRE SOLOMON: Jelania morților lipsiți de dreptul de vot	80
•	
REMUS LUCA: Liniștea iernii (povestire, II)	81
•	
DIMOS RENDIS: Argonauții (poem) (<i>în romîncște de Ioanichie Olteanu</i>)	158
•	
ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: O discuție în azur	184
IOAN MEIȚOIU: Stele în adîncuri	186
•	
EMILE VERHAEREN: O seară (<i>în romîncște de Radu Boureanu</i>)	187
H. HEINE: Cîntece despre facerea lumii (<i>în romîneșie de Nina Cassian</i>); Valea plîngerii (<i>în rom. de Veronica Porumbacu</i>); Pentru liniștire (<i>în rom- de</i> <i>L. Jliescu</i>); Poseidon; Purificare; Mărturisire (<i>în romînește de N. Argintesm-</i> <i>Amza</i>)	188
•	
GAZETA LITERARĂ la o sută de numere	195
LITERATURA REALISTĂ INTRE 1920 și 1944	
D. SOLOMON: Problema intelectualului în opera lui Camil Petrescu	196
TEORIE ȘI CRITICĂ	
N. TERTULIAN: Caracterul reacționar al teoriei „autonomiei esteticului”.	215
RECENZII	
H. ZALIS: „Moștenirea”.	238
AL. POPOVICI: Cărți noi pentru copii	240
CORNELIA ȘTEFANESCU: Vladimir Beleaev: „Cetatea veche”.	243
H. Z.: „Akademos”.	245
I. H.: Rusalin Mureșanu: „Coboară munții”.	247
•	
REVISTA REVISTELOR: Poezia din „Steaua”; Flacăra	249
MISCELLANEEA: G. Călinescu și omul nou; Poezie și vulgaritate; Despre tonul ditirambic ; Confuzii și greșeli în tratarea unei probleme importante _____	252

COPIII CARTIERULUI *)

(1930—1933)

ȘOAPTE

I

Șoapte-n zidul mic
 La răscruci umile:
 — „Somn ușor, Chitic...
 — Somn ușor, Vasile...”

Inima da ghes.
 Își uita năpasta:
 ...Bine le-a mai mers
 Toată noaptea asta!

Haita de conași
 Mline, o să vadă!
 ...Nu poți să le lași
 Țara-ntreagă pradă.

String cureaua-n burți...
 O să meargă veste!
 ...Porumbei, prin curți,
 Zboară—manifeste.

ZI DE PLATĂ

-Astăzi este zi de plată:
 — La brutar...
 — La măcelar...
 Leafa dinainte-i dală:
 — La lăptar...
 — La pantofar...

Coase maica, ști-o sflntul,
 Și tot ațâ-i de plătit,
 Ață să-nconfori pământul
 Și mai ai, n-ai isprăvit.

*) Ciclul de poeme „Copiii cartierului”, din care publicăm primul capitol în n-rele 2 și 3 ale revistei, urmărește să prezinte o imagine a frământărilor sociale din țara noastră în anii 1930—1933, anii Griviței, prin prizma vieții copiilor de muncitori din vechiul cartier ceferist.

*Așa de s-ar face fluvii
Cită s-a cusut la noi,
Să te duci pe dînsa, nu vii
Două veacuri înapoi.*

*Leafa ei e dată, toată.
Zi de plată, zi de-amar.
Nu ne-a/unge niciodată:
— La brutar...
— La măcelar...*

*Negru vine, de cărbune,
Taica... Însă la copii
El nimica nu le spune,
Numai din oftat îl știi.*

*CU cărbune, știe-l sfîntul,
A-nghițit, să-l sufle-n vînt,
Ai vedea c-așează vîntul
Doar cărbune pe pămînt.*

*Leafa lui e dată, toată.
Zi de plată, zi de-amar.
Nu ne-a/unge niciodată:
— La lăptar...
— La pantofar...*

*Stăm ca muștele în ațe
De păianjen, colo-n pod.
Maica, are două brațe.
Taica, s-a topit de tot.*

*... Vine ea și-o zi de plată!
Și va fi o plată grea.
Zi de plată-adevărată...
Vine-odată. Vine ea.*

PUI DE BOGDAPROSTE

*Singur, aplecat, puțin,
Ochii duși, palma pe gură:
„—Of! Tu-mi-te-n fum de trin...”
De pe pod, oftînd, înjură.*

*Trece fumul peste pod...
El cu covrigeii-n mînă
Pe șirag,—un țînc, un plod—
Cîntec obidit îngîină.*

COPIII CARTIERULUI

„—Mult ești negru
Și hain
Gros ca jegu,
Fum de trin...”

Lîng-opinca lui acum,
Cu no/îțele-ncurcate,
Un bocanc se-oprește-n drum..
Strimb. Cu tocuri scilciate.

Un băiat... Nădragi, bocanc.
— Ce faci dom-le?
— Ai te cară.
— Mă, eu vin...
— Veniși la țanc!
— Vin și eu tot de la țară...
Ai părinți?
— Am ...
— Unde sînt?
— Sînt acasă... In pămînt.
— Zău ?
— Și ce vrei ?
— Ei drăciei
... în pămînt ?
— Ce-ți pasă ție.

Cellalt, mîinile-n nădragi:
— De, morminte! Locuri drag
Ți-o fi dor.
— Ce dor?
— De-acasă.
— Mă-ta!
— Bă...!
— Păi ce te bagi ?
Du-te, dom-le, și mă lasă...

— Ce mă-njuri?
— Că-s necăjit.
— De-unde ești?
— Sînt de departe.
— Ai fugit ?
— Ba, m-a zgornit.
— Cine ?
— Foamea, de...
— Știi carte ?
— Invățai, păi cum, și eu...
— Cite, mă?
— F-o patru clase.
— Meserie, știi ?
— E greu.
— O să-nveii.
— O să mă lase ?

CICERONE THEODORESCU

— *Care-i meseria ta ?*
— *Covrigeii... pe şiraguri...*
— *Şi-altă treabă ? Alt ceva ?*
— *Treabă ?... ricle:*
— *Furtaşaguri...*
— *Poate vii la noi... Ce zici ?*
... Ochii vii, palma pe gură:
— *Unsă viu ?*
— *La ucenici.*
— *Nu vă bate ? Nu vă-njură?*

— *Las-o p-aia. Nu-i nimic.*
... Ochii vii azvîrle ace:
— *Vasăzică... ucenici*
— *Ucenic... Da' om te face!*

Fum îneacă podul... Zvon.
Trec mărfarele betege.
— *Cum te cheamă ?*
— *Cum ! Ion.*
... Şi te face om?
— *în lege.*

— *Om...*
— *Păi, om !*
...Privi, strein,
Ochii duşi, palma pe gură:
„— Oj! Tu-mi-te-n fum de trin”
De pe pod, ofînd, înjură.

Trece fumul peste pod...
El, cu covrigeii-n mînă
Pe şirag—un ţînc, un plod —
Cîntec obidit îngîă.
— *„Mult eşti negru*
Şi hain,
Gros ca jegu,
Fum de trin...”

Din şirag, un covrigel
Rupe si-l întinde:
— *Na' !*
Cellalt ronţăie. Iar el:
— *... Şi te face om ?*
— *Păi, da.*

Scurt opinca şi-o Urşi
Ca şi cum ar trece pragul
într-o casă nouă, şi —
Puse după gît şiragul.

— Nici așa... Mi s-a urît !
Ce-o să pierd ? Ce-o să mă coste?

...Uite-așa s-a hotârît
Micul pui de bogdaproste.

ȘCOALĂ DE UCENICI

băetan se scoală
Cu-o întrebare — bici:
— „De ce, la ei la școală,
Se dau doar note mici?”

Satrapul, cu-o sudalmă,
I-a replicat pe șleau:
— „Ai notele în palmă !
CU ții, atîta-ți dau”...

El nici clintește calma
Privire. Fără glas.
Atît: întinse palma.
Și-ntinsă a rămas.

Nu-i astăzi prima oară
Cînd viîind — lăstun —
Se-nalță și coboară
Nuiiua de alun.

— „Cinci... Șase!... Te mai ține
Cureaia?... Ți-e de-a/uns ?
Mă, șapte nu-i de tine!”
...Nimic el n-a răspuns.

Cad, grele, nu de-avalma,
Nuia după nuia...
— „Mai ții, Vasile, palma?”
Satrapul surîdea.

Dungi vinete înșiră
Nuiiua de alun.
Băieții-abia respiră.
El dă ca un nebun.

— „Să vă aduc barosul
Să-i dați și-n cap... Și-amin!”
...Chitic, vijeliosul,
— Cîțiva îl trag, îl țin —

*Se-nalță-n bănci, să sară,
Cu pumnii în nădragi...
Satrapul:—„Ieși afară!
Afară! Ce te bagi?"*

*Doar ochii-a-ntors spre clasă
Vasile: —„Ieși, Chitic".
Rizînd, Satrapu-apasă:
— „Să iasă! Și eu zic.*

*Mai vrei? Mai ține încă.
Na șapte.Uite opt".
... Și-n palmă parcă-i brîncă.
Și-un deget s-a răscopt.*

*Băieții înc-o dată
Atunci l-au cunoscut:
Să țină-atît să-i bată,
Nici unul n-a putut.*

*Se învîrtea odaia.
El nici clinea din loc.
Cu palma—ca văpaia.
Cu ochii—ca de foc.*

*Satrapul:—„Mda! Ai zece...
Mă, cîine, ești deștept!
Norocul tău, zevzece...
Eu sînt, cum vezi, om drept".*

LA SCALDĂ

*Un morman de bocanci și opinci
Stă pe mal uitat de cînd veacul...
— E de prînz?
— O fi trei ?
— O fi cinci ?
— Ceasul?
— Păi da...
— Știe-l dracv? !*

*Cinci băieți... Capul greu. Trupul plumb.
Lacul leagănă cerul de toarte.
Foșnitor
Lan adînc
De porumb,
Leagănă, pînă departe...*

*Fericire cu-ofțatul amar:
— Bună-a fost !*

COPIIR CARTIERULUI

— Mătăsoasă...
— ... Și caldă.
— Mai venim.
— Când venim?
— Mîine, iar...
— Ți-a plăcut ?
— D-apăi cum.
— Bună scaldă !

Cinci băieți... Șoșotind. Dormitînd.
Lacul schimbă o sută de fețe.
— Ai mai sta?
— Ași mai sta.
— Pînă cînd?
— Pîn-la adînci bătrînețe...

Unul scarpină lutul—pe brînci—
Și-ntr-o doară, sub unghia-i neagră,
Lutul ud prinde urme adînci:
Un profil a-nceput să se-aleagă!
— Ce faci, dom-le?
— Mă joc.
— Ce-ai scornit?
— Eu? Nimic.
— Desenezi fără gumă?
— Bun desen...
— E Satrapul...
— Leit!
— Tu, Ioane, ești pictor, nu glumă.

... Lîngă lac, tînăr lan de porumb
Oglîndîndu-se pînă departe—
Lan adînc,
Vestitor
Aur scump,
Oglîndeau ale malului toarte.

PROFESORUL CEL TÎNĂR

Un suflet viu într-o stihie
De sclavi-copii și de roboți,
Profesorul cel tînăr știe
Să și-i apropie pe toți.

Liceul lui departe-n centru
Iar locuința-n cartier,
Făcea cîteva „ore” pentru
Copiii drumului de fier.

...Țin greu creionul pe hîrlie.
 Ce carte să învețe-aici?
 Aici sînt doar „la meserie”...
 E școala doar de ucenici.

Fugind, adesea, de la școală,
 — Mai bună-i scaldă, negreșit —
 La ora lui, nici pomeneală,
 Nu trage nimenea „la fit”...

Cînd el, din încărcate torbe
 învățăturilor dă cep,
 Un suc se-alege dintre vorbe
 Și ce vorbește el, pricep.

Nu c-ar fi tobă, ei, de carte.
 Mai mult sînt tobă de bătăi.
 Dar simt—la ora lui—departe
 De ei, nuia și vînătăi.

Necazuri cîte-ar fi, cu mia,
 L-aud—și nu dau înapoi:
 — „Copii, vă faceți datoria?
 Să nu mă rușinez de voi!”

FEL DE FEL...

âtrînul muncitor socoate
 Că de-nvălat sînt fel de fel...
 De-aceea, iar, pe apucate,
 A stal la lecție și el.

Și-acum în pauza cea mare
 — Cu ucenicii-n banca lor—
 Adînc, domol, cu grea mirare,
 Vorbea bălrînul muncitor:

— „Morfologie”, mă! „Sintaxă!”
 „Vocabular!”... își face dîră
 Și-n capul meu această praxă...
 Pe apucate, cîle-o țîră...

„Verb”. „Substantiv”. „Adverb”... E tare.
 De carte, ce mai, e burduf..
 Și om de treabă. Și-o răbdare...
 Nu spune „nu”. Nu zice „uf”.

COPIII CARTIERULUI

*Cum văd, băieți, pe lumea asia
Sînt fel de fel de-nvățături.
Nu-i numai lipsa și năpasta.
Și nu sînt numai calcavuri.*

*Te-nvață... Simplu, clar. Explică.
Nici nu se poate mai ușor.
La verbe—sînt trei timpuri cică:
„Trecut”, „prezent” și „viitor”.*

*Și-a-nșurubal, la noi, ghiventul...
Și asta-i numai începutul.
Urît o fi la noi prezentul,
Urit o fi la noi trecutul,*

*Dar văd cum ochii lui se schimbă
Privind cu drag și răbdător
Cînd peste litere se plimbă
Un deget crud, neștiutor...*

*Și-nveți nu numai romînește
Așa, profesor ascultînd...
De viitor cînd vă vorbește,
Ce multe-or fi la el în gînd!*

*...Vorbea bătrînul. Ce se-nlîmplă?
E-o primăvară-n el, sau ce-i?
Nici nu mai pare nins la tîmplă,
Ci luminat de ghiocei.*

*— întinerești cu cît cunoști!
îmi place, mare, profesorul.
Vă-nvață el și timpii foști,
Dar vă învață: viitorul.*

VĂTAFII BUCURIEI

*Seară. După muncă. Zece
Ucenici Ungă un pom.
Gura lasă apă... Trece
Borșul, cald, din om în om.*

*...Numai meșterii sînt oameni?
Fie... Meșterii întîi!
Greu cu ei să te asameni
Cînd pe mina lor rămîi.*

*Li se-neacă ochii, gândul,
De sudoare și de praf.
...Cînd o să le vină rîndul!
(E, și-aicea, un vătaf).*

*Cîte securi înghițitei
Pe Ion îl doare-n gît...
— Ce-nghiți, mă?
— Răbdări prăjite.
— Răbdă, măi
— Să rabd. Dar cît!*

*Ia, Ion, de coadă blidul
— La perete, ținc flămînd —
Parc-ar ține-n spate zidul
înghițind și așteptînd.*

*...Caldă, bucuria, trece
Aburînd să-ți vină rău...
Și-i o tristă ciorbă rece
Pîn-să vină rîndul tău.*

*— Bogdaproste!... Bună zeamă...
Și-unul dintre ucenici:
— Bogdaproste, mă, te cheamă!
...Dacă „bogdaproste” zici.*

ZEII DE FONTĂ

*... Mu•ate măști de circumstanță,
Uitînd cafelele în cești,
Cu chipuri albe, de faianță,
Direcția — e la ferești.*

*întruchipare concentrată
A zăcămintelor de chîn,
Pași grei și vorbă măsurată,
La miting muncitorii vin.*

*în blocuri vin, vorbesc pe față,
Din toate părțile, prăpăd:
...Iar ucenicii văd, învață
Și pun la inimă ce văd.*

*— „Frați muncitori din Ateliere
Și robi ai drumului de fier...
Cătați-vă în voi, putere!
Dreptatea nu e de la cer”.*

COPILII' CARTIERULUI

— *Bătrînul nostru! El i-adună!*
— *El e-n partid...*
— *Bătrînul?*
— *Da.*

*...Voi credeți premii cu cunună
C-or să ne vină, dac-om sta?
„Ca fonta noastră, pîn-se coace
Și ca oțelul în cuptor,
Dreptatea singură se face
In focul ei mistuitor!”*

— *„Dospește-te, aprinsă fontă...”
Răspund ciocanele-n ecou.
— „Ce-i vechitură, la remontă!”
— „Să ardă, flacăra, ce-i nou”.*

— *„Ca fonta pîn-se coace bine
Și ca oțelul în cuptor,
Dreptatea de la noi ne vine !
N-or să ne-o deie dumnealor”.*

*Un șir de ucenici, în față.
Un bloc de oameni, îndărăt.
...Iar ucenicii văd, învață
Și pun la inimă ce văd.*

•

— *„Telefonați la Siguranță...”
— „Încep, iar, ăștia, cu povești?”.*

*...Mirate măști de circumstanță,
Direcția — e la ferești.*

(Continuare în numărul viitor)

MIHAI BENIUC

SIMPLI SÎNT CA BRAZII

*Simpli sînt ca brazii și ca nalții munți
Oamenii aceștia cu sudori pe frunți,
Oamenii aceștia meșteri în tunele,
Meșteri în baraje și în toate cele.*

*De le spui că fapta ce-au făcut-o-i mare,
Ei la tine cată-n față cu mirare,
Căci ei doar făcură ceea ce știură,
Cum alune tufa și cum murul mură.*

*Și de-i pui medalii unuia pe piept,
El în ochi îți cată zîmbitor și drept
Și e bucuros că ți-a făcut plăcere
Depășind o leacă ceea ce se cere.*

*A ieșit din mină, merge iar în mină,
Vede doar arare soare și lumină,
Și-a călit virtulea-n lampa de carbid,
Iar credința vieții-n luptă prin partid.*

*Iar cînd bea paharul pînă-n fund cu sete,
Știe că partidul cinstea ce i-o dete
E ca-n muncă zilnic și mai mult să facă,
Și mai mult să dee, și mai mult să placă.*

*Vezi, trufia nouă asta-i, asta este,
Cată să fii vrednic și le nalță peste.*

MOMENT

*Cînd versul tău nu-l știi cîntat
De-un fraged glas de fută
Cînd își așteaptă pe-nserat
Iubitul lingă poartă,*

*Cînd versul tău nu-l știi doinit
De cel plecat pe sapă,
De cel din mina de lignit,
De călător pe apă,*

*Cînd versul tău nu-l știi păftaș
În orice bătălie,
Sorbit în luptă de ostaș
Ca-n basm o apă vie,*

*In van îi făurești și-l scrii
Să-ți măsure nemurirea,
Nu-n bronz, nici în antologii
Își află prețuirea,*

*Ci-n lupta-ne de zi de zi,
Ca razele de soare
Ce se răsfrîng în valuri mii
Din marea sclipitoare,*

*Și vor ajunge pin-la mal
Căci au iscat în pripă
O lurne-n fiecare val,
Chiar de-au trăit o clipă...*

ION SINTI(T)

Înaltă, bine sprijinită pe un Lrîu de piatră . în care intraseră și blocuri de marmoră cu inscripții grecești și turcești găsite în săpături, casa doctorului Matei Sîntu, cu acoperișul țuguiat, cu terase, cu grădini, cu curți interioare și o consolidare solidă la mare, pe care în câțiva ani numai s-au prins oțetarii și salcîmii era cea mai răsărită și de toți cunoscută în partea de jos, dinspre port, a orașului Constanța. Și prin casa aceasta care impunea, dar și prin munca lui încordată de dimineața pînă seara doctorul se făcuse cunoscut în orașelul în care o adevărată viață românească abia acum se închea. Trăia aci, în viața lor de „constănțeni”, în prima decadă a veacului nostru, o mîna de oameni — medici, profesori, advocați, ba și câțiva scriitori — cari aduceau în Dobrogea obiceiurile provinciei lor de origină. Moldoveni, olteni, ardeleni, se întreceau care pe care să ajungă dobrogeni, ceea ce nu-i împiedica, în anumite împrejurări, să-și aducă a-minte de obîrșia celui despre care vorbeau, cînd vorbeau, și cu un anumit înțeles, într-o interpretare mai întotdeauna îndoielnică să o pomenească. Astfel față de ascensiunea profesională și socială a doctorului Sîntu, concetățenii lui vorbeau cu un zîmbet între admirație și invidie și cu cîte o „știe olteanu să se chivernisească, nu glumă”. Mai cu seamă casa lui cea nouă și felul în care **Amelica** se pricepea s-o gospodărească năștea și hrănea pizma aceasta. Ceilalți, siliți să trăiască prin vechi case turcești cu clădire solidă de piatră numai jos, unde se țineau mărfurile, cu șubrezi pereți de paiantă și lemn, la etaj, pentru oameni bătuti de vînturi, neîncălziți de un foc ce-și pierdea căldura prin hornuri proaste și ferestre rău închise, se uitau cu jînd la casa mîndră și solidă a doctorului Sîntu. Aproape în fiecare lună petreceri modeste strîngeau la doctor pe mai marii tîA gului. în salonul spațios, cu geamuri largi spre mare, fantezia unui meșter italian lăsată liberă de încrederea și nepriceperea lui Sîntu, pictase la întretăierea pereților boschete de trandafiri pe sub o perspectivă de coloane, admirată de toată lumea pentru că înșela ochiul și părea că lărgește încăperea. Iar sus, în cele patru colțuri, în medalioane, pictura reproducea patru busturi de marmoră („oamenii albi” ai lui Onuț, băiețelul doctorului. Așa îi botezase copilul în primii ani cînd s-au mutat aci). Erau

*) Fragment din romanul cu același titlu,

Caesar, Cicero, Horațiu și Ovidiu, firește. Legătura aceasta cu Roma și latinitatea fusese o bună idee a meșterului italian pentru care Șintu se felicita și era mai ales des lăudat de Predescu, directorul gimnaziului, profesor de istorie, de felul lui ardelean. Șintu ținuse mai ales la Ovidiu, vrînd să arate prin aceasta că știe să cinstească după cum se cuvine pe mai marii înaintași ai locului.

Dintre toți musafirii părinților săi cel mai nesuferit lui Onuț — acum băiat mare, trecînd în a doua de gimnaziu, învățînd încă acasă, după o hotărîță încăpăținare a Amelichii — era Predescu. Mic, chel, veșnic agitat, veșnic cu soluții pentru toate problemele, netezindu-și neîncetat un cioc ascuțit ca un vîrf de ac, purtînd la ghete pentru ca să pară mai răsărit tocuri foarte înalte — „că poate trece vrabia pe sub ele” — cum spunea doctorul Șintu, Predescu vrînd să răzbune o greșită idee pedagogică a mamei lui Onuț, că nu-l dă la școală, că nu-l lasă la un loc cu copiii, împingîndu-l spre un individualism primejdios, oriunde îl întîlnea pe băiat improviza un mic examen.

— Ia spune-mi tu, făcea el mîngîindu-l pe copil pe obraz și privind în jurul său la ceilalți ca și cum ar fi vrut să spună: „să vedeți că n-osă știe!”, ia spune-mi tu, Alexandru cel Mare a trăit înainte sau după Caesar? Sau cînd se afla în salonul doctorului, arătînd cu degetul înspre tavan: „Unde a scris Ovidiu Tristele?”. Și apoi, răsturnînd de îndată degetul înspre pămînt rostea rar și sentențios tot el: „Aici, tinere, aici între noi. tomitanii le-a scris”. Și-și lustruia chelia cu palma și-și netezea ciocul. Dar cea mai mare izbîndă Onuț a avut-o într-o altă împrejurare. Ca de obicei, Predescu, într-o reuniune mai mare, a început iar cu examenele lui improvizate. De data asta, după gesturile introductive de rigoare care exprimau îndoiala despre elev, în auzul tuturor, Predescu l-a întrebat cu simplitate voită: „Dacă Perșii i-ar fi bătut pe Greci, ce s-ar fi întîmplat?” Și Onuț a răspuns într-o doară, după cîteva minute: „N-ar fi fost bine!” A fost atunci ca o explozie de admirație. Toți au sărit să-l îmbrățișeze pe Onuț pentru deșteptăciunea lui. Chiar Predescu a fost entuziasmat. Dar în culmea fericirii s-a arătat a fi Nicolache Lambros, „ere gros” de coloniale și mare patriot elin. Lambros, un grec uriaș, cu un pîntec enorm și o față măslinie, cînd s-a apropiat să-l sărute pe Onuț pe frunte cu buzele lui groase și mustoase, băiatul s-a strîns, a închis ochii și a lăsat să cadă peste el ploaia asta de dezmierdări eline, grase parcă, pentru că Onuț nu-l putea desprinde în cunoașterea lui pe Lambros de un miros greu de untdelemn și arome, pe care-l simțea întotdeauna cînd trecea spre port pe lîngă negustoria bogatului grec.

întotdeauna, după un asemenea succes al fiului său, mai ales cînd se aflau cu toți la el în casă, doctorul Șintu, vrînd nevrînd, imita și el pilda lui Predescu. Și începea cu întrebări ușoare, cîteva, la care mai dinainte era sigur că are să răspundă Toderiță Clement, un băiețandru ceva, mai mare ca Onuț, bunul lui prieten, și cel dintîi în gimnaziul local.

Toderiță era? copil palid, nervos, pârînd mult mai mic decît Onuț din cauza făpturei lui firave. Într-o față neobișnuită, uscată, pe care umbre de puf negru se anunțau prea devreme, deasupra buzei și pe lîngă urechi, ochii mari, negri, calzi, curioși, cercetători, dădeau imaginea întregii lui ființe interioare. Toderiță era singurul copil al procurorului Georges Clement și al soției sale Glicheria, necontestată frumusețe a orașului, recunoscută chiar de cucoane cu adausul, firesc al comentariilor despre deșuchiatele ei purtări, din care bună parte erau adevărate. Numele acesta monahal îl avea de la o mătușă, călugăriță la Văratec. Dintre toți iubiții ei, nici unul

nu B-a priceput mai bine ca fantezistul comandor Henri-Eugen Crihan să găsească o alintare numelui ei rar. Ofițerul îi spunea „Glick” — ceea ce însemnează „noroc” în limba germană, și mărturisea cu vorbe mari și gesturi largi și teatrale că norocul lui pe lume a fost ea. Atunci moldoveanca asta durdulie și ispititoare, nestatornică și înșelătoare ca apa, râdea arătându-și dinții albi și frumoși și dădea ușor capul pe spate ca și cum ar fi fost biruită de greutatea și bogăția părului, negru corb. Piciorul ei mic călca de sus și înțepat, dând întregului trup bine făcut mișcări scurte, bruște și afectate. Din* vârtejul unei zile agitate de dragoste, Glick uita seara că mai e mamă și soție, după cum dimineața când deschidea ochii deasemeni nu-și aducea aminte, preocupată fiind de grija toaletei și a întâlnirilor, grele și mult mai delicate în orășelul acesta de provincie cu guri rele și ochi mulți. Firește că Amelica Sîntu era departe de a se putea împrieteni cu o ființă ca doamna Clement. Trebuia însă să o îngăduie și să o primească de hatîrul procurorului și de ochii lumii, ceea ce regulat îi reproșa soțului său, ea privind această înjosire a înaltei și severei sale morelecape o consecință a mutatului în provincie, în mijlocul lumii aștia ticăloase. Iar întrucît 11 privea, Georges Clement, chemat prin slujba ce îndeplinea să vegheze la echilibrul moral al societății, se împăcase de mult și cu viața din afară de casă a soției sale și cu murdăria și cu neorînduiala din casă. Dacă nu se cheltuia prea mult și se făceau strașnice economii, se arăta mulțumit. De aceea era bucuros cînd îl invitau la masă și căuta asemenea invitații, părălindu-i mai întotdeauna rău că nu-și poate lua și băiatul cu el. Căci singura mituiala care avea trecere la întregul procuror Clement era mîncarea. „Indulcește-mă, s-o-ndulcesc!” îi scosese poreclă un maestru de desen de la gimnaziu, Aurel Bobancu, un glumici, tare urît de constănțeni pentru că le spunea întotdeauna adevărul în față, întovărășindu-l cîte odată și de o caricatură pe care o expunea chiar în geamul odăiții sale din centrul orașului. Fricos, procurorul nu se arăta sever în rechizitoriile sale decît față de borfașii de rînd. De criminalii feroși și de răzbunarea lor mai apropiată sau mai tîrzie se temea, „îndulcindu-și” mult vorba și lăsînd la aprecierea tribunalului mai întotdeauna. Era un om mijlociu, cărunt, uscat, cu mustăți groase și lungi, depășind cu mult linia obrazilor. Pe figura lui obosită, ochii turburi, castanii erau mîncăți în culoarea lor de pete albe. Clement era neliniștit, avea ticuri, își trăgea mereu manșetele ca pe niște burlane rotunde de sub mînecele gherocului vechi și înverzît, încheiat pînă sus. Procurorul avea întotdeauna toate buzunarele pline cu fel de fel de lucruri: cutii, briege, piepteni, batiste, ceea ce dădea o linie chinuită întregii sale ființe gîrbove și plină de umflături. Cu soția lui era politicoș și indiferent. De cîte ori un bărbat se apropia de ea și-i vorbea aprins și mai ales o privea dogoritor, cu o privire ce nu putea trece neluată în seamă nici de cel mai nepriceput dintre oameni, Georges Clement zîmbea și se depărta discret. Avea o meticulozitate de maniac. Două lucruri îl înfuriau și-i dădeau curaj acestui fricos: risipa, așa cum o înțelegea el, și încercările de a turbura ordinea socială stabilită. Dacă la sfîrșitul mesii soția lui sau Toderiță începeau o pîine nouă, pentru că le era foame și mai vroiau o îmbucătură, procurorul urla că îl ruinează. Sau dacă o mișcare cît de cît, de nemulțumire se afla printre lucrătorii din port sau cei de la atelierile căilor ferate, Clement devenea aprig și nemilos. Cerea urmărirea agitatorilor și aspra lor pedepsire. Meticulozitatea lui mergea pînă la nebunie. Acasă, pe birou, avea întotdeauna șase creioane: trei negre; unul albastru, și două — cele de procuror, cum spunea el, — roșii. Erau toate ascuțite și cu vîrfuri ca acele. Cele negre stăteau în stînga; cele colorate în dreapta. Penițele se găseau într-o

cutie, la mijloc sub o călimară, cu tocul înfipt în peria unei bule de bronz înfățișând globul pământesc. Cel ce sta la birou, după rânduiala lui Georges Clement, trebuia să aibă întotdeauna în față pe acest glob cele două Americi. După cum era mișcat globul și n-avea chiar în față cele două Americi, procurorul simțea că a umblat cineva la birou. Și atunci începea un nemai-pomenit scandal. Gliick se uita la el cu milă, dădea din umeri și trecea la ea în odaie. În realitate, ea răvășise biroul scriind o scrisoare Comandorului. Toderiță însă, față de cuvintele aspre, nemăsurate, strigate ale tatălui său, suferea și se chinuia cumplit. Ochiul îi alergau neliniștiți pe lucruri, mâinile și le băga în buzunar, să și le încălzească, și cutremurat de un fior clănțănea din dinți de parcă ar fi fost bolnav. Procurorul, firește, n-avea ochi să vadă starea fiului său și pleca trântind ușa, bodogănind. Pe tatăl său Toderiță nu-l iubea. Il ocolea pe cât putea, în cele trei camere strimte ale lor și căuta să nu-i vorbească. Pentru mama lui în schimb, băiatul avea o adevărată adorație. Foarte cuminte și curat sufletește, Toderiță, la cei aproape cincisprezece ani ai lui, avea o candoare ce-l apăra de orice bănuială și de orice urâciune. De aceea, băiatul nu numai că nu vedea dar nici gîndea măcar la viața de ocară a mamei sale. Dacă ar fi știut, ar fi suferit cumplit. O rușine și o mîndrie ce se aprindeau iute și una și cealaltă, unite, i-ar fi dat o gravă deznădejde. Dar Toderiță era departe de așa ceva. Purta în el o seninătate, o bucurie, o lumină în care o păstra pe mamă sa, poate și din cauza frumuseții ei. De câte ori tatăl sau lipsurile din casa lor îl chinuiau, băiatul chema icoana limpede a mamei sale pe care o închidea în el sau mai bine alerga să se arunce în brațele ei, pe care o îmbrățișa și o desmierda. „Gliick” îl răsfața, îl săruta pentru că își iubea băiatul firește, dar nu odată s-a întâmplat să-și uite mîna mică, albă, grasuță și îngrijită în pletele lui bogate, resfirîndu-i părul negru printre degete și privind departe, cu seriozitate, aproape severă. Erau singurele ei clipe grave. Femeia aceasta cu rîsul ușor și afectat, provocînd jși apărîndu-se cu rîsul, evadînd în rîs și lăsînd în urma ei rîsul ca pe o ceață care să-și șteargă urma, în clipele acestea cînd își dezmierda băiatul se împietrea într-o severitate mortuară. Să o fi înspăimîntat prăpastia ce se adîncea în fiecare zi între candoarea lui Toderiță, pe care o știa, și viața ei? Să se fi temut de ziua cunoașterilor și a prăbușirilor și pentru el și pentru ea? De bună seamă că svonul îndepărtat al acestor nenorociri ce umblau undeva prin cugetul ei o schimbau atît de adînc. Dar Gliick își revenea întotdeauna din orbirea ei ușuratecă, asigurîndu-se că băiatul o iubește, că nu bănuiește nimic și mai ales că e încă un copil care nici nu știe, nici nu pricepe lumea. Speranța aceasta în deosebi, pe oare ea o trăgea și din dorința ei de mamă, dar mai de grabă din voința ei de femeie de a nu îmbătrîni, o purta pe drumul cel mai greșit. Pentru Gliick, Toderiță nu mai crescuse, și cînd se gîndea la el îl vedea tot un copil de opt, nouă ani. De aceea, femeia ași fost ispitită, fără prea multă îngrijorare, să-și folosească fiul într-o împrejurare cu totul intimă și primejdioasă. De cîteva săptămîni, Comandorul Henri-Eugen Crihan părăsise marina militară și trecuse în cea comercială, avînd mai largi perspective și mai serioase eîști-guri. Cîteva contrabande de șirazuri frumoase, dăruite în dreapta și stînga la București și mai ales protecția nelimitată a soției ministrului Lucrărilor Publice care își făgăduise o călătorie în Orient și o vizită, pe cămile, la piramide, în tovărășia Comandorului, îl dăruise pe Crihan cu comanda celui mai nou și mai frumos pachet al Serviciului Maritim. Invidia camarazilor și zvonurile răutăcioase se domoleau de cîteva prieteni de-ai lui Crihan cari răstălmăceau această numire ca pe o recompensă pentru

atitudinea lui hotărâtă, și unii spuneau și patriotică, de pe vremea când fiind încă în marina militară, cu câteva luni mai înainte săvârșise o faptă aproape „eroică”. Când răzvrătitul- crucișetor rus „Potemkin” a venit în fața Constanței, în iunie 1905, înaintea predării, comandorul Crihan, pe a sa răspundere a tras b salvă de pe „Elisabeta”, prevenind crucișetorul rus că e gata de luptă. Era o provocare nesăbuită, avînd în vedere disproporția dintre cele două vase. Din fericire, ea n-a avut urmări. Oricum, prietenii lui Crihan și el cel dintâi, socoteau numirea aceasta ca foarte nimerită. Educația lui profesională, desăvîrșită în academiile navale franceze, un stagiul atît de îndelungat în străinătate, îl făceau pe Crihan să privească disprețuitor spre marinarii și comandanții ieșiți din cadrele pregătite în țară. Pentru îndeletnicirea subțire de comandant de pachebot, în care ai de aface numai cu lume aleasă, un adevărat om de lume ca el se cerea, nu numai niște morocănoși și mărlani cum erau cei de la noi. Și apoi și genul artist cu care Crihan se fălea, adică două poezii din Verlaine știute pe de rost și câteva fredonări abile după cîntece la modă, îi dădeau dreptul, socotea el, să revendice și să obțină comanda celui mai luxos pachebot. Grijile instalării în noua sa funcție, poate și o tăcere voită, l-au făcut pe comandor să nu dea nici un semn de viață. Și acum' Gliick îi trimetea o scrisoare lungă, duioasă, plină de pătimase dorințe și nerăbdări, închisă cu două pecetii de ceară aurie și încredințată fiului său. La sfîrșitul scrisorii, pentru a risipi orice fel de bănuială, ea-și ruga aman-tul să fie prevăzător cu băiatul ei și dacă poate să-i satisfacă fireasca lui curiozitate, lăsîndu-l să viziteze vaporul. Băiatul a plecat vesel, sărînd două cîte două treptele ce coborau spre port. Ajuns lîngă vas, Toderiță s-a oprit mai întîi pe chei pentru a admira frumusețea și mărimea pachebotului alb și înalt, ca un perete, cu zeci de ferestruici rotunde, cu un coș gros din care urca un fum albicios, duduind tainic de o ascunsă putere. Vaporul i se părea băiatului o minune de la care nu putea să-și ia ochii. Sosise în dimineața aceea vasul, și între catarge îi și flutura un pavilion albastru cu un pătrat alb, semn că va pleca iarăși în cursă, chiar în aceeași seară. Pe puntea liniștită, la ora aceasta a după amiezii, Toderiță a întîlnit doar un timonier care l-a dus pînă la cabina comandantului.

După ce un glas așezat i-a răspuns cînd a bătut la ușă, Toderiță la intrarea în cabină s-a încurcat într-o perdea de mărgele care acoperea ușa pe dinăuntru. Pe comandor l-a găsit cetînd, îmbrăcat încă în alb, în acest sfîrșit de septembrie, răsturnat într-un jilț. Plutea prin încăpere un miros de tutun bun, parfumat, ce stăruia amestecat cu o mireasmă grea, dulceagă, desprinsă de pe toate lucrurile. Cabina gema de covoare orientale, iar de sus, de lîngă busola prinsă în tavan, chiar deasupra patului, perdele de borangic fin, țesute cu fir de aur, îmbrățișau locul de odihnă, ca un polog. Un papagal guraliv, alb, cu o creastă mare pe care și-o arunca în-aainte, se agăța pe zăbrelele unei colivii de aramă, bîguind cuvinte stîlcite pe limba lui. Iar pereții toți erau acoperiți numai de fotografii de femei, bătute strîns una lîngă alta. Pe biroul din fața patului, cîteva hărți și un puternic binoclu de marină. Cînd a intrat Toderiță, comandorul nu l-a recunoscut și l-a privit mirat. După ce a cetit însă scrisoarea, purtarea lui s-a schimbat. S-a ridicat, i-a oferit băiatului fructe și șocolată și a început să-i povestească multe despre vapor și călătorii. Se desprindea pentru Toderiță din toată ființa comandorului un farmec pe care nu-l mai întîlnise încă la nimeni. **II** asculta atent, vîzînd chiar toate cele despre care marinarul îi povestea. De odată însă, se deschise ușa cabinei și o femeie tînră cu o pălărie mare, într-o rochie învoaltă în jurul trupului mlădios, intră. Comandorul

nuseridică de la Jocul său, nu-i dădu mâna, n»*i spuse numele ci'fl prezintă •numai pe Toderiță în cele mai neașteptate cuvinte. •

•• — Iată aici pe prietenul meu,... cel mai isteț dintre tineri... cel mai bun „cărturar”... (și pentru că Toderiță îi spusese că învață și pianul) cel mai bun dintre pianiști... Exagerările acestea ridicole rostite de comandor, deodată, fără noimă, îl mirară pe băiat și-l impresionară neplăcut mai ales-față de frumoasele lucruri pe care i le spusese mai înainte. Judecata tânărului mergea și mai departe și-l lămură la comandor și pe om, care era în stare să treacă atât de ușor și nelegat de la o purtare așezată la una nesăbuită. După aceste prezentări ciudate, fără să mai spună un cuvânt, comandorul se ridică și părăsi cabina. Se uită însă lung și cu înțeles la femeie și, din ochi — fără să simtă băiatul — o îndemnă înspre el. Lăsați singuri, cei doi s-au simțit stingheriți. Au încercat să lege o vorbă și n-au izbutit. Femeia a încercat să rîdă, dar nu i s-a răspuns; a încercat să se apropie de Toderiță, pentru a-i vedea mai de aproape culoarea ochilor, dar acesta s-a ferit. În cele din urmă, au luat fiecare câte ceva, el un album, ea o carte și tăcuți au început să răsfoiască. Așa i-a găsit comandorul la reîntoarcerea lui, cam peste o jumătate de oră. Când i-a văzut cumiști și străini unul față de celălalt, a încrunțat din sprâncene, s-a întunecat și scurt, fără altă explicație l-a rugat pe Toderiță să-l urmeze. Băiatul s-a înclinat în fața femeii și a ieșit, urmîndu-l pe comandor care el însuși, a mers să-i arate vasul. Ofițerul, acum, iarăși se schimbă, iarăși se purta frumos și așezat cu el. Când au ajuns pe puntea de comandă, Toderiță a simțit o bucurie, în bătaia vîntului care șuera încet printre catarge. De la înălțimea aceasta se putea privi peste digul cel mare, dincolo, în larg, unde o hulă adîncă frămînta marea, acoperind-o de spumă.

În port apa era liniștită, totuși, o legănare ușoară a vasului dădea o plăcută amețeală. Și Toderiță oftă și îi mărturisi comandorului dragostea lui pentru mare și vapoare și dorința de a se face marinar. Abia după un răstimp, acesta îi răspunse. Cuvîntul calm al comandorului se încălzea tot mai mult, creștea, se împodobește de culoare, în varietate și în putere. Vorbea iarăși de călătorii, dar în altfel. Pretutindeni, el vedea locurile, cerurile, oamenii, dar mai ales femeile. Și vorbele lui apăsate, tari, despre bucuriile pe care le dau aceste femei, stinghereau în sufletul lui Toderiță așezări limpezi și curate. Băiatul răspundea sau cu neînțelegeri sau cu închideri în el însuși și neplăceri față de aceste violente povestiri ale marinarului, cari voiau să fie și învățături în acelaș timp. Dar Henri-Eugen Crihan, pornit pe cîntarea aceasta impură a femeii se înclina și creștea pînă la mînie față de încăpățînarea și neînțelegerea băiatului. Și mai ales gîndul că băiatul acesta, greu de ispitit, închis fără voie în candoarea lui, era fiul iubitei sale, îl înfuria. În ceie din urmă, i-a spus cu asprime lui Toderiță că degeaba vrea să fie marinar, că n-are nimic bărbătesc în el. •

— Te-ai purtat ca un papă-lapte, adăose el. Adineauri, cînd te-am lăsat singur, doar că nu ți-am atîrnat muiera de gît...

— Domnișoara, încercă să spună Toderiță—

— Ce domnișoară, îl întrerupse brutal Crihan. O ștoalfă oarecare... și atîta tot... Tu crezi că toate pe cîte le-ai văzut la mine pe pereți sînt contese?... Te-nșeli băiatule...

Și ofițerul încercă telegraful de comandă care răspunse cu multele lui sonerii. Cuvintele lui Crihan i-au dezvăluit băiatului deodată o urfciune pe care mai n-o bănuia. Și în ea, ca sub apele unei mlaștini în care se îneca, Toderiță văzu chipul mamei sale. Furat o clipă de gînduri, s-a trezit dureros în realitatea lucrurilor. Nu-și mai găsea locul. Era palid și, iarăși,

obișnuita lui nervozitate îl stăpînea. Cînd și-a luat rămas bun de la comandor, nu l-a privit în ochi ci s-a înclinat adînc în fața lui, și atît... Apoi, fără să-și ridice fruntea, a alergat pe scări, pe punți și a coborît pe chei. Acolo s-a oprit o clipă și a respirat ușurat. Comandorul l-a urmărit de sus de pe comandă, a dat din umeri și i-a-ntors spatele, intrînd în cabina timonierului. Toderiță a privit iarăși vaporul care, acum, pentru el era altul decît cel de la venire. Se petrecuse pe vaporul acesta cu el un lucru grav, adînc jignitor. Simțea că-l doare ceva în capul pieptului, simțea că în el se întîmplase ceva urît, că trecuse ca un vînt aspru care luase podoaba pomilor înfloriți... Și Toderiță nu s-a întors acasă, ci a rătăcit pînă cînd s-a lăsat noaptea printre stînci, lăsîndu-se stropit de valurile ce se sfărîmau. Se simțea pentru prima dată murdărit și copleșit de o povară pe care nu o putea arunca din el, nu putea scăpa de ceea ce ducea înafunduri, căci Toderiță, în timpul lipsei comandorului, cu albumul pe genunchi, plimbîndu-și ochii pe pereții acoperiți de fotografii ai cabinei, văzuse și fotografia mamei sale... Atunci nu bănuise nimic rău. Acum însă îl revolta și îl scîrbea purtarea comandorului.

Amelica, în rîvna ei de a da o educație cît mai aleasă și mai înaltă fiului său îi luase lui Onuț ca profesor de limbași literatura franceză pe un elvețian ciudat și singuratec, profesor la un institut din localitate. Și pentru că în casa lor era mai mult loc, domnul Marc A. Jeanjacquet, acesta era numele profesorului, venea regulat de trei ori pe săptămîină să facă lecții cu trei elevi cam de aceeași vîrstă: cu Onuț, cu nelipsitul său prieten Toderiță și cu Sile, al treilea băețăș, fiul prefectului conservator Scafeș. Domnul Jeanjacquet era o ființă ciudată chiar la înfățișare: purta plete ce îi cădeau pînă pe umeri, iar pe vîrfurile capului, o tichiută neagră, rotundă, de catifea. Iarnă-vară umbla înfășurat într-o enormă pelerină neagră strînsă cu grijă la piept. În colțurile gurii morfolea neîncetat țigări lungi de foi, dintr-un tutun cu miros greu. Să tot fi avut treizeci și cinci de ani. Bine legat, cu o mucișoară mică roșcată, nu vorbea bucuros decît cu copiii. De fel din Friebourg, a fost silit să-și părăsească orașul natal din cauza ideilor lui înaintate (era socialist) și a unui pamflet pecare-l scosese, atrăgîndu-și mînia concetățenilor. Jeanjacquet era un om lăsător, moale, dar cult. Era rece și necomunicativ. Închis în el, nu se pricepea să îndrumeze pe un altul, în ale inimii. Avea nu numai o bună filcuire a literaturii universale ci stăpînea și o solidă cunoaștere a clasicismului. Scriitor de o formă perfectă și riguroasă, el a fost profesorul întru poezie și prozodie a celor trei băieți, învățatură de pe urma căreia singur Onuț avea să folosească. O mare prietenie se legase însă între băieți și profesorul lor, astfel că Toderiță, în impasul și frămîntarea în care-l lăsase vizita de la comandorul Crihan, nu s-a priceput să se îndrepte înspre altcineva decît înspre profesorul său de franceză. O nevoie a sufletului îl mîna înspre el. Băiatul i-a mărturisit toată durerea și mai ales surprinderea neplăcută care îl turburase adînc. Profesorul l-a ascultat atent, a dat din cap, de cîteva ori. Deși înțelegea perfect starea sufletească a băiatului și sincer ar fi vrut să-i vină în ajutor, Jeanjacquet își dădu seama de firea lui, ce greu are să-i vină să desfacă, să aline și să lămurească sufletul acesta fraged. Totuși, l-a chemat să vină pe la el pe acasă. Jeanjacquet locuia într-una din acele case cu două etaje, rău încheiate, în care la Constanța, pe coasta de nord a orașului flueră vîntul și iarna și vara. De la fereastra lui, peste un mic golf, se vedea casa înaltă a doctorului Sîntu, iar dedesubt, la picioarele unui mal lutos, se frămînta neîncetat marea miloasă plină de alge smulse și de spumă. Abia departe, apa

se adîncea și se limpezea. Era mai întîi verde și numai pe zare își căpăta albăstrimea.

încăperea în care locuia profesorul era simplă și neprietenoasă. Un cufăr mare de paie din Elveția și cîteva lucruri sărăcicioase ale proprietăresei — o armeanca — la care ședea, se învecinau. Răvășeala și dezordinea domneau peste tot. Îmbîcseala de tutun intrase în lucruri într-atît încît abia de se mai putea primeni cu aerul sărat al mării ce năvălea pe fereastra dată de perete. Cînd Toderiță a urcat scările șubrede, ce scîrțîiau la fiecare treaptă, a început să bată rar, cîte două lovituri, clopotul de la biserica grecească. O tătăroaică cu fustele suflecate spăla scara bolborosind ceva pe limba ei, iar soarele palid și tot mai fără putere al toamnei furișa o lumină galbenă prin toate crăpăturile peretelui de lemn. Era o sîmbătă după amiază și o tristețe plutea peste colțul de oraș pustiu și strein pentru sufletul copilului. Racila lui era tot mai grea și mai dureroasă. Cînd a intrat la profesorul său, acesta nu era singur. Un om înalt, blond, spătos, cu o privire blîndă, îi ținea de urît. Era îmbrăcat cu pantaloni cenușii, avea un tricou marinăresc cu dungi albe și albastre iar în picioare sandale. Într-o farfurioară își turna ceai dintr-o ceașcă, pe care-l sorbea cu poftă.

— Iată pe elevul meu de care ți-am vorbit, Ivan Maximovici, spuse profesorul la intrarea lui Toderiță. Vorbea în romînește, rar și poticnit. Omul se ridică și-i întinse băiatului o mîină mare, puternică.

— îmi pare bine, rosti el în limba noastră, înmuiată însă de accente tărăgănate. Apoi se așeză iarăși și continuă să-l privească pe Toderiță, zîmbind. Acesta, după ce și-a primit și el ceașca de ceai, nelămurit, întrebător, nu înțelegea de fel toată întîmplarea și se uita curios cînd la profesorul său cînd la strein. Jeanjacquet, pentru ca să-l scoată din această nedumerire îi spuse în cele din urmă:

— Te-am chemat, dragul meu, pentru ca să-l cunoști pe Ivan Maximovici. Vei avea multe de învățat de la el. Și apoi el știe mai bine decît mine să asculte și să povățuiască. De aceea i-am povestit și lui... Și cu siguranță că Ivan Maximovici, așa cum îl cunosc, are să găsească o cale înspre inima ta.

Toderiță roși și două lăcrămi îi străluciră în pleoape. Se strînse pe scaun cu capul în piept, nemaivrînd parcă să audă. Stătu așa, ca sub ploaie...

— îmi dau seama, continuă Jeanjacquet, de rușinea și de durerea ta. Și nu numai pentru tine, dar și pentru altcineva... Streinul, bîndu-și ceaiul îl aproba pe profesor, dînd din cap, privind neîncetat cu un zîmbet pe Toderiță. Din întreaga lui ființă se desprindea o prevenire, o prietenie, o bunătate care mergeau să-l învăluie și să-l mîngîie pe băiat, să-l ușureze și să-l apere de lucrurile aspre pe care avea să le audă.

— Durerea ta, continuă profesorul, e tot atît de proaspătă și tare la vîrsta ta ca și o bucurie care ți-ar fi putut veni. Alții încep cu o bucurie, tu ai început cu o mare durere... De data asta, Ivan Maximovici, cu o față serioasă și gravă își legăna mîna dreaptă în sus și în jos, cu arătătorul înspre pămînt ca și cum ar fi vrut să spună: așa e!

— Să nu "crezi, continuă cel ce vorbea, că noi nu ne dăm seama de ceea ce se petrece în tine. E foarte trist pentru că o mîină ticăloasă a stins toate luminile. De obicei, în lumea din care ai ieșit tu și în care crești, lucrul acesta se întîmplă încetul cu încetul și mai tîrziu. Despre aceasta am vorbit îndelung cu Ivan Maximovici și am văzut că nici eu și nici el nu avem la îndemîină o putere care să te liniștească. Ceea ce s-a făcut s-a făcut și te-am chemat aici să îți spun nu că ai să te liniștești, ci că ai să ai de luptat

cu tine însuși... Apoi întorcându-se către cellalt:—Mai departe lămurește-I dumneata, prietene. Căci ai mai mult dar decât mine.

Aici Ivan Maximovici se ridică în picioare și-și trecu amîndouă mîinile lui mari peste ochi, ca și cum s-ar fi spălat pe față. Cu gesturile astea părea că-și limpezește gîndurile și caută ceva. În cele din urmă, zise tărăgănat, cu jumătate glas, ca și cum ar fi vorbit să nu trezească pe cineva:

— Te-ai privit vreodată răsfrînt într-o apă liniștită, Feodor Gheorghevici?

Toderiță tresări auzindu-se numit în felul acesta.

— E frumos, nu e așa continuă streinul, dar cred că nu ți-a trecut niciodată prin gînd c-ai să-ți petreci toată viața așa... privind-te. Așa e și cu ceea ce simți astăzi... Și de vreme ce va trece, pentru că știi că va trece, de ce să nu te rupi cu voință de acum... Încearcă și-ai să vezi c-ai să poți! Spune-ți așa: sînt alții care n-au nici ce să mănînce și eu am timp să mă privesc cum sufăr! Asta nu e o treabă de bărbat, Feodor Gheorghevici. Apoi, după o tăcere:

— Ți-a fost vreodată foame și n-ai avut cu ce să ți-o astîmperi? îl întrebă Ivan.

Toderiță se gîndi la pîinile întregi de la ei de acasă, pe care tatăl său nu lernai dădea voie să le înceapă dacă socotea că aumîncat îndeajuns. O umbră de revoltă se lăsă peste fața băiatului și el răspunse scurt și întunecat:

— Da, aș mai fi mîncat bucuros și nu m-au lăsat.

Ivan zîmbi iarăși cu bunătatea lui obișnuită, se apropie de băiat, îl sărută pe frunte și-i culcă obrazul pe brațul său puternic.

— Și asta te-a mîniat, Feodor Gheorghevici mai mult decât te-a durut. Te-a mîniat atunci pentru că te-ai mîniat și acum. Asta ți-e felul! Și depărtîndu-se de băiat și arătîndu-l cu degetul:

— Uite, ce întunecat ești! Și acum simți încă nu foamea ci mîndria și libertatea jignite că n-ai mai fost lăsat să muști o bucată. Omulețul s-a trezit. E treaz și asta e destul... Nu mi-e frică de tine... Dar gîndește, Feodor Gheorghevici, că sînt și alții pe care nu mîndria îi doare ci trupul, stomacul, gîtuî, limba, cînd n-au ce mîncea... Gîndește-te la ei că sînt mulți și tu ce ai de gînd să faci pentru ei?... Și întorcîndu-se către profesor, care sta liniștit, îi spuse aproape șoptit:

— Mai mult poate acum n-ar înțelege! Eu așa cred! Și se așeză.

Se înserase. O pîclă grea începea să se lase. Intra ca un fum pe fereastra deschisă, dînd o înfiorare de umezeală ce învăluia. Sirena din capul digului începuse să urle din timp în timp. Ivan își luase chitara și cînta încet im cîntec vechi marinăresc de pe coaste îndepărtate. Jeanjacquet își chinuia trabucul între dinți iar Toderiță, primenit, parcă spălat de scurtele cuvinte ale străinului, așezat tihnit între doi oameni mai mari decât el, în liniștea și visarea lor, se simțea mult mai ușurat de gîndurile lui grele. Era de ajuns încheierea aceasta a unei bune și liniștite prietenii ce i se dădea, pentru ca băiatul să se simtă cu încetul mai limpezit.

Deodată, de sub fereastra deschisă, de pe mal, o larmă se ridică. Erau glasuri multe, încăerări de zvonuri și umbre ce se mișcau și nu se puteau desluși în ultimele raze ale apusului, stinse de ceața ce se lăsa. Oamenii s-au oprit, au ascultat, apoi cîteși trei au coborît. Jos, printre stînci se aprinseseră cîteva felinare. Era una din acele zilnice nenorociri ce se întîmplau în vecinătatea casei în care locuia profesorul. Se umplea un mal cu pămînt adus din săpăturile din susul orașului. Și tătarii, harabagii zgomoși, veneau aci să răstoarne harabalele lor. De multe ori se întîmpla 4nsă,

cum-'S-a 'întîmplat și acum, ca harabaua răsturnată prea aproape de buza malului, să se prăvălească și să se ducă rostogolită,'cu cai cu tot și citeodată și cu un om, pînă jos pe stînei. Acum toată lumea se strînsese în jurul unei astfel de nenorociri. Un biet tătăraș, tînăr, zăcea cu fața în sus, la lumina felinarului, cu ochii închiși, cu o dîră de sînge prelinsă printre buze* La căpătîiul său era doctorul Sîntu aflat din întîmplare pe acolo. El cerea ca bolnavul să fie grabnic ridicat și dus la el la spital. Doctorul poruncea, se agita și arăta o grabă ce nu ținea numai de îndatoririle profesiei sale. Lumea strînsă privea cu nepăsare la el. Dar mai nepăsător ca oricine era colegul-său englez doctorul Irwin. Bătrîn, rămas pe meleagurile acestea din vremea turcilor, englezul aceasta roșcovan la față, cu o veșnică pipă ce-i îngălbenise mustățile mari și albe, cu o cască de colonii și cite odată călare pe un măgăruș, bătea drumurile și străzile cu o geantă de medicamente la el, în care populația băștinașe mai avea multă încredere. De data asta, doctorul Irwin își lăsase măgărușul sus și coborîse să vadă ce s-a întîmplat. Sta liniștit, își fuma pipa și privea neavînd nici o nădejde în ajutoarele pe care vrea să le dea Sîntu. Dar cînd acesta ridicînd felinarul l-a privit în față și l-a întrebat ce crede, englezul a zimbit sceptic, a clipit de lumină, și-a scos pipa din colțul gurii, a dat din umeri și a rostit, gata de plecare: — Tătari, mulți sînt!

Peste cîteva clipe și doctorul Sîntu și-a dat seama că băiatul murise. Lăsat în întuneric numai cu un felinar la cap pînă la sosirea procurorului, mortul sta neacoperit în bătaia și murmurul valurilor. Numai în jurul său, în întuneric, se auzeau mîrîituri și plescăituri. Erau tătarii care se reprezentă cu cuțitele la caii zdrobiți, din care cu lăcomie își tăiau halci întregi.

Pe Toderiță, Ivan l-a lăsat acasă, mult mai liniștit sufletește, cu toată scena de groază la care privise, și a plecat mai departe coborînd spre port, departe, dincolo de bazinul de petrol, spre cimitirul vapoarelor, unde se cuibărise.

Lui Ivan Maximovici Martînov i se îngăduise mai mult de nevoie, lipsind alt specialist în corectarea busolelor și a aparatelor de bord, să țină un fel de atelier și să locuiască pe un vechi remorcher de la Dunăre, „Sulina”, amenajat odinioară și pentru excursii. Vaporul vechi, cu zbaturi, aplecat pe un bord, dormea în cimitirul portului printre alte ambarcații dezafectate. Se ajungea pe bordul vasului cu ajutorul unei punți dintr-o singură scîndură ce se mlădia primejdios sub greutatea pasului. Dar pentru cei trei prieteni: Onuț, Toderiță și Sile această primejdie nu era decît o bucurie adăosă vizitelor lor de pe „Sulina”. Puntea i se părea mai grea de trecut profesorului Jeanjacquet. În după amiezile calde și senine de toamnă, care la Constanța se prelungesc pînă aproape de miezul lui noiembrie, pe „Sulina” se strîngea micul cerc pentru lecturi și discuții. „Sulina” avea un fost salon, cu bănci circulare. Aci se sfîșiau zdrențele unei vechi îmbrăcămînți de catifea roșie. Erau și două mese, de fiecare parte a salonului cîte una, prinse solid în podea. Aci se țineau ședințele nu fără a izgoni mai întîi șobolanii care se aciuiseră pe sub perinele desfundate. Se citea în salonul acesta literatură franceză modernă. Maupassant în primul rînd, cu multele lui schițe și nuvele despre mare și ape și se vedeau frazele, în rostiri și lecturi, se îndreptau corect accentele. O lectură mai rară și cu atît mai prețioasă, pentru că era întovărășită de multe comentarii ale profesorului, se făcea din Montaigne și Pascal. Dar asta mai mult pentru bucuria lui, căci pe ceilalți nu îi atrăgea. Jeanjacquet deși socialist, era un credincios fără umbră de îndoială în convingerile lui religioase și un catolic des întîlnit în mica bisericuță abia aciuită undeva în această cetate a

Constanței, ceea ce îl deosebea cu totul de Ivan Maximovici Martînov, deși amîndoi aveau relații cu cercurile revoluționare din Elveția. Acum, corespondența se ducea numai pe numele și adresa lui Jeanjacquet. Un ascultător atent era Ivan Maximovici. Vorbea și el o franceză corectă în afară de germană și alte limbi pe care le învățase în Rusia, în cutreerările lui revoluționare care îl purtaseră din Finlanda pînă la marea Caspică și mai departe pînă în flota din Extremul Orient. Marinarul asculta încîntat poveștile lui Maupassant, ciocnînd la ochiane și busolele pe care le repara și le punea lă punct, îndeletnicire gingașă între optică și mecanică, pentru care avea o deosebită îndemînare și era mult prețuit. De altfel, era singurul în tot portul care se pricepea la așa ceva. Și veneau la el nu numai romîni dar și străinii de pe vapoarele în trecere să le verifice busolele. În felul acesta, fostul marinar rus refugiat aci, nu se știa bine de unde, pe la începutul lui 1904, izbutise să cîștige îndeajuns. Cînd lecturile se isprăveau, Ivan Maximovici își lăsa ciocanele lui subțiri și ușoare, ca de ceasornicar, aprindea o lampă cu petrol și punea apa de ceai. Niciodată oaspeții lui depe „Sulina” nu duceau lipsă de ceai, de uscături și de poame. Ba din cînd în cînd cei trei flăcăi cu tulle pe obraz, învățau să tragă și cîte o țigară și amețeau. Pînă să fiarbă apa, marinarul povestea, cu glasul lui gros și puțin tărăgănat, cîte în lună și în stele. Vorbea despre locuri îndepărtate, despre corăbii și despre oameni. Adesea urca împreună cu mosafirii lui pe puntea de comandă a „Sulinei”, un foișor primejdios, fără balustradă, și de la înălțimea aceasta, privind peste digul cel mare, împărțea Marea Neagră în sectoare geografice care, mai mult decît niște abstracte indicații, sub cuvintele lui erau adevărate peisaje. Puternic, înalt, cu pieptul desfăcut sub tricoul alb și albastru mult răscroit, Ivan Maximovici tăia prin aer, cu brațul lung și palma ciolănoasă, felii-felii și hotare pe întinderea mării. Apoi strîngea pumnul și numai arătătorul lui butucănos rămînea neclintit pe un punct din zare, pe care-l sfredelea, cu mișcări în dreapta și în stînga de parcă ar fi vrut să-l scobească și să dea cep orizontului. Și atent, cu ochii mari, stăruitori, cu toată voința încordată ca și cum ar fi chemat priveliștea pentru bucuria tinerilor săi ascultători rostea:

— Acolo e Gonstantinopolul!

Și odată prins Constantinopolul, Ivan Maximovici îl ținea pe loc, îl țintuia cu degetul să nu-l scape și-l apropia prin cuvinte. Creștea orașul pentru ascultători nu numai în largă lui așezare dar și în amănunte pe care nici o fotografie, nici vreo altă descriere nu le-ar fi putut da. Pașiunea de călător a marinarului și memoria lui minunată descria, împodobea, apropia. Și țînînd mai deaparte degetul pe același punct, pentru că tot pe acolo era trecerea, el evoca Helespontul, Grecia, Siria, Egiptul, Italia, Mediterana întregă. Aici, între frazele mai rare ale lui Ivan Maximovici interveneau informații scurte de istorie și cultură generală ale lui Jeanjacquet. Erau ca niște note didactice uscate, cu trimeteri și cu literemărunte, din josul paginii, față de povestirea largă a marinarului. Și încetul cu încetul, brațul se mișca făcînd roata zării. De la dreapta la stînga, depărtîndu-se puțin pe lungimea razei, Ivan Maximovici cerceta acum coasta de Sud a Mării Negre. Și mergea pînă pe cele mai depărtate meleaguri. Iată Sinope, și numai cu două degete mai la stînga Batum. Drum de aproape o mie de mile marine, de aci de la Constanța, explica marinarul, și plutiri peste adîncimi mai mari de două mii de metri, cu funduri de gaze otrăvite, lipsite de pești. Amănuntele acestea îi uimea și îi înspăimînta pe băieți. Închipurile lor tinere, înflăcărare, ajutate de proaspetele lor învățători, îi făceau să alerge cu gîndul.

— Dacă ai putea zbura pînă acolo! făcea moale Sile Scafes, băiatul prefectului, un spirit înclinat spre lene și comoditate.

— Ba să călătorești cu pînze, zile întregi! prefera visător Onuț.

— Ba să fi acolo și să te plimbi printre oameni de tot felul, să le înveți limba și să le cunoști obiceiurile, adăuga Toderiță, mai înclinat și mai sensibil la aspectele sociale. Și cîteși trei stăteau cu privirile ațintite asupra punctului din zare, care de bunăseamă nu mai era cel arătat de marinar și era la fel cu oricare alt loc de pe roata mării, pustie și neprietenoasă. Atenției acesteia istovite însă a băieților îi venea în ajutor Ivan Maximovici. El restabilea punctul cu arătătorul mînei drepte indicîndu-i cu stînga locul pe o hartă a Mării Negre pe care o ținea pe genunchi. Apoi, cu gesturi rotunde, din ce în ce mai crescute, el construia Caucazul pentru imaginația copiilor pînă ce, întinzînd iar palma în jurul lui, imagina și netezea suprafața Mării Gaspice. Închipuirea cărturărească a profesorului Jeanjacquet se lăsă deîndată ispitită de Caucaz și de amintirile lui mitologice. Prometeu și Medeea au fost numiți și povestiți în tragediile lor. Acum, pentru băieți zarea creștea și mai misterioasă. În special Onuț visa și mai complet visul antichității la mare. O legătură tainică se făcea în el cu ce știa despre pietrele vechi din temeliiile casei lor, despre lumea trecută, din ale cărei urme pipăise și văzuse. Și pentru prima dată, el a încercat dulceața evadării din clipa de față, bucuria fugii fără pași și primejdii...

Aici însă, Ivan Maximovici stăruia într-un anumit fel. Mai mult chiar ca altă dată, cînd cu brațul lui lung ajunsese pe arcul zării pînă la Sevastopol și la Odesa, aici, unde dincolo de linia pustie a mării mai era un munte și încă o mare, el se oprea ca și drumețul ce nu poate să treacă ușor peste locul unde s-a întîlnit odată cu un lucru de seamă din viața lui. Și pe puntea înclinată a remorcherului, sprijinindu-se de catarg ca pentru o lungă poveste, marinarul începea să vorbească rar, cu aprinderi în glas pe cîte un nume, despre luptele revoluționare duse pe meleagurile acelea, lupte la care luase și el parte. Și pentru prima dată, Ivan Maximovici vorbi și despre el, povestind cine e și de unde vine. Se născuse undeva pe lîngă gura Nistrului, într-un bordei în care și pe bunicul său și pe tatăl său i-a apucat venind seara frînți și cîteodată și beți de la munca de pe șlepuri. De acolo deprinsese și limba moldovenească. Și-a petrecut copilăria hoinărind și învățînd carte de la nevasta unui brutar, care avea legături cu cercurile revoluționare. Dorul lui de apă și de muncă pe lîngă ape la dus pînă pe malurile Caspiceii, la Bakum. Aci a fost barcagiu, apoi marinar pe petroliere. Avea cincisprezece ani cînd a intrat în mișcarea revoluționară și a primit sarcini aproape peste tot pe întinderea mării Rusii. Astfel a învățat multe limbi și în cercurile revoluționare a auzit de multe cărți pe care pe urmă le-a cetit. Ajuns în marina de război, și-a dus mai departe acțiunea lui revoluționară. Din toată această poveste cuprinzătoare la care băieții ascultau cu ochii sticloși și nemișcați, amintirea lui Ivan Maximovici alegea aceleași locuri ale preferințelor sale, pe aceiași oameni, din amintirile sale de la Bakum. Se simțea că acolo era legat și cu mintea și cu sufletul. Multe lucruri povestea el și despre mișcarea și despre ideile revoluționare de acolo. Profesorul, pe unele le știa; despre altele întrebă, cerînd lămuriri. Cumpănit și puternic, Ivan Maximovici se lăsa totuși furat de amintire. Se vedea, cu ani în urmă, în casa bunului Evgheni Nikolaevici, muncitor de la Odesa unde intrase într-un cerc revoluționar condus de studenți social-democrați. Apoi, ca om de încredere, se vedea făcînd

parte din organizația de pe crucișetorul „Ecaterina II-a”, apoi urmărit și fugind spre România. Era pe la începutul lui 1904. Puțini de aci se interesaseră de trecutul lui. Pe oameni, profesorul îi cunoștea puțin. Dar Ivan Maximovici stăruia și vorbea cu aprindere și cu duioșie mai ales de unul dintre ei. Prieten părea că i-a fost, și învățător, desigur. Îl mărturisea marinarul ca salvator din multe împrejurări grele din viața lui revoluționară. Deodată se opri și spuse cu o voce puternică și tunătoare:

— Așa om, nu glumă! și plescăi cu latul palmei sale mari de lemnul catargului. Apoi, socotind poate că a vorbit prea mult și despre el și despre trecutul lui și lumea revoluționară de dincolo, se uită în jur cu cercetare. Băieții nici nu mai mișcau, sorbindu-i cuvintele, iar profesorul urzea gloduri privind la vârful unui bețișor cu care scria lucruri nelămurite pe scîndurile punții. După ce Ivan Maximovici se asigură că nici o primejdie nu-i va putea veni dinspre acești ascultători, în care de altfel vechea experiență de agitator îi spunea că din fapte, din descrieri și evocări ideile noi se desprindeau încă turburi, dar porneau, se adînceau și rînduiau în alt fel așezările interioare ale acestor copii, ceea ce de altfel urmărea și dorea și el, după un răstimp strigă ca pe o noutate menită să umbrească totuși puțin cele petrecute.

— Ei și acum, cît mai e lumină să pornim pe mare!

Și toată lumea a coborît pe puntea de joș a „Sulinei”.

Pe Onuț, de cîtva timp, de cînd începuse să înțeleagă rostul firei și al întâmplărilor din jurul său, priveștea mării, atît de variată, îl cufunda, ca și întoarcerea în trecut, într-o visare adîncă. Era un lucru nou, pe care-l simțea cum crește din el o dată cu vîrsta, și căruia nu i se putea împotrivi. O latură a ființei sale se zidea și, atent, băiatul o deprindea fără să vorbească nimănui despre ea. Făcea bine, făcea rău, Onuț nu știa și nu cerceta, dar privea și aștepta desăvîrșirile ei.

Aici, la cimitirul vapoarelor, marea era strînsă între blocuri de ciment și umplea un fel de groapă adîncă ce se sfîrșea cu un povîrniș, urcînd pînă la o plajă minusculă. Apa era limpede ca lacrima și păstra în grosimea ei lucruri căzute de mult la fund și cari dormeau ca sub o grea vitrină de cleștar. Ancore, lanțuri, ba și unele cutii vechi de tablă stăteau înfipite într-un nisip auriu. Adîncă, grea și totuși luminoasă, marea aci se subția spre tivul plajii, și în palpiția ei ușoară și liniștită, ca pieptul unei ființe care respiră, venea să sfarme de scoici și de pietre o buză ușoară, subțire, ca a unei cești de porțelan, străvezie. Onuț o privea și-și amintea și de alte privești, atît de felurite'ale ei, încît parcă n-ar fi fost aceeași undă și aceeași apă. Prin coamele verzi de valuri, cu spumă pe creștet, el vedea altă mare și pe ea luntrea frămîntată, legănată, purtată, săvîrșind o altă minune ce hrănea neîncetat închipuirea, uimirea și visarea lui Onuț: taina plutirii. Astea erau gîndurile care îl cercetau, cînd a fost chemat să sară și el în „barca” lui Ivan Maximovici. Barca aceasta era o lotcă neagră de pescar semănînd cu o pirogă, așa cum se văd multe la Constanța, avînd bordurile înalte, aplecîndu-se tare cînd ia vînt, « sub o pînză pătrată ce pâre, văzută din depărtare, un plic înfipt cu unul din colțuri în mare. Cînd au ieșit la larg, ziua senină ce cădea brăzda cu largi fișii portocalii cerul spre

apus?; deasupra îndepărtatului-'mal, lăsînd să lunece printre hourașii de purpură un disc enorm și însîngerat:, soarele. Dinspre răsărit, o pulbere viorie vestea noaptea și' foarte departe, pe zare, licăreau primele stele mărunte și palide. Marea respira într-o hulă puternică, fără spume, pe care luntrea urca și se apleca scîrțîind. Ivan Maximovici trăgea la rame, puternic, cu acel hînc! al pieptului și al gîtlejului ce se leagă ritmic de ridicare și lăsarea vîslelor. Trecînd prin dreptul farului vechi, de sus, de pe bulevard,ei se îndreptară spre nord, spre golful de sub locuința profesorului, unde Ivan Maximovici își ținea luntrea lîngă el cînd n-o avea în port. Constanța începuse să se lumineze. Purta o sumedenie de puncte gălbui și triste, în întunecimea ei, pe lîngă frumusețea puzderiei de oțel luminos a stelelor ce începeau din ce în ce să împodobească noaptea. Deslușind pas cu pas coasta ce-i era atît de bine cunoscută, Onuț găsi în cele din urmă și silueta casei lor svelte, înalte, ridicată ca un foișor deasupra apelor. Totul era stins, numai o lumină stăruia în biroul doctorului.

— Vii la noi, Ivan Maximovici, spuse deodată băiatul privind la marinar și apoi la cer. Vii să încercăm luneta?

— Bucuros, făcu marinarul, mai ales că vreau să o și cercetez din cînd în cînd.

• Doctorul Sîntu cumpărase de la un bătrîn grec, fost ofițer de marină, o lunetă astronomică ce părea a fi de bună calitate, dar care nu mai putea fi folosită din cauza lentilelor sărite și ale finelor ghiventuri, din articulații, forțate de o mîină neabilă. A trebuit priceperea lui Ivan Maximovici ca luneta să ajungă iarăși în stare bună. Fixată pe un trepied de mahon pe terasa de sus, dinspre mare, în nopțile senine ea făcea bucuria lui Onuț și a tatălui său care, depărtîndu-se din pricini și mari și mici, tot mai mult de o bună înțelegere cu soția lui, își căuta în afară de munca obișnuită de la spital și de clientelă, un refugiu în tot ceea ce putea să-l pasioneze și să-l ducă înspre un **A**is mai larg al lumii. E drept că de cîtăva vreme se vorbea prin oraș că nu numai luneta și microscopul umpleau golurile de viață ale doctorului Sîntu.

Tatăl lui Onuț avea o bună prietenie pentru Ivan Maximovici. De aceea, cînd acesta a, intrat întovărășit de cei trei băieți în biroul său— Jean-jacquet se despărțise de ei — doctorul s-a ridicat mulțumit și i-a dat mîna marinarului. După ce Onuț ceru îngăduința să folosească luneta în tovărășia prietenilor săi, doctorul spuse:

— Firește, că vă dau voie! De la Ivan Maximovici multe aveți să învățați din tainele cerului. El le știe mai bine decît mine. A navigat și a mînuit sextantul... Urcați-vă copii!. Și din urmă adaoase cîteva cuvinte pentru marinar:

— Te aștept la coborîre, Ivan Maximovici, aici, în birou la mine. Am de gînd să mai stau de vorbă cu băieții și știu că vom vorbi despre lucruri care te interesează.

Marinarul mulțumi cu un zîmbet și porni să urce scara ce ducea la etajul superior și la terasa cu luneta.

Cînd au ajuns sus, cerul era spuză de stele. Slabele lumini ale orașului nu stinghereau cu nimic o bună cercetare a boitei. Răsfirat și întors, carul mare parcă atîrna cu roțile lui de dinapoi de Polara mărunță și pîlpîitoare fixată înspre capul Midia. Orion, încheiat la mijloc de trei diamante, se ridica pe zare ca o platoșă. Sub mulțimea asta de stele, băieții pierduseră și măsura și dorința. Nu mai știau cu ce să înceapă. Nu știau ce vor, nu știau ce să-i ceară mai întîi lui Ivan Maximovici, ce stea, ce planetă. Acesta, liniștit, așezîndu-și luleaua scurtă în colțul gurii, mînuia cu îndemînarelu-

neta, scriind arcuri mari pe boltă. Apoi, fixînd-o într-un punct, învîrți cu I
grijă un șurub de alamă, cu ochiul lipit de ocular. J

— Ia privește și spune-mi de-ți place, Ivan Mateevici, se rosti el către »
Onuț în cele din urmă, făcîndu-i loc. Gînd băiatul și-a lipit ochiul de des- i
chizătura lentilei, un strigăt de mirare și bucurie i-a scăpat printre buze.
Ca două mure de lumină, una albă, cealaltă purpurie, două stele intraseră *
în cîmpul lunetei. Pîlpîind se acopereau ca de o rouă strălucitoare. Onuț, *
după prima bucurie, a trecut de îndată la un răstimp gravai firii lui. Sim- l
țea cum minunăția asta cerească îi dă o tăcere, un fel de adîncire, o cu- l
fundare în el, pentru a asculta un sentiment puternic ca pe un glas din f
afund de care în urmă veneau să se anine alte bucurii. Această stare l-a făcut >î
să întîrzie mult în fața ocularului. Toderiță și Sile, nerăbdători, îl trăgeau
de haină să-i ia rîndul. într-un tîrziu, Onuț s-a desprins. Și lăsîndu-și prie-
tenii a dat fuga la mama lui s-o cheme. Amelica abia de a ridicat ochii de pe
cartea pe care o citea sub o lumină mare, orbitoare, ce cădea din tavan și ,
n-o supăra. Cînd Onuț a povestit despre ce e vorba, despre stele, mama lui ^
i-a răspuns plictisită:

— Lasă-mă în pace cu prostiile tale! și s-a cufundat iarăși în lectură. '
Citea o carte galbenă, franțuzească, din care avea o mulțime, și despre
care doctorul vorbea cu dispreț. Onuț nu înțelegea nimic. Față de nepăsarea -'
mamei sale, copilul a rămas cîteva clipe mirat. Apoi, simțind neapărat -'
nevoia de a împărtăși și altcuiva bucuria lui, s-a dus la guvernantă. Pe J
Berta, guvernanta lui, Onuț a găsit-o țesînd alături de Paraschiva, femeia de
Încredere a casei, și nedeslipită dragoste a băiatului. Cele două femei vor- f
beau încet, în taină. Cînd le-a povestit despre stele și frumusețea lor, Berta f
l-a ascultat și s-a ridicat să-l urmeze. Băiatul însă a apucat-o și pe Pa-
rachiva de mîna și așa, trăgînd pe cele două femei după el, s-a repezit înspre
terasă. Era îmbujorat de luptă și de emoție. Aerul proaspăt și rece al nopții j
de noiembrie începuse să se simtă și Onuț a fost oprit din pornirea lui j
pentru a fi îmbrăcat mai gros. Apoi au ieșit cîte trei pe terasă.

Aci, băieții săreau de bucurie în jurul lui Ivan Maximovici care prinse-
se în cîmpul lunetei pe Saturn. Limpede ca o minusculă bulă de nichel, \
planeta se împodobește în sborul ei îndepărtat de cercurile late, ca de un
leagăn de panglici măestrit tăiate. Și totul era revărsat de o lumină albă,
de lună clară și îndepărtată.

Onuț a privit și el noua imagine, apoi, nerăbdător, dînd din picioare, ,
a trecut ocularul Bertei. Paraschiva aștepta liniștită, cu chipul frumos
tăiat parcă mai bine sub lumina alburie a stelelor. Zîmbea, trăgîndu-și ală- ,,
turi pe Onuț și mîngîindu-l pe frunte. În noaptea aceasta difuză, privirea ei
căuta pe a lui Ivan Maximovici, iar marinarul îi răspundea, învăluind-o f
într-o galeșă și caldă căutătură. Căci în afară de Berta von Grodde, hi f
meni în casa Amelicăi Sîntu nu știa că Paraschiva și Ivan Maximovici se
cunoșteau. E adevărat că Berta nu l-a văzut niciodată cu ochi buni pe Ivan
Maximovici. O prevenire față de trecutul său o stăpînea fără să vrea. Dar
pe Paraschiva o asculta cu prietenie în destăinuirile ei. Nu era de mult, *
într-o duminică, în care, după luni de zile stăpîna ei se milostivise să-i
îngăduie într-o după amiază să se ducă să se plimbe prin orașul pe care încă »
nu-l știa. Adusă mai mult în silă, la Constanța, în urma stăruințelor lui
Urmateu, Paraschiva ducea o muncă grea și o viață mai amarnic încăr-
cată de dispreț și ceartă ca la București. Hotărît, Amelica nu putea să o
suferă și căuta în tot felul să-i chinuiască zilele.

Femeia >e mulțumea cu dragostea lui Onuț și cu prietenia Bertei, în*-
durînd totul. În duminica aceea, cînd a eșit prima dată în oraș, ea n-a știut

t

încotro s-o apuce. O prospețime venea dinspre mare și s-a îndreptat într-acolo. Ajunsă pînă la încheietura portului, Paraschiva a rămas privind îndelung apa asta fără sfîrșit, ce nu intrase încă nici în înțelegerea, nici în deprinderea ei de țarancă adusă din livezile și vâlcelele de pe lîngă Argeșul ilfovean. Îi era și frică și o și chema apa asta mereu frămîntată și fără sfîrșit... Așa gîndea Paraschiva cînd cineva s-a apropiat de ea privind-o lung și întrebînd-o simplu dacă e de fel de aici, sau din altă parte. Era Ivan Maximovici. Fata sfioasă de felul ei cu străinii și mai ales după întîmplările vieții, neîncrezătoare în oameni, de data aceasta a răspuns cu mai multă liniște. Ea i-a spus că e de departe și că e de curînd venită pe meleagurile astea. Tinerii s-au împrietenit curînd, și Ivan Maximovici a dus-o să-i arate vaporul pe care-l avea în stăpînire. Aci s-a purtat cu ea ca și cum ar fi fost un copil. A așezat-o sus pe punte, în bătaia soarelui cald, i-a dat ceai, pesmeți și struguri dulci și a început să-i povestească despre călătoriile lui. Paraschiva îl asculta ca și băeții, cu admirație și mirare. Și învățînd drumul spre cimitirul portului și căpătîndu-și, după stăruința doctorului Sîntu în fiecare duminică libertatea, Paraschiva venea regulat pe „Sulina” să-și petreacă după-amiezile.

Încetul cu încetul, oamenii s-au apropiat. Și în dragostea și prietenia ce i-a legat, fata a început și ea să povestească iubitului despre ce a lăsat în urmă, despre satul ei și oamenii lui, despre fostul ei logodnic, un răzvrătit, și cu rușine și despre întîmplarea cu Urmatecu, fostul ei stăpîn. Pe Ivan Maximovici viața asta țărănească din satele romînești îl atrăgea. Punea întrebări despre muncă, despre datini, despre învoeli și fata atît cît se pricepea răspundea, cu mîinile uitate pe genunchi și cu o privire lungă plecată înspre pămînt de par-că ar fi văzut aeeva, departe, tot ce povesteau. Lipsurile și suferințele copilăriei ei Paraschiva le înșira cu vorbe simple și cu încredere. Nu le mai spusese nimănui și acum i se părea ciudat și ei că vorbește de ele. Iar despre „boieri”, despre Urmatecu și Amelica mai ales, fata n-a avut nici o vorbă de ură sau ocară. Cînd întrebările lui Ivan Maximovici, împins acum de usturătoarea curiozitate a geloziei o chinuiau cu o neîncetată cercetare, Paraschiva răspundea cît i se părea ei că se cade. Dacă omul stăruia, și răsucea în el și în ea vîrful ascuțit al geloziei, fata se închidea în tăcere și în loc de vorbă dădea mîngîieri și priviri calde. Marinarul atunci își simțea sîngele fierbînd. Trecuse depovestea vieții tuturor celor de la țară despre care ar fi vrut să afle totul. Nu se mai sătura privind-o pe Paraschiva și tot așa nu s-ar mai fi săturat aflînd despre ea și numai despre ea. Dar peste tăcerea fetei nu era chip să treacă! Și atunci, omul zădărit se da înfrînt și o lua în brațe. Clocotul încredințării cădea, se stîngea, pielea și în fericirea dragostei și în liniștea ei mai ales o judecată mai limpede îi spunea marinarului despre mărturisirea cinstită, despre purtarea mîndră și frumoasă a Paraschivei, despre măsura purtării, bunătatea inimii și linia neînfrîntă a caracterului ei. Și hrănit astfel de judecăți bune despre Paraschiva, dragostea lui sporea. Ivan Maximovici ar fi vrut, firește, ca fata să fie numai a lui, să nu mai fie la stăpîni, dar vedea bine că lucrul ăsta nu se poate. El însuși era doar un om îngăduit. Și de aceea s-a bucurat mult cînd prin băieți și-a găsit drum în casa doctorului Sîntu. Acesta, cu toată groaza lui de revoluții și revoluționari, pe Ivan Maximovici îl primea pentru mai multe cuvinte. Mai întîi, doctorul Sîntu cunoștea tirania țaristă față de care liberalismul său se revolta. El găsea justificată orice mișcare acolo, dar nu aici. Și marinarul era un revoluționar de acolo, din Rusia oprimată. Pentru starea de lucruri din Țara Romînească, doctorul avea păreri dacă nu excelente, cel puțin bune. Fără mare pricepere și cunoaștere politică și dintr-o mîndrie șovină, doctorul se

fălea cu aparența occidentală a parlamentarismului românesc. Găsea că țara a ajuns foarte departe pe drumul civilizației și dacă mai sînt lipsuri ele se vor împlini cu vremea, spunea el. Politică încă nu făcea dar totul în el era pregătit pentru ca într-o zi să se arunce în politică, așa cum făceau cei mai mulți dintre semenii lui fără păreri, numai pentru liniștea lui, pentru a fi lăsat în pace să cîștige cum o vrea și pentru mîngîierea sufletească și potolirea conștiinței de a avea o purtare într-adevăr de luptător naționalist. De aceea, pentru toți cei ce căutau să tulbure rînduelile de la noi, doctorul Sîntu era neînduplecat. Nu îngăduia nici cea mai mică abatere, nici o răzvrătire împotriva unei societăți care îl ajutase să ajungă unde era și să-și clădească și o casă. Ura pe ciocoi și destrăbălarea lor; viciul, așa cum îl întîlnise la Oswald și Henri-Eugen Crihan; îi era milă, deși își bătea joc de moliciunea și neajutorarea boierilor, așa cum le văzuse labătrînul baron Barbu și la deslînatul său fiu, Bubi, dar admira hotărîrea de apărarea societății ori unde ar fi întîlnit-o. De procurorul Clement făcea haz, ba păstra pentru el și un dispreț adînc pentru îngăduințele lui față de ticăloasa-i viață de familie, dar îl admira și îi sta alături de cîte ori era vorba să apere societatea de orice fel de răzvrătire sau lovituri de la ce ne mulțumiți. De aceea, pentru Ivan Maximovici, pe care-l privea ca pe un răzvrătit dar la el acasă, și pe care mai ales îl credea domolit aci unde a dat de bine și de libertate, doctorul Sîntu avea chiar prietenie. A rugat de multe ori pe Căpitanul portului să-i facă înlesniri refugiatului rus, stăruind întotdeauna în a arăta celorlalți că revoluționarul s-a îndulcit aici, în libertatea de la noi, că a ajuns „un om cumsecade”, și că e un meșteșugar care-și va face un rost, prinzîndu-i mîna la lucruri deosebit de subțiri.* Cu privire la presupusa „pocăire” a lui Martînov, doctorul se înșela, desigur. Marinarul nu a renunțat nici o clipă la ideile lui revoluționare. Dar marele merit al lui Ivan Maximovici în ochii doctorului Sîntu era că, într-un anumit fel, marinarul se făcuse colaboratorul său la unele cercetări științifice. El îi aducea doctorului într-o damigeana voluminoasă cu un dop automat ce se deschidea numai la adîncimi mari — născocită tot de marinar — apă de mare pură de care doctorul pornit în pasiune nouă de lucrări de laborator, avea nevoie.

Biroul doctorului Matei Sîntu, cel de acum, față de cel din casa socriilor săi de la București, se schimbase după măsura transformării însăși a omului. Aci el își dobîndise o libertate de voință și de acțiune care adînciseră mult preocupările sale. Careta și armăsarul negru de la București, doctorul le transformase în microscop, instrumente și o masă de operație. Preocupările lui teoretice cari depășeau cadrul strict medical îi lărgise cîmpul cercetărilor. Darwinist convins, lunecat de curînd spre monism și învățătura lui Haeckel, el intrase în legătură cu savantul de la Iena, trimițîndu-i scrisori admirative, traduse și transcrise corect în limba germană de Berta. Drept răspuns, părintele monismului îi trimisese îndepărtatului său admirator o fotografie pe care, sub chipul său de artist, încă frumos sub albeața bărbii și a pletelor, Haeckel scrisese un îndemn hotărît pe latinește: „Impavidi progrediemur”. „Neînfricați vom propăși”. Doctorul Sîntu înrămase pompos prețiosul document și-l ținea pe biroul său ca pe un îndreptar pentru el însumi pe drumul hotărît al științei și al ateismului pe care apucase. Voia parcă să-și reamintească neîncetat și să-și facă astfel curaj, el seminaristul de odinioară, botezat, spovedit și împărtășit în copilăria lui îndepărtată de o mamă pioasă, ce tovărășie mare are la drumul ăsta nou și fără dumnezeu. În anumite clipe de îndoială, doctorul credea mai mult în chipul lui Haeckel, în fotografia lui, decît în Ideile pe care le împărtășea. Dar acestea erau numai slăbiciuni trecătoare

și omenеști. De curînd, medicul începuse să fie preocupat de un tratament cu apa de mare, recoltată în anumite condițiuni, pentru care folosea cu deosebit succes damigeana imaginată de Ivan Maximovici. Matei Sîntu își spunea cu rîvnă în realizarea unor ambiții științifice că el, fiind unul dintre puținii medici de pe marginea mării, se cade să încerce și firește să perfecționeze, dacă se poate, acest tratament. Însă mai puțin om de știință și mai mult înzestrat cu o închipuire romantică, el făcea din elementul acesta, marea, o putere și o condiție de bază a vieții universale. Atras poate mai mult de frumusețile ei decît de compoziția chimică și virtuțile terapeutice, doctorul Sîntu vedea lumea scăldată urmare și trăgîndu-și toată forța numai din mare, — o mare ce frămînta pe oameni și pe animale încă din epocile străvechi... în felul acesta, din viața la marginea mării, din priveliști și bucuria plutirii și a anotimpurilor schimbate pe mare și în mișcările ei, dar și din medicină, din ambiții vagi de cercetător, din măreția învățăturilor darwiniene și severul dar încîntătorul monism al lui Haeckel și mai ales dintr-un grăunte de poezie pe care doctorul Sîntu îl purta în sufletul său, el construisese o grandioasă concepție despre lume, poate nu bine încheșată, totuși cu ispite în ea. Această învățătură pe care știa că nici un profesor nu e în stare să o dea fiului său, fiind un sistem cu totul personal, căruia cu naivitate doctorul îi dădea și valoarea unei metode de cunoaștere, el ținea să o transmită copilului. De aceea, din cînd în cînd, serile, el își chema băiatul, pe Onuț, căruia el nu-i zicea decît Ionică, împreună cu prietenii lui și le vorbea, nu încă despre complicata și ne-completa lui viziune, ceea ce ar fi fost prea greu pentru înțelegerea lor, dar limpede, despre transformism și perspectivele lui amețitoare pentru mințile tinere, pline de închipuire și gata și ele la rîndul lor să construiască lumi și sisteme în mijlocul cărora vor crește. Această nevoie de a crea viziuni anumite despre viață în adolescență, doctorul Matei Sîntu o considera ca pe o absolut necesară metodă de pedagogie. Pentru o cît mai izbită înrîurire și desăvîrșire în formația băiatului, el imaginase apropierea teoriei și a experienței, fie chiar din domenii deosebite. De aceea, bucuros, el își ținea lecțiile despre transformism tinerilor săi ascultători, după o privești a cerului înstelat la mare și înaintea unor lămuriri de laborator în fața microscopului. Chiar numai mica etajeră de lemn cu două rînduri de eprubete scoase din autoclav, avînd în gelatină sau agar-agar coloniile crescute de microbi, unii ca o spuză albă, alții cu rădăcini prelungi, fine, purpurii sau albastre înfipte în chihlimbarul substanțelor, cu numele scurte ale tuturor marilor primejdii pentru om, de la tuberculoză pînă la holeră, putea pune în mișcare într-un anumit fel curiozitatea băeților, credea Sîntu. Și firește că puțin talent și iarăși o dulce amețală romantică adăogîndu-se, peste toate aceste tuburi de sticlă simple, abstracte, se puteau crea priveliști întregi despre suferința și greaua experiență în cunoaștere a omenirii. Pasiunea marilor excursii istorice ale doctorului asociîndu-se acestor cunoașteri și controlări, dădea tablouri din trecutul luptei împotriva ciurmei — moartea neagră — a sifilisului, a holerei, cu aspecte adînc sociale și cu morala ce se putea scoate din toate aceste înfățișări. Netăgăduit, mintea copiilor se ascutea, se împodobește, se pregătea într-un anumit fel pentru ca să primească învățături tot mai înalte și mai complicate. Doctorul Sîntu credea, și avea dreptate, că dislocă și orînduește în alt fel fragmentele mari din mintea și sufletul celor fragezi. În această privință, el se întîlnea în aceleași idei cu Ivan Maximovici care simțea și el cum tinerii lui prieteni își schimbă cu încetul ideile lor. Și astfel se vădea adevărul că mintea reține numai ceea ce a ars, ce s-a topit și a curs în tiparul

gîndurilor. noastre sub flacăra și sub dogoarea unei atenții care- cheamă întreaga ființă sa ia parte la o nouitate ce i se înfățișează. Numai o poveste ascultată cu o întreagă dăruire, numai o experiență de mecanică sau de laborator privită cu lăcomie, cu sete de cunoaștere, cu uitare de sine e rodnică, punînd în noi temelii hotărîte, de nezdruincinat. Și astfel, prin o cunoaștere de aceasta, din mijlocul arderilor spirituale și sufletești, sporim. Lipsa de curiozitate, de atenție, climatul rece, rămîn fără podoabă și fără răsunset. Și doctorul Sîntu vedea încă odată, prin creșterea fiului său, ceea ce văzuse de mult ca pe o adîncă și primejdioasă racilă a așa zisei lumi „intelectuale în mijlocul căreia trăia”. Ceea ce de obicei copiii oamenilor înstăriți învață, învață în climatul rece, al lipsei de curiozitate și pasiune. Și dacă firea tinerelor vlăstare e puțină și fără chemare, și mai puțină o face lumea înconjurătoare: școala și familia. învățătura e cu etichete, cu grade, cu formule de îndeplinit, care dacă sînt satisfăcute noii „intelectuali” sînt lăsați să pornească în lume. Fără o curiozitate adevărată, fără o tresărire în fața lecturii, descoperirii sau a cunoașterii, noii împodobiți cu titluri universitare se văd chemați numai de preocupări și rosturi inferioare pe care, ca să scape de rușinea lăcomiilor și orbirilor, pun o haină politică, de cele mai multe ori naționalistă, ca fiind cu mai mult prestigiu... Și aceste purtări, aceste deprinderi copiate și învățate unii de la alții, pe Sîntu îl scoteau din fire. Ele compromiteau în acelaș timp pe omul *de* la noi și formația lui. Și mîndrul sentiment al unui naționalism activ, dar strîmt, pe care doctorul îl purta totuși sincer, și nu-l vrea întinat ci servit cu tot devotamentul și curăția unui suflet din ce în ce mai înobilat prin muncă și cercetări, era astfel compromis.

În seara aceea, cînd băeții și Ivan Maximovici au intrat în biroul doctorului, l-au găsit în mijlocul unui vraf de cărți, preocupat de instalarea unei lanterne magice. Se pregătea să le țină o prelegere limpede despre dezvoltarea embrionului la om și la animale, cu proacții și să-și sfîrșească această învățătură cu proiectarea unor imagini din viața monstruoasă a epocilor geologice. Doctorul era agitat. Muta vrafuri de cărți, potrivea ocularul lanternei care proiecta un cîmp mult prea mic de lumină, împărțea scaune, stîngea lumina, iar o aprindea și păstra neîncetat pe buze un zîmbet de mulțumire, mîngîindu-și din cînd în cînd băiatul și sărutîndu-l pe frunte. Și devreme ce ședința din seara aceasta se anunța a fi excepțională, doctorul trimise pe Ionică să le cheme și pe Berta și pe Paraschiva. Pînă la sosirea femeilor, doctorul și-a dat seama că pentru o bună proiecție biroul său era prea mic. Și atunci deschizînd larg ușile cu două canaturi ce dădeau înspre salon, hotărî să folosească amîndouă odăile.

Salonul acesta, în care nu se intra decît la reuniunile lunare din casa doctorului, era în stăpînirea absolută a soției sale. Aci odihneau netulburate mobilele de pluș verde, scaunele cu speteze în formă de evantalii așezate soldățește, trei și trei de fiecare parte a unei mese de abanos cu sidef. Aci, neatins era pianul, trecut în foaia de zestre; aci stăteau aplecate două oglinzi mari, acoperite ca și mobila, ca și pianul, cu pînze cenușii. Lîngă un perete, un elefant de faianță cît un vițel, purta un chioșc din care un indian, scoțînd amîndouă brațele, oferea un talger de bronz cu cîteva cărți de vizită. Lumea din Constanța era sau prea intimă cu Sîntii, ceea ce presupunea modeste depuneri de cărți de vizită, sau nu luase încă obiceiul acesta, învățat de America de la așa zisa lume bună bucureșteană, obicei la care ea ținea foarte mult și pentru care își cumpărase mărșul elefant de faianță. O curățenie exemplară domnea

în încăperea aceasta supravegheată cu severitate de chiar stăpîna casei și apărată cu fel de fel de interdicții împotriva fiului, ba și a soțului său. De aceea, cînd doctorul Sintu, în entuziasmele sale nerăbdătoare a poruncit să se deschidă ușile de la salon, Paraschiva, cu o teamă de cîine bătut și cu o privire înspăimîntată a privit înspre Berta, careșieanu părea liniștită. Dar stăruinții și voinții doctorului nu s-au mai opus. Și în cîteva clipe, cele două odăi s-au schimbat într-o mică sală de spectacol. Pe peretele de deasupra elefantului cercul de lumină se scria neted și cuprinzător. Primele încercări, după ce s-a stins lumina, au făcut să hohotească asistența. - Erau cîteva imagini de ale doamnei Amelica Sintu, cu capul în jos. Doctorul, mînuind lanterna și-a îndreptat de îndată greșeala și un embrion uman, mare cît cîmpul de proiecție s-a instalat pe perete, deasupra elefantului, tremurînd din cînd în cînd pe acoperișul chioșcului său. Bobul acesta de fasole inform, cu cap uriaș, cu un punct drept ochi și falduri multe strînse ca într-o pungă în care parcă se vedeau și niște piciorușe i-a mirat pe toți. În lumina slabă ce se împrăștiă de sub lampa lanternei, fețele se desluseau palide și șterse. Băieții păreau înspăimîntați, afară de Sile, băiatul prefectului, care a pufnit de rîs. Paraschiva, de mirare, își regăsise un vechi gest țărănesc: se ținea de bărbie cu gura puțin întredeschisă; Berta von Grodde încruntase sprîncenele ca în fața unui ultragiu. Ivan Maximovici privea senin, cu un zimbet de mulțumire față de adevărurile științei, pe cînd doctorul comenta cu un glas așezat și explica alcătuirea embrionului. Au urmat apoi imagini de embrioane din lumea animală, de la broască pînă la cîine. Uimea și înspăimînta asemănarea dintre ele. Și la urmă, pentru o mai bună înțelegere, a fost proiectat un tablou teoretic și explicativ cu transformarea oului fecundat în evoluția lui pînă la embrion. De data aceasta viziunea mai complicată a desemnului era stingherită de lucrurile ce i se așezau în drum. Și doctorul lăsînd lanterna s-a dus și cu bruschețe a dat elefantul la o parte. Atunci s-a auzit deodată în întuneric glasul ascuțit și mînios al Amelicii:

— Matei, lasă-mi lucrurile în pace că abia am scuturat. Asta ți-ai găsit să-i înveți pe copii? Și o ușă s-a trîntit cu putere.

După spaima care a trecut peste toți și care l-a făcut și pe doctor să se oprească o clipă, firul lămuririlor s-a reluat. Imagini din lumea marilor reptile ale secundarului și pînă la maimuțele antropoide au trecut prin snopul de lumină. Cînd totul s-a isprăvit, Ivan Maximovici a mulțumit cu cuviință și a plecat. Paraschiva a pus lucrurile la loc dînd cu totul uitării minunile văzute, cu gîndul numai la cearta ce o aștepta. Iar pe scări, Sile sărea în patru labe, ciupindu-i de pulpe pe Toderiță și pe Ionică, făcînd pe maimuța.

Ionică, în seara aceasta, după ce s-a despărțit de prietenii săi a umblat îngîndurat și împovărat de lucruri grele. Nu s-a destăinuit și nu s-a plîns nimănui. După o înclinare a firei sale, care începuse să se arate din ce în ce mai limpede, pornea singur lupta cu tot ce-l năpădise din afară. Fără voia lui, prefaceri adînci se săvîrșeau în el. Tot ce simțea era un fel de răpire, ca un vârtej în care era luat. Erau poteci line pe drumul acesta, dar erau și grele răspîntii de trecut. Gîndurile începuseră să se închege numai în frînturi. E adevărat că o mlădiere a minții i se ivea și o ușurință ce aducea cu ea o bucurie de a face legături neașteptate între lucruri. Ionică ghicea părți din el, într-o neîncetată schimbare, dar nu izbutea să înțeleagă totul. Se părea că metoda peda-

gogică a tatălui său se dovedea a fi bună. Încărcat de cunoașteri a căror rînduială armonioasă și definitivă îmbinare îi scăpau, Ionică se prăvălea totuși ca un mal săpat, în ființa lui lăuntrică, sub puterea acestor cunoașteri, pregătindu-se pentru ceva nou, pentru propria lui viață ce avea să vie. Ca și la mare, unde după ce i-a arătat primele mișcări ale înotului l-a dus la adînc, i-a dat drumul și l-a silit să dea din mîini ca să nu se înece, așa și aici, în oceanul acesta pe care i-l dădea și din lumea uriașe fără sfîrșit a lunetei și din lumea cea mică, tot fără sfîrșit, a microscopului, și mai ales din ispita și frumusețea ipotezelor, doctorul Matei Sîntu își deprindea fiul cu ape adinei, ajutîndu-l numai din cînd în cînd să poposească și să-și întrezărească o cale.

Berta, cu totul în altfel avea să-l învețe pe Ionică ce însemnează o frumoasă atitudine morală și curajul faptelor sale. Prilej s-a ivit chiar din cele întîmplare de curînd. După ce Ionică a trecut pe la mama sa poftind-o să privească cerul prin lunetă și a fost refuzat, Amelica, curioasă, totuși, nu de ceea ce ar fi putut să vadă în spuza stelelor ci de cei care împreună cu copiii se strînseseră pe terasă, s-a îndreptat întracolo. Terasa era însă pustie. Atunci femeia s-a dus să caute în cameră pe guvernantă. Nici ea și nici nelipsita Paraschiva nu mai erau acolo. Nerăbdătoare, poruncitoare, așa cum îi era felul, Amelica a început să treacă din cameră în cameră, strigînd tot mai tare. Nimeni nu i-a răspuns. A coborît scara la etajul inferior și acolo a auzit hohote de rîs. Deslușea glasul copiilor și pe al Paraschivei. Fără să fi știut despre ceea ce era vorba, Amelica a început să fiarbă de mînie. Ea simțea părăsirea aceasta ca pe o nedreptate ce i se făcea; și vedea cutreeratul prin camere și nerăspunsul servitoarelor sale ca pe o umilință. Și nici un gînd așezat și nici o voință de dreptate neluminînd-o, mînia creștea adăogindu-se și judecăți exagerate, superficiale, care o amarau și o înfuriau.

Ajunsesese să creadă că soțul și fiul ei s-au unit cu cei mai umili de sub stăpînirea ei pentru ca să o batjocorească. Într-o clipită, tot caerul acesta de sentimente s-a aprins și-i dogorea obrazul, îi tremurau buzele și mîna îi era nesigură cînd a deschis a doua ușă a salonului, cea care dădea înspre sufragerie. Atunci s-a văzut pe ea însăși cu capul în jos în proiecția lanternei magice și nu s-a mai îndoit de batjocură. A lovit-o în piept ca un pumn hohotul de rîs al celor de față. O ciudată întîmplare, o ticăloasă potriveală a vrut ca tot ceea ce clocise amarnic și nedrept în ea, despre pretinsa batjocură a celorlalți să se arate deodată ca într-un vădit adevăr. A aruncat cîteva cuvinte aspre soțului și a plecat trîntind ușa. S-a închis la ea în cameră și nici mai tîrziu n-a chemat pe nimeni, n-a sunat nici o slugă. N-a dat măcar nici poruncile pentru masa de seară. Se încărca de mînie și ură sub lumina orbitoare a lămpii sub care trăia, așteptînd să răbufnească împotriva celui dintîi care va veni. Și aceasta a fost Paraschiva. A certat-o pe femeie cu vorbe nemăsurate și aspre, a încărcat-o de lucruri pe care nu le făcuse, i-a amintit iarăși de toate vinele ei cele mari din trecut, de vechea poveste cu mortul și cu Ionică și mai ales de faptul că și-a îngăduit să deschidă, ușile de la salon.

Sub potopul ocărilor nedrepte, femeia n-a răspuns nici un cuvînt. Făcea patul pentru noapte și tăcea. Glasul Amelicăi urca și cobora ca o undă venită de departe, adusă de furtună. Cînd scădea și obosea, mușenia Paraschivei o înfură și mai mult și atunci mînia se umfla într-un nou val de vorbe. Astfel se zbuciuma Amelica și o certa cumplit pe femeie, cînd Berta a intrat. Era întovărășită de Ionică. Veneau să ureze noapte bună. Guvernan-

ta și copilul au rămas lipiți de ușe și au ascultat câțva timp. Apoi deodată Berta, când vinele aruncate Paraschivei s-au făcut tot mai grele și mai nedrepte, a vorbit. A tăgăduit pentru Paraschiva faptele pe care nu le-a săvârșit și a înfruntat-o pe Amelica. Aceasta, mirată la început, a tăcut câteva clipe. Apoi a început iarăși, de data asta însă nu numai cu zvonul aspru al greșelilor mărunte, al vorbelor de ocară ci cu hotărâri grave: Paraschiva trebuia să plece din casă numaidecât, chiar în noaptea aceea. O dădea pe stradă afară, fără un ban, fără o haină, nici lucrurile nu o lăsa să și le ia. Va dobândi poate din ele la judecata de mîine sau de poimîine, cînd se va întoarce să se socotească, căci lucrurile trebuiau căutate mai întîi, să nu fi furat ceva, că acum nu e vreme pentru o astfel de cercetare. Paraschiva, care a stat nemișcată tot timpul sub ocări, acum a ridicat capul. Era frumoasă și falnică în mîndria asta în care crescuse deodată. Se vedea că dacă în orice împrejurare ar fi fost ajutată cît de cît, ar fi depășit-o cu mult pe Amelica. Privirea ei nu dogorea ci învăluia numai pe cei pe care îi avea în față într-o cuprinzătoare deznădejde. Fiind însă lăsată fără nici un ajutor, dîrzenia ei lăuntrică s-a frînt și fata a căzut în genunchi, cu capul pe marginea patului, începînd să hohotească, zbuciumată de plîns. Atunci Berta a trecut hotărîtă de partea Paraschivei. A ridicat-o, a îmbrățișat-o și a spus liniștit Amelicăi:

— Pentru cinstea casei dumnevoastră n-o să faceți una ca asta. N-o să o aruncați pe stradă.

Amelica, înfruntată, neaflînd în mintea ei nici temeuri de răspuns, nici puterea în hotărîre, înciudată, aproape biruită, nu-și găsea refugiul decît într-o contradicție aproape copilărească:

— Ba am so dau afară și chiar acum, sunt stăpînă în casa mea și nimeni nu mă poate opri!

— Atunci am să plec și eu cu ea, spuse Berta de îndată.

Amelica a tăcut. S-a lăsat într-un fotoliu cu fața sprijinită în pumni și a rostit apăsător:

— Ieșiți afară! Atît a fost. Și nu s-a mai pomenit nimic de plecare.

Cînd noaptea, tîrziu, după ce casa s-a liniștit, Berta a intrat la Ionică să-l acopere, se răscolise camera sub bătaia vîntului de nord ce se stîrnise, umflase marea și învăluisese casa în șuerături, femeea s-a simțit apucată de mînă. Băiatul, treaz în așternutul lui, cu licăriri în privire, o întrebă șoptit:

— Frăulein, și dacă mama ar fi spus să pleci, ce-ai fi făcut?

— Aș fi plecat! răspunse liniștit Berta.

— Unde? întrebă tot mai enervat copilul, ridicîndu-se în capul oaselor. Apoi, scuturîndu-se ca de un fior adăose: — N-auzi ce vreme e afară?

— Ba aud, dar tot plecam, stăruia guvernanta. Nu știu unde... A început să și plouă — murmură ea — o ploaie mărunță și rece de toamnă... Și Berta însăși se lăsă furată și înduișată de icoana ei și a Paraschivei în noaptea aceasta, pe stradă. — Nu știu, poate ne-am fi dus pe vapor, în fundul portului, la Ivan Maximovici...

— Dar e departe pînă acolo, și e pustiu, și nu e nimeni și e urît... adăose Ionică, prins și el de febra nălucilor ca și Berta...

— Da, așa e, dar ce am fi putut face?

— Să nu fi plecat!

— Asta nu se putea, spuse Berta, ridicîndu-se.

— De ce? Și băiatul aștepta un răspuns.

Berta nu vorbi de îndată și în tăcere Ionică adăuse nerăbdător:

— Dumneata n-ai făcut nimic... Pe dumneata mama nu te-a certat... Acum n-ai mai fi fost lîngă mine... Și băiatul o strînse cu-putere de mînă.

— N-aș mai fi fost... dar pentru dreptate ași fi plecat.

— Pentru dreptate? făcu nedumerit copilul.

— Da, răspunse scurt femeia.

Afară furtuna creștea. Marea mugea bătînd cu putere în stîncile și terasa de la picioarele casei. Cînd valurile detunau surd, un cutremur scurt se simțea din temelii. Ferestrele zăngăneau și prin vârtejurile crivățelor încăerate afară în neguri și pe sub coperiș, se auzeau țipetele scurte ale unor păsări de noapte, frînte din sborul lor și lovite de strasina casei. O candelă pîlpiiă pe o sobă mare de tuci, stinsă, ridicînd umbre uriașe lipite de pereți și îndoite petavan. Cînd Berta s-a ridicat, umbra ei colosală, lățită deodată, acoperi jumătate din încăperea. O frică neașteptată îl cuprinse pe Ionică.

— Să nu pleci, să nu mă lași singur, mi-e frică...

— Frică? De ce frică? întrebă Berta, deodată mai sever, cu mîinile strînse pe tăblia patului.

— Nu știu, de noapte, de vînt, de urlete și de ce am văzut pe perete mi-e frică...

— Liniștește-te, și Berta îl acoperi. Glasul ei nu mai era însă domol ci aspru, și fără să-i vadă bine trăsăturile prin întunec, lui Ionică i se păru că femeia se schimbă cu totul. Stătea dreaptă, cu fruntea sus, privind departe în întunec, cu amîndouă brațele întinse de parcă ar fi ținut și ar fi stăpînit ceva, respirînd tot mai des, tot mai adînc. Furtuna aceasta venea să descătușeze în sufletul ei puteri pe care viața de ascultare și supunere, ba și voința ei chiar le ținea închise. Se lepădase de pornirile astea vechi ale ființei ei, cînd plecase de acasă, și tot timpul printre străini trăia ca sub un arc ce o îndoia și îi frîngea mîndria. Dar gestul ei din seara aceasta pentru Paraschiva spărsese temnița în care singură se închisese. Și acum furtuna cînta sufletului ei și-l împlinea în aprigile lui porniri. Berta von Zerbini di Sposetti, cu tot numele ei italianizant, von Grodde era numele ei după mama austriacă, simțea în ea asprimea junkerilor prusaci și a neamurilor ei din nord cum îi călește ființa întregă. O trufie nemiloasă, absurdă și oarbă o făcea să crească în pas cu vijelia de afară. Buzele ei răspirară adînc ca pe înălțimi și ea murmură cu un zîmbet rece, fioros aproape, cu gîndul la înfrîngerea Amelicăi prin așa zisa ei dreptate germană:

— Deutsche Gerechtigkei!... Ja, die deutsche Gerechtigkei! *) Și Berta era mîndră de fapta ei.

Ca și tatăl său și ca și unchii ei închinați Nibelungilor și lui Hebbel ea simți pieptul cum i se umflă și cum respiră larg în sunetul vîntului și al furtunii. Și fără să mai rostească vreun cuvînt începu să cînte. Erau numai murmure, îngînări și chemări la început. Glasul ei ar fi vrut parcă să lege o ireală orchestră. Apoi, ca și cum zgomotele de afară ar fi prins sunetele acestea și le-ar fi păstrat în întreșesătura lor, Berta șueră niște strigăte scurte ca niște fulgere pentru auz, înfricoșătoare și totuși melodioase. Le întreprușea, iar le lua, le îmulțea, le lega. Se simțea în cîntecul ei ciudat și în orchestrația furtunii ca și cum ar fi fost glasuri mai multe care cîntau și țipau, toate scurte de același fel, ca tot atîtea guri, cu chiote și iureșe ce se învălătușeau în pînzele furtunii de afară. Și toate readuse într-o jumătate de voce, o voce caldă, cu o privire de dragoste întrebătoare înspre Ionică, și cu o mîină ce se legăna ușor prin noapte, cu umbre prinse de degetele ei, bătînd tactul. Ionică simțea că ce îngînă Berta acum îi talmăcește furtuna și noaptea, le îmbunează parcă și îi dă și lui o respirație mai largă, o voință mai tare și îi alungă frica. În locul ei venea să se așeze

*) Dreptatea germană! Da, dreptatea germană! (N. A.)

în el o bucurie ca de zbor, o plutire, o ușurare. Un zîmbet și o liniște i s-a scris pe față.

— Îți place? îl întrebă Berta abia murmurat, ca și cum i-ar fi făcut parte unei taine, asemănătoare cu o împărtășire între bărbat și femeie.

— Da... îmi place mult, răspuse înflăcărat Ionică, sărind din pat.

— Pentru Dumnezeu, copile, liniștește-te, îi spuse iar sever femeia culcându-l la loc.

Ionică tremura tot, și vrea mereu să audă.

— Ta-ta-tam, ta-ta-tam, ta-ta-ta-tam și Berta îngîină cîntecul din nou. Își dădea tonul și singură își asculta răspunsurile. Apoi deodată:

— Știi tu ce cîntec e ăsta, Ionică.

Băiatul aștepta, cu ochii mari deschiși.

— E cîntecul walkiriilor!

Furtuna stîrnise sufletul femeii și îi amintise cîntecul.

Marea, din fundul întunericului, vîntul, pustiul, noaptea, casa lor cutremurată, mai mult ca oricînd pregăteau sufletul germanei acesteia aspre pentru o simțire bărbătească, mîndră, curajoasă, neîndurătoare. Și ea începu să povestească:

— Walkiriile sînt năpraznice fecioare, care străbat călări cîmpurile de luptă aducîndu-i pe vitejii căzuți lui Odin, în Walhala. Și în alergările lor ele cîntă așa... Și Berta iarăși îngîină cîntecul aspru. Apoi povesti despre Odin, Freya și Walhala. Și Ionică, înfrigurat în patul lui, în umbrele unei nopți de furtună pe coasta pustie a Mării Negre, văzu în gînd pentru prima dată Walhala, cetatea sufletului germanic, din lespezi străvezii de ghiață, de chiciură și de raze frînte ca niște sulii. Și odată cu ea, copilul se obișnuie cu măreția poveștilor de la miazănoapte. Sufletul, mintea, ochii lui Ionică erau plini de icoanele aduse de povestirile Bertei. Furtuna îi biciuia gîndurile și sufletul cu măreția ei sonoră, față de care acum, un curaj închegat din frumusețe și rîvne înalte se ridica din firea înnoită a copilului. Din lecția aceasta de frumusețe și putere, Ionică a învățat cum e dreptatea pentru care oricine trebuie să lupte; ea e aspră, rece, nemiloasă. Berta, după ce a înfăptuit-o cu gîndul, a găsit cîntecul ăsta frumos. Din înțeleștarea de care sufletul ei tare și dîrz a avut nevoie în mijlocul vieții lîncede în casa Amelicăi Sintu, Berta von Grodde căzu pe un scaun cu fruntea umezită de o sudoare rece, lăsîndu-se ca într-o amorțire pe perină alături de Ionică. Ațipea parcă. Băiatul o mîngîia pe obraz și pe bucla ei de păr moale, bălai-cenușiu, silindu-se să i-o ridice de pe frunte. Cu ochii meniși, cu un zîmbet ca prin somn, Berta întinse obrazul și și-l apropie de copil. Apoi îl sărută pe ochi și pe frunte. Tresărind, Ionică se lipi tot mai mult de ea întrebînd-o întretăiat:

— Mîine, ai să-mi cînți, nu-i așa, Fräulein, ai să-mi cînți la pian?

— Da, răspuse Berta ca prin vis. Și au adormit amîndoi.

De mult, de cînd se făcuse mai mare, Ionică se simțea tot mai îndepărtat de mama sa. Deși ea îl veghea cu o dragoste care n-ar fi cîntărit nici o jertfă, în purtări era rece și își spunea sie-și ca să se ierte și să ia putere, că e mai bine așa, că Ionică e băiat și deci nu trebuie deprins cu prea multe alintări. Rar, la sărbători, sau la cine știe ce altă împrejurare, Amelica își săruta fiul pe frunte. În realitate, purtarea ei avea alte cauze. Ea simțea că de la tatăl său și de la Berta, Ionică primea tot ce-i trebuie pentru minte și suflet. Firea lui setoasă de a cunoaște, purta recunoștință și dragoste celor cari îi arătau lucruri noi și îl învățau. Ea, mama lui, neștiind ce să-i mai arate și ce să-i mai vorbească băiatului peste cele ce-o învățau ceilalți, din puținătatea ființei ei simțea că nu mai are loc în prietenia și dragostea

lui Ionică. Și atunci dragostea ei de mamă, cu atât mai fierbinte cu cât se simțea mai uitată, se acoperea cu o răceală, cu o înstrăinare voită și dureroasă, ce-i venea firește și din firea ei mândră, răsfățată și obișnuită să i se facă toate voile. Amelica se înăsprea din ce în ce. Și soțul ei se depărta din ce în ce de ea. De aceea, ea pîndea cu ură și neprietenie pe toți cei care izbuteau să dobîndească dragostea lui Ionică. Și pentru că împotriva doctorului și-a Bertei îi era mai greu să lupte, Amelica urgisea cu toată firea ei aprigă și geloasă mai ales pe Paraschiva. Știa că încă de mult, din primii lui ani, Ionică o iubea cu patimă pe țaranca aceasta. Și mai știa că și Paraschiva la fel îl iubește. Pentru a-și păstra prestigiul de stăpînă, cât mai mult în izolarea ei, și mai ales pentru a nu se lăsa ghicită de altii, Amelica nu făcea decît să poruncească în casă și nu punea mînalanic. Se înfrîna cu greu de la treabă pedantă și de la migală, căci singurul lucru ce-i plăcea cu adevărat era să robotească. Intr-atît căuta să-și păstreze ifosul ăsta de stăpînă și într-atît lupta cu pornirea ei încît, pe furiș, vrînd să nu fie prinsă, după ce femeile deretecau prin casă, maidereteca și ea odată ca să fie totul după pofta inimii ei. Prietene nu reușise să-și facă în Constanța aceasta pe care o ura din tot sufletul și în care nici măcar marea nu izbutise să-i placă și să o atragă. Își omora vremea cu lecturi de romane franceze, cu cari o aprovizionă un librar armean din centrul orașului. Cînd intra în librăria lui „doamnadocor” era primită cu temenele și așteptată cu ultimele noutăți, de cărți galbene, strînse în vrafuri. Nimeni nu se putea atinge de cărțile astea pînă ce nu alegea ea. Acasă și le îngrămădea pe o măscioară lîngă un jîlț larg de piele neagră, în care citea. Amelica Sîntu nu era o cititoare cu bună rînduială și nici măcar bună. Cărțile și le tăia cu orice îi cădea la îndemînă și cu muchea palmei, cînd nu avea altceva. De aceea, cărțile ei aveau paginile sfîșiate și pe jumătate rupte. Nici poveștilor lor, oricît ar fi fost de simple, de naive și anoste,, ea nu li se dădea pe deaentregul. Nu se întîlnea niciodată, într-o puternică trăire, cu cartea pe care o citea. De aceea, bună sau rea, cartea nu putea să aibă o înrîurire asupra ei. Mai toate aceste lucrări mediocre, scrise de autori fără talent pentru cititoare ca ea și poate și mai naive și mai încrezătoare, nu aduceau decît aceleași veșnice povești dedragoste, cu adultere și fantastice călătorii și reuniuni în lumea marilor orașe și hoteluri de care mulțimea cetitorilor muceziți într-un fund de provincie duceau jîndul. Pe o altă femeie tînă, pildarea a acestor romane ar fi tulburat-o poate.. Pe Amelica n-o atingeau. Firea ei rece, orgolioasă, purtînd un ușor dezgust pentru dragoste și desmierdări nu se lăsa în nici un fel cuprinsă de primejdiile năravuri din cărți. Amelica citea de multe ori numai pentru descifrarea mecanică a literelor. Viața ei goală, pe care nu se pricepea să-și o umple în nici un fel. Avea nevoie de ocupația aceasta a goanei ochilor peșiruri tipărite și din cînd în cînd numai se oprea pe cîte o priveliște de bogăție, de somptuozitate. Era poate singurul lucru care o interesa. Dacă astfel era cetitul pentru Amelica, nici muzica nu era cu mai multă putere asupra ei. Deși Berta era o foarte pricepută pianistă, o iubitoare de muzică și ar fi fost bucuroasă oricînd să cînte la pian, ea n-o folosea. În bagajele ei, Berta avea un cufăr greu cu multe partituri de muzică bună, clasică. Cîte odată se furișă pînă în salon și în surdină cînta. Minunatul pian suna puternic în camerele înalte. Amelica o auzea și atunci, oriunde ar fi fost-prin casă se oprea, și pe gînduri, cîte o dată cu pleoapele lăsate, asculta. Îi plăcea? Ar fi fost greu de spus. Muzica o fura la început, însă stăruind o obosea. Și atunci Amelica se scutura din scurta ei visare, își regăsea plinul cumpăt și pleca la treburile ei prin casă. Totuși, niciodată nu i-a interzis Bertei să

ținte. Numai când o întâlnea mai târziu, îi spunea sec, cu un glas rece, „și cum i-ar fi cerut un serviciu:

— Iar ai cântat! și trecea mai departe.

Berta, mândră și gata întotdeauna să-și înfrunte stăpîna, față de această observație simplă, fără ceartă nici opreliște roșea, se intimidase și rușina ca și cum ar fi fost prinsă asupra unei fapte rele. Singurele prilejuri pe care le avea să cînte fără temeri erau orele de muzică, lecțiile de pian ale lui Ionică ce se prelungeau ceasuri întregi, după game și exerciții, cu adevărate concerte. Atunci Amelica asculta ca și altădată, însă îngăduia pentru că își spunea că dacă asupra ei muzica Bertei nu are nici o înfrurire, asupra băiatului trebuie să aibă una, și va fi bine să fie deprins și cu muzica în lumea diplomației pentru care și-l pregătea. Aceasta era singura ei rivnă hotărîită. De lecțiile acestea de muzică și de concertele lor, profesorul Jeanjacquet încerca întotdeauna să-și lege cu Ionică orele de istorie literară și gramatică franceză. Pasionat iubitor de muzică bună, pe care într-o Constanța încă în alcătuire de vechi tîrg oriental nu avea unde să o asculte, Jeanjacquet prețuia ca pe o bucurie a vieții în acest exil al său, ceasurile în care putea să o asculte pe Berta cîntînd. De aceea, după ce-și isprăvea lecția cu băiatul și după ce își fuma, în timpul exercițiilor, țigara liniștit pe terasa de sus, în pauza în care Berta își căuta notele, Jeanjacquet bătea ușor la ușa salonului trecîndu-și capul pletos prin deschizătură și întreba cu timiditate:

— *Est-il permis**?

— *Bitte, bitte***) îi răspundea cu răceală Berta. Și profesorul intra și se ghemuia tăcut într-un fotoliu. Intre amîndoi, Ionică privea atent când înspre unul când înspre celălalt, întrebător și curios. El îi prețuia și avea încredere în amîndoi. Cu naivitatea vîrstei sale, socotind că nimic nu trebuie să-i scape din ceea ce fac sau spun oamenii aceștia pe care-i iubea și îi admira, străinii aceștia care știau să se poarte în altfel decît ai lui, băiatul era atent la tot ce se petrecea în jurul său.

Pe Jeanjacquet, Berta nu-l iubea și simțea că și profesorul avea aceleași simțăminte pentru ea. În ciuda unor amintiri și porniri de care ar fi vrut să se scape, urmașa junkerilor prusaci nu putea face haz de elvețianul acesta din ținuturile romande, îmbibat de cultură franceză, simțind franțuzește și după alte toate și socialist. De cîte ori au stat de vorbă nu s-au înțeles. Și atunci Ionică îi privea cu surprindere, el pricepînd cu greu cum doi oameni ca ei pot să discute și să se certe. La tănuitele ei concerte de pian, Berta îl primea însă bucuros pe profesor. Avea sentimentul că face o milostenie cu singurul ei ascultător, în afară de Ionică, și asta îi dădea un fel de răutăcioasă bucurie și o superioritate față de Jeanjacquet. Berta cînta foarte ades Chopin, și-l cînta frumos. Atunci romanticul profesor sefrîngea, își lua capul în mîini și stătea așa ca la o mare durere sau ca în somn, numai cu o legănare din cînd în cînd a trupului său pierdut în faldurile largi ale hainei de catifea neagră. Printre degetele îngălbenite de tutun îi treceau șuvițele de păr bogat în care fire argintii începeau să se împletească. Și Jeanjacquet rămînea așa ceasuri întregi.

La început, toate lucrurile astea lui Ionică i s-au părut curioase. Nu înțelegea nici muzica, nici pe oamenii cari se găseau în puterea ei. Lăsat singur să se sbată ca în ape adînci, între cei doi străini, încetul cu încetul băiatul a isbutit să-și găsească și el un loc, dar numai cînd urechea sa

*) E voie? (N. A.)

§ **) Vă rog! Vă rog! (N. A.)

godaci, și nici măcar crescuți și îngrijiți la curte că-i plin codrul de sălbăticiuni... adaose zîmbind Urmatecu.

— Ți-a venit apa la moară, jupîne, făcu unu din ceilalți parteneri adresîndu-se lui Grăsnaru.

— Că de-o viață întreagă te vaiți, c-ai moșie de munte, adaose} cel din urmă Lăscăruș Oiță, netezindu-și pentru a suta oară chelia.

Andrei Crăsnaru, membru de seamă al partidului conservator, avea un munte întreg în Dîmbovița. Și ministerul de domenii recomandase stă-] ruitor, cu adresă peste adresă organizatorilor expoziției de la Filaret ca pentru pavilionul Vînătoarei să nu se ia de nicăieri din țară sălbăticiuni cu pene sau păr decît din munții lui conu Andrei, pe baza unui tarif preferențial. Atent, ca în toate, la orice fărîmă depierdere, dar mai ales la orice grăunte] de cîștig, Crăsnaru juca nevinovatul ecarte de parcă ar fi rezolvat o complicată problemă. După ce își agonisi cîteva levate se lăsă pe spatele3±1-' tului și zise:

— Da'nagîții, da'stîrcii, da'lișițele și fundacii cine-i dă? C-am văzut, și eu adresa la minister, și făcu din ochi înspre Cliță. Că eu n-am moșit! de baltă. ..

Respectuoși și cu rîvnă, dar și cu priviri lacome zvîrlite înspreciș] tiguri grase, moșierii ajutau cu vînzări cit mai bune organizarea expo-] ziției de patruzeci de ani de domnie ai lui Carol I. în acest început de februarie al anului 1906, „ClubulAgricol” din calea Victoriei era fră-] mîntat mai mult decît în obișnuții ani de muncă, de împrumuturi, de toc, meii sau de povestiri de prin Italia sau de pe la Nisa a celor de curînd' întorși. Instalat la un etaj înalt și spațios, pe colț, între Calea Victorieiși Strada Doamnei, Clubul Agricol, deși nu era solemn ca „Jockey Clubul” era împodobit cu un lux greoi de foste case boierești, din cotizațiile seri' oase și plătite la vreme, ale membrilor săi. Vitrouri grele la ferestre» mari jîlturi de piele, candelabre cu mai multe brațeși becuri de gaz aeriăț sub largi abajururi și un bufet în permanență pregătit cu băuturi alesf și trufandale, spre mulțumirea celor ce veneau să-și omoare vremea, făceai' să roiască în jurul acestui club și alte categorii sociale. în special venea»' ziariști, care găseau aici odată cu un zvon și o mîncare bună, unvii» de la butucul viei și o discretă dăruire cu cîteva bancnote, din partea vre unui moșier interesat. , i

— Să trăiești, nene Iancule, îți aduc vești bune dela copii! Și de masa lui Urmatecu se apropie un domn înalt, îmbrăcat în negru. îndupi amiaza asta de iarnă, lămpile de gaz se aprindeau devreme, cu un sîrîiț ușor. în bătaia lor alburie fața noului venit, prelungă și plină de demni- tate, părea și mai palidă. Era Iorgu Scafeș, prefect conservator de Conș] tanța, unul dintre puținii prefecti conservatori, sub un guvern consevator, < căci mai toți erau takiști. Ras de mustăți, cu favoriți cărunți, cu mișcări măsurate, calm și bine crescut (pentru că, în ce îl privea, totul în viați se lămurea prin calm și bună creștere), Iorgu Scafeș era ceea ce se chenH un „mare moșier”. Avea moșii în Teleorman, în Mehedinți, „o sfoară” ș, în Botoșani, și un conac frumos, la mare, în spre Gargalic, la Nori' de Constanța, pe cîteva „pîrlite” de sute de hectare. „După asta se vedț că sînt bun român, că am pămînt în toată țara”, era gluma cea mai obi- nuită a boierului, după cum o socotea dumnealui, care n-avusese duh nici odată. Deși pe lîngă conacul lui dobrogean i se dăduse prefectura, Scafej nu-și prețuia așezarea aceasta, „cam peste mîna și colonială”, cum îi sp» neau prietenii de la „Agricol”, decît ca fiindu-i de folos pentru vestita her- ghelie, pe care aici și-o ținea. După socotite chibzuiei, fie că ar k

fost la putere, fie în opoziție, aci putea să tragă un folos mare și pe degeaba, pentru o bună remontă din depozitul de armăsari pur sînge al Statului, de la Anadalchioi.

— Ia stai colea, nene prefectule, și Iancu făcu un semn unui băiat să tragă un fotoliu la dreapta lui. Scafeș se cufundă în moliciunile jilțului, lăsînd în picioare, și la spate, pe un tînăr care-l întovărășea. Era un bărbat înalt, puțin trecut de treizeci, cu o față osoasă și o privire ciudată, albă aproape, fixă, de ochi reci, albaștri, decolorați. Din căra-Tea unui păr moale și bălai, o coamă linsă era trasă înspre sprinceana dreaptă, acoperind aproape întreaga frunte. El rămăsese liniștit în spatele prefectului, părăsind a nu fi cîtuși de puțin jignit de uitare. Încleștase numai pumnii lui mari în catifeaua spătarului înalt. Au trecut așa cîteva clipe, pînă cînd Scafeș prinzînd privirea lui Urmatecu ce tot se uita înspre străinul din spate se dumiri. Atunci, părăsind solemnă lui înfățișare, se Tidică din fotoliu și cu o politețe ce-și cerea iertare nu în vorbe ci în gesturi mult prea stăruitoare pentru vîrsta lui, îl prezentă pe noul venit.

— Nu-l cunoașteți? E doar din redacția noastră de la „Conservatorul”. E Corneliu Tălășan. I-ați cetit de atîtea ori numele la gazetă... Și bătîndu-l pe umăr, protector și amical, prefectul îi spuse: „Trage-ți și dumneata un scaun, amice, și stai colea, printre noi”. După carese prăbuși iarăși în fotoliu. Corneliu Tălășan plecase din Ardeal, unde nu se putuse înțelege cu administrația cezaro-crăiască. Trecuse munții și-și încercase norocul prin redacții liberale la început. Dar ai de la „Voința Națională” îl scîrbiseră prin slugărnicia lor. Nici la „Conservatorul” n-ar li stat că liberalii sau conservatorii lui în multe privințe tot una erau, dacă nu l-ar fi luat Scafeș sub ocrotirea lui. Secretar al prefectului de Constanța, conservator cu mare trecere, Tălășan se aciuiise pentru cîtva timp plătin-du-și recunoștința față de patron, în articole și discursuri. La invitația lui Scafeș, Tălășan nu s-a așezat, ci s-a rezimat de pervazul unei ferestre. Privea cu ochii lui incolori și reci peste toată lumea asta în care intrase de curînd. Încrucișase brațele, ceea ce îi ridicase pieptul și umerii ca într-o sfidare. Încăpătoreala sală a clubului, ca și celelalte cîteva'ce se vedeau la fel, prin ușile larg deschise, își trăia viața de fiecare zi. Desprinși din colțurile pline de umbre, pe la mese, jucătorii clipeau des pe cărțile lor întinse, sub lumina verzuie, cerînd peste umăr un ceai sau un vin. Unii mai de curînd veniți se plimbau singurateci, alții vorbeau, iar de afară urca vătuit zgomotul străzii, cu copite de cai bătute pe caldarîm, cu huruit de trăsuri și din cînd în cînd cu răbufneala unei aripi de vînt ce făcea să zăngănească vitrourele. În încăperile astea era cald, bine, și un sentiment de siguranță domnea, ceveneadin credința într-o nevăzută putere ce străjuia undeva și îi ajuta pe domnii aceștia să trăiască liniștit ca aci și aiurea.

Simțămîntul acesta pe care îl trăia și el acum, Tălășan îl cerceta și îl analiza. Căuta să vadă dacă și la el, ca și la ceilalți— și îl lua drept model pe actualul său patron, Scafeș — se continuă, dacă și în cămăruța lui de mansardă, rece și cu geamurile sparte la un hotel de lume proastă depecalea Griviței, se mai păstrează sentimentul ăsta de siguranță, de ocrotire împotriva vremurilor și oamenilor. Și el ajunsese firește să simtă că deîndată ce se vede iar în sărăcicioasa lui casă, totul se prăbușește. Curajul care îl ține în picioare îi vine din altă parte: din gînduri și mai ales dintr-o răzvrătire, ce o poartă neîncetat și cu care a venit din Ardeal. Din fundul său, din tainițele sufletului ea îl mîna să lupte, dar deocamdată să se ascundă. Tălășan simțea și apoi judeca limpede că toată siguranța asta din jur, din belșug și din case, din ascultare de slugi, din cîș-

figuri grase, din orbire voită sau numai folosită în neștiință, așa cum o credeau toți domniiăștia tihniți, nu era siguranță și vedea cum va veni o zi când ea se va destrăma dureros. Mai ales după cele ce văzuse și auzise de curînd la Dorohoi unde îl trimesese gazeta să facă o anchetă, Tălășan simțea o anumită bucurie știind mai dinainte ce-i așteaptă pe toți cei de aici, neștiutori, când au să ajungă acolo unde-i pîndesc surprize și primejdii. Astfel gîndea tînărul ardelean când glasul tărăgănat al lui Scafeș îl scoase din visarea lui:

— Uite, să vă spună Tălășan, că de la el oștiu:semișcă țărani, domnilor! De felullui prefectul de Constanța vorbea tare, așa că i-au răsunit cuvintele în toată încăperea. Unii jucători și-au lăsat cărțile, alții cercetîndu-le mai departe fluerau a pagubă, unii se mirau, alții se îngrijorau, cîtiva zîmbeau. După felul fiecărui și mai ales după interesul mai apropiat sau mai depărtat de nordul Moldovei, moșierii își arătau simțămintele. Dar nu era la ei groază sau deznădejde, ci maimult un fel de plictiseală. Siguranța aceea pe care numai cu cîteva clipe mai înainte Tălășan încerca să și-o lămurească, îi stăpînea și îi liniștea pe toți. Ei nici nu vedeau și nici nu simțeau ca el.

— Da'de la Interne nu știi nimic, făcu foarte senos Crăsnaru. Că doar est prefect, mă Iorgule!

— Ehei! Unde-i Dorohoiul și unde-i Constanța, adase cu înțeles Cliță, ștergîndu-se de zor pe frunte. Prefectul n-a răspuns. Când nu știa ce să spună, Iorgu Scafeș tăcea. Învățase în mai bine de patruzeci de ani de viață publică lucrul acesta care niciodată n-a dat greș. îl făcea să treacă drept un om cumpătat, greulavorbă măsurată și care nuse lasă furat cu unacudouă. În împrejurarea aceasta însă lui Tălășan i s-apărut că i-a venit vremea să vorbească. Nu era numai un fel de cinste pe care o simțea în el mîinindu-l să sară în ajutorul patronului său, dar avea parcă nevoie să dea drum glasului să plutească o clipă amenințator peste lumea asta ce nu-i plăcea și care-i făcea să-i fiarbă sîngele. De aceea Tălășan, cu brațele întinse rezemate de spătarul scaunului, cu capul dat pe spate, cu o provocare ce se aduna din felul său de a sta, de a rosti și de a apăsa pe cuvinte, spuse simplu, ca pentru un început:

— Da, sînt mișcări țărănești în nordul Moldovei!

— Le-ai văzut dumneata? interveni Cliță mai neliniștit...

— Am văzut „capii” aduși la Dorohoi și am cetit broșurile.

— Instigatorii, care vasăzică, strigăcîțîl țîmrgura conu Leon Motăș, mare moșier de la Roman. Și cine sînt aceia?

— Învățători și preoți, răspunse scurt și rece Tălășan...

— Iar țărani, prostimea după ei! adase cu amar Cliță.

— Și cînd te gîndești, domnule, că poate să ajungă pînă la noi! Și cu mîna mea am botezat trei sate, se rosti răgușit conu Leon. Că sînt plini Dulceștii și altele de humele ficiorilor mei Jacques și Edgar...

— Apoi d-aia se plîng țărani, că le-ai pus nume de cîini la copii, coane Leone, adase Manolache Jînga dintr-un colț, unde, indiferent și leneș își sorbea liniștit cafeaua și-și fuma trabucul.

Toată lumea a rîs cu hohote. Unii au prelungit chiar rîsul peste cît le-ar fi fost de nevoie de pe urma glumei lui Manolache, numai să risipească duhul rău pe care îl adusese Tălășan. În tăcerea ce a urmat, se mai auzea din cînd în cînd cîte unchi hotit întîrziat, voit și stîngaci, care să prîndă liniștea și schimbarea vorbii.

Tălășan însă era cuprins de o îndîrjire ce creștea. El rosti limpede, apăsat, dar cu o grabă în care se putea simți mînia:

— Ei nu cer să fie botezați, boierule, ei altceva cer.

— Pămînturile noastre poate! răbufni înfundat Crăsnaru.

— Și pe alea, slobozi deodată, cu un răget aproape, Tălășan. De data aceasta căzu o tăcere grea, ca de plumb. Ochi răi și aprinși se ridicară spre tînărul ardelean. Au fost cîțiva care l-au măsurat de sus pînă jos, au dat din umeri și cu un hm! disprețuitor i-au întors spatele. Conu Leon a hîrîit deodată prelung, ca un bătrîn și vechi fumător necăjit ce era și a scuipat de sus în batistă. A fost cu înțeles, căci a privit spre Tălășan. Cliță s-a frecat de scaun și și-a frecat și chelia iar Urmatecu, pegînduri, s-a jucat prin cărțile răvășite pe masă, acoperind o damă cu un popă, adăogînd și un valet și închizînd totul cu un as. Se auzeau în tăcere sfîrîind becurile de gaz și glasuri și sunete detacîmuri și pahare în sala vecină. Iorgu Scafeș rămăsese drept, palid, privind departe, neturburat, așteptînd parcă să se sfîrșească ceva. Nu știa ce să-i spună lui Tălășan pe care îl scăpase din mîini.

— Rău, rău! se auzi într-un tîrziu glasul stins dar mînios al lui Crăsnaru.

•— Ce-o mai fi rău? îl întrebă aproape murmurat Urmatecu.

— E rău că d-alde dumnealui au pătruns pînă la noi, la gazetă.

Tălășan era să se destindă ca un arc și era cît p-aci să răspundă, cînd din colțul său glasul moale și rîrîit al lui Manolache Jinga interveni:

— Ei și? Ce e dacă se mișcă țărani? Lasă-i să se miște, că de cînd sînt țărani pe lume numai asta fac și tot mai multe cer... Dar să vedem cine le dă...

— Asta așa e! întări Cliță, privind primprejur.

— Acum însă nu-i bine, îngîină Crăsnaru. Tocmai cînd țara se pregătește de sărbătoare, și ridică ochii lui bulbucăți de broască mioapă spre portretul regelui, pe care nu-l vedea dar îl știa că e acolo. Doar el îl comandase cînd fusese președintele Clubului și-l bătuse sus pe rege în haine albe, cu o pălărie mare de pai, ca pe cel dîntii agricultor al țării.

— Ba tocmai acum e mai bine, că oricine ar fi la putere — azi sînt ai noștri — credeți c-o să-i lase să-și facă de cap? Au să tragă-n carne vie! dezvălui Jinga un gînd.

— Să tragă, dacă nu se poate altfel, îngîinară apăsător glasuri în cor.

— Apoi așa va fi, zise ridicîndu-se Manolache. Zîmbea și era liniștit ca un doctor care găsisese leacul. Leneș, el făcu doi pași spre Tălășan și îi întinse mîna cu prietenie, o mîna ca de femeie, cu degete subțiri și rotunde, încărcate de inele. În jurul lui plutea un miros dulceag dintr-un amestec de parfumuri prin care, aspră, răzbea duhoarea trabucului.

— Dumneata îmi placi, îmi placi mult, spuse el și dînd mîna și apucînd-o pe a lui Tălășan îl trase molatec înspre el. Apoi repede îi rosti la ureche, aproape șoptit, ca pe o taină între ei doi:

— Și ai și dreptate! Aștia sînt toți niște ticăloși, și sînt și proști și criminali. Ai văzut cum s-au liniștit cînd le-am amintit că guvernul o să tragă în țărani? Dar n-o să tragă, pentru că țărani au să se potolească... Și-l privi lung, galeș aproape, pe Tălășan. Acesta nu mai pricepea nimic. Jinga era sau nu era de partea lui? Credea ce spune, sau era numai un joc? Și în nedumerirea lui, își aduse deodată aminte de vorbele lui Scafeș despre Jinga, cînd înainte de a veni aici, prefectul de Constanța i-a descris simplu, atît pe cît se pricepea el pe obișnuința de la Clubul Agricol. După spusele lui Scafeș, Jinga avusese avere mare și o pierduse la cărți. Acum trăia cu ce îi cădea de la club și de la prieteni. Prea leneș ca să se apuce de ceva, el se tolănea toată ziua prin fotoliile clubului, cerînd fără rușine și împrumutînd fără să dea înapoi. Dar oamenii îi știau de frică și el de pe

urma lucrului ăsta trăia. Prost nu era și era rău. Fiecăruia îi găsea un cursur cu care îl avea la mână. Ceeace făcuse el acum era un lucru nemai-pomenit pentru cei care îl cunoșteau. Se ostenise să se ridice din colțul său și să dea mâna cu Tălășan. ăsta era un eveniment. Nici prietenii lui nu se lămureau ce voia. Toată lumea privea la cei doi bărbați care ședea față în față. Tălășan se uita sever la Jinga, cu ochii lui albi, tăioși și ficși. Celălalt îl învăluia cu o privire moale pe ardelean. în câteva clipe însă, înfățișările li s-au schimbat. Pe măsură ce gazetarul se întuneca și se încrunta strângând o umbră în ochi și o dungă între sprâncenele stufoase, pe obrazul lui Jinga o lumină parcă îi destindea trăsăturile. Un zîmbet înflorește. Și în timp ce săpături adânci brăzdau colțurile gurii amarnic și cu dârzenie la Tălășan, trecînd într-o ferecătură de minie buzele una peste cealaltă, ochii lui Jinga rîdeau și buzele i se destindeau. Și cînd, în cele din urmă Jinga pufni într-un rîs impertinent, arogant, în nasul lui Tălășan, acesta abia se trezi din nedumerirea lui. Se făcu palid. Vinele i se umflară petîmple. Strînse pumnii mari și pietroși și privi în jur. Scafeș parcă era umplut cu paie: privea departe, liniștit. **Aștepta** să se isprăvească toată povestea asta. A ridicat numai o mîină, a desprins un deget și i-a făcut semn lui Tălășan să fie cuminte, ca unui copil oprit de la cine știe ce faptă neîngăduită. Tălășan și-a dat seama că era numai între dușmani. Atunci, fără să spună nici un cuvînt, a scrîșnit din dinți, s-a răsucit pe călcîie și a plecat. în pragul sălii a trîntit cu bucurie după el ușa grea de stejar, cu poleituri. Abia atunci ceilalți l-au înțeles pe Jinga care întinse mîinile, ca un scamator după o izbutită boscărie și zise:

→ Uite așa, fără vorbă și tărăboi se gonesc năpastele astea, nu ca dumneata, Coane Andrei, care l-ai luat în serios! Crăsnaru tot nu se descruntase. Ușor, lunecînd parcă, istovit de atîta muncă, Jinga se duse și se prăbuși iarăși în jilțul său cerînd o sticlă de vin.

în drumul spre casă, în birja cu coșul ridicat pe sub care fulgii de zăpadă amestecați cu o ploaie înghețată veneau să-l înțepe în obraz, Urmatecu învîrtea neliniștit gînduri și spaime. în ultimul timp tot ce a avut a bîgat în pămînturi, pentru el și pentru bucuria vieții lui. Moșia dată de zestre, Bălășoeni, nu mai era a lui. Ce-i mai păsa de ea? O arendase, și gine-rele său ar fi trebuit să primească arenda, dacă o clauză din foaia de zestre n-ar fi spus că venitul îl ia soția sa Amelica. Cu ce rostuise însă de la doamna Vamali, Urmatecu și-a putut cumpăra pămînturi, că și el o ajutase în ui-timul timp, ca un prieten adevărat ce se afla. Coana Vatica, după ce i-a făcut lui Osvald de șase săptămîni și a pus la Belu, pe mormînt, un bust de marmoră al actorului, lîngă bustul mai vechi al bancherului Vamali, a desfăcut averea și a plecat iarăși la Paris. Scrisorirare orna i legau din cînd în cînd de cei lăsați în urmă. Urmatecu a ajutat-o să-și vîndă casa de lîngă biserica Silvestru și lucrurile grele din ea, pe care le-a cumpărat cu bani gata pentru Clubul Agricol, în a cărui administrație era. Giuvaerurile de safir și brilliant, așa după cum s-au înțeles, i-au rămas lui, și cu ce a mai dobîndit din desfacerea aceasta, stropită și de lăcrămi de regret și de recunoștință de coana Vatica Vamali, bătrînul Urmatecu își cumpărase două trupuri de moșie: Bobeștii și Glina, rămășițe din averea baronului. De pămînturi nu-și vedea, că nici nu-i plăcea și nici nu se pricepea. Cînd i se făcea numai de un chef, puneă patru cai înaintași și pleca pe cîteva zile la moșie. Toamna și iarna dospea din banii pe care îi lua, căci avea la moșii om de temeii. Era Păuna, o dragoste din tinerețe, femeie aprigă, nelăsătoare și care făcea cît trei logofeți. De aceea, acum îl băteau gîndurile să dea de veste Păunii,

i
I
f
I
j
|
|
j
*
§
»
]
H
j

s-o cheme, s-o cerceteze nu cumva ar fi semne că și pe la ei stă să vină răsmerița despre care aflase la club. Ajuns acasă, a luat-o de-a lungul curții după cum îi era obiceiul, ca să intre pe din dos. O beznăumedă plutea peste tot de nu se vedea la doi pași. Din fund, dinspre grajduri, îl veni un miros de țară, de fîn reavăn și de baligă, și auzi un troznet de coceni în gurile cailor deshămați. A înțeles atunci că sosise căruța de la conac și că desigurvafi venit și Păuna. Dar când a dat să coboare în salalungăde lângă bucătărie, i-a sărit un plod scîncit înainte pe care nu-l știa. Și după copil, din umbră, se întinse deabușile o femeie stîngace și repezită. Urmatecu feri copilul care, speriat, începu să urle și mai tare. Atunci femeia, ca să-l facă să tacă începu cu „hai cu mama” și cu „dacă nu taci, te ia moșu!” Și-l arătă cu degetul pe Urmatecu. Din prostie sau din necunoaștere, femeia spusese așa. Nu văzuse în întuneric nici blana, nici căciula de astrahan ale boierului, și nu simțise nici în jurul lui aerul îndulcit de o apă de trandafiri. Urmatecu se opri o clipă, se întoarse mînios și era cît p-aci să înjure și să dea cu bastonul dacă nu i-ar fi ieșit Păuna înainte. De când îmbătrînise cu adevărat, nu-i plăcea să i se pomenească de bătrînețe.

— Ce te-ai mîniat așa? zise femeia cu îndrăzneală veche de ibovnică și de slugă care le știe pe toate și își are stăpînul la mînă. E proastă, ce, n-ai văzut-o? făcu ea pomenind de femeie. Crezi că te-a cunoscut? Parcă știe ea cine e boierul? O prăpădită de fină de-a mea...

•— Ce sînt eu, sperietoare de plozi? scrișni Urmatecu înrăit. Auzi, moșu, te ia moșu, adică eu, și asta la mine în casă! S-o zvîrli afară, în căruța să doarmă, cu plod cu tot, în ploaie, aburul ei de mocofancă.

— Ei haide, haide, nu te mînia, căuta să-l îmbuneze Păuna, apucîndu-l de mînă, sărutîndu-i-o și frecînd-o în mîinile ei aspre. S-o vezi ce chipeșe e, n-ai mai zice așa. E o biată fată greșită, dar frumoasă lucru mare... Mîine pe zi, ai s-o ierți... las-că te știu eu!

— Să nu fii botoasă, îi răspunse Urmatecu, pe jumătate îmbunat de gluma Păunii și de gîndul că totuși greșita femeie e poate trupeșe. Ia să vii la mine c-avem de vorbit, și Iancu urcă scara mare de stejar care ducea la catul de sus.

În birou era cald și pe o masă pusă, într-un colț, așteptau trufandalele: -un calup de icre negre tescuite, o pulpă rece de miel și portocale dulci și stafide. O sticlă de Nicorești și una de apă minerală se răceau între geamuri. Dintr-un vechi obicei gospodăresc, el nu mînce niciodată la club. Urmatecu a căzut greoi pe o canapea aruncîndu-și înlături blana scumpă. Păuna s-a strecurat pe ușă fără zgomot. Era încă frumoasă, deși se apropia de cincizeci. De mai bine de douăzeci de ani eraroabă plecată a lui Urmatecu. Dintre toate ființele care au roit în jurul lui o viață întreagă, în afară de coana Mița, mai tăcută, mai modestă, mai fricoasă, Păuna i-a stat alături lui Iancu și la zile rexe și la zile bune. De multe ori l-a văzut greșind, asuprind, de multe ori l-a urît pînă în adîncul sufletului și ca femeie și ca slugă, de multe ori s-a răzvrătit împotriva lui și aprigă cum era, avea poftă să-i crape capul, dar pe urmă tot ea se întorcea și se îmbuna. Femeia asta puternică se mai împlinise cu vîrsta, și în părul ei arămiu odinioară șuvițele albe se împleteau. Și acum, la bătrînețile lor, Păuna tot îl mai gelozea pe Iancu Urmatecu. Mai ales o femeie și o ispravă nu-i ierta Păuna: povestea cu Paraschiva, pentru care, în toiul ei, Urmatecu o ținuse aproape un an la o parte. Deși pe cucoane (pe cucoana Mița și pe Amelica) Păuna nu le făcea haz, în ura împotriva Paraschivei era alături de ele.

De cum a intrat în casă, femeia a zîmbit bucuroasă încăperii aștia cunoscute de o viață întreagă. Apoi s-a repezit, ca pe vremuri să-l descâlțe

pe Urmatecu. Acesta, după un vechi obicei și-a întins piciorul și l-a așezat pe genunchiul îndoit al Păunei. Atunci s-a deschis ușa dinspre dormitor și înceată dar curioasă apăru coana Mița. Ea clipi de câteva ori de lumina tare și spuse aproape șoptit:

— Tu erai?

Păuna dădu din cap fără să se întoarcă, și făcu: îhî!

•— Ei, și-acum lăsa-ne că avem treabă, curmă oarecum brusc bărbatul intervenția soției sale.

— Apoi nici că vreau să vă supăr. Am auzit numai vorbă și m-amuitat.. Și bătrînica se furișă printre canaturi și se mistui.

•— Ei, cese aude? făcu nerăbdător și îngrijorat Urmatecu.

— Ce să se audă? De arături de primăvară se aude. Pe trupul Bobeștilor am pus numai grîu, iar la Glina rapiță și sfeclă... Ai să te umpli la toamnă, coane Iancule, și cu vorbele astea Păuna trase cu greu gheata de lac înflorită din piciorul umflat. Un ciorap de mătase roșu, cu pătrățele albastre, subțire și scump rămase întins pînă peste gleznă. Femeia, cu două degete începu să frece ușor talpa amorțită. Urmatecu închise ochii de plăcere dar își continuă gîndul:

•— Nu de asta te întreb. Treaba ta, tu ești stăpînă, mie toamna bani să-mi dai! Eu de altceva mă tem, de răzmeriță. Se aude și pe la noi de așa ceva, că la club am aflat că bîntuie pe sus, prin Moldova?

— Răzmeriță? îngină femeia. Sămînță o fi, nu zic ba.

— Sămînță? Ce e aia sămînță?

•— Adică un scrîntit care să umble cu vorba și cuzîzaniade colo pînă colo.

— Și e așa ceva pe la noi?

— Cum să nu fie? E Manea Strapalea...

•— Tot Strapalea, carevasăzică!

— Tot el! Nu. te iartă, coane Iancule nici mort, că i-ai suflat-o pe Paraschiva... Vine de la el de departe și bîntuie pe la noi, numai așa, de al dracului. Că are și ibovnică la noi în sat, și Păuna îl ciupi de pulpă, de se înnroși. Omul mișcă iute.

— Ce, ai înebunit? Smintito ! Dar Păuna i-l întinse la loc pe genunchiul ei, întoarse ciorapul și începu să-l tragă peste umflătura pufoasă și albă, cu vinișoare albastre în ea.

•— Da' pe aici te doare? și rîse și apăsă adînc și mai întrebă odată. Apoi încrunțindu-se din senin:— Ibovnica ți-ai mai văzut-o? Așa e, că acum te duci la Constanța s-o vezi. Eu bat haturile și ogoarele și dumneai face pe cucoana la Constanța. Că n-oi pune odată mîna pe ea! Păuna își înfipse unghiile adînc în carnea moale și afinată.

•— Du-te Ia dracu' de nebună! și Urmatecu întinse piciorul de data asta cu putere și-o izbi în piept. Femeia căzu pe spate. Un zgomot înfundat se auzi.

— De ce-mi arde mie și ea ce stă să pălăvrăgească! făcu încălzit Urmatecu, aruncînd cît mai departe blana de pe el. Păuna îl privi lung, apoi ridicîndu-se încet pe coate, cu ochii țintă în ochii lui, se îndreptă și încercă să-i ia iar piciorul. Urmatecu se feri.

— Dacă ești tot nebună nu ți-l mai dau, făcu el.

•— Nu, căm-am potolit. Și înșfăcîndu-l își apropie obrazii de glezna umflată și-o sărută. Iancu zîmbi de atîta dragoste, desmierdare și supunere și începu să miște ușor a mîngîiere, piciorul de obrazul femeii. într-un tîrziu, Păuna punîndu-i papucii spuse, ca și cum ar fi gîndit tare:

•— Vreasăzică tot are dreptate Strapalea că a băgat frica în voi?

— în noi? făcu Urmatecu tresărind, adică în mine, de ce? Ce, stau eu la moșie? Fac eu învoielile? String eu bucatele? Tu le faci pe toate, atunci mie de ce să-mi fie frică?

•— Ia te uită! Da' colo, în acte, eu stau scrisă, sau dumneata?

•— Da' ce, actele au să le rupă dacă s-o îngroșa gluma sau pe cine-o găsi la moșie?

•• M-arunci în gura lupului, coane Iancule, și eu mă las ca o bleaga ce sînt, că țin la dumneata. Cuvîntul acesta parcă l-a mai înviorat pe bătrîn și l-a făcut să se întindă spre masa pe care îl aștepta gustarea. Tăie o halcă de icre tescuite și o întinse pe pîine, o stropi cu puțină zeamă de lămîie și făcu semn Păunii să-i apropie sticlele. Cînd femeia se întoarse de la fereastră, Urmatecu o aștepta cu o îmbucătură gustoasă. După ce i-o puse în gură, o bătu pe obraz și îi zise:

— Na, că îmi ești credincioasă!

— Da, da' cînd o fi să fie, tot conacul și acareturile au să ardă, că eu fug,'e-au să urle că sînt de-a dumatle, îi răspunse femeia cu gura plină. (Urmatecu se întunecă iarăși.) Că Strapalea așa urlă în toată părțile. C-o să fie prăpăd, sfîrși Păuna.

— Și oamenii ce zic? abia de îndrăzni să întrebe celălalt.

•— îl lasă să latre...

— Ești tu sigură de asta?

•— Sigură, sigură, cum o să fiu!... Dar deocamdată puțini se iau după el.

— Puțini ai zis? Vreasăzică tot sînt cîțiva?...

— Ba oi fi vrînd să nu fie!?

•— Tu ții cu el, ticăloaso, făcu Iancu dînd să se jfidice și căzînd greoi iar la loc de trosniră arcurile.

— Ba să mă ferească dumnezeu de așa spurcăciune, se închină Păuna. Ce, eu sînt Paraschiva?

— Ei, hai, isprăvește odată cu Paraschiva, se încruntă Urmatecu.

Femeia se ridică, își destinse trupul și se duse de se lipi de sobă. Apoi, mîngîind plăcile albe și calde de faianță zise iute, șuerat aproape:

— Bine, bine, ai să vezi dumneata cine-i vîpera asta...

— Știi ceva? dar sigur, întrebă Urmatecu, dovedit?

— Eu nu, dar Strapalea.

Iancu se ridică și el, încet. Se apropie de Păuna și ca niciodată în viața lui, îi mîngîie tîmplele și o sărută pe frunte. Femeia se descruntă și cu un zîmbet ce-i mai sta încă bine și-i dădea un farmec, spuse:

— Te iei cu binele cînd se-ngroașă gluma și te guduri la bătrînețe, coane Iancule!

Bărbatul rîse.

•— Și-acum dă-i drumul, zise el, și se așeză din nou.

— Apoi multe nu știu, începu Păuna. Îți spun tot ce am putut agonisi printre vorbe de la ibovnica lui Strapalea care toată ziua e la conac, ba să-i împrumut cutare, ba cutare lucru... Și eu îi dau, că știu că am ce culege. El nu vine decît din cînd în cînd. Dar... se pare că primește vești.

•— Vești, ce fel de vești?

— Nu știu... așa un fel de știri, ce să facă și cum să dreagă...

•— Și de unde?

•— De la un rus de la Constanța.

•— Cum a dat el de rus și rusul de el? făcu Urmatecu neîncrezător

— Apoi e rus d-ăla răzvrătit de pe vapoare.

— A-ha!... Ei și tot nu văd cum de-a ajuns la Strapalea.

•—Cine știe?... Pe acolo, pe la Constanța, mai sînt și d'ale noastre! și Păuna închise ochii cu viclenie.

— Adică Paraschiva să fie? — făcu Urmatecu socotind ca pentru el însuși.

— Mi-ai spus să nu-ți mai pomenesc de Paraschiva, îngînă Păuna. Și au tăcut amîndoi.

După atîtea șovăieli și bănuieli, ca **un** gînd nou de siguranță îi veni lui Urmatecu de departe, făcîndu-și tot mai mult loc în mintea lui. Fața i se lumină la gîndul ăsta, că a prins un fir. întinse mîna spre mîncare și îmbucă puțin. Apoi bău două paharedevin pe nerăsuflăte. Păuna îl privea, îl servea și tăcea. Urmărea ce se petrece în el și aștepta, în cele din urmă, tot mai sigur pe el, tot mai liniștit de gîndul ce-l stăpînea, Urmatecu se ridică, aprinse o țigare și făcu spre birou cîțiva pași. După un răstimp zise:

— Apoi eu pă ăsta îl dau pe mîna Siguranței...

— Să-l dai, sări Păuna, că d-aia ți-am spus tot, dar s-o dai și pe ea!

Urmatecu o privi în ochi cu putere și femeia îi îndură privirea. Nici n-a clipit măcar. Se îmbujorase și ședea încă dreaptă, dîrză și frumoasă în fața lui. Urmatecu dădu numai din cap în semn că a înțeles, o mîgîie pe obraz și trecu la el în odaie să se culce, ceva mai liniștit.

III

Mișcările țărănești din primăvara lui 1906 s-au domolit pe alocurea, dar nu s-au stins nicăieri. Chiar în miezul verii, „fărăcuviiță” cum spunea grav Iorgu Scafeș, fără cuviiță față de expoziția din dealul Filaretului, de „bucuria Țării și a tronului”, de bună seamă țaranii n-au vrut să moară de foame și să tacă. Răbufneaurășcoale pe trupul țării mai ales în nordul Moldovei, dar și în alte părți. Față de turburările acestea, în miezul anului „glorios”, Siguranța a fost mai atentă și a strîns chinga pe cît a putut, dar în liniște, fără zarvă mare, ceea ce ar fi fost mai primejdios decît chiar rășcoalele. De aceea s-au pus sub observație, ba în unele părți au și fost ridicați toți cei cari dădeau vreo bănuială că au legături cu țaranii răzvrățiți. Și de supravegherea aceasta atentă a Siguranței nu putea să scape nici Ivan Maximovici Martînov, ca refugiat dubios din Rusia. Au început să dea tîrcoale cît mai des agenții în jurul „Sulinei”, ba pescuind, ba cetind, cu picioarele bălăbănind pe chei, cu ochii însă țintă asupra vaporului prăbușit și a omului ce-l locuia. N-au văzut decît trei tineri veseli venind foarte des, dintre care „un tînăr domn, spunea respectuos raportul vorbind de Sile, fiind chiar fiul domnului prefect”. Mai venea, ce e drept și un domn profesor „nesigur și pletos”, scria acelaș raport, făcînd aluzie la Jeanjacquet, la înfățișarea lui și la convingerile socialiste care i se cunoșteau. Dar și domnul profesor era tot din lumea băieților și a celor sus puși și mai întotdeauna veneau împreună. Singura despre care raportul vorbea ca de „o femeie suspectă”, fiind precis identificată la început că locuiește în casa doctorului Sîntu, era Paraschiva. Ea venea destul de des și nici nu rămînea ca ceilalți, pe punte, în tovărășia lui Ivan Maximovici, ci cobora cu el în atelier. Aci stăteau vreme îndelungată pînă ce, plecînd iar singurade-a lungul cheiurilor, era urmărită de privirea agentului. Curînd însă i s-a luat urma. Și Lipan Paraschiva „servitoare în casa domnului doctor M. Sîntu” și-a avut fișa la Siguranță.

Despre neajunsurile acestea, pe care băieții le vedeau, Sile i-a spus tatălui său, prefectul. Și Iorgu Scafeș, oricît de silă i-ar fi fost să ia la el pe un marinar, răzvrătit totuși, chibzuit și prevăzător și prefect cum era, și-a

spus că-i prinde bine un om priceput ca Ivan Maximovici la conacul de la Gargalic și că e bine de asemeni să ia măsuri înainte de a se duce vestea despre supravegherea suspectilor. De aceea l-a chemat la el și l-a angajat pe nimica toată, pe marinar, ca mecanic al întregii întreprinderi de la țară, avînd nevoie de el la batoză și la locomobilă mai ales. Ivan Maximovici înțelegînd prețul adevărat al acestui adăpost, s-a învoit cu gîndul la tot ce mai putea pune nou și revoluționar în mințile tinere ale băieților. A primit să-și părăsească atelierul de pe „Sulina” și să se mute la conac. Despărțirea la Constanța a băieților și a lui Jeanjacquet de prietenul lor n-a fost veselă. Au privit cîte patru lung după harabaua care venise pînă în port să-l ia pe Ivan Maximovici. Dar era aproape vacanța de vară, cu petrecerile de lamoșie, și Ivan Maximovici le făgăduise copiilor să le facă o adevărată corabie de călătorii pe mare dintr-o veche mahoană uitată pe plajă. Mai tristă a fost despărțirea de Paraschiva. Femeia știa că numai rar îi va fi îngăduit și poate de fel să ajungă pînă la moșie. De aceea a plîns mult și de cum s-au despărțit a dat fuga pe chei să privească înspre vaporul cel vechi înglodat în fundul portului unde a cunoscut ceasurile ei bune. Și adeseori Paraschiva, ca odinioară, tot într-aici își mîna pașii în zilele libere, ceea ce îi făceau pe agenții cari o urmăreau s-o bînuiască tot mai mult și tot mai greu. Astfel, lipsiți de cuibul lor din port, în care acum nu mai aveau ce căuta, băieții au ajuns și în vremea mării serbări nautice a regatelor, de Sînta Maria Mare, care în anul acesta se desfășura cu deosebită solemnitate. Cu cîteva săptămîni mai înainte constanțenii au fost agitați de pregătiri, mai ales cu privire la locuri și la importanța lor. Careul din port, în mijlocul căruia avea să se desfășoare programul trebuia să fie închis pe cele patru laturi de crucișetorul „Elisabeta”, de bricul „Mircea”, de pachebotul de sub comanda lui Henri Eugen Crihan și de încă un pachebot.

în vederea acestui eveniment, comandantul Crihan își pregătise vasul și-și ticluse invitațiile. în afară de legăturile de prin porturi și scandalurile cu diferite călătore, labord, în timpul voiajurilor, ceea ce nu odată au fost aproape să-i primejduiască situația, Crihan în întreprinderile lui amoroase avea o bărbătească putere de voință unită însă cu o nestatornicie și cu toane de femeiușcă răsfățată care se mînie deîndată ce se așează vreo piedică în calea capriciilor ei. Acum el dorea și chibzuia realizarea unei legături mai serioase și mai grele pentru renumele său de cuceritor. Lipsit de orice sentimentalitate; folosind toate locurile comune ale unor exotice banalități; avînd neîncetat la îndemînă un mic dicționar francez pentru nume proprii din istoria Eladei și a Egiptului (pe unde acosta vaporul său) și pentru curiozități arheologice; vorbind o franțuzească corectă și cunoscînd bine canonul celor cîteva subiecte folosite în lumea saloanelor, marinarul acesta orgolios, — crud cîteodată — întreprindea orice pentru bucuria pîngăririi, iar nu pentru voluptatea legăturii cu o femeie. De aceea, obosit de prea cunoscuta lui aventură cu Gliick Clement pe lîngă care aflase că în lipsa lui stăruia nu fără succes și doctorul Sîntu, Henri Eugen gîndea acum la îndrăzneată încercare de a se apropia de Amelica. Era și o răzbunare împotriva doctorului ăsta serios, pe care în fond nu-l putea suferi, care-și făcea un renume din muncă și datorie, și era și o biruință cu care s-ar fi putut fâli. De altfel, Amelica l-a atrăsesse demult, încă de la București de cînd a cunoscut-o în preajma lui Osvald și a Vaticăi Varnali, tocmai prin ceea ce contrazicea în el. îi plăceau în ea felul rece și depărtarea de orice cochetărie femeiască, pe care voia să le înfrîngă, pentru că Henri-Eugen încerca să-și măsoare acum farmecele lui de cuceritor, după răceala acestei femei ciu-

date. Nici chipul rotund, liniștit, grăsuliu și oarecum inexpresiv al Amelicii nu-i displăcea. Îl ispiteau privirile ei severe, ochii verzi întunecați și vorba puțină și măsurată. De aceea, luînd tocul pentru a turna în stilul său convențional cîteva nevinovate complimente și pentru a rotunji cîteva exagerate omagii, comandorul ticlui către Amelica o scrisoare de invitație la serbare. Se scuza, firește, că se adresează chiar doamnei iar nu domnului dar — scria el — se închina și ruga pe cea mai frumoasă și aleasă podoabă a vasului său să nu lipsească de la „această reuniune de grații”. Scrisoarea era concepută într-un stil impersonal, vorbind fără nume de soț și de fiu, de asemeni invitați. Pe plic scrisese în runde o pompoasă și omagială formulă, în limba franceză firește: *A la Patronne de ma Nef.* Și pecetluise cu cinci buline de ceară verde în care apăsase agata inelului său, cu o menadă în fața lui Priap. Era un amănunt pe care era sigur că nimeni nu-l va lua în seamă, dar care, credea el, îi purtase noroc întotdeauna. Cu predarea scrisorii comandantul l-a însărcinat pe valetul său negru cu numele de Crow. Acest Crow era un pui de sudanez de vreo șaisprezece ani, negru ca un tăciune. După o pasionată aventură cu o englezoaică în insula Cipru, la despărțire, Henri-Eugen și Sarah au făcut schimb de daruri. Marinarul i-a dat iubitei saie un căței alb și pufos ca un puf de păpădie, iar femeia i-a dăruit corbul ăsta fără aripi, hrănit cu resturile din blidurile marinarilor, terorizat de toanele stăpînului său, și chinuit mai ales de o limbă, cea românească, pe care o deprindea cu greu. Și pentru a-l pune la mari încercări, comandorul nu-i vorbea decît românește și foarte repede. Cînd i-a comunicat adresa la care trebuie să ducă scrisoarea, „masa”, cum îi spunea Crow lui Crihan a bîiguit cîteva cuvinte greu de înțeles. Sprinten, puiul de negru a plecat totuși, sărind treptele scărilor, sburdînd, dorind cu sîrg să-și facă datoria cît mai bine. În așteptare, comandorul nu-și putea stăpîni neliniștea, își măsura cu pași lungi comanda, aprindea țigară de la țigară și cu binoclul cerceta prin port pregătirile ce se făceau pentru serbarea de a doua zi. O briză proaspătă îmbălsămată cu săruri și iod venea dinspre larg aducînd umezeală binefăcătoare, culeasă de pe spuma valurilor de dincolo de dig, în dimineața asta caldă de august. Numai niște norișori albi, ușori, ca fuioare lungi destoarse de vînt pluteau în albastrul cerului adînc. Crihan nu-și putea stăpîni nervozitatea. Firește că realitatea, Amelica și încercarea aceasta îndrăzneată pe care o făcea acum, era mult subturburarea pe care o purta în el. Dorința și închipuirea urziseră ca întotdeauna în omul acesta stăpînit de neînfrîinate pasiuni o pornire pe care el o confunda cu realitatea înconjurătoare. Urmărind năluca lui interioară, Crihan cobora în viața din jurul său pentru a culege nădejdi și puteri. Și atunci nimic nu trebuia să i se opună, să-l contrazică. Dacă, totuși, așa i se întîmpla, firea lui înclinată să comande, sporită și prin obișnuința autorității de la bord, se dezlănțuia. Acum se rodea în neliniște și așteptări cînd pe dîmbxil de deasupra portului a zărit silueta subțire și albă a lui Crow, sărind cu pași mari. Negrul se întorcea într-un sufler cu răspunsul, pentru ca să nu-l facă pe „Massa” să aștepte prea mult. Crihan a zîmbit, fața i s-a luminat, și a trecut în cabina lui să primească în liniște și confort cea dintîi veste a biruinții sale. A auzit pasul elastic și înfundat a lui Crow pe scări și a privit cu simpatie spre omulețul acesta devotat, cînd, cu sufletul la gură i-a întins scrisoarea. Crow, bucuros că și-a servit bine stăpînul a rămas în prag, lipit de ușă, cerșind parcă un cuvînt bun.

De cum și-a aruncat însă ochii pe plic, comandantul s-a întunecat. Recunoscu scriitura. Iar cînd a desfăcut scrisoarea și a citit mulțumirile de dragoste, răsuflete, ale lui Glick, mînia lui a crescut fără frîu. Dintr-o

obișnuință mai veche de poștaș al scrisorilor și al pachetelor, Crow dusese scrisoarea de invitație soției procurorului Clement. Întunecat, comandantul s-a ridicat. Purta o umbră rea în ochi și o încruntare aspră a sprâncenelor. Bietul Crow, care le cunoștea de mult și care acum se aștepta la ele mai puțin ca oricând a întins mâinile de-a lungul ușilor de palisandru căutînd un sprijin în furtuna pe care o vedea venind. Crihan s-a apropiat încet de valetul său, lunecînd parcă pe covor, cu pumnii strînși și cu ochii pe jumătate închiși, cu privirea aceea difuză pe care o dau marea voluptate sau mînia. Cînd a ajuns lîngă Crow, acesta i-a simțit respirația — cu un miros proaspăt de mentă, care îi plăcea atît de mult. Negrul știa ce-l așteaptă, dar în clipa aceea nu se putea împiedica să nu-și iubească stăpînul.

— Unde ai dus scrisoarea, bestie neagră? îl întrebă comandantul. Știi unde ai dus-o? Răspunde, că te fac praf... și ridică palma lui mare și osoasă peste fața lui Crow. Acesta, obișnuit cu bătaia dar nu și cu durerea, stătu o clipă să judece ce să răspundă. Și neînțelegînd încă bine încurcătura pe care a făcut-o și crezînd încă în dragostea stăpînului său pentru femeia unde fusese trimis de atîtea ori, răspunse:

— *La sweet heart, massa, la sweet heart!**)

Fără să știe, sărmanul Crow atinsese sîmburele mîniei. Comandantul Tevăzu scrisul lui Gliick, măsură prăbușirea întregii sale încercări și mai ales se mînie de acest „sweet heart” al lui Crow. El abătu palma grea peste capul valetului. Sub puterea loviturii, capul se ciocni de lemnul ușii cu un zgomot înfundat, iar fața lui Crow rămase lipită, cu duioșie parcă și mîngîiere, ca lîngă o față omenească, de lemnul lustruit și curat. Nestăpînit, deslănțuit, Crihan ridică acuma și lăsa, din ce în ce mai iute, palma peste obraz, peste ochii și tîmpla lui Crow. Acesta îndura bătaia cumplită cu ochii închiși, fără un suspin, cape o operație. Deodată însă, de pe fața închisă și liniștită, mîna lui Crihan a început să se ridice pătată de sînge. Și din nări un fir roșu, subțire și cald a sbucnit și s-a prelinș de-a lungul tăbliei frumos lăcuită de palisandru, de care negrul continua să se lipească, în durerea lui, ca de o ființă vie. Această ultimă putere și rezistență a lui Crow ce-i venea din sprijinul ușii, la înfuriat pe Crihan. Și pentru a nu-l mai vedea încă drept în față, în mînia lui ce se ușura astfel cu o mare voluptate, el calcă pe negru, cu toată greutatea trupului, pe degetele de la picioare. Acum abia Crow se prăbușise iar furia lui Crihan se domoli. întorcîndu-se la birou, el căută iarăși în înfloriturile dulcegi să ticluiască o altă invitație pentru Amelica. Nu se auzeau decît șuierăturile vîntului printre coardele catargelor, glasul papagalului care striga pe limba lui numele lui Crow, și respirația tot mai domoală a lui Crihan. În pragul ușii, pătat de sînge pe tunica lui frumoasă și albă, vizitat de o rază de soare în care dansau aurii fire de praf, Crow leșinase.

În lungi șiruri pestrice populația orașului cobora înspre port pentru a se bucura de ziua marinei. Sub vîpiile unui soare din primele ceasuri ale după amiezii, o briză răcoritoare sufla dinspre larg fluturînd sub cerul albastru marele pavoaz multicolor pe toate vasele. În careul de lîngă dana de plecare, pachebotul comandat de Crihan avea un aer sărbătorec și-și aștepta mosafirii. La scara de acostaj, secundul făcea onorurile, iar sus, pe puntea salonului de muzică, frumos împodobit cu buchete de flori, comandantul însuși, în lungă și solemnă redingotă de marină, cu grei epo-leți de aur (purta încă uniforma marinei militare) cu un guler de o albeață

*) La „sufletul meu,” stăpîne, la „sufletul meu”. (N.A.)

strălucitoare ce-i strîngea gîtul și-i tăia obrajii bine rași, își primea invitații cu o exagerată politețe. Aproape toate notabilitățile orașului erau pe vasul său. Pe crucișător și pe bric se strînseseră autoritățile militare: amiralul, generalul comandant al garnizoanei și cei din jurul lor. „Grățioasa cunună a doamnelor”, cum se rostea în scris și în vorbă cu politețea lui galantul comandant, era pe vasul său, firește. Au sosit foarte devreme și Predescu, de la gimnaziu, și alți cîțiva profesori, pentru că știau că „nebunul de Crihan”, cum îi spunea directorul, nu se uită și servește un bufet îmbelșugat. Au sosit și diplomații locului, agenți consulari de carieră sau onorifici, cu sau fără uniforme, deseori negustori, care pe lîngă băcănia sau depozitul lor de sticlărie sau pluguri „engros,” reprezentau Franța, Anglia sau Austro-Iugăria. Și printre cei dîntii veniți a fost și familia Clement. De cum a pus piciorul pe vapor, Gliick a ținut cu o compromițătoare indiscreție să-și dea aere că e de-a casei. Întindea mîna familiar ofițerilor să i-o sărute; îi tutuia pe marinari. L-amîngîiat pe obraz pe Crow și a urcat sprintenă, înaintea tuturor, scara dinspre puntea superioară. Crihan a primit-o corect, dar rece. Și cînd Gliick s-a dus să se așeze pe cel mai confortabil fotoliu de lîngă balustrada din babord ca fiind un loc central și de onoare de unde se vedea minunat, comandantul, fără să i se cîntească un mușchi pe față, rigid și solemn, a rugat-o să treacă pe un scaun de alături, fotoliul din centru fiind rezervat. Uimirea, nedumerirea și puțin mai tîrziu încrederea au pus stăpînire rînd pe rînd pe Gliick. A vrut mai întîi să nu se ridice, să nu cedeze. Dar comandantul, înfipt în punte, lîngă ea, în picioare, o privea insistent, fără o vorbă, poruncitor aproape. Neputîndu-și lua ochii de la privirea lui aspră, neînțelegînd bine împrejurarea, Gliick se ridică și execută tăcuta comandă, ca un hipnotizat care nu se poate opune celui care îl adormise. S-a ridicat, dar nu s-a mai așezat pe alt scaun. A făcut cîțiva pași stăpînită de o enervare ce creștea și, hotărîtă, s-a îndreptat spre scara de la puntea de comandă. Nici nu apucase însă bine să apuce pâlmarul și să pună piciorul pe prima treaptă și comandantul i-a tăiat drumul:

— Azi nu e voie pe comandași nici în cabina mea! Apoi, galant, s-a închinat, i-a sărutat mîna și s-a îndepărtat în întîmpinarea altor oaspeți. Gliick a simțit sub voaleta ei fin țesută cum o podidesc lacrimile. Și-a mușcat buzele pentru a se stăpîni și s-a dus de s-a rezemat de balustradă privind de la înălțimea albă a vasului apa verde, adîncă și liniștită. Era chinată de încredări, de ură și de gînduri cu care nu putea să lege nici o lămurire. Toderiță, cînd a ajuns și el pe puntea superioară a avut o strîngere de inimă. A privit la ușa închisă de la cabina comandantului și cu tristețe și cu un sentiment de delăsare și înfrîngere parcă. De aceea, trăgîndu-se mai la o parte, a căutat un petec de soare să se încălzească. De pe vapor se puteau vedea jos pe chei nouii sosiți. Și cînd o trăsură elegantă trasă de doi cai negri furtunoși, cu spume în zăbale s-a oprit, Crihan a văzut pe prefect, pe doamna Scafeș, pe Sile și pe Tălășan urcînd pe puntea vasului său. Cu o deosebită reverență le-a ieșit înainte, dînd solemn brațul doamnei Smărăndița Scafeș, o persoană care nu sta mai prejos de soțul ei ca ifos și demnitate. Scafeș avea numele și averea, ea avea ambiția, iar Tălășan era robul cu condeiul, într-o singură înfățișare care stăpînea județul. Doamna Smărăndița Scafeș — Emeraude, după cum îi zicea soțul ei, apăsînd și lungind întotdeauna ultima silabă pentru a da mai multă greutate și noblețe numelui — trăgea mare folos pentru aerele ei de nobilă doamnă din părui alb, strălucitor care bătea în bordurile largi ale pălăriei de catifea neagră, ca un

abur de un tavan. Când a urcat pe puntea de lângă salonul de muzică, după salaturile de rigoare, Glick a fost numai ochi și lăcomie să afle, nu cumva fotoliul din mijloc a fost păstrat pentru soția prefectului. Dar abil și chibzuit, comandorul cu un anumit gând n-a despărțit ceea ce a unit statul și guvernul: familia administrativă cea mai înaltă a județului. De aceea, de cealaltă parte a fotoliului se afla o canapea aurită și măreață, adâncă și confortabilă, pe care comandorul o oferi pe de-a-ntregul familiei Scafeș. Și era greu de spus, chiar pentru cel mai priceput și tipicar în ale etichetei, dacă fotoliul ce aștepta era locul de onoare prin situația sa centrală, sau prin frumusețea aurită și împodobita ei greutate, canapeaua Scafeșilor?

Când Gluck a văzut că nici „oaia tigaie”, cum i se spunea prin oraș prefectoriței n-a luat loc pe fotoliu, curiozitatea ei a crescut pînă la o mare frămîntare. Nu-și mai găsea locul. Abia de răspundea la întrebări, își vîra unghiile în carne, își mușca buzele și-i venea să urle de nerăbdare și ciudă. Au trecut așa cîteva clipe încurcate în frînturile rupte, de fraze, ale unei conversații ce nu se puteau lega. Comandorul, atent, simțind greutatea și neînțelegerea ce plutea între oaspeți a întîrziat printre ei pentru a încerca un acord, cînd pe punte a apărut Amelica Sîntu. Era întovărășită de Ionică și Berta. Doctorul, ca întotdeauna, cu vizite pe la bolnavi, nu putuse veni și se scuzase prin soția sa. Prins pe neașteptate de această sosire, Crihan, care ar fi dorit să fie personal jos la scară, pentru deosebite onoruri date Amelicăi, a sărit ca împins de un arc. Și după felul de a-i săruta mîna, de a se fringe și de a vorbi peste umăr, cu deferentă dar și cu aplecare ce s-ar fi dorit tainică și familiară, Glick a avut impresia că întrezărește ceva. Pentru înțelegerea ei neașteptatul eveniment era greu de tălmăcit. Din cîte știa despre Amelica nimic nu-i dădea de bănuț, și apoi nici Henri-Eugen, cu patimile lui vicioase nu era omul care să alerge după păpușa asta. Totuși, Glick, prinsă de cele ce văzuse, pîndea cu ochiul ascuțit tot ceea ce avea să se întîmple.

Condusă de comandor, Amelica a ajuns în cercul invitaților. A zîmbit și a dat bunăziua cu răceala și ușoara aroganță pe care timizii o au în lume. Apoi, socotind în mîndria ei că totul i se cuvine și după averea de la părinți și după poziția socială a soțului, Amelica a luat loc pe mult jînduitul fotoliu. Invitația i s-a părut firească și nimic n-a făcut-o să bănuiască vreo intenție urîtă în purtarea comandorului. Orice atenție, chiar exagerată pentru vîrsta și starea ei, îi plăcea, o îmbuna, o făcea să uite pica veche pe care o purta provincialilor. Ba acum îi dădea și o ascunsă bucurie văzîndu-se tronînd chiar înaintea Scafeșilor. Amelica, din invidie nu-i putea suferi, tocmai pentru că erau totdeauna în „fruntea bucatelor”. De altfel, întreaga ei înfățișare: toaleta pe care o purta, scumpă și de la o casă mare, de culoarea florii de liliac, cu fustă invoaltă, în volane; cu umbreluța din dantele de aceeași culoare și pălăria mare, încărcată de struguri viorii, de ceară, pe care se lega cochet o voaletă cu buline, puțin ridicată pînă la gene, pentru ca să i se vadă zîmbetul frumos, îi dădeau Amelicăi aspectul unei adevărate bucureștence de lume bună și bogată. Pe lângă ea, rochia mai demodată a doamnei Scafeș, și aceea ce se vedea cu greu întocmită de ingeniozitatea unei femei cu bani puțini, a lui Glick, rămîneau în umbră. Lucrul acesta n-a trecut neobservat, mai ales de femei. Comandorul, obișnuit să citească pe fețele frumoase și cu gingașă candoare femeiască întunecarea invidiei, se bucura. O mîndrie năștea în el din această bogăție de bun gust a Amelicăi, ce venea neașteptat să-i împlinească dorințele. Glick însă se înăbușea. În mintea

ei agitată căuta fără tihnă o soluție, o domolire din frământarea dure-roasă, o dezlegare imediată, ca între oamenii de lume bună, pentru răz-bunarea ei. Deși cercul invitațiilor se strânsese, deși la ordinul comandantului tăvile de argint cu sandvișuri, prăjituri, fructe și vermuturi înce-puseră să circule, conversația tînjea, oaspeții nu se puteau lega într-o preocupare comună. Fiecare își urmărea gîndul. Poate, singură Amelica făcea excepție, pentru că ea nu avea nici un gînd. Ea se simțea bine și atît. Orgoliul ei satisfăcut îi dădea o stare de plăcută somnolență, orbită și amețită fiind și de focul săgeților de pe măruntele creste de valuri. Ele o făceau să zîmbească și să clipească din cînd în cînd. Liniștea fericită a Amelicăi, ce se simțea de toți, o înnebunea pe Gliick. Trebuia neapărat tulburată liniștea aceasta, după părerea nevestii procurorului. Pînă să înceapă serbările mai era vreme, și căutînd și frămîntîndu-se, în cele din urmă Gliick o zări la o parte pe Berta. Guvernanta vorbea cu Tălășan, care purta neobișnuit pe fața lui palidă două îmbujorări și avea ape luminoase în ochii reci de obicei. Se vedea că omul aspru, colțuros, era stăpînit de o emoție. Berta, subțire, delicată, fără vîrstă, îmbrăcată simplu și cu gust, cu un guler nalt, scrobît, în care sta prinsă o fundă purpurie, cu un canotier sub care bucla ei de păr fin unduia, privea departe, fără interes, peste umărul bărbatului ce-i sta în față. Căuta peste punți și catarge, peste pavilioanele multicolore, spre larg, un alt gînd. Lîngă ea, suiți în picioare pe bănci sau cocoțați pe scaune, cu brațele întinse, cei trei băieți, Ionică, Toderiță și Sile încercau să ghicească locul unde, departe și uitat în aceste serbări oficiale dormea într-o rînă „Sulina”, vasul vizitelor lor de odinioară.

— E-n spatele petrolierului cu coșul negru, stăruia Ionică.

— Ba e mult mai la stînga, protesta Toderiță, nu știi că ne imbarcam în lotca lui Ivan Maximovici de pe stîncile de lîngă draga cea mare? lămurea Toderiță.

Numele lui Ivan Maximovici îl făcu pe Tălășan să plece urechea. Se opri deodată din ceea ce îi spunea Bertei cu aprindere într-o pauză pe care o voia vădit folositoare. Femeia, distrasă pînă atunci, întoarse capul și privi spre bărbat, ca și cum din tot ceea ce i-a vorbit numai tă-cerea aceasta ar fi interesat-o. În aceeași clipă însă, Gliick își regăsise graiul. Lăudînd-o viclean pe Amelica pentru guvernanta ei că e atît de bună pianistă și nedîndu-i Bertei o mai mare prețuire decît pe a unui lucru din proprietatea doamnei Sîntu, ea propuse ca Berta să cînte ceva. Astfel sollicitată, Amelica dădu îngăduința convenită cu un rece zîmbet de stă-pînă ce lasă grațios în folosire un bun care îi aparține. Berta era cîțiva pași mai departe. Ea nu auzise nimic din convorbire. De aceea, cînd a fost rugată de Gliick, a primit de îndată. A trecut în salonul de muzică și a cîntat „Preludiile” lui Liszt. Muzica răbufnea bogată pe ușa salonașului, înăbușind sunetele felurite și nelegate ale portului. Numai din cînd în cînd fluierul vreunii remorcher o sfîșia. Pianul se auzea bine în liniștea după amiezii de vară. Cineva a aplaudat de pe un lloyd negru, care coborîndu-și pavoazul tocmai pleca, trecînd pe aproape. Crihan își găsise o poziție admirativă în fața Amelicăi. Sta rezimat de balustrada punții lăsînd să-i joace razele pe fireturile și aurăriile uniforme. Urmărea frazele muzicale, tăcut, închizînd numai și deschizînd încet pleoapele, printre care priviri stăruitoare străpungeau spre Amelica. Aceasta, indife-rentă și la muzică și la ispită una liniștită, cu voluptatea orgoliului satis-făcut și al vazei sociale, dulceața unei prăjituri și parfumul unei înghiți-turi de vermut alb. Familia Scafeș, somnolentă, asculta corect muzica.

așa cum se cuvine în lumea bună. Consulii și profesorii se uitau la Scafesi și se purtau la fel, împreună cu procurorul Clement. Singură, Gliick se agita dînd prin gesturi semne de entuziasmele sale. Acestea erau exagerate, prea dese și violent repetate. Se vedea că sînt voite și mai ales provocatoare. Ținea în felul acesta să prepare asistența pentru marea ei izbucnire de la sfîrșit. Dintre băieți, Ionică singur s-a alipit de pian, privind cu dragoste și admirație pe Berta. Iar alături de el, Tălășan. Un zîmbet apăruse pe buzele lui subțiri, semnul unei lumini interioare. Flăcăului ăsta împlînzit i se citea sufletul simplu în ochi. Răscolit de muzică și de ființa asta care după atîta vreme, după atîta tăcere și mai ales după atîta chinuire, prin firea ei ciudată era iar în fața lui, ca acum mulți ani în urmă cînd se îndrăgostise de ea, omul se da bătut. Era fericit. Ar fi sărutat în văzul tuturor mîinile subțiri, cu degetele ascuțite ca niște fuse mlădioase. După un val sonor pe care-l struni, Berta sfîrși bucata. Cea dîntîi care a aplaudat cu mînușile ei albe, să se vază, dar sa nu se auză, a fost doamna Scafeș. Apoi prefectul și toți ceilalți. Aplaudau însă mai mult spre Amelica decît înspre Berta, cum se aplaudă la curse fericitul proprietar al unul cal. Împotriva acestei slabe și incerte ovaționări se ridică furtunos entuziasmul lui Gliick. Ea a îmbrățișat-o pe Berta, a cuprins-o în brațe, a tîrît-o pe punte, în fața tuturor, pentru a fi văzută, sărbătorită. Atunci valul aplauzelor s-a întărit ușor, dar a murit îndată. Cîte un rece „minunat”, sau „foarte frumos, domnișoară”, năștea și se trecea ici, colea. Gliick le încuraja, stăruia, provoca, dar clipa murea iute și Berta se depărta. Amelica, cu zîmbetul ei palid și rece, nu era nici fericită, nici mînioasă. Plutea mai presus de întîmplarea aceasta care n-o ajunsese și nu o supărase în niciun fel. Gliick nu își atinsese scopul; nu se putuse răzbuna.

De departe, cîteva fanioane semnalizără și răsună o împușcătură, începea programul regatelor. Erau mai întîi întreceri de bărci cu vele, de lotci și de baleniere de la vasele de război. Grecii de pe bărcile cu pînze șuerau îndemnîndu-se, iar din lotci, tătarii și turcii hăuiau dînd din brațele lor scurte, întocmai ca la cursele de cai, cînd se frămîntau pe bidevii mărunți. Au urmat apoi glumele vechi marinărești: curse de înot după rațe slobozite în port, smulgerea purcelului legat de un par uns cu săpun și răsturnarea unei bărci cu o cucoană grasă, cu perucă de cînepă, ce se afla a fi tot un marinar. De pe puntea pachebotului, cei care dădeau semne că urmăresc și petrec erau băieții. Cei mari vorbeau gustînd bunătățile. Domnii se simțeau obligați la complimentele de rigoare, iar doamnele la zîmbete. Tălășan s-a apropiat sfios de Berta care își luase locul mai retras și spuse roșindu-se:

•— Ce frumos ai cîntat!

Apoi, fără ca femeia să se poată apăra, îi apucă amîndouă mîinile acoperindu-le de sărutări. Berta și le trase cu un gest brusc și o privire rea. Rușinat, omul se apropie și el de balustradă, se uită în gol peste vapoare și după o tăcere lungă, în care pornirea lui se răci cu încetul, zise:

— Stăpînă ta nu te iubește! Nu s-a uitat la tine nici cînd ai cîntat, nici după... Cuvintele acestea au fost spuse cu glas măsurat, desfăcînd vorbele în silabele lor, așa cum vorbea Tălășan obișnuit. El își regăsisse stăpînirea de sine și în împărtășirea asta simplă, sunau cuvintele ca o repede răzbunare pentru dragostea lui jignită. Berta a simțit greutatea vorbelor și mai ales a fost gata să se apere de amănuntul ăsta „stăpînă ta” pe care nu-l putea îndura. Tălășan știa că o supără și d-aia l-a și folosit. De luni de zile nu mai primise de la ea nici un răspuns la scrisorile pe care

i le trimisese. Răbda și aștepta clipa să o întâlnească. Știa că odată pașii lor se vor încrucișa, cunoscînd legăturile între familia Scafeș unde el era nelipsit, făcînd discursurile și scriind articolele prefectului și familia Sîntu la care Berta locuia. Tălășan aștepta, închipuindu-și însă în altfel după atîta vreme, întîlnirea lor. Acum, pe vapor, cînd s-a dus la ea cu brațele întinse, Berta i-a dat numai o mîină moale, fără viață, pe care apoi și-a retras-o iute. Tot ce i-a spus el, tot ce i-a amintit, Berta n-a ascultat, sau s-a făcut că nu ascultă. Și în puținele fraze pe care le-a auzit de la ea înainte de a se așeza la pian, nu i-a vorbit decît de Ionică și de dragostea ei mare pentru copil. Într-adevăr, firea pasionată, sufletul exaltat al Bertei dar uscat, mîndru și plin de trufie, se aprinsese în ultimul timp de dragostea pentru copilul pe care-l creștea și pecare-l vedea formîndu-se tot mai mult în purtările și ideile ei. O aspră educație, făcută din multe interdicții, era calea creșterii impuse de Berta. Părinții lăsaseră tot mai mult pe Ionică în grija guvernantei sale, așa că băiatul, îngădit în purtări de ochiul atent și voința puternică a Bertei, se împrumina zi de zi din entuziasmele și zburdălniciile vîrstei, căpătînd în schimb o adîncire, o inițiere într-un anumit fel de viață, și în muzică mai ales. Izbînda aceasta întovărășită și de atașamentul băiatului care se întorsese iarăși cu dragoste înspre ea, îi dăduseră Bertei mulțumiri mult mai mari decît îndepărtata dragoste a lui Tălășan, pe care ea nu o împărtășise niciodată de altfel, și mai ales decît comunitatea ideilor revoluționare. Găsind iarăși o bogăție în care se putea mișca fără răspundere — părinții și bunicii nu cruțau nici o cheltuială pentru educația lui Ionică — și mai ales o posibilitate de a comanda și de a fi ascultată, Berta se reîntorsese la adevăratele înclinări ale temperamentului său. Nu numai că nu mai avea nici o chemare pentru revoltele prin care și ea trecuse cîndva alături de Tălășan, în Ardeal, înainte de a părăsi casa tatălui său, dar stătea acum în luptă deschisă cu toate ideile și manifestările revoluționare. Prin simplitatea și prietenia Paraschivei, care nu bănuia nimic, supraveghea încă de multă vreme orice mișcare și orice întreprindere de a lui Ivan Maximovici; iar pentru încăpățînarea revoluționară a lui Tălășan nu mai avea nici o simpatie. Berta era cu totul cîștigată de firea ei aspră, stăpînitoare, și era ostilă oricărei mișcări sau gînd de răsturnare. De aceea, cunoscînd din observațiile ei și mărturisirile Paraschivei toate neelmirile ascunse, de care nici Tălășan nu era străin, l-a privit pe gazetar cu indiferență, cu vrăjmășie aproape. Și nu i-a scăpat nici pauza din vorbirea lui, nici atenția lui care aștepta încă ceva, cînd unul din băieți a rostit numele lui Ivan Maximovici. Berta știa că la conac au loc întîlniri între revoluționarul rus, gazetarul român, și molîul Jeanjacquet, pe care nu-l putuse suferi niciodată. Și ea mai știa că atunci cînd cei mari nu se pot întîlni, băieții fac bucurios pe poștașii și că în această întreprindere conspirativă locul de frunte îl avea Toderiță Clement. Pe Sile nu-l rugase nimeni, niciodată, să îndeplinească un astfel de serviciu, iar Ionică, ispitit și el de nouitatea și importanța lucrului, fusese ținut de scurt printr-o riguroasă interdicție de Berta. De aceea femeia, simțind amarul vorbeii lui Tălășan care i-a pomenit de stăpîna ei, răspunse brusc și neașteptat: ¹

— Lasă-mă pe mine și pe doamna! Eu una știu: pe Ionică să nu îndrăzniți să-l amestecați în povestea voastră cu scrisori. Și te sfătuesc să-i lași pe ceilalți copii în pace! Și se îndreptă spre grupul băeților. Nici nu bănuise Tălășan cu cîteva clipe mai înainte, ce adîncă era prăpastia între el și femeia asta. Și acum, își mușca înciudat buzele de tot ce s-a lăsat furat să spună și să facă. O privea, la cîteva pași numai de el, din spate, cu talia ei subțire și capul ridicat semeț, și numai cu greu se putea desprinde de far-

mecul ei și de dragostea lui, căutînd să se obișnuiască cu gîndul că totul s-a sfîrșit. O bănuială începea să i se strecoare în suflet: nu cumva Berta ar merge pînă la denunțare? Dar i s-a părut gîndul urît, monstruos și la alungat. Și iarăși s-a reîntors cu mîngîierea privirii înspre ea. Portul clocotea de rîsul a mii de glasuri — de glumele marinarilor, cînd pe punte se auzi deodată un strigăt. Era doamna Scafeș, care făcu îngrozită:—Ah! Toată lumea s-a speriat, s-a ridicat, s-a dus la balustradă și a privit în apă. Frumoasa umbreluță în volane viorii, cu minerul de mărgean sculptat, a Amelichii, dintr-o mișcare greșită lunecase peste balustradă vaporului. Plutea ca un pește ciudat, viu colorat, pe adîncimea verde-albastră. Cineva a spus: „păcat”, iar Amelica a zîmbit îndoelnic privind în jurul ei. Era și ciudă reținută și regret, și afectată indiferență în zîmbetul ei. Amelichii îi părea foarte rău că-și pierde umbreluța dar știa că de va părea mai nepăsătoare, va arăta mai mult că e de lume bună și bogată. Privea cu un ochi înlăcrimat aproape, pe care nu și-l putea preface, spre umbreluță. Aceasta, îngreunată de apă, se deschisese și era gata să se ducă la fund nemai lăsînd să se vadă decît volanele, ca pe o uriașă floare invoaltă... Intr-o clipă Crihan a prins privirea tristă, stinsă a Amelicăi. Și fără să spună un cuvînt, fără să strige un marinar, și-a descins sabia, a pus bicornul pe masă, a fost în picioare dintr-o săritură pe balustrada vasului și de acolo cu brațele întinse, într-o măiastră piruetă de afundare, s-a aruncat în apă. Un „a” de surpriză și de alarmă a izbucnit din sute de voci. Pachebotul și-a lăsat de îndată o barcă la apă pentru comandant, alte bărci au alergat și ele, dar fără a fi nevoie. Svelt, hotărît, puternic, Crihan, cu prețioasa umbreluță în mîna urca pe o scară de funii, coborîtă din bordul vasului său. Pe punte, el a scuturat umbreluța, a rotit-o de cîteva ori între degete pentru a-i alunga stropii din dantele și cu un pas hotărît s-a dus și i-a oferit-o Amelicăi. Aceasta roși pentru prima dată în viața ei. Simți în sfîrșit ce gînd se ascunde în nebunia asta a comandurului. Cu ochii plecați, fără un cuvînt și-a luat umbreluța, jenată de atenția și de privirile lumii întregi, care trecuseră de respectul pe care și-l dorea. Gliick împietrise. Urmărise fără o vorbă, fără un gest săritura în mare și întoarcerea comandurului. Cînd acesta i-a oferit umbreluța Amelicăi, Gliick a pălit și șovăitoare s-a ridicat de pe scaun. A respirat adînc, a lăsat să treacă un răstimp și a izbucnit apoi într-un hohot de rîs impertinent și răsunător. Ea arăta cu brațul întins spre gulerul și cravata marinarului, care, înmuiate, spinzurau jalnic în jurul gîtului. Pe ochi se răsfirau vițioane din părul lui arămiu și bogat, iar din uniforma cu fireturile stinse, ciuruia apa. Și pentru ca să pară și mai caraghios se adăoga expresia nelămurită a ochilor săi miopi.

•—Semeni, comandurile, cu un papagal căzut în baie! reuși în cele din urmă să rostească Gliick. Și iar se porni într-un rîs forțat, dorind să-i unească pe toți în batjocura aceasta. Lumea însă tăcea. O bucurie numai se aprinsese în Toderiță, ca o răzbuinare împotriva lui Crihan, în fața jalnicei sale înfățișări. Și Crow a zîmbit o clipă cu buzele lui vinete. Dar s-a întunecat iute și a venit cu un halat mare să-și înfășure stăpînul. Singur, bătrînul Schmidt, consulul austro-ungar, un om mărunțel și naiv, care citea zilnic dicționarul la rînd, ca pe o carte, a rostit ca o îmbunare, după gluma usturătoare a lui Gliick:

— Parcă sînteți Tegetthoff la Lissa, după biruință, domnule comandor.

Abia acum unii au rîs cu adevărat. Crihan și-a cerut îngăduința să se retragă cîteva clipe în cabina lui. Și a plecat, urmărit de privirile tuturor celor de pe punte, dintre care, sigur, a Bertei era admirativă. Gestul lui

Crihan pusese o aprindere, o înflăcărare, din măreția lui cavalierească, în firea ei închisă și rece.

Ceea ce se petrecuse pe pachebot, s-a aflat de îndată în tot portul și în târg. Se vorbea peste tot că „donjuanul” de Crihan se aruncase în mare pentru soția doctorului Sîntu. Doctorul, cînd a aflat în oraș, între două vizite, la bolnavi, chiar cu laude penru cele întîmplate în formele grațioase ale unui gest neobișnuit de stimă și devotament, a strîns din sprîncene, iar privirea lui albastră, limpede și-a căpătat sub povara unui gînd, o aspră fixitate. Fusese hotărît să nu cerceteze petrecerile din port și să nu răspundă, personal, în nici un fel invitațiilor lui Crihan. Avea prea multă încredere în Amelica pentru ca să n-o lase singură, întovărășită de băiat și de guvernantă, să se ducă la serbări. Acum însă simțea că e nevoie de prezența lui pe vapor pentru a curma din rădăcină zvonurile ce aveau să se poarte cu singuranță. De aceea se hotărî să ia parte la cina pe care Crihan o dădea în seara aceea invitaților săi.

Pe drum, doctorul Sîntu căută să deslușească pricinile turburării de care era cuprins. Era prima dată cînd o umbră cădea asupra căsniciei sale, o umbră nu gravă, e adevărat, dar în văzul și auzul tuturor. Și asta îi dădea o stare ciudată, pe care se silea s-o domolească pe cît putea. Era ceva între rușine și mînie. Dar ceea ce îi făcea mai rău era neobișnuitul lucrului. Din senin îi mai venea în viață încă o povară la care niciodată nu se gîndise. Și asta fără nici o vină din partea Amelicăi. Dar dacă Amelica ar fi fost vinovată ce ar fi simțit? Doctorul Sîntu' nu putu să-și răspundă. Atît știa că în ceea ce se întîmplase îi era nesuferită apropierea soției sale, prin omul acela, de una ca Glick sau altele de soiul ei. Pe Crihan, cu toată gălăgioasa lui recunoștință pentru că îi scăpase o soră de la moarte, doctorul Sîntu îl disprețuia adînc. De nebuniile și viața deșuchiată a comandoului îi plăcea și lui să glumească adeseori, dar le voia departe de căsnicia și viața familiei sale. Și această neașteptată apropiere, amestecul ăsta nebănuit, venit prin surprindere îl supărau pe doctor care păstrase un gînd mai vechi și întunecat lui Crihan. Cînd a ajuns pe vapor, se înserase. Portul se scâldea în bătaia reflectoarelor și șiragurilor de becuri electrice aprinse pe toate vapoarele. Muzici se auzeau pretutindeni. De pe bărci mandolinele întovărășeau romanțele cîntăreților Improvizați. Ajuns în fumoarul vasului,, doctorul i-a întins mîna fără un cuvînt comandoului. Acesta i-a mulțumit c-a venit. Amelica, vădit bucuroasă că-și vede **soțul**,[s-a ridicat și i-a ieșit înainte. A fost mai caldă și mai drăgăstoasă ca niciodată. Cînd s-a reîntors în cercul invitaților, ea zîmbea liniștită sprijinindu-se de brațul lui Sîntu. Își găsisse aliatul firesc în lumea în care nu se mai simțea în siguranță. Doctorul a privit-o adînc, s-a împăcat cu înțeleptul ei gest și i-a sărutat mîna. Atitudinea aceasta a Amelicăi a fost aproape o neplăcută surpriză pentru toată lumea care, cu gîndul la cleветiri și la vorbe purtate, se aștepta la altceva. Mai ales Glick și-a dat seama că orice aluzie sau glumă despre cele întîmplate ar fi fost de prisos. Și astfel menajul Sîntu a trecut prin furtuna ce i se pregătise. însuși comandorul era dezorientat. De aceea, nevrînd să mai continue un joc primejdios, el dădu brațul doamnei Scafeș și își pofti invitații la masă. în afară de cei de pe pachebot au mai venit mărimile marinărești: amiralul, comandantii crucișetorului și al bricului și cîțiva ofițeri încă, în frunte cu generalul comandant al garnizoanei. Cel dintîi care, de cum a deschis gura a și făcut-o boacăna a fost generalul. Era vestit pentru stîngăcia lui în lume. „Cazarmăgiu bătrîn”, el singur se numea astfel, generalul purta un mondir din stofă soldățească și cizme de iuft. Era un uriaș cu umerii lați și cu un pîntec care se pornea de sus,

de parcă i-ar fi fost spînzurat de gît. Stufoasele lui mustăți cănite, contrastau ciudat cu părul sur, tuns mărunț pe scăfîrlia lată, ca de recrut bătrîn. Despre politețe și galanterie față de femei, generalul avea idei puține și necomplete. Nu deslușise niciodată conținutul lor. El le folosea ca pe niște simple formule ce i se impuneau prin profesiune. Știa că ofițerul trebuie să fie grațios cu damele și să-i bată pe răcan. De aceea, cu mintea lui scurtă, nemai făcînd niciun fel de legătură, neștiind că trebuie să mai menajeze și pe alții, el lovi cu pumnul în masă de sunară paharele și spuse cu o voce tunătoare și de sus Amelicăi, de parc-ar fi fost călare:

— Complementele mele conită, c-ai băgat la apă pe un ofițer de marină. A dracului întîmplare! și rise tare de se scutură tot. Amelica plecă ochii în jos fără măcar să zîmbească din politețea ei silită. Pe obrazii doctorului s-au umflat mușchii și au jucat, din încleștările fălcilor. Și Crihan însuși n-a știut ce să spună. Atunci a intervenit amiralul. Era un omuleț mărunț, palid ca de ceară, cu o bărbuță albă ascuțită, cu ochi blînzi și duioși și cu o voce subțire. Ucenicia și-o făcuse în marina italiană și ocolise de mai multe ori pămîntul cu corăbii cu pînze. De aceea, era un pasionat al veleii și în convorbirea aceasta care lîncezea, greoaie după vorba nechibzuită a generalului, el aduse o lungă lămurire cu aprecieri tehnice despre încercarea bărcilor cu vele. Toată lumea respira ușurată. Aprins, amiralul continua elogiul pînzei.

— Adevărata navigație cu pînze e, rosti el însuflețit. Prinzi vîntul de unde se încaieră și se ascunde și-I folosești cum vrei, spuse și sorbi prelung din păhărelul ce-i stătea în față. Comesenii, înspăimîntați de cite lucruri primejdioase s-ar mai fi putut ivi în conversație, îl ascultau ca și cum nimic pe lume nu putea fi mai atrăgător decît tot mai complicata lămurire a amiralului despre felul fiecărei pînze pe o corabie și folosirea ei. Și, din exemplu în exemplu, amiralul ajunsese și zise:

•— Era anul trecut pripășit pe aici un rus...

•— Fugit din marina imperială, apăsă în grabă și cu înțeleș Crihan.

— Revoluționar carevasăzică, interveni zgomotos generalul.

— Pocăit, adause cineva moale și șoptit...

— Da'știu că era toate astea, reveni amiralul, dar ce marinar era! Cum știa ăla să mînuiască vela!.,, rosti el mai scăzut.

— Să mă iertați, domnule amiral, interveni Crihan cu pornire, nu greșim oare lăudîndu-l, oricîte merite profesionale ar fi avut? Revoluționarul ăsta era un om primejdios, și domnul prefect și-a dat lesne seama cînd a ținut să-l aibă sub directa d-sale supraveghere. Comandorul dădea o dublă lovitură.

Henri Eugen Crihan fusese întotdeauna un foarte mediocru și stîngaci marinar de velă. Și trufaș cum era, neputînd să uite ușor întîmplările în care se înfățișase scăzut din curaj și pricepere, el avea încă în față o scenă care i se întîmplase în largul Constanței. Ieșise numai el și Crow cu un cutter nou pe care și-l adusese din Alexandria Egiptului. Vîntul bătea neregulat și nepriceperea ofițerului care comanda o manevră greșită ajutorului său negru era cît p-aci să culce pînza pe apă și să răstoarne vasul. Atunci comandorul se năpustise, după obiceiul său, cu pumnii grei pe capul bietului Crow. Acesta se zbătea, cînd a răsărit deodată lîngă el lotca lui Ivan Maximovici. Marina-rul î-a privit lung, cu scîrbă și dojana aspră în ochi,

— Ce cauți aici, revoluționar ticălos, i-a strigat Crihan recunoscîndu-l. Ivan Maximovici însă i-a dat o scurtă comandă hotărîtă, ca unui simplu marinar de punte.

Crihan în ultima clipă, în care nu era prea tîrziu, a executat personal fără un cuvînt manevra, redresînd cutterul iar lotca lui Ivan s-a depărtat. Scena aceasta, petrecută departe, în frămîntărea și pustietatea va-

lurilor, numai cu doi jnartori, Crihan nu o putuse uita. Pe Crow îl ținea în puterea și sub teroarea lui. Pe celălalt însă, îl urmărea oriunde din mînia umilinței sale. Acum, denunța, pe cit îi sta în putință, și pe amiral și pe prefect ca protectori și admiratori ai lui Ivan Maximovici.

Amiralul dădu din umeri și încercă să vorbească cu Predescu, vecinul lui din dreapta. Marinar bătrîn, cu o viață curată în toate înțeleșurile, cu pasiunea și poezia meseriei sale, el nu-l făcea haz pe Crihan. De aceea nici nu s-a ostenit să-i răspundă. Iar Scafeș, neștiind precis cam ce ar avea de spus, a tăcut ca de obicei. Atunci s-a auzit deodată glasul doamnei Scafeș, care nu se putea ascunde nici în lume să nu arate că ea comandă în casă. Roșindu-se, spuse:

— Tu vois, Jorgou*), cine-i rusu'? Eu ți-am spus-o de la început. Da'tu de unde să știi!! Și o jenă mare se făcu. Tălășan își dădu seama că în fața oamenilor străini, nehibzuita intervenție a doamnei Scafeș îl compromitea pe prefect chiar în atribuțiile înaltei sale funcții administrative. De aceea, cu un glas măsurat care nu vrea să supere pe nimeni ci numai să lămurească, gazetarul vorbi:

— Domnul prefect e mai bine informat ca oricine despre omul acela. Și hotărîrile domniei sale nu primejduiesc pe nimeni. Coana Smărăndița îi aruncă o privire veninoasă. Apoi, enervată, zîmbi peste comeseni pînă înspre comandor, ca și cum ar fi binecuvîntat. În capătul celălalt al mesei, unde băieții stăteau în jurul Bertei, cuvintele lui Tălășan au adus rumoare și sgomote de aprobare. Îngrijorați de soarta prietenului lor, băieții se bucurau acum văzînd că Tălășan știe să-i ia apărarea. Crihan părea înfrînt în intriga pe care o încercase. Dar după cîteva clipe, el nu se dădu bătut. Inteligent, prinzînd de îndată rostul lucrurilor și atmosfera creată, el nu-și părăsi dușmanul urmărit. Intorcîndu-se puțin înspre băieți, zise:

— Da' bucuria asta a tinerilor mei prieteni să nu fie oare semnificativă? Nu redem astfel cum în sufletele fragede și în mințile lor proaspete a prins veninul propagandei omului acela?

De data aceasta, lovitura lui Crihan era precisă, serioasă și gravă. Doamna Scafeș a amuțit. Doctorul Sîntu s-a întunecat, iar procurorul Clement s-a agitat gata-gata să pornească aprig împotriva lui Ivan Maximovici. Și profesorii, în frunte cu Predescu, au ridicat capetele din farfurii, dovedind o atenție tot mai mare. Tălășan a văzut că îndemînarea de intrigant a lui Crihan s-a priceput să lovească tocmai unde trebuia. Părinții și educatorii erau neliniștiți de cele ce li se dezvăluiau. Numai Berta, sigură pe informațiile și puterile ei asupra lui Ionică, sta liniștită, cu un zîmbet pe buze. Pentru a nu lăsa să prindă începutul acesta de intrigă nouă, Tălășan spuse:

— De la eroica salvă de tun trasă de pe „Elisabeta” și pînă astăzi, domnul comandor duce o politică antirevoluționară pretutindeni și împotriva oricui. De aceea, pînă și unei nevinovate și tinerești prietenii îi denunța caracterul conspirativ...

Deși Tălășan sărise cu cîteva clipe mai înainte în ajutorul prefectului, Crihan nu se aștepta că lupta o s-o ducă Împotriva lui. Înfrățirea foarte modestă a gazetarului, îmbrăcămînta neglijată și în general ținuta purtării sale îl făcea pe comandor să-l considere o cantitate neglijabilă. Îl tolera în umbra lui Scafeș, unde, în treacăt, cînd îl întîlnea, îi întindea mîna distras și cu un ușor dispreț. De aceea, prima sa pornire nici n-a fost să-i răspundă. S-a uitat la prefect, cu care credea că se va înțelege din ochi,

*) Vezi, Iorgule, cine-i rusu'?

a-ntre stăpîni. Crihan se aștepta la o severă admonestație a patronului către secretarul său. Văzînd însă că nimic nu se întîmplă și că Scafeș tace după vechiul și încercatul său obicei, privind împrăștiat înainte-i, comandorul spuse, adresîndu-se lui Tălășan:

— De unde știi dumneata cum m-am purtat eu atunci, pe „Elisabeta”? si-și umflă pieptul și zîmbi spre amiral și general. Acesta îl bătui pe umăr în semn de soldățească aprobare.

— Sînt ziarist, domnule comandant, răspunse cel întrebant. Informația este însuși rostul profesiei mele. Cînd va trebui odată să vă fac portretul la gazetă, nu voi uita că ați tras împotriva răzvrătiților de pe „Potemkin” și că azi v-ați aruncat în mare pentru o umbreluță.

Crihan păli. Buza de jos începu să-i tremure, de mînie.

De prin redacții și cafenele, ca și de la coconetul întîlnit la București în casa lui Scafeș, Tălășan luase cunoștință de mult de faima extravagantă de cuceritor fantezist și romantic, cum i se zicea lui Crihan. Și cînd toată lumea vorbea cu admirație de marinarul acesta eroic și amoros, tînărul ardelean, după înclinarea firei sale, nu resimțea decît rezervă și o ușoară repulsie. Mai tîrziu, profesiunea ducîndu-l prin birourile Ministrului de finanțe, a văzut procese verbale de contrabandă dresate comandorului Crihan, anulate apoi de secretari generali și de miniștri. Și presimțirile sale s-au schimbat în realități. Înciudat și prevenit, Tălășan l-a întîlnit în locuința de la Constanța și de la țară a Scafeșilor. îl urmărea tăcut, cîntărindu-i vorbele și gesturile. Acum, în sfîrșit, erau față în față și gazetarul avea simțămîntul că-l apăra pe Jvan Maximovici, pe un luptător cinstit, de uneltirile îndoelnice ale unui ticălos. Îndemnat de aprobarea și prietenia generalului, comandorul căută să șteargă partea a doua și să întîrzie cu mîndrie pe evocarea faptei sale din trecut. Pentru ca fapta asta să fie și mai măreață pentru cei care poate nu o știau sau numai o auziseră în treacăt și pentru a nu lăsa să fie luată în bătaie de joc, așa cum îndrăznise ironia ziaristului, el spuse întocmindu-și o liniște aparentă.

— Ce știți dumneavoastră ziaristii de realități? Numai dacă ai cunoaște ce fel de vas era „Potemkin”...

— Cunosc, domnule comandor, își legă iute vorba Tălășan. Era una din unitățile de mare tonaj ale flotei din Marea Neagră pe lîngă care „Elisabeta” noastră rămîne cu totul neînsemnată. „Potemkin” avea 12.500 de tone, 10.600 cai putere, făcea 16 mile marine pe oră, avea 4 tunuri de 305; multe de calibre mai mici; trei lanstorpile; era, relativ nou. Fusese construit în 1900 la Nicolaev și avea chiurasa din cel mai bun oțel...

Pe măsură ce Tălășan descria vasul cu multe amănunte tehnice, creștea curiozitatea tuturor. O tăcere se lăsase și toți ochii se îndreptaseră spre vorbitor. Amiralul ridicase sprîncenele; avea o privire întrebătoare ca în fața unei plăcute surprize. Ceilalți ofițeri se priveau nedumeriți. Numai generalul se întunecase. Il supărau vădit toate cunoștințele astea de specialitate în vorba unui civil. Crihan, în schimb, aștepta cu liniște întreaga descriere a vasului. Cu cît „Potemkin” apărea mai mare, mai puternic, cu atît și fapta lui era mai eroică. Simțînd cu plăcere cum iarăși ajunge în mijlocul preocupărilor, din noua sa situație strălucită el îndrăzni să arunce cîteva priviri spre Amelia.

— Așa era vasul împotriva căruia dumneavoastră ați tras cîteva lovituri în vînt, a dause încă Tălășan. Că era inutil să o faceți, cred că nici nu mai e nevoie să o dovedesc.

— Inutil? țipă aproape sufocat Crihan.

— Firește că da, continuă calm Tălășan. Eroica dumneavoastră

intervenție s-a produs când se știa sigur că răzvrățiții erau aproape să se predea.

•— Da' cine e dumnealui de se-amestecă unde nu-i fierbe oala? tună deodată, mînios, generalul. Am ajuns ca orice țivil să discute faptele ostașilor noștri? Ce zici, camarade? Dumneata n-ai nici un cuvînt? făcu, întorcîndu-se spre amiral. Ei, hogeacul mă-sii de treabă!

Doamna Scafeș se tulbură și roși. Cu un cîrîit aproape, ea spuse indignată:

— *Mais voyons, mon general, voyons! Au confessional] Vous ii'etes plus sortable!*)*

— Ia lasă-mă, coană Smărăndițo, cu confesionalul dumitale! Nu vezi ce se-ntîmplă aici? — tună generalul, frecîndu-se neliniștit de scaun.

Crihan nu-și mai a"scundea mînia. Simțea că are de partea lui punctul de vedere ostășesc și cavaleresc. De aceea, ridicîndu-se-n picioare zise solemn:

— Îndatoririle mele de gazdă mă obligă să curm aci și acum convorbirea aceasta. Nu voi lipsi însă pe curînd a cere socoteală...

— Cu spada, comandorul, cu spada, că acolo să-l vedem pe dumnealui, mormăi generalul întorcînd spatele lui Tălășan și cu ocazia asta și lui Sîntu și Amelicăi, așezați mai aproape de el.

Pe Sîntu, fanfaronada lui Crihan și a generalului îl îngrețoșă. Își aducea aminte de toate isprăvile comandorului, care mai de care lipsită de onoare, și zîrbi sceptic la soluția „cavalerescă”. El privi cu nesfîrșită milă spre general care, agitat, încerca să exprime o indignare pe fața lui lată și galbenă.

— Cine mă cunoaște știe, adăugă amenințător Crihan, că nu mă dau înapoi de la nimic cînd este vorba să-mi apăr onoarea!

Frazei acesteia, rostită desu;;, care își aștepta efectul în tăcere, doctorul Sîntu se simți ispășit să-i dea un răspuns. Cu mîna întinsă pe un pahar, clătînd ușor lichidul gălbui, privind fără pornire dar aspru spre comandor, el zise rar și cu o voce sunătoare:

— Ca matadorii!

Lumea de la masă a zîmbit. Unii au luat-o drept o glumă. Alții ca pe un compliment. Crihan însă a simțit cuvintele astea două. Iovindu-l în piept. A mai întîrziat puțin în picioare, și-a plimbat răsfirat și stîngaciu degetele pe fața de masă, a golit un pahar de vermut și în cele din urmă, frînt din pornirea lui, s-a așezat murmurînd foarte scăzut:

— Așa după cum am spus!

Era jenat, înspăimîntat parcă și nu-și putea opri privirea pe nimic și pe nimeni. Băieții din colțul lor urmăreau cu ochii lacomi tot ce se petrecea la masă.

Ionuț nu odată auzise în casă vorbindu-se de Crihan și întotdeauna de rău. Tatăl său, mai ales, avea cuvinte aspre pentru ofițer. Și încetul cu încetul băiatul, așa cum se întîmplă mai cu toți copiii cari împrumută pe neștiute antipatiile și simpatiile celor mari, a lunecat el însuși spre un simțămînt potrivit comandorului. E drept că simțămîntul acesta își făcea greu drum în el, dar își făcea. Lupta adversitatea în băiat cu frumusețea înfățișării lui Crihan, cu strălucirea uniformei lui, cu călătoriile îndepărtate pe care le făcea și mai ales cu faptul că se vorbea mult despre el și că era cunoscut. Așa ar fi vrut să fie și Ionuț cîndva. Așa ar fi vrut să ajungă și el odată. Și lucrul acesta se împotriva cel mai mult întunecatelor zu-

*) Generale, generale! Mărlurisește-te, generale! Numai ești de scos în lume!

grăveli în care i se înfățișa Crihan. Dar în cele din urmă a biruit stăruitoarea ocară adusă de tatăl său marinarului. Și băiatul ajunsese să simtă între el și comandor o depărtare interzisă, așa cum sînt în grădinile zoologice spațiile dintre animale și vizitatori. Acum însă pentru Ionică un lucru nou venea să se împlinească și să dea înțeles nelămuririlor.

Cuvintele doctorului Sîntu au sunat deodată cunoscute pentru el, dar venind de foarte departe. Le mai auzise cîndva. Se apropiiau de el. Se auzeau tot mai bine. În felul acesta se închegea toată scena la care asistasese cîndva, scena -prin care comandorul îl îmboldise pe un prieten de al său, cape patul de moarte, sase împuște. Atunci, cu o glumă sinistră dîntinerete el îi vorbise în limbajul curselor de tauri.

— Ca picadorii! Ca matadorii! Ca matadorii!...

Și-i strecurase sub pernă un revolver. Bolnavul s-a împușcat lăsînd un bilețel pe care era scris doar atît:

— Ca matadorii!

Nimeni n-a știut să dezlege taina în afară de doctorul Sîntu, care surprinsese gestul și fraza în jocurile de copil ale lui Ionuț... Acum, toate acestea reveneau în amintirea băiatului. Dar nu puteau sta singure. Așa ie simțea Ionică. Din ele se închegea un gest, o săvîrșire. Băiatul acum a văzut în amintire mai întîi numai trupul comandorului. Era tot în redingota lui lungă de marină, plină de fireturi, cum i-a plăcut atunci și la mirat. Și apoi din trupul șters de cețuri, numai un trunchiu, se dezlipi și se ridică îndoit de un braț. (Și Ionică refăcu gestul liniștit). Acum se vedea tot mai bine și capul și tîmpla și degetul întins și pumnul închis, închipuind un revolver. (Ionică închise ochii puțin ca să prindă și mai bine icoana). Apoi iată-l pe tatăl său, destăinuirea, dojana și omingie mare roșie, făgăduită. Peste cîteva zile, își aducea aminte bine, a auzit în casă că Osvald s-a împușcat. Și o vedea și o simțea pe doamna Vamali parfumată, îmbrăcată în negru, luîndu-l în brațe, sărutîndu-l. Pleoapele îi erau calde de plîns și o lacrimă i-a căzut și lui pe obraz, călduță ca o picătură de lapte. Și apoi de odată acum, din senin, tatăl său îi aruncă în față comandorului vorbele acelea. Și comandorul trufaș și arogant de obicei, se fisticește... Toate lucrurile acestea vechi, noi, ale amintirilor, ale văzului, ale auzului, stăteau risipite în băiat. El simțea poate prima dată munca și bucuria întocmirilor lăuntrice din noi, verificările adînci din care scoatem gînduri și judecăți. Ionică simțea că, pentru ca să-și spună lui însuși: „el l-a îndemnat să se împuște”, răscoala muntele ăsta de dărîmături, umblînd prin el legat de un gînd care-l ajuta, așa cum umblă oamenii prin adîncul peșterilor ajutați și legați de o funie puternică. El se uită înspre tatăl său. Doctorul se înseninase iarăși. Vorbea cu prefectul și doamna Scafeș. Povestea ceva cu aprindere. Din Ionică, mirat de cele ce vedea, toată așezarea vastului șantier de gînduri și amintiri s-a șters de odată, rămînînd numai o singură frază scurtă în âuz: „El l-a îndemnat! El l-a îndemnat!” Surprins și îngrozit de cuvintele acestea ce nu-l mai părăseau, băiatul și-a aruncat iarăși privirea spre comandor. Acesta își regăsise și el cumpătul și voia bună. Glumea, vorbea și bea.

Afară, se vedea prin geamurile rotunde cum artificii de toate culorile înfloreau pe cer. Era ca o pădure de lumină care creștea deodată și apoi se apleca și se rupea în ploaie. La plecare, comandorul și-a întovărășit invitații pînă la scară, cu politețea lui afectată. Lui Tălășan nu i-a dat mîna ci a înclinat numai din cap. Iar cînd din ifosele lui și un gînd ascuns, mărturisit numai cu o privire în spre Amelica, l-a mîngîiat pe Ionică pe obraz și a încercat să-l sărute pe frunte, băiatul s-a tras și s-a șters de parcă s-ar

fi murdărit. Apoi a sărit pe chei, înaintea tuturor. Din seara aceea, Ionică a început să-i limpezească pe oameni în el, așa după cum îi vedea. Comandorul Crihan a fost cel dintâi.

Ivan Maximovici s-a ținut de cuvânt pregătind pentru băieți mahoana părăsită pe plajă. Era o ambarcație neagră, greoaie, cu o copastie înaltă. Marinarul întocmise pentru ea două vele pătrate întinse cu catargurile scunde. Vopsise amîndouă pînzele în portocaliu, așa că de departe se putea ghici pe mare, după culoare, al cui e vasul care trece. În lunile de vară, cînd în miezul zilei se ridică regulat o briză ce bate înspre Nord mînd berbecii spumelor pe mare, mahoana pornea să-și ridice plășile aruncate în ajun. Serviciul de bord îl îndeplineau băieții sub comanda lui Ivan Maximovici, iar Tălășan cînd era la conac, dădea și el bucuros o mîna de ajutor. Corabia stătea trasă pe plajă pe butuci. Șide cîte ori se opintea cu toți s-o ducă pînă la mare s-o prindă unda, Ionică privea tot ce avea în față și mai ales marea pustie zîmbind. De-un an aproape, Jeanjacquet citea cu ei „Iliada” și „Odiseia”, prilej pentru cunoașterea și deprinderea antichității eline. Și pentru că nimic pe întinsul apelor nu se împotriva închiperii sale, pentru că și acum marea asta pustie putea să fie ca și atunci, la fel, locul unei aceleași întîmplări, în Ionică se urzea minunea visării care îl arunca într-o lume ce a fost cu aceiași putere ca și în lumea pe care o trăia a avea. Ionică, neatent în ceea ce avea de făcut, rămînea furat de gînduri. De aceea, pentru că la treabă rostuită nu era bun, Ivan Maximovici îl făcuse cîrmaci. Ținea bara cîrmei pe care o mînuia la dreapta sau la stînga, după cum îi porunca comandantul. Ce vorbeau pe lavița mijlocie marinarul cu Tălășan, nu-l interesa pe Ionică decît foarte puțin. Auzea de răscoale și înșirate multe nume de sate. De cîte ori vorbeau astfel, gazetarul se împietrea la chip. Se vedea că pentru el se mistuiau toate cele din jurul său și că nu avea în ochi decît săvîrșiri de groază cu flăcări și mulțimi răzvrătite. Și firea lui căuta și găsea desigur în tablourile astea cumplite sîmburele de adevăr și dreptate după care alerga. Ca și Ionică, dar invers și pentru altă lume și chemare, Tălășan putea să trăiască în închiperire ca și cum ar fi trăit a avea. Se auzea numai, din cînd în cînd, furată de vînt, vorba domoală a lui Ivan Maximovici.

— învățați-i pe țărani ce să ceară! Suferințele care i-au dus la răscoală să le fie cel puțin de folos! Să nu fie numai un foc ce se stinge... rostea marinarul, înfundîndu-și luleaua cu degetul înegrit.

Toderiță se aciuse în spatele vorbitorilor și nu pierdea nici un cuvînt. Sta cu ochii lui negri, mari deschiși, întrebători, cutremurîndu-se ca de un fior din cînd în cînd. Iar în prova luntrei, fără vis și fără pasiune de niciun fel, Sile fluiera. Cînd vasul se apleca pe un val, el lua apă în pumn și o respira în bătaia soarelui.

În afară de corăbiile aheene și luntrea lui Odiseu pe care le vedea în închiperire, Ionică deprinsese cîrmuind și una din experiențele fundamentale ce ne uimesc cînd ne întîlnim cu ele și le găsim înscrise de-a dreptul în noi, în simțurile cu care sîntem dăruiți. Ca și echilibrul patinei sau al bicicletei, Ionică simți sensul orientării și mișcării pe apă. Cîrma pusă la dreapta îndrepta mahoana la stînga și invers, iar băiatul sta atent și încerca această lege în cercuri largi sau zigzaguri scurte pe care le da ambarcațiunii pentru a simți sensibilitatea-vasului la cîrmă. Atunci Ivan Maximovici ridica ochii lui albaștri a dojana înspre cîrmaci. Iar acesta se grămădea pe unealta lui, bucuros de toate pe cîte le învățase direct de la mare. Departe, plaja rămăsese o linie gălbuie peste noianul de ape ce-i

despărțea de pământ. Iar conacul se zărea turtit ca o broască țestoasă sub acoperișul de olane. Nimic nu era între conac și între mare decât un punct cafeniu, ca un mușuroi ce se vedea pierdut între nisipuri. Era bordeiul lui Ivan Maximovici. Nevrînd să împartă odăile cu ceilalți, el primise îngăduința să-și facă bordeiul ăsta la mare. Vara era răcoare, iar iarna cald. Și apoi era mai ușor aici, în cețuri sau vreme rea să vadă pe cei cu care avea de pus la cale cîte ceva. Mai ales Tălășan îl vizita des, iar băieții, cei trei prieteni, ascultau bucuroși în jurul unei oale de apă ce fierbea pentru ceai, fel de fel de povești.

Acum se apropiau de plășile întinse pe cei cîteva pari bătuți adînc. Marea aici iarăși își ridica fundul, un prag deasupra unei prăpăstii de apă verde clocotitoare. În plăși se zbăteau scrumbiile ca o grămadă de cuțite. Erau puzderie, cu spinările lor albastre verzui. Acum, la sfîrșitul lui august, pe țărmurile Dobrogei ele bat în bancuri numeroase. Improvizatii pescari s-au bucurat de pradă și au deșertat în coșuri de răchită ceea ce plășile le-au adus din mare. Erau și guvizi și barbuni rătăciți prin mulțimea argintată a scrumbiilor. Munceau în clătinațul bărcii fără să vadă însă cum namile de nour se ridicau pe zare. Vîntul se răcise și se iuțise. Valurile veneau tot mai înalte și mai adînci și o lumină roșietică plutea pe sub soarele stins de labelle lungi ale unor nour vineți. Cînd și-au dat seama, Ivan Maximovici a strigat din pieptul lui lat, ca să se audă în viitoarea vîntului: „Ne-ntoarcem"! Și a trecut și a pus mîna pe cîrmă. Velele băteau încă în jos, înfiorate de un suflu nehotărît. A trebuit toată dibăcia marinarului ca să mînuiască și să prindă o gură bună de vînt. Cînd pînzele s-au rotunjit, mahoana greoaie porni săltînd și plescăind cu fundul ei lat pe valuri. Ploaia se apropia. Ii simțeau primii stropi calzi. Furtuna se întetea răscolind cerul și marea așa cum se întîmplă întotdeauna la epoca asta. Zarea era zidită cu tuciu negru-violet pe care se rupeau albe și înrămurate fulgerele, ca vinele pe un braț vînjos. Cînd au ajuns la țarm, furtuna era în toi. Vîntul îi abătuse din drum și îi scosese mult mai sus de conac. Să fi fost cîteva sute de metri de umblat pe plajă. Luînd la spinare din încărcătură, fiecare cît a putut, în coșuri sau în saci, au pornit voinicește, în front, frînți de șale,- cu umerii înainte, culcați pe vîntul care le bătea din față. La mijloc, lîngă Tălășan, Ivan Maximovici striga ca să fie auzit. Băieții întorceau din părți capetele spre el, dar nu prindeau decât puține cuvinte. Le fura vîntul. Păsările zăpăcite și trîntite din zbor de răbufneli piuiau. Pescărușii țipau ascuțit, atingînd cu vîrfurile aripilor spuma apei. Rostogoliți prin nisip, bulgări negri cădeau de sus măturați de furtună spre mare.

— Prepelețe! Prepelețe! strigară deodată băieții. Greoaie și amețite, prinse de furtună în pasaj, paserile se înecau și se prăpădeau cu sutele. Cu încetul negura vijeliei se topi în negura serii. La conac se aprindeau luminile și ca o glugă înaintea lor se zări bordeiul lui Ivan Maximovici. Mergeau luptînd voinicește cu vijelia, cînd deodată Ivan Maximovici se opri. Gluga de pământ a bordeiului se apropiase și întinzînd brațul, marinarul, le arătă ceva într-acolo. Se zăreau acum lămurit pentru că nu erau departe, prin vîrtejurile de apă cîteva ființe ce nu stăteau locului. Erau trei sau patru dînd ocol bordeiului. Din cînd în cînd se frîngeau și ele în vînt și cercetau în toate părțile.

— Pe mine mă așteaptă! spuse marinarul lăsînd în jos coșul cel mai greu încercat.

— Sînt jandarmi, șopti speriat Toderiță. Li se vădmoașele de la capele...

— Știam c-au să vie, adase Ivan Maximovici liniștit. Lăsați-i s-aștep-

te! Luați coșul și duceți-vă de-a dreptul la conac. În felul acesta mai câștig timp. Ai grije de toți și de toate, îi mai strigă odată lui Tălășan și se depărta. Apoi se întoarse și adaose: — Spune-i lui Jeanjacquet să scrie în Elveția și se mistui în noapte. Când au ajuns la conac și așa uzi cum erau, au deșertat ia bucătărie sacii și coșurile, băieții au fost întâmpinați, cu totul neobișnuit, de doamna Scafeș. Coana Smărăndița nu da niciodată prin bucătărie. „Dacă miros vasele și văd carnea nu mai pot mânca” spunea adesea zîmbind... cu buzele ei groase, arătîndu-și dinții rari și îngălbeniți. De data asta însă, părea că se bucură de atîta pește prins și se îngrijea de aproape de sănătatea băieților și a lui Tălășan, pe care de altfel nu-l avea la inimă. Într-un târziu, după ce se foi stîngace printre coșuri și saci, atingînd cîte o lucie spinare de scrumbie zise, mirosindu-șf degetul cu dezgust:

— Da'unde e Ivan Maximovici, *voions, mes enfants !**) Că lui îi datorai recolta asta bogată. Băieții s-au privit între ei cu înțeles. Tălășan, pentru a curma orice altă bănuială, spuse grăbit:

— Furtuna ne-a scos departe, și l-am lăsat lîngă luntre să n-o sfarme marea. De îndată ce a avut răspunsul, doamna Scafeș s-a prefăcut cu stîngăcie, că nu se mai interesează de cei întorși și că mai întîrzie în bucătărie. După cîteva clipe însă, a dat fuga în salon unde o aștepta colonelul de jandarmi. Emoționată, avînd impresia că ia parte la un act grav și important, în care juca rolul denunțătoarei, ea spuse cu un aer de taină:

— *il est là!**)* A rămas să vadă de barcă. Colonelul i-a sărutat mîna și a vrut să plece. Coana Smărăndița strigă după el:

— • *On vous attend, pour le diner! N'oubliez pas, mon colonel!***)*

Colonelul se întoarse, se frînse și lipi călcîiele. Apoi ieși în cerdac unde așteptau un locotenent și doi jandarmi cu gulerele ridicate. Colonelul le-a arătat direcția șicîteșitrei au pornit pe plajă prin furtună. Prin țiuiturile vîntului se auzea din cînd în cînd cîte un șuerat prelung, și rare împușcături. La masă — Scafeș lipsea, fiind chemat la București—• s-a vorbit deschis de urmărirea lui Ivan Maximovici. Colonelul nici măcar nu i-a răspuns la cîteva întrebări, lui Tălășan, în legătură cu aceasta. Dealtminteri nici nu i-a dat mîna cînd s-au întîlnit. După scena de pe vapor, Crihan îi trimisese martori ziaristului, care a refuzat să se bată, spunînd că nu crede în formule feudale. Atunci martorii comandoului l-au descalificat pe Tălășan și lucrul făcuse vîlvă în garnizoana constănțeană. Colonelul de jandarmi îl silea acum pe tînăr să tragă consecințele. Din vorbele lui aspre și hotărîte împotriva lui Ivan Maximovici și dintr-un fel de a se rosti în plural (au conspirat, au comunicat, au răscolat...), se vedea lămurit că ofițerul credea într-un complot de care nu era străin ziaristul. Băieții urmăreau cu aprindere conversația. Colonelul le era antipatic, tremurau de soarta lui Ivan Maximovici, și nu înțelegeau bine, dar simțeau ceva tulbure în frazele rupte, fără răspuns, ale lui Tălășan, și pluralurile stăruitoare, pline de aluzii ale colonelului. La sfîrșitul mesii, doamna Scafeș îl anunță pe Ionică că va pleca a doua zi la Constanța. Cu trăsura prefecturii, doctorul Sîntu trimisese vorbă ca băiatul să se întoarcă, pentru că sosise bunicul său, Urmatecu, de la București. Altă dată, vestea asta l-ar fi bucurat pe Ionică. Acum însă o greutate îi apăsa pe inimă. Seara, în odaia lor, cei trei prieteni au veghiat pînă tîrziu. Vorbeau pripit și în șoaptă, prin întuneric, din pa-

*) Haideli, copii!

**) E acolo.

*) *) Te așlcplum la cină. Nu uita, colonele! (N. A.)

turile lor, oprindu-se din cînd în cînd, trăgînd cu urechea dacă nu se mai aude ceva prin șuerul vuitului.

— Voi ce credeți, îl prind? întrebă neliniștit Ionică.

— Îl prind, îl prind sigur, că e o companie întreagă pe urma lui, răspundea cu importanță Sile.

•—Nu-l prind, că e mai deștept decît ei! protestă Toderiță, ridicîndu-se în capul oaselor în mijlocul patului. Și apoi ce-a făcut de-I urmăresc ca pe-o fiară? Ivan Maximovici n-a făcut decît bine...

— Ce știi tu! ripostă Sile cu îngîmfare.

— Da' tu știi ceva? îl întrebă curios Ionică.

— Sigur că știu, încheie Sile, cuibărindu-se mai bine și trăgînd plapuma peste cap... Și-acum lăsați-mă să dorm.

— Ce știi? stărui Ionică.

— Ce știi? adaoase Toderiță. Și. amîndoi săriră din pat și se năpustiră asupra lui Sile.

• Spune ce știi că altfel n-ai să dormi, îi strigară amîndoi băieții desvelindu-l. Lui Sile îi plăcea că prietenii nu-l lasă să doarmă. Simțea că e mai important decît ei, că e forțat să vorbească și că deține un secret. De aceea, s-a lăsat rugat cîtva timp. Toderiță aprinse iarăși lumina. Pe, pereții albi, văruiți, urechelnițe mari alergau și se cuibăreau prin colțuri, alungate de aerul greu al furtunii. Se opreau o clipă și apoi fugeau iarăși în sus și în jos, neliniștite. Sile le privea cu scîrbă. Din pricina lor n-a putut să se lase rugat cît ar fi vrut.

— Dacă nu vorbești, amenință Toderiță, ți le pun în așternut! și porni să prindă o urechelniță de pe perete.

• Spun, făcu Sile sărind din pat. Numai să nu te văd punînd mîna pe scîrboșeniile alea...Aflați de-iașa,că Ivan Maximovici e un revoluționar primejdios! Și Sile, scăpat de groza urechelnițelor, își reluu un ton important și un anumit ifos.

— Așa spune și tata, dar eu nu cred! îngîmă Toderiță. De ce-i primejdios?

• A răscolat țărani. Tu n-ai auzit de răscoale? De la el pornește! răspunse Sile.

— De unde-ai aflat? întrebă Ionică.

— De la colonel. înainte de masă, pînă să vă uscați voi, mama vorbea cu colonelul în birou. Eu eram în antreu și trăgeam cu urechea. El îl bănuiește și pe Tălășan. Și aduceți-vă aminte ce i-a făcut comandorul lui Tălășan pe vapor. Voi nu vedeți că totul se leagă?

— Comandorul e un ticălos, un stricat și un mincinos, sări cu aprindere Toderiță.

— Măcar s-ajungi să fii și tu ca el, îi răspunse bozumflat Sile și se urcă în pat. Comandorul e un bărbat frumos, știe să se îmbrace, a călătorit mult și vorbesc toate femeile de el. Așa să știi!

— Ce au toate astea de& face cu Ivan Maximovici? se îndoii Ionică.

— Au, dar ești tu căpățînos, îi strigă Sile. Dacă l-a repezit comandorul pe Tălășan care e prieten cu Ivan Maximovici, știa comandorul că Ivan Maximovici e revoluționar și primejdios.

Toderiță încercă să mai spună ceva. Ionică însă tăcu. El deprinsese de cîtăva vreme gustul judecății logice și raționale. Tatăl său, dar mai ales Berta, îl urmăreau fără cruțare pentru ca să stingă în el felul de a vorbi neîngănat și a judeca după toane și poftă. Și încetul cu încetul, Ionică s-a învățat ca în orice împrejurare să raționeze strict și precis. Instrumentul acesta pe care-l dobîndise de curînd, îl făcea să vadă oamenii și lucrurile

într-un fel nou, ba și cu un ușor dispreț pentru vechile obișnuințe și cu o mândrie pentru cunoașterea lui de acum. De aceea el îl privi îndelung, cu un zîmbet de îngăduință ironică pe Sile. îl mira la Sile șubrezenia raționamentului și era mîndru de el însuși că poate să se mire de asta. Celălalt se inciuca tot mai mult față de liniștea și tăcerea lui Ionică.

— Ce te uiți așa la mine? Așa e cum îți spun! și se frămînta simțind că nu poate să-și convingă prietenul. Răscolea în el, să-și amintească ce a auzit și să arunce totul în convorbirea lor ce se aprindea din ce în ce.

— Pe comandor l-am pus de la mine, că mi-am adus aminte de el, dar n-are nici un amestec, mărturisi Sile într-un tîrziu. Spunea însă colonelul că alții s-au plîns de Ivan Maximovici.

— Alții? făcură și Ionică, și Toderiță în acelaș timp.

— Da. Afară de mama — și lucrul acesta Sile îl spuse cu un glas scăzut — mai sînt și oameni de la București cari s-au plîns de el. Și bunicul tău e dintre ei, spunea colonelul.

— Bubu? făcu Ionică, sîrînd în sus.

— Da, Bubu cum îi spui tu! Socrul domnului doctor Sîntu, zicea colonelul — a prins firul la dumnealui la moșie... D-aia a și venit la Constanța... Apoi, după o pauză în care Sile părea că se luptă cu un gînd și cu el însuși, adaoșe rușinat: „P-asta iar am pus-o de la mine”...

De data aceasta însă, Ionică nu l-a mai ascultat, nu l-a mai urmărit să vadă de raționează bine sau nu. Vestea că bunicul său a putut să-i facă un rău atît de mare lui Ivan Maximovici, la care el ținea, l-a mîhnit adînc pe băiat. S-a urcat încet, trist și tăcut, în pat, n-a mai spus o vorbă, a tras plapuma peste cap și a încercat să adoarmă. La început n-a putut. Se agăța cu urechea de țigările care răsunau într-una împrejurul conacului. Furtuna se potolise, vîntul scăzuse și acum se auzeau numai fluerăturile urmăritorilor. Ionică se crezu într-o casă asediată. Și de la gîndul acestapornind, legînd tot ce văzuse și auzise despre case împresurate, se lăsă încet într-o lume în care se desfăceau laturile lucrurilor, căzu într-o amețeață dulce și adormi.

A doua zi, cînd s-a trezit, a găsit grija alături de el. începea să învețe cum preocupările mari în viață ne străjuiesc în somn și ne dau iar mîna pe trezie, pentru a porni cu noi mai departe la drum. își aduse aminte că dintre oamenii cei mai apropiați de el de-acum va trebui să-l uite pe Ivan Maximovici, și gîndul acesta îl duru. Ionică era legat atît de tare de marinar prin cîte știa de la el, încît nu putea în nici un fel da dreptate celor cari îl prigoneau. în jurul lui larma casei crescuse.

Salonul doamnei Scafeș ajunsese un fel de Stat Major, în care, liniștit, colonelul își bea cafeaua și-și lua dulceața, primind vești neîncetat despre starea „ostilităților”. Se părea că Ivan Maximovici le dădea mult de lucru. Cînd a ieșit în pridvorul casei, Ionică a văzut patrulă și soldați care împînzeau plaja și drumurile. După furtună, marcase liniștise. O hulă puternică se mai zbuciuma trimițînd valurile să se spargă pe nisipul jilav, ud de ploaia din ajun. Nouri albi și grii, tigheliți cu soare ascuns pluteau sus de tot și umbre mari treceau și veneau.

De odată, dincolo de grajduri, acolo unde după împrejmuirea conacului începea o porumbiște înaltă, galbenă și trecută la vremea asta, se auziră împușcături mai dese. Și în curînd, un gradat veni dintr-acolo în goana mare. El intră în casă, luă drepti, șopti ceva colonelului. Acesta oftă cu deznădejde că-și lasă cafeaua, își potrivi mai bine revolverul și binoclul legate cruciș peste piept, ca în timp de campanie și porni spre porumbiște cu gradatul după el. în sfîrșit, îi luaseră urma fugarului.

Ascuns printre tulpinele porumbului înalt, Ivan Maximovici încerca să-și facă drum în spre o rîpă din dreapta de unde, tupilat pe sub mal, nădăjduia să iasă spre sat și să se ascundă mai bine. Soldații însă înconjuraseră porumbiștea pe toate laturile, nelăsîndu-i drum decît spre mare. Acolo malul era ridicat pe un bot de deal, și nu mai avea cum să scape. Marinarul auzea din toate părțile foșnind frunzele înspre el și troznind cocenii. Mergea încet, cu pași mari, domoli, privind mereu în urmă. Deodată în fața lui se rupse drumul. Pieptiș, se ridica dealul deasupra mării, care aci era mai adîncă. Valurile nu se spărgeau ci se încrețeau numai. Din urmă zgomotul se făcea tot mai stăruitor, cînd printre frunze marinarul văzu strălucind înspre el o țeava de pușcă. Atunci, fără să mai aștepte, cu brațele întinse, îndoit ca un arc, Ivan Maximovici sări în mare. Aclăbucit apa și s-a pierdut în adîncuri într-o curbă din care nu s-a mai văzut. În jurul lui gloanțele celor care l-au ajuns din urmă înțepau valurile cu albe puncte de spumă...

— Sînteți siguri că n-a mai ieșit? a întreat satisfăcut colonelul, reîntors în salonul doamnei Scafeș, cînd locotenentul s-a prezentat la raport.

—• Sigur, dom'colonel. Am așteptat, am cercetat și am bătut toată coasta, răspunse locotenentul lovind tocurile.

— Bine, de-i așa, meriți o cafea, camarade! îngăduiți, stimată doamnă? întrebă colonelul pe doamna Scafeș care, greoaie, plină de volane, se mișca încet ca o barcă prea încărcată.

— *Mais voyons, mon colonel**) se mai întrebă? Și cu un braț întins pe care dantelele căzute lăsau să se vadă o piele zbîrcită și pistruiată, coana Smărăndița întinse o ceașcă spre ofițer. Bine că s-a sfîrșit, spuse ea. *J'avais depuis longtemps dit à Iorgu,**)* dar nu a ascultat. Era primejdios rusu' ăsta, *et vous savez, surtout pour les enfants! Avec ses idées/***)*.

Băieții și cu Tălășan ascultau din antreu convorbirea. Nu se priveau. Peste toți, în afară de Sile, plutea o aceeași mîhnire. Ei își frămîntau degetele cu plute și undițe ca să nu fie siliți să ridice ochii. Cînd*a plecat colonelul, i-a găsit într-un colț și l-a întreat pe Tălășan cu vocea aspră, de parcă ar fi vorbit cu un acuzat:

—• Dumneata scrii la gazeta guvernamentală?

— Da, am această cinste! răspunse gazetarul, privindu-l drept în ochi...

— Apoi vezi d-aia... mormăi colonelul, d-aia sîntem noi cu mîinile legate! și, întorcînd spatele, ieși.

*) Vezi bine, colonele, se mai întrebă? '

***) De mult îi spusese lui Iorgu.

****) Și mai ales pentru copii., Cu ideile sale., (N.A.)

SUITA PENTRU ALEGERILE ÎN SEA TURILE POPULARE, 1956

i

Cînd calul murg al serii zvîrlea pîrjol pe nări,
Nerăbdător să-i sară amurgu-n șea, din nouri, —
In halele uzinei se alungau ecouri
Ca pe un cîmp de luptă o mie de călări.

Orașu-și descurcase enormii lui plămini,
Dar focurile încă mai scăpărau pe vatră,
Și respira uzina din hornuri mari de piatră,
Strunită și supusă de noii ei stăpîni.

Fugi-nsfîrșit și seara cu-amurgul pe oblînc;
Și cum pieri în codrul întunecat și-adînc
Valtrapul negru-al nopții pluti peste abis.

Cuptoarele înalte mai gîjiură-un ceas.
Apoi, cînd potolite, în umbră s-au retras,
Se așternu tăcerea ca-ntr-un pian închis.

*

Așa cum se petrece în nopțile de vară,
Luciră constelații departe, sus, —și-n haos,
Clipi, neobosită, bătrîna stea polară.

Ai fi crezut că doarme uzina, în repaos,
Dar ea privea în ochii stelarei călăuze,
Din miile-i de scule cu luciul lor albastru.

Cu un surîs ironic, de-nvingător, pe buze,
Căci mai mocnea-n cuptoare a muncii vîlvălaie,
Și roadele, cuprinse în ea ca-ntr-o păstaie.

O-ndreptăteau să fie, jos, pe pămînt, un astru.

II

*Decît pe-această filă, mai bine pe-o cîmpie,
Cu vegetale slove, aş seri o poezie:
Imaginile mele, pe foi de păpuşoi
S-ar rîndui mai bine decît pe-aceste foi.*

*Să scriem deci poemul cu grîu şi cu păioase,
Cu lina legănare a fotelor frumoase,
Cu rîvna fără saşiu a muncilor de vară,
Cu vîjîitul coasei, cu secera uşoară.*

*Cu aurul ce curge din banile-n pătule,
Cu ondulara ierbii şi vitele sătule,
Cu luciul arăturii, cînd peste cîmp se-aşterne,
Cu rapiţa din teascuri, cu seva din lucerne.*

*Să scriem de-a căldurii şi-a vîntului poruncă,
Despre vîrtejul ploii şi despre zile-muncă,
Cu-aromele de isrnă, de busuioc şi cimbru,
Cu brazda lată trasă de cenuşiu zimbru.*

*Cu frumuseţea firii redeşteptată-n mai,
Cutremurînd pămîntul ca herghelii de cai,
Cu toamna care trece ca apa prin bulboane
Ducînd în cîrcă fluviul înmiresmat de poame.*

*Dar, mai presus de toate, cu mîinile unite
Care-n frăţeasca trudă dau roade însutite,
Cu răsuflarea blîndă-a pămîntului bătrîn
Ce-ascultă de porunca acestui nou stăpîn.*

*Plugarule, nu spune că firea-i milostivă!
Stăpînul ei e forţa cuprinsă-n colectivă,
Sînt mîinile unite pe cozile de sapă,
Pe şleauri sau pe toarta găleţilor cu apă.*

III

*Savantul şi poetul, minierul ori plugarul
Ce sloveneşte astăzi abia abecedarul,
Duc, mîină-n mîină viaţa spre zările senine,
Clădesc socialismul în ţară — şi e bine.*

*îndrăgostiţi de muncă şi-ndrăgostiţi de pace
Doresc să nu mai fie căminele sărace,
Nici cimitire-n cîmpuri!, nici starea de alarmă,
Ci-n leagăne, copiii netulburaţi să doarmă.*

VIRGIL TEODORESCU

*Da, microscopul pare pe masă-un pui de tun,
Se poate, căci savantul din el făcut-a armă
Și-acum, în miezul nopții de veghe, fără larmă,
Prin limpedea lentilă, ochi un leac mai bun.*

*Cu mintea lui preface în zilnică minune
Viața, și dezleagă al tainei înțeles,
Ciopliind o galerie adâncă în eres,
Cum taie bolți minerul în mina de cărbune.^*

*Cușitul în cinci fețe, haveza și motorul,
Spre mine, spre ogoare, spre sate, își iau zborul,
Să curgă riu, spre fabrici, vagoanele mai pline,
Cu minereu, cu pîine, cu poame •— și e bine.*

*Poetu-află focul ce dormitează-n spuze
Și flăcăriua urcă-n cuvinte și-n culori,
Iar gesturile muncii răsar ca mii de sori
In jerbele acestor năstrușnice havuze...*

IV

*Pentru belșugul zilei cu luminoase-amiezi
Și oboseala dulce a orelor de seară,
Pentru trifoi și struguri, bucate și secară —
Votez!*

*Pentru acei ce plinii îi dau gustosul miez
Și aridică holda cît cal cu călăreț,
Dar pun pe-orice grăunte din holda asta preț, —
Votez!*

*Pentru meșteșugarul ce timpul l-a supus,
Cu mîinile, cu mintea, cu scumpele-i unelte
Descoperind noi gesturi și răspunzînd: „Cutezi” —
Fără să aibă-n vine un pic de sînge-albastru,
Ci doar avîntul simplu ce îl ridică sus,
Pentru artistul care topește-n forme svelte
Oșelul sau suavul lui gînd în alabastru, —
Votez!*

*Pentru savantul care-a mai frînt un meterez
Spre-a răspîndi știința, de-aici, pe-ntregul glob,
Pentru acei ce-n munte deschid un drum luminii
Și împînzesc văzduhul cu o rețea de linii,
Pentru stăpînul care s-a ridicat din rob, —
Votez!*

*Și pentru pacea lumii, înflăcăratul crez,
Pentru salcîmu-n floare ce străjuie la porți,
Și împotriva crudei, pretimpuriei morți,
Votez!*

V

*Cel care delăsării-i află leac,
Înțelegînd, din slovele mărunte
Ce-nseamnă clipa-n zborul ei nebun,
Și urcă al întrecerilor steag
Mereu mai sus, — din toți, el cel mai bun
Va trece-n frunte!*

*Cel care-și dă mai multă osteneală
Cînd forța leninistă U pătrunde,
Cel care-nfrînt cîndva, de jos se scoală,
Și află-apoi în inimă și-n gînd
Puterea de-a fi ager, aspru, blind, —
Va trece-n frunte.*

*Cel care-a scris cele mai calde strofe,
Sau plasa ochi a tras-o de sub unde,
Cel care din ce-i azi, sau încă nu-i,
Din lemn, din piatră, din cărbuni, din stofe,
Înalță viitorului statui, —
Va trece-n frunte!*

PETRE SOLOMON

JELANIA MORȚILOR LIPSIȚI DE DREPEUL DE VOT

„Les moi'ts
Cest sous terre;
ga n'en sort
Guere".

J. Laforgue

v

*Ce vremuri!"—se plîngea un mort
In țințirim, sub clar de lună.
„De geaba, cuvenitul ort
L-am dat în cer ca pe-o arvună
Pentru doritul pașaport:
Nici lumea de apoi nu-i bună!"
Li răspundea alt mort așa: —
„Nu-mi pasă de arvună, mie.
Ci mă mîhnește altceva —
Că tot ce-a fost, n-o să mai fie.
Ehei, ții minte cum trăia —
Un mort, în vechea Romînie?*

*La loc de cinste eram noi —
Cu drepturile-asigurate.
Făcea, pe-atunci, să fi strigoi —
Te bucurai de stimă, frate,
Si n-aveai griji și nici nevoi.
Aceasta-i, zic și eu, dreptate!*

*Pe-atunci aveam și noi un vot —
Cum n-aveau viii-n astă țară.
Umblau cu limba de un col
Partidele, ca să ni-l ceară.
Dar vai, acum ne-am șters pe bot
De urna noastră... funerară!"*

*Vorbeau doi morți în cimitir
Sub clar de lună, Ung-o groapă
Și depanau trecutul fir,
Curmal cu-o ascuțită sapă,
De un gropar fără pereche
Menit să-ngroape lumea veche.*

LINIȘTEA IERNII*)

Povestire

(II)

CAP. III.

1

În aceeași zi de duminică dimineața, pe la ceasurile opt, Teofil Obrejă privea îngândurat, ascuns după perdea, la Toader Pop care trecea cu mersul lui legănat, pe drum, către mijlocul satului, însoțit de Filon Gherman. Ținea perdeaua puțin dată într-o parte, cât să nu se zărească din afară, făcând eforturi mari să-l vadă cât mai bine prin crăpătura îngustă a perdelei pe omul la care se gândise de la ceasurile două din noapte, când îl trezise Murășan Iosif ca să-i spuie plouat nouitatea, și pînă acum cînd îl vedea trecînd așa de liniștit și de nepăsător pe drum.

' —faa. El îi!

Și chipul lui continua să arate aceeași îngîndurare grea.

Lăsă fereastra și s-apropie de masa pe care, lîngă o pungă de tutun, zărea o pipă de cireș cu coadă lungă și cu căpăcel de argint; era o pipă veche, neagră de fum, de felul căreia azi întîlnești rar și numai la țărani foarte bătrîni. Teofil Obrejă, care la șaptezeci de ani încă nu putea fi socotit foarte bătrîn, nici chiar cu pipa asta atîrnîndu-i la colțul gurii, era un om bine zidit, gros în piept și-n șale, cu picioare puternice și cu mâini mari; avea un cap masiv, o față deschisă, albă, cu multă blîndețe strălucind în netezimile ei rotunde și cu o frunte întinsă și curată de sfînt, iar părul lui alb, rar și moale, crescut în voia lui, cu plete încîrlionțate curgînd pe umeri, întărea înfățișarea lui blîndă de bunic. Numai ochii păreau străini în această cuminte potrivire a gesturilor lente, ușoare ca zborul cătinel al cocostîrcului, a înfățișării reculese, cuvioase și a expresiei blînde; negri, mărunți, iuți, cu priviri ascuțite, piezișe, niciodată întregi, parcă tot timpul ar fi căutat să scape din deschizătura strîmtă a genelor dese și acum albe ca puful de gîscă. De aceea poate, omul, chiar și-acum cînd se afla singur cu el însuși, și-i ascundea sub pleoapele sale evlavioase.

Umplu pipa, îndesînd-o cu degetul, și o aprinse începînd să se preumbe în sus și în jos, prin odaia bătrînească cu tavanul de grinzi scoborît și încovoiat de vechime; odaia întinsă și largă era aproape pustie, dar cele cîteva lucruri rămase lîngă soba de cărămizi, un pat de stejar cu căpăție înalte, apoi canapeul cu balamale grele de alamă, închis cu un lacăt cît un bolovan, masa de stejar cu coperitoare de lînă, două scaune cu spătar, foarte țepene și neplăcute la ședere, un dulap, tot de stejar cu încrustații și lampa cu abajur ce atîrna în lanțuri de bronz de-o grindă, erau ultimele urme ale unei elegante greoaie, mîndria oamenilor cu stare și fără

*) Vezi „Viața romînească” nr. 1—1956

gust de la țară, din perioada anilor 1900—1910; pentru ei, trainic nu era decît ceea ce era masiv, iar frumos nu era decît ceea ce era trainic, într-o vreme, Obrejă păzise cu oarecare grijă aceste lucruri amintitoare ale bogăției, în ultimii ani însă risipise cu dărnicie neașteptată, pe la fini, pe la rude, toate lucrurile mai puțin trebuincioase, păstrînd pentru sine doar ceea ce se vedea în această odaie; celelalte patru odăi ale casei erau cu desăvîrșire goale, nefolosindu-le nici măcar ca magazii. Și ograda, și grajdul erau pustii, părăsite, iar gardul, care semăna mai de grabă cu un meterez de cetate, era încet, încet ars, ca să încâlzească odaia în care trăia bătrînul.

Mai erau în odaie o sumedenie de icoane îngrămădite pe toți pereții, unele mai vechi și mai scumpe — zugrăvite pe lemn, — altele mai ieftine — litografiate, înfățișînd sfinți uscați de-atîta post și rugăciune, cristoși cu ochi mari plini de nesfîrșită bunătate și iertare și preciste îndurerate cu ochii întunecați de mult plîns; mai era una, afumată de tot, îmbrăcată în argint, înfățișînd, probabil, pe precista cu copilul în brațe. La aceasta ținuse tare mult — se spunea prin sat — și nu renunțase la ea nici în cei zece ani, cînd de durere după nevestă-sa ce murise născîndu-l pe Virgil — se făcuse adventist. Întîmplarea uimise pe mulți oameni, căci se știa că pe Fevronia cea bolnăvicioasă a lui Găbuț, Teofil o luase pentru averea ei și nu pentru frumusețe, dar se pornise un șir întreg de minuni în anii aceia și n-a fost greu să fie socotit și Obrejă printre cei bîntuiți de sfîntul duh.

Toate acestea erau o dovadă că omul acesta se lepădase de lume și de deșertăciunile ei, folosindu-și anii puțini cîți mai avea să-i trăiască pe pămînt, pentru pregătirea sufletului.

În aceste ceasuri însă, lăsase de-o parte grijile vieții viitoare, gîndindu-se cu multă străduință la un om. Acest om era Toader Pop.

Pe la două după miezul nopții, îi bătuse în geam, ușurel ca să nu se audă prea departe, Murășan Iosif. II lăsase în casă, mînios:

— Nu știi că mă rog? — spusese frecîndu-și ochii toropiți de somn.

— Ba știu, unchiule dragă, răspunsese Murășan rîzînd cu răutate, da' amu lasă rugăciunile.

— Dar ce s-a întîmplat?

— S-a întîmplat că m-am dus pe bîr, și chipul lui, și-așa destul de urît, se schimonosise. Acuma să-ți vezi de alt ajutor că eu intru în ilegalitate.

— Fiule, rosti el răbdător, cu glas dulce de biserică, dumnezeu îi încearcă des pe ai de-i iubește. Spune-mi ce-i?

— M-or dat jos. Or pus alt secretar.

— Așa?! — Teofil oftase cu zgomot și cu un fel de evlavie, zicînd apoi: — Fiule, deșertăciune sînt toate. Dumnezeu nu bate cu bîta.

— Lasă-l pe dumnezeu acum — și Murășan se supărase, el nu da mult pe cele sfînte și nu credea în sfințenia lui Teofil. — Am venit să-ți spui că pînă una, alta, eu trebuie să mă trag în umbra a mai deasă, să tac și să nu supăr pe nimeni, ca să mă uite. Pe urmă om vedea... O clipă, bătrînul îl fulgerase veninos cu privirile lui ascuțite și îndată își plecaseră ochii cu blîndețe, rostind: — Du-te, fiule, și întoarce-ți gîndul tău către domnul și domnul se va îndura de tine și îți va trimite gînduri mai bune. Murășan Iosif, care-l cunoștea bine pe Teofil Obrejă, de foarte mulți ani, simți amenințarea din glasul bisericește tînguit al bătrînului și-i trecu prin minte să-l sugrume acum, repede; sufletul său însă fiind răutate fără îndrăzneală, se înspăimîntase el mai mult. Mai spusese bătos: — Mai bine ți-ar da domnul dumitale gînduri mai bune, că eu am făcut destule. De-amu nu mai pot să fac nimic. Vezi-ți de alții! Bătrînul îl fulgerase iarăși, dintr-o parte

cu ochii lui mici, fără stare, și rostise mai blind, mai dulce, mai părintește: — Ferice, fătul meu, de cei ce se smeresc. Apoi, într-o doară, întrebese cu glasul făcut nepăsător:

— Și cine zici că-i secretarul ăl nou?

— Pop Toader.

— Aha! (Ai fi zis că se bucurase bătrînul și că oftase ușurat). Murășan vruse să plece, înțelegînd că n-are de ales, dar Obrejă îl rugase blind să mai rămîie, în timp ce buzele i se mișcau repede, fără glas, de parcă s-ar fi rugat. Pe urmă se întorsese iarăși spre Murășan care ședea pe unul din acele scaune tari, țepene, pe care nimănui nu-i poate fi la îndemîină să șadă, și-l întrebese fără să-l privească:

— Tu cum îl cunoști pe omul ăsta?

— Pe care om?

— Pe Pop Toader.

— D-apoi așa cum îl cunoști și dumneata...

— Cum?

— Comunist! S-a trezit și el. Nu mai vede, nu mai aude fără numai interesele poporului. Și mai are o păsărică, — de mi-a scos sufletul vreme de doi ani: chiaburii trebuie aruncați afară din colectivă. Cu asta se culca, cu asta se scula, asta mînca.

— Oamenii s-au făcut răi, uitînd de domnul... Dar altfel cum îl cunoști?

•— Cum altfel?...

— Dacă bea, dacă se îmbată, bunăoară?...

•— Nu bea și nu se îmbată...

— Poate-n viața lui o fi fost lipsit cîndva și l-a împins duhul cel necurat să fure...

— O fost el lipsit, da' n-a furat...

— Știi chiar așa de bine?

— Știu. Îi știu pe toți...

— Cu cine-i prieten?

— Na, pace bună! — Cu Hurduc, cu Filon Gherman...

— Aha!

Murășan rîse cu mult chef de această exclamație.

— A tunat și s-or adunat. Țștia ar mușca din dumneata...

— Eu mă rog domnului, în tot ceasul, să-i ierte că nu știu ce fac...

Da'oare-o ibovnică n-are?... N-a avut?...

— Nu. N-are. De cînd s-a însurat n-a mai avut.

— Și înainte?

— Nu să știe să fi avut fără numai pe una... O cunoști.

— O cunosc...

Se făcuse iarăși tăcere. Murășan începuse iarăși să se frămînte pe scaunul acela țeapăn. Apoi, venindu-i cine știe ce în minte, șoptise cu cruzime și deznădejde:

•— Și nici oameni n-a omorît.

— Ha?! întrebese — tot pe șoptite — speriat parcă—Obrejă.

— Zic că nici oameni n-a omorît — acum vocea lui Murășan sunase lăbărțat ca de obicei și cu o ușoară umilință, îndată însă se înverșunase, ațîțitoare: — Nici dator cu bani n-a rămas... Iarăși șoptise, și se vedea că-și bate joc: — Îi vrăjit! Îl țipi în foc, îl stinge, îl țipi în apă, iese deasupra, cuțitul se turtește și nu intră în el.

— Gîndești cu păcat, nepoate. Domnul a zis: Iubește pe aproapele tău...

— Destul că-i iubești dumneata... Eu îs sătul de ei, pînă peste cap... Na, eu mă duc...

— Du-te fiule. Dumnezeu să-ți lumineze calea.

De-atunci și pînă acum, cînd îl văzuse trecînd pe drum, prea liniștit și prea nepăsător—la el, la Toader Pop segîndise Teofil Obrejă, iar pe fruntea lui senină se alegea cătinel o cută adîncă.

.2

Se făcuse amiază. În odaia lui Teofil Obrejă se adunase un fum des de pipă, prin care soarele orbitor de afară de-abia putea împinge două dungi palide de lumină. Bătrînul se afla la masă, cu capul lui mare, alb, culcat pe brațul făcut colac, cu ochii închiși, parcă ar fi dormit. În odaie era frig; i se putea zări răsufierea, țîșnind ca două fuiorașe de aburi și pierind îndată. Era îmbrăcat în hainele lui obișnuite, așa cum îl găsise și Murășan Iosif: cioareci albi de pănură, laibărul negru de stofă subțire de lînă, căputul cafeniu de șiac, iar pe umeri cojocul larg și lung din piele de oaie, cu lîna înăuntru; în picioare purta cizme cu tureacul tare și cu încrețituri la glezne; în cap n-avea nimic.

Părea rupt de toate ale lumii, adîncit în cine știe ce apă a unor gînduri care nu puteau fi rele; fruntea lui se întindea iarăși netedă, senină, iar chipul lui rotund arăta multă blîndețe; puteai crede, văzîndu-l: bătrînul a ostenit și a ațipit, iar acum visează ceva pașnic de tot, cu miei, oi, livezi cu albine, ori copii culegînd flori, și e mulțumit că sufletul său curat i-aduce numai astfel de visuri.

Se auzi o bătaie puternică la ușă, și intră fără să aștepte răspunsul un tînăr nu prea înalt, bine legat, cu o căutătură neînchipuit de obraznică; avea un chip cu trăsături frumoase, puțin cam sălbatice și niște ochi albaștri-albaștri ca seninul după ploaie, care se însoțeau ciudat, dar plăcut cu sprîncenele dese, întunecate și cu părul negru cum îi cărbunele, înțelegeai din mișcărilor lui cam zvîcnite și din uitătura lui pornită pe rîs că își petrecuse noaptea veselindu-se cu vin.

— Bună ziua, moșule! Da' ce-i așa de frig, aici? Ori dumneata nu-i mai simți, ca sfinții din carte... Vorbise aspru, șovăind la cîte un cuvînt răstit, iar la sfîrșit izbucni în rîs, fără nici un motiv.

Bătrînul ridică repede pleoapele și le plecă repede la loc, după ce aruncase o privire scurtă, cam supărată, către neașteptatul oaspe; glasul lui însă sună blind ca o binecuvîntare:

•— Tu ești, Cornel? Mă bucur că ai venit. Șezi.

Flăcăul se așeză pe patul bătrînesc, larg și moale, de lîngă soba neîncălzită. Lui nu-i plăcea să șadă pe scaunele acelea țapene de stejar. Se uita la bunicul său, surîzînd mai puțin batjocoritor și mai mult duios. „Cît îi de prost bătrînul ăsta. Are avere, are bani, îi singur cuc și nici foc nu-și face” — așa ceva spunea privirea lui încă tulburată de vinul băut astă-noapte.

— Zău, moșule, de ce nu faci foc? Într-o zi te-oi găsi înghețat.

•— Suferința trupului, mîntuirea sufletului, dragul moșului.

•— Ho! că nu sîntem în biserică.

— Lumea întreagă-i o biserică a domnului.

Vorbele lui sunau acum obosit și îndepărtat, se vedea că omul nu se gîndește la ele și că le rostește numai din obișnuință; și tînărul înțelese îndată.. Răspunse:

— O fi și colectiva noastră tot biserica lui Dumnezeu? Ha?

— Nepoate, lasă-mă să mă rog.

Se răstise, cum n-avea năravul, și se încruntase, arătînd un chip rece, aspru, făcîndu-l pe flăcău să amuțească uluit.

Peste vreo jumătate de ceas, parcă ar fi uitat că a fost jignit, Teofil Ohrejă întrebă blind:

— Spune-mi, de ce-ai venit, dragul moșului?

Cornel, care ațipise între timp, acolo pe marginea patului, tresări și nu află răspuns, deși îl pregătise venind încoace:

— Ce să-ți spui, mă rog frumos?

— De ce ai venit?

— Am venit doar să te văd.

— Parcă ne-am înțeleș să nu mai vii ziua.

— Așa ne-am înțeleș.

— Nu le-ai spus tu la ăia, acolo la U.T.M., că ai rupt toate legăturile cu mine, că nici nu te mai socotești nepotul meu?

— Da. Da' dumneata m-ai învățat să zic așa.

— Na, chiar de-aia. Ziua să nu mai vii, că te văd oamenii și află ăia. Dacă a fi ceva, să zici că eu te-am chemat, că-s beteag tare... Și-amu spune-mi de ce-ai venit?

— Ți-am spus doar că mi-a fost dor de dumneata.

— Și că poate ți-ai băut toți banii, azi noapte, la Domnica.

— Nu la Domnica. La Saveta.

— Și-ai fost numa'tu și ea?

— Ba. Or mai fost Șopîngă și Dumitru lui Colceriu.

— Voi trei și ea singură?

•— Păi ea singură.

— Pfu! Tune-vă dumnezeu de porci!

Cornel rîdea oarecum încîntat, căci simțise că bătrînul nu-i supărat, ci numai se preface; ba în cugetul lui socotea că ar merita chiar să-l invidieze pentru ceea ce a făcut el astă-noapte. Dar nu spunea nimic, căci nu se putea ști ce-o să-i cășuneze bătrînului, iar el avea acum mare nevoie de niște bani.

— Vai, dragu' moșului, vai și iară vai, cît mă rog pentru tine, și tu cum îți vinzi sufletul necuratului. întoarce-ți fața ta către domnul... Să te căiești și să duci viața curată...

Flăcăul tăcea, învîrtindu-și căciula sură de astrahan în pumni, așteptînd răbdător ca Teofil să termine de tînguit predica sa.

La urmă de tot, după ce socoti că l-a convins pe nepotu-său că sub dulceața amăgitoare a păcatului s-ascunde otravă necruțătoare, îl întrebă schimbîndu-și deodată glasul:

— Bani îți trebuie. Ha?

— Mi-ar trebui.

— Cîți?

— Poi vreo cinci-șase sute.

— De ce?

— Poi Măriuța zice că-i grea. Trebuie s-o duc la doctor la Reghin.

— Care Măriuță?

— A lui Moldovan Ilisie.

— Mă, da' blăstămat copil mai ești. Tu-i faci rușinea și tot tu îi mânjești poarta cu dohot.

Cornel rîse iarăși încîntat, căci sub vorbele tărăgănate ale bătrînului simțea o ascunsă aprobare.

— Poi las' să se mai veselească și lumea.

— De ce o duci la doctor?

— Ca să-i ieie copilul, că dacă se află, poate să fie rău pentru mine. Legea-i a dracului.

— Să omori copilul, mare păcat — oftă bătrînul.

— Ce să fac?

— Da. Ce să faci? Da' tot îi mare păcat. Cît ai zis că-ți trebuie? — și se ridică, mișcîndu-se moale, cam fără convingere, către canapeul întins între ferestre.

— Vreo sase sute.

— Mult!'

Bătrînul descuie lacătul cu o cheie mare, lungă, și ridicînd capacul, îngenunchie aplecîndu-se. Cornel se apropie cătinel și văzînd banii legați cu îngrijire într-o bazma târcată, tresări, parcă l-ar fi lovit cineva în cap. Erau banitare mulți în bancnote de o sută și de douăzeci și cinci.

— Moșule, da'bani de ăia de aur mai ai?

Teofil Obrejă, surprins de vocea uscată și înecată a flăcăului, care sunase chiar deasupra capului său, se întoarse repede, privindu-l.

În ochii lui Cornel strălucea o sălbatică ațîtare. Bătrînul înțelese că de-aici pînă la omor, nu-i mult; acum poate nu se gîndește și poate nici nu se va gîndi așa curînd, dar de fel nu-i greu să se gîndească, dacă cineva ori nevoia l-ar învăța. Coborî încet capacul greu al canapeului, încuie lacătul ce scrișnea împotrîvindu-se și ridicîndu-se gemînd, îi întinse feciorului un teanc de sute:

— Na o mie; cumpără-i ceva la fată: o rochie ori o pereche de încălțări.

— Bine. Mulțam frumos, grăi Cornel cătinel, tremurînd din tot trupul. Și se gîndea, cu ochii duși, încă fără răutate: uite cîți bani are, și cîți o mai fi avînd ascunși cine știe pe unde, și el nu mai are ce să facă cu ei, iar el, tînăr și dornic de trai bun, trebuie să-i cerșească. Vîrî banii, încă tot tremurînd și încurcîndu-și degetele, în buzunarul chimirului și se așeză ușor, înapoi pe pat. Apoi oftă lung și întorcîndu-se către Teofil Obrejă, întrebă:

— De ce ții banii în casă, moșule?

— Unde să-i țin? — și ca niciodată, îl privea pe nepotu-său țintă, sfredelitor.

— Nu știu. Da'n casă-i primejdie. Să nu afle careva.

— Tu n-ai să spui la nimeni.

— Eu n-am să spun.

— Numa' tu știi de banii ăștia.

Și continua să-l pironască cu privirile sale ascuțite. Voia să-l încerce? Voia să-l ispitească?

— Atunci îi bine — oftă iarăși feciorul și păru că se liniștește, îmblînzindu-se deodată, bătrînul rosti:

— Într-o zi, toți ăștia or fi numai ai tăi, și ai să faci cu ei tot ce-ți place.

— Lasă moșule, ziua aia să fie cît mai tîrziu.

— Is bătrîn, guruță, is tare bătrîn și viața-i tare grea. Se așeză lîngă nepot, îmbrățișîndu-l pe după umeri. — Și am dușmani mulți și prieten numa' pe tine te am. Doamne, rău m-ai pedepsit.

În ochii flăcăului străluceau lacrimile milei și-ale dragostei. Zărindu-le, bătrînul începu să mîngîie creștetul nepotului, el însuși înduioșat, slobozînd cîteva lacrimi din ochii săi mici, neastîmpărați.

— Lasă moșule, zise într-un timp Cornel, or trece și năcazurile astea, îi mai apuca dumneata zile bune.

— în mormînt, guruță. Numa' în mormînt, cînd m-oi împăca și eu cu domnul.

— Lasă, moșule, lasă.

Pe urmă, după ce se liniștiră, Teofil Obrejă întrebă:

— Cornel, dragu'moșului, îl cunoști pe Pop Toader?

— îl cunosc.

— Ce zici tu de omul ăsta?

— Ce să zic?

— Place-ți ție omul ăsta?

— De ce să-mi placă?

— Atunci ți-i urît?

— De ce să-mi fie urît?

— Atunci, nici 'șa nici 'șa. Ți-i așa de parcă nici n-ar fi.

— Așa.

— Bine ar fi dacă omul ăsta nici n-ar fi.

— Da' de ce?

— Tu știi că omul ăsta a fost ales azi noapte secretar în organizația de bază?

— Ș-apoi?

— Omul ăsta mă urăște. El mi-i ăl mai mare dușman pe pămînt.

•— D-apoi de ce?

— Nu știu. Dac-aș ști...

Tăcură, gîndindu-se.

— Dă-l dracului! — strigă la un moment dat Cornel. — N-o fi el mai rău ca Murășan. Doar și ăla cît a zbierat, că nu știu ce face cu dumneata și p_mă la urmă s-a muiat ca ceara.

— ăsta-i Pop Toader, nu-i Murășan Iosif. ăsta a fost cinci ani slugă la mine. Știu ce zace în sufletul lui. îi om rău.

— Ah! că bine zici. Amu îmi vine în minte. ăsta a plăcut-o pe mama, încă de fată. Apoi a luat-o tata și el a rămas prost. •— Rise mulțumit. — De-ai crezi că te urăște? O fi uitat de-atunci, dăt în mama dracului, că doar și Sofia o fi fost fată faină la vremea ei.

•— Ce știi tu, Cornel, guruță? Și mă tem să nu se întoarne și asupra ta și-a mîne-ta ura lui. ăsta-i în stare să vă țipe afară din gospodărie.

— D-apoi nu-mi pasă...

— Și să vă treacă la chiaburi.

— Pe mama nu poate. Ea-i fată de oameni săraci.

— Pe tine, poate.

•— Poi, treacă-mă. Mă doare-n cot.

— Nu fii prost. Vrei să trăiești toată viața ta așa cum trăiesc eu acum și poate și mai rău?

Cornel nu răspunse. începea să înțeleagă amenințarea pe care i-o înfățișa bătrînul și fața lui se înăsprea, sălbătîcîndu-se. Totuși nu credea încă.

— Ce-ar putea face el singur?

— Nepoate guruță, eu mă tem.

— De ce să te temi? Am prieteni destui în gospodărie și în U.T.M.

— Nu te bizui tu în prietenii de azi. Și după cîteva clipe de tăcere: Mai gîndește-te. Mai vorbește și cu prietenii tăi, da' cu băgare de seamă. Și vorbește cu maică-ta. întreab-o și pe ea, ce crede.

— Am s-o întreb.

— Acum du-te și vezi să nu te vadă cineva.

— Ies prin fundul grădinii.

Flăcăul ieși, îmbumbându-și cojocul scump de miel. în mintea lui, trezită, se alcătuia un chip la care se uita cu curiozitate și cu grijă, un om înalt și voinic, ușor încovoiat de spate, cu fața ascuțită, înăsprită. Se gîndea ațîțat că acest om o poftise cîndva pe maică-sa, iar acum se pregătește să lovească în ea, și în el, și în moșu-său, și se năștea omînie surdă, care fierbea încet, încă undeva în afund, dar ridicîndu-se stăruitoare; simțea că turbă gîndindu-se că nici el, nici maică-sa, nici moșul său n-au nici o vină.

De la fereastra dinspre curte, Teofil îl urmărea cum pierе printre grădinile înzăpezite, legănîndu-se ușor în mers, ca un om ce trecuse azi dimineață pe drum. Bătrînul își făcu cruce mare, începînd să se roage:

—Doamne apără și păzește...

3

După plecarea lui Cornel, Teofil ieși într-un fel de tindă, din care o oscară suia în pod și alta cobora în pivniță. Cîndva, în această odaie se mai aflau cîteva lădoaie cu făină, o masă mare, un dulap cu vase de bucătărie, putini, ciubere, saci, o pușcă de vînătoare atîrnată în perete cu care el n-a tras niciodată în viața lui și o sobă de cărămizi cu plită pe care se putea găti mîncare pentru cincizeci de oameni odată. Acum rămăsese din toate numai soba, fără plită și podelele goale și pline de colb. Mobila și vasele le vînduse ori le dăruise, pușca o îngropase în pivniță. Cu plita nu-și mai aducea aminte ce se întîmplase.

Teofil încuie ușa de către curte a tinzii, hotărît să nu mai lase azi pe nimeni în casă. Pe urmă aduse, dintr-o altă odaie, în cea în care dormea, un braț bunicel de lemne și aprinse focul, lăsînd ușa sobei deschisă ca să se încălzească mai repede. Urcă în pod și coborî cu o bucată mare de slănină, apoi coborî în pivniță și se întoarse cu o damigeana și cu o mînă de usturoi. întinse pe masă o merindare curată, umplu un pahar de vin și fără să-și facă cruce, —• îl bău înghițind rar, pe îndelete. Mîncă apoi multă vreme, mestecînd încet, cu grijă, bînd din cînd în cînd cîte puțin vin. Pe urmă, înfipse șoricul rămas de la slănină în vîrfurile briceagului și îngenunchind în fața ușitei deschise a sobei, îl perpelii, urmărind cu bucurie, surîzînd, cum se îndoiaie, cum se răsuțește, cum improșcă picături de untură care se aprind sfîrîind și după ce crezu că-i destul de pîrlit începu să-l roadă cu dinții săi puternici, sughițînd de plăcere. Mai înghiți repede două pahare de vin, ridicînd apoi damigeana în zarea ferestrei ca să vadă cît i-a mai rămas, rîgii zgomotos de vreo trei ori, și scoțîndu-și cu mișcări lente cizmele se întinse gemînd în pat. Adormi îndată și pe obrazii lui se întinse o pace adîncă.

4

Cine ar fi putut spune ce fel de om îi Teofil Obrejă? Mulți îl știau stăpînit de sminteala blajină a evlaviei, sortit să plătească prin viața lui păcatele tatălui său și poate și ale altora dintre ai lui, iar pentru oamenii umblători la biserică —• pentru care cuvîntul popii ținea de adevărurile sfinte, Teofil avea de pe acuma rînduit un loc în rai. Pe vremea cînd își vedea de averea lui mare, pe pămînturile sale, în curtea cu vite multe și cîte trei-patru argați, toate începeau și se încheiau cu o sfîntă rugăciune: rînitul în grajd și adăpatul de dimineață, culesul merelor și încărcatul jirezilor de fîn, mîncarea și puținul somn cît îți îngăduia lucrul ce n-avea capăt în a-

ceasta curte; iar prășitul, secerișul, culesul viei, care la Teofil Obrejă ținea patru, și cinci, și șase zile, începeau și sfârșeau cu sfinte slujbe slujite de preot, la care nu rareori lua parte aproape întreg satul, cîntînd răspunsurile și țînînd isonul la priceasnă.

Se știa pînă la Reghin, în jos, și pînă la Rîciu și la Teaca în Cîmpie și pînă la Stînceni, în sus pe Murăș, că Teofil îi omul Lui dumnezeu, că de la el, nici un nevoiaș nu s-a întors cu traista goală și fără un sfat creștinesc. Blînd, blajin și smerit, cu vorba dulce, bisericească, Teofil înduioșa. Nenorocirea altuia îl durea mai tare decît necazurile sale, păcatele altora ardeau cu rușinea lor și sufletul său simțitor, făcîndu-l să sufere mai mult decît pe cel ce păcătuse.

Cuiva îi murea vaca, Teofil îl scotea din necaz, împrumutîndu-l fără cambie, fără termen. „Mi-i dai cînd poți”. Mai putea oare să steie cel îndatorat cu inima de piatră, cînd Teofil venea la el peste cîteva zile sau cîteva săptămîni și-l ruga cu umilință: „Frate, ajută-mi să ies din necaz! Mi se scutură griul”. Și omul, recunoscător, venea împreună cu soția și cu feciorul mai mare și secereau două zile, ori trei zile, bucuroși că-i pot fi de folos acestuia care i-a scos din năcaz. După secerat, Teofil le mulțamea smerit, chemînd binecuvîntarea Lui dumnezeu asupra tuturor, buni și răi, prieteni și dușmani, și-i întreba cît să le plătească. Iar omul se rușina și zicea: „Doar lasă, bade Teofile, că și dumneata m-ai ajutat”. Dar Teofil nu se lăsa și le strecura cu sila, în traistă, două-trei cupe de mălai, ori o jumătate de caș, ori o bucată de slănină, nici nu așa de rîncedă, cum se nimerea. Și omul era copleșit de-atîta bunătate, și n-o putea uita, și patru, cinci ori șase ani, pînă își plătea pe rînd datoria, omul nu se putea răbda să nu-i ajute lui Teofil să iasă dintr-un năcaz ori altul.

Rămînea un orfan, Teofil era gata să-l ia pe lîngă casa lui, hrănindu-l, îmbrăcîndu-l, nedîndu-i altă muncă decît să păzească la oi, ori la vite; se întîmpla firește să vie vreme mare, cu fulgere și tunete, cu ploi năpraznice, se întîmpla să înghețe noaptea și să cadă brumă, iar Obrejă îl mîngîia pe copil arătîndu-i cu pilde cum încearcă dumnezeu pe cei care i-s dragi. Teofil avea grijă și de sufletul lor, învățîndu-i să se roage, să se smerească și să țină posturile, iar vinerea care-i zi sfîntă, să nu-și spurce gura cu nimica pînă seara; iar dacă le dădea de mîncare slănină cu viermi, ori brînză împutită, o făcea cu durere, dar nu putea păcătui aruncînd mîncarea dată de dumnezeu. Cînd creștea orfanul, era angajat argat cu plată, iar cînd îi venea vremea să meargă la oaste, Teofil îl ducea la gară cu căruța lui, punîndu-i în lădiță merinde pentru drum, și chiar și cîtiva bănuți de chel-tuială, și o iconiță; la paști și la crăciun îi trimitea un colac, și-o bucată de slănină. Dacă se ivea prilejul, Teofil îl și însura pe argatul său, dîndu-i dar de nuntă o vițică, ori o scroafă de prăsilă și numîndu-l cu dragoste, fin. Finul nu putea uita atîta bunătate și toată viața lui căuta să-și arate recunoștința, ajutîndu-l pe nașul său să iasă din năcaz.

Ajuta Teofil și pe fetele greșite, pe văduve, pe fugarii urmăriți de lege, sfătuindu-i să se supuie dreptății, și pe cei ce nimeriseră în închisori, mulțumind lui dumnezeu că recunoștința lor îl sălta veșnic din necazuri purtîndu-l deasupra ca pe o luntre biruitoare.

Ca să-l încerce, dumnezeu i-a sporit peste măsură averea, îngreunîndu-i soarta cu multe griji și cu multe necazuri, care totdeauna însoțesc avuția; și ca să-i încerce și bunătatea, i-a sortit dumnezeu și dușmani și bîrfitori care-l numeau „tîlhar” și „om de nimica” și „hîrciog” și „diavol îmbrăcat în piele de sfînt” și numărul acestora nu era mic; iar Teofil se ruga la dum-

nezeu și pentru aceștia, zicînd cu evlavioasă înfiorare: „iartă-le lor doamne, că nu știu ce fac”.

Teofil n-a fost totdeauna un om evlavios. În tinerețea lui, mai bucuros își petrecea nopțile la vreo muiere mai ușuratică, bînd și libovindu-se, decît ajunînd, cufundat în rugăciune. Anii aceia el îi mai pomenește și azi cu mîhnire, pomenind parabola celui care și-a îngropat talantul. Chiar după ce tatăl său îl însurase cu Fevronia, fata cam slută și beteagă a lui Căbuț, Teofil nu se astîmpărase, ținîndu-și ibovnice și chefuind cu prietenii săi. Avera lor rotunjită cu cele cincisprezece iugăre, două sute de oi, patru boi și două vaci, hăinărie, mobilă de oraș și văsărie domnească, precum și alte fleacuri făcînd parte din zestre, o administra cu pricepere „bătrînul”, adică Pavel Obrejă, tatăl lui Teofil. Cînd Teofil a împlinit douăzeci și trei de ani, Fevronia a murit, născîndu-l pe Virgil. O lună și jumătate Teofil n-a mai ieșit din circiumă și nimeni nu știa dacă bea de durere că i-a murit nevasta, ori de bucurie că i-a lăsat o avere frumoșică și un băiat atît de slab încît nici nu putea scînci. La vreo trei luni a murit și Pavel, lăsîndu-l pe Teofil singur stăpîn peste cincizeci de iugăre de luncă, vreo cinci sute de oi, patru perechi de boi și două perechi de vaci, două case mari cu grădini și livezi și o binecuvîntată vie cu viță, numai tămîioasă și riesling. Iar a băut Teofil vreo lună de zile neîntrerupt strigînd cît îl lua gura că el se călugărește că nu mai are pentru ce trăi. Nu s-a călugărit, ci spre minunarea satului, într-o călduță zi de mai s-a botezat, lăsîndu-se scufundat în Murăș de mîna unui predicator adventist; a construit, cu banii lui, o casă de rugăciuni, în care el a fost investit predicator. În vremea aceea începe și lungul șir al faptelor sale bune. Peste vreo zece ani, i-a părăsit pe adventiști, al căror număr rămînea tare mărunț în Ponoare, și s-a întors în sînul bisericii ortodoxe. A fost mare sărbătoare atunci, căci se întorcea oaia rătăcită. A venit însuși protopopul din Reghin ca să slujească și să ție o predică, care a zguduit sufletele credincioșilor. Casa pe care o clădise pentru rugăciunile adventiștilor, Teofil a dăruit-o ecleziei bisericești; după ce sfeștania a îndepărtat duhul ereziei, s-a mutat în ea popa, iar Teofil a devenit podoabă abisericii din Ponoare, primul dintre curatorii și primul între făcătorii de fapte bune, iar prețul lui crescuse în ochii oamenilor mai mult chiar decît dacă de la început ar fi fost bun și evlavios. Din milă samariteană și-a însurat feciorul, pe Virgil, prin 1930' cu Floarea, fata cea mai mare a lui Moldovan Macarie, om sărac și cu mulți copii; această faptă bună a înțeles-o fiecare în felul său: unii s-au gîndit că, din slăbiciune pentru Virgil, care poate că se îndrăgostise de slujnica cea frumoasă; alții, că din milă pentru soarta unei fete de om sărac; alții socotiră că Teofil va ieși cîștigat, cînd nu va mai trebui să plătească munca slujniciei, acum fiindu-i noră. Iar ce-a gîndit Teofil însuși nu se poate ști. Feciorul său Virgil era un tînăr foarte bolnav, pentru care viața de multă vreme era o grea suferință, iar gîndul morții un liman de liniște și împăcare; dacă ar fi avut atîta voință, cît firul de iarbă, și-ar fi pus capăt zilelor încă de la cincisprezece ani. Nu se știe nici măcar dacă a iubit-o într-adevăr pe Floarea; oarecum Teofil născocise această dragoste, el îl întrebuse într-o seară:

- Mă, Virgile, mi se pare mie, ori ți-i dragă Floarea?
- D-apoi...
- Dacă ți-i dragă, zic s-o cerem.
- D-apoi...
- Atunci mîne merem la Macarie.
- D-apoi cum zici dumneata...

Gîndul lui Teofil mergea mai departe. Știa că Virgil nu mai avea mulți ani de trăit, iar el n-avea de gînd să se mai însoare și să mai facă un copil; un om evlavios ca el nu putea să se însoare la patruzeci și cinci de ani, după douăzeci și cinci de ani de văduvie cu o fată ori cu o nevastă tînără, iar una de seama lui greu mai putea face un copil. Averea rămînînd fără moștenitor, s-ar fărâmița și s-ar părădui printre neamuri, care gîlce-vindu-se ar supăra pe dumnezeu și ar bucura pe diavol. Floarea era o fată frumoasă, sănătoasă și curată, ea avea să nască un copil vioi și sănătos ca ea, pe care el îl va crește, Teofil, căci Virgil cine știe dacă va mai apuca să-l vadă pășind.

Dumnezeu l-a ascultat pe Teofil. Floarea a născut mai repede de un an un băiat care semăna cu ea și la chip și la sănătate; Teofil a oftat ușurat: nu i-ar fi căzut bine dacă ar fi semănat cu *ăla*. Peste doi ani a murit Virgil. Teofil a mutat îndată pe Floarea și pe copil în casa lui cea nouă, unde Cornel avea să crească sănătos, printre flori și pomi, priveghiat de aproape de grija bunicului, iar Floarea alt lucru n-avea de făcut decît să vadă de copil.

În casa cea veche, în care se afla și acuma, rămînea el și cu necazurile gospodăriei sale care nu voia să mai scadă, ci mai vîrtos se rotunjea.

După cel de al doilea război mondial, dumnezeu, care-l binecuvîntase cu avere ca pe Iov, a trimis asupra lui încercări mai chinuitoare decît asupra patriarhului din biblie, căci nu i-a ars șirele de grîu, nici i-a pustiit turmele, nici i-a nimicit livezile și via cu grindină și ploi de foc; întîișiîntîi a fost trecut între chiaburi și a trebuit să plătească cote mari statului, pe urmă a fost silit să încheie contracte cu argații și să le plătească simbria și pe anii din urmă, apoi nici în arendă, nici în parte, nici în dijmă nu i s-a mai îngăduit să dea pămîntul, ci numai să angajeze zileri pe care trebuia să-i plătească după cum hotăra sindicatul. Iar dumnezeu nu-l părăsise cu totul, ci i-a dat gînd bun: pămîntul cel mai bun, vreo cincisprezece iugăre le scrisese de mai de mult pe numele nepotului său; în patruzeci și șapte a mai scris cinci; alte cincisprezece le-a împărțit în patruzeci și opt între Murășan Iosif și Patru Ioachim care erau nepoți și fini și erau săraci. A vîndut boii toți, și vacile, a vîndut oile, a vîndut și pluguri, și care, și jugurile, și lanțurile; iar ce n-a putut vinde a dăruit rudelor. După ce a rămas gol și pustiit, părăsit de toți, și-a făcut o cruce mare, zicînd: „Domnul a dat, domnul a luat, fie numele domnului binecuvîntat”.

Și a început să trăiască numai cu grija sufletului său, pe cele ale lumii lepădîndu-le. •

Teofil Obrejă n-a dormit multă vreme. Nici nu se poate ști dacă a dormit, într-adevăr; poate a adormit numai, cum avea nărav de vreo trei ani încoace, și așa, prins la mijloc între vis și trezie, lungit pe patul larg și moale, se gîndea la sumedenie de lucruri, unele bune altele rele, la cele bune fericit, mulțumind lui dumnezeu, la cele rele mîhnit, cerînd îndurare; cînd se scula apoi, nu știa limpede, ori nu vroia să știe dacă s-a gîndit ori a visat, și de obicei, acest lucru îl hotăra cam la vreo jumătate de ceas după ce se trezea. Atunci își înfunda căciula peste urechi și pleca la Pol Simion, singurul prieten ce-i mai rămăsese și cu care avea strană lîngă olaltă, la biserică, cu numele scris pe o tăbliță de aramă. Acesta era mai bătrîn decît el cu vreo șapte ani și trăia singur-singurel într-o casă veche cam dărăpănată din capul de os al satului; acolo venea și popa Crăciun, om de-o seamă cu ei, știrb, fonf

și cam într-o ureche, care avea obiceiul să vorbească singur, morfolindu-și barba. Pînă erau numai Pol Simion și popa Crăciun, se certau fără încetare pe pricini vechi și demult îngropate de vreme, fiecare căutînd să strige cît mai tare, ca să astupe glasul celuilalt; cînd sosea Teofil, tăceau deodată, rușinîndu-se că un om evlavios ca acesta îi găsește în plin dezmaț. Apoi își dădeau binețe cu multă gravitate și se așezau la masa trasă, lîngă sobă. Pol Simion aducea o sticlă pîntecoasă plină de vinars din care Teofil nu bea decît un păhărel, lăsîndu-i pe ceilalți doi s-o golească pînă la ultima picătură, îmbujorîndu-se de plăcere și mormăind cîntece fără cap și coadă a căror melodie nimeni n-ar fi putut-o recunoaște. În vremea asta jucau „Porcul” cu niște cărți vechi, slinoase, toate roase pe la colțuri, rîzînd pînă se înăbușeau de cel care rămînea „porc”

În ziua aceea, sculîndu-se din pat, nu era hotărît să mai meargă la Pol Simion. În casă se făcuse cald, și seara rece de afară care se lipea de geamul aburit nu-i plăcea. Se apropie de fereastră și șterse abureala geamului cu perdeaua, privind îndelungă vreme drumul pustiu, alb de omăt. Tresări cînd zări două umbre înalte ce treceau cu pași lungi, fără să se grăbească, prin fața casei sale. Îi recunoscuseră ușor pe lancu Hurduc și pe Toader Pop, căci în ciuda bătrîneții sale vedea bine. Apoi, după ce cele două umbre pieriră undeva în susul uliții, își trase cojocul pe mîneci, își îndesă căciula în cap, și luîndu-și pipa și punga de tutun, ieși fără să încuie ușa și porni pe drum la vale către casa lui Pol Simion.

Acolo îi află pe cei doi prieteni ai săi, certîndu-se ca de obicei; sticla de rachiu era goală, și cei doi nu se mai opriră din strigat la sosirea lui Obrejă.

— Dute-n mama nevoii, măgar bărbos ce ești, că ție ți s-a spovedit Fănișca, și de-acolo ai știut tu de toate cele; și te-ai îmbătat cu Moraru și i-ai spus, și Moraru i-a spus lui Ciucă și ăsta s-a dus c-o falcă în cer și cu una în pămînt la frate-său și apoi au bătut-o pe Fanișca pînă au învinețit-o și au măritat-o iute cu Pințu, cu prostalăul ăla, de-i cădeau nădragii de pe c...

— Nu i-am spus la nimeni nimic, hăbăucule, cum să spui ce-am auzit la spovedanie...

— Și eu îți spun că numai fleanca ta de gură-i devină. Și încă tu i-ai cununat...

— Și după aia cine umbla noaptea la Fanișca, de știau și copiii cine-o gîdilă pe muierea Pințului?

— Și pe muierea lui Moldovan Schiopu, a lui Treanca-Fleanca, cine-o gîdila cu barba pe sub pîntec, curvariule... popă curvariu, popă curvariu, popă curvariu! Căci nici taurul lui Benei nu se țîpa la vaci cum te țîpai tu la neveste, că de-aia ți-or zis oamenii popa p...

Cine știe cît ar fi ținut-o una, dacă Obrejă nu-i întreba cu blîndețe:

— De ce vă sfădiți, oameni buni?

Cei doi se opriră mirați:

— D-apoi că nu ne sfădim. Vorbim de-ale noastre. Treburi vechi. Tu nu-ți mai aduci aminte, că ești tînăr...

— Ș-apoi de ce trebuie să strigați așa?

— D-apoi de ce să nu strigăm? În casă la mine poci face ce-mi place.

— Bine, atunci strigați înainte.

— Dacă nu vreau, nu strig. Na!

Începură să rîdă toți trei, ca nebunii, îneeîndu-se și tușînd.

După ce se liniștiră, se așezară la masă lîngă foc și începură jocul de cărți, iar Pol Simion era foarte întristat și aproape că plîngea de părere de rău că n-au lăsat din rachiu și pentru Obrejă.

Jucînd cărțile, cleveveau răutăcioși pe toată lumea din sat și cu mai neascunsă plăcere pe toți cei tineri, bucurîndu-se cînd puteau adăuga și amănunte îmbălăcicioase.

între-un tîrziu, Obrejă-l întrebă pe popă:

— Da'tu Crăciune mai slujești?

— Mai slujesc, de bună seamă. în toată duminica slujesc. Și azi am slujit. Și-acum mai vin neveste tinere să se spovedească la mine; că eu le întreb cum a fost și lor le place. Să vă spui ce-am auzit...—Și încep să rîdă căprește, sugîndu-și buzele vinete.

— Las' că știm noi ce-ai auzit...

— De muierea lui Pănciușu...

— Ha?—• și ceilalțidoi duseră mîna la ureche, devenind deodată atenți peste măsură.

— A fost Papuc la Reghin, la tîrg, ș-o văzut cum mergea demînăcu Genu lui Colceriu, și umblau prin lume fără să vadă oamenii și numai rîdeau.

— Hi, hi, hi, rîse Pol Simion apucat de-o mare bucurie... Și mai departe? Și mai departe? Hi, hi hi.

— Mai departe, nimic.

— Ooo, da' prost mai ești!...—și Pol Simion scupă într-o parte cuprins de scîrbă. — Da' ce-or făcut acolo la tîrg?

— în tîrg n-or mai făcut nimic. Poate pe drum îcoace, cătră casă. Da' nu poți ști.

— Măăă, da' rău te-o pălit cine te-o pălit în doaga ta beteagă... adică gîndești că a pus-o cu c... în iarba înghețată...

— Eu nu gîndesc nimic. Da' nu poți ști.

Totuși prietenii erau nemulțumiți de mărginirea popii care-și putea închipui că cineva își poate înșela bărbatul, afară pe hotar, pe frigul ăsta.

— Să vă spui ce știu eu, zise Obrejă și așteptă pînă ceilalți se liniștiră. Voi știți că azi noapte comuniștii și-or ales alt secretar?

•—Eee! făcu Pol Simion ațîțat. — Pe cine?

•— Pe Pop Toader, ăl din cătun.

— Pe Toader? Ni, mă, ni!? — și Pol rîse aproape admirativ. — Toader a ajuns secretar!

— Și de ce te bucuri?

— De ce să nu mă bucur? Ce-am eu cu Toader? îi copil bun. Pe drum îmi dă binețe.

— Așa-i. Tu ești un prost și nu poți avea nimic cu el.

•— Și-apoi ce dacă-s prost. îs prost în casa mea.

— Nu vă certați, oameni buni! •— îi împaciui popa. Apoi întrebă și el, nedumerit: — Ce te doare pe tine că l-or ales pe Toader secretar?

— Mă doare. Asta-i mîncător de chiaburi.

•— De chiaburi? Mînce-i sănătos. Aș mînce și eu v-o doi, da' n-am dinți, hi, hi, hi, se bucură Pol Simion frecîndu-și ochii înlăcrimați.

— Dacă-ai mîncea, atunci mîncă-mă pe mine, zise Obrejă arătîndu-se în toată deznădejdea lui. Iacă-mă-s, mîncă-mă.

— Hi, hi, hi, d-apoi tu nu mai ești chiabur, că ești bătrîn și nu mai poți lucra. Te-or scos din cotă.

— Ce știi tu, Simioane? Chipul lui Teofil se scufundă într-o adîncă amărăciune, întristîndu-i și pe ceilalți doi. Au stat așa, cu sufletul înecat de milă, cîtăva vreme, apoi Teofil, oftînd, continuă:

— Crăciune dragă, te rog din toată inima mea, spune-o vorbă bună pe lîngă Sofia lui Toader. Ea-i femeie evlavioasă și umblă la biserică. Mai

am puțini ani de trăit. Să mă cruțe... Și icni într-un plîns jalnic de om bătrîn și neputincios, pornind și lacrimile prietenilor săi.

CAP. IV

1

Ponoarele erau un sat vechi, a cărui obîrșie suia departe, într-o vreme tare veche, a cărei amintire chiar și bătrînii cei mai bătrîni au pierdut-o; seara, adunîndu-se pe lîngă sobă, povestesc nepoților, ca dintr-un basm, de celmaibătrîndinneamul Moldovanilor, unul Pintilie, care a omorît cu securea un grof și-apoi s-a pustiit prin păduri; bătrînii nu mai știu pricina omorului și născocesc o fată frumoasă, ori o pereche de boi, ori răzbunare pentru un pămînt furat; se mai povestește despre bogățiile fără număr în vite, în oi și măgari ale lui Mogalnochentie, care chemase la nunta uneia din fetele sale pe Vlădica Sibiului și pe prefectul comitatului de Murăș-Turda; la nunta asta se mîncase din străchini de argint și se băuse vin vechi de Teaca, din pahare de aur, iar mireasa fusese investmîntată numai în fir și mătăsă.

Poate să fie numai legendă, poate să fie și un sîmbure de adevăr.

Curat nu se știe de unde veniseră părinții ponorenilor, aici, la hotarul dintre două întinse latifundii grofești, întemeind satmare, care într-o vreme ajunsese la bună-stare. Poate că neamul Moldovanilor să fi pribegit aici cu turme și calabalîcuri de prin părțile Moldovei — era un neam cunoscut pentru femeile sale frumoase și bărbații duiși, meșteri la cîntatși la dragoste; neamul Mărginenilor, după nume, se trăgea de pe la Sibii și Făgăraș — fusese un neam cu avuții multe, cu aplecare spre meșteșuguri ca blănăritul și cioplitura în lemn, spre negustorie și înșelăciune — cunoscînd obiceiul mituirii funcționarilor împărătești, obicei cei-a apărat de multe neajunsuri. Pe la 1900, dintr-aceștia, oameni cu stare mai erau doar ramura Bobletecilor, a Colcereștilor și a Mogăneștilor; mai tîrziu au sărăcit și ei; se mai aflau și cîteva neamuri de băștinași, mai ales argați și ciobani cu sîmbrie, cum era neamul Popeștilor, al Ghermanilor și al Cîmpenilor.

Ponoreni obținuseră încă pe vremea Măriei Tereza, drept de compose-sorat asupra Muntelui Scaunul Dracului și-a unei lunci în stînga Murășului, în marginea căreia și-au așezat satul. Prin anii 1860 mai dănuia un pergament subțiat de anii care-l colbăiseră, martor al unei înțelegeri, înscrisă pe latinește, dintre guvernatorul imperial și o delegație a ponorenilor. Țăranii primeau în compose-sorat muntele și lunca și plăteau privilegiul acesta cu cincizeci de mii de zloți cu efigia și stema împărătesei bătută în aurul lor, obligîndu-se să verse pe urmă, în fiecare an, în tezaurul chezaro-crăiesc o dare în bani, și pentru cazanele oastei maiestății sale, douăzeci și cinci de boi și trei sute de oi; mai dădeau la fiecare recrutare tot altreilea flăcăuneînsurat, iar la vreme de război două sute de bărbați cu armele și straietele lor (dar fără cai, căci ponoreni nu țineau decît măgari). Semnau aceste documente la Sibii, înaltul secretar guvernamental, ale cărui trei nume lungi terminate două în *us* și *erus* nu se puteau descifra, și țăranii delegați Moldovanus Ambrozius și Moganus Octavianus, care își lăsaseră pe hîrtie urma lată a degetului lor mare.

În 1870 începe un lung proces al ponorenilor cu măriile lor contele Feherváry Teleki Iozsef și baronul Marosvecsy Máriaffy Zoltan, pentru muntele Scaunul Dracului și pentru lunca. În cursul acestui proces, actul împărătesc dispăre din dosar și țăranii care nu mai aveau altă mărturie despre dreptatea lor, pierd privilegiul lor, dreptul de compose-sorat, prin sentința înaltu-

lui scaun judecătoresc din Tîrgul-Murășului, dată la 5 ale lunii Mărțișor din anul domnului 1900.

De-atunci, ponorenii nu s-au mai deosebit de ceilalți țărani din valea Murășului, decît prin satul lor frumos rînduit, cu case mari de piatră și curți încăpătoare, curate ca ochiul, prin mindria lor prostească și pălăriuța rotundă cu cînacii purtată pe sprinceană stingă—și prin năravul lor de a se îmbăta urît prin tîrguri și a stîrni încăierări înfricoșătoare, încheiate cu omoruri și cu ani de temniță. Altfel au fost și ei siliți să intre argați la moșii și să ia pămînt în dijmă. Neputînd îndura o astfel de viață, foarte mulți au luat calea Americii, orbiți de mirajul aurului, visînd să-și răscumpere pămînturile. Din cei mulți plecați în America s-au întors prin o mie nouă sute zece numai vreo nouă și numai cîțiva cu bani de și-au cumpărat pămînt: unul dintre Bobleteci, Gherasim; unul Obrejă Pavel; doi dintre Golcerești, Iancu și Gheorghe, și Moldovan Constantin; despre toți aceștia, oamenii care împlineau acuma patru zeci și cinci de ani, își aduceau aminte ca despre niște inși ciudați care se adunau din cînd în cînd și jucau niște jocuri necunoscute, cu cărți și cu zaruri, înjurînd într-o limbă plină de gîlgîituri și strîmbături de buze; în aceste jocuri și-au pierdut pămîntul cumpărat amîndoi Colcereștii și Moldovan Constantin, care s-a spînzurat lăsîndu-și nevasta și cei trei copii în grija cerului.

În o mie nouă sute douăzeci și doi s-a făcut reforma agrară burgheză — așa cum s-a făcut. Moșia familiei Teleki de Fehervâry a fost tăiată în două; partea mai roditoare, din luncă, a rămas vechiului proprietar, iar partea mai dinspre dealuri a fost împărțită țăranilor. Din acest pămînt, ponorenii au primit puțin, căci se cuprindea puțin în hotarele comunei. Puțin au primit și din moșia familiei Marosvecsy Măriaffy, care se stabilise la Buda-Pesta și norocoasă, angajase un procurist român, în persoana avocatului Tiberiu Metea; o bună parte a pămîntului din luncă — și care intra în întregime în hotarele satului — rămăsese baronului. Cam o sută de iugăre fuseseră împărțite la vreo treizeci de familii de țărani. Restul domeniului, un imens parc natural, cu stejari seculari, cu cerbi și urși, cu izvoare și pîraie de munte, bogate în păstrăvi, intrau în posesia statului ca monument al naturii. Peste cîțiva ani, Tiberiu Metea, ca administrator al monumentului, vindea societăților forestiere stejarii pădurii, dobîndind prețuri foarte convenabile și organiza vînători fastuoase cu gonaci.

Prin o mie nouă sute douăzeci și patru s-a aflat că familia Măriaffy vinde moșia din hotarele Ponoarelor; o neguța Tiberiu Metea, procuristul familiei. Țăranii din Ponoare care n-aveau pămînt și cîțiva dintre cei care aveau cîte ceva, s-au constituit în obște; și-au vîndut vitele, porcii, caprele, -oile, găinele, salbele nevestelor și zestrea fetelor — și-acești bani ne-ajungînd, s-au împrumutat de la banca „Albina”. După cumpărarea celor cinci sute de iugăre, cu cinci mii de lei iugărul, deci două milioane și jumătate, ceea ce în o mie nouă sute douăzeci și patru se pare că era destul de imult, obștea s-a fărîmițat; între țăranii care se zbatuseră pentru pămînt pînă acum, cot la cot, s-au iscat neînțelegeri și a început un șir încîlcit de procese între unul și altul dintre țăranii ce fuseseră în obște — și între țăranii și bancă. Avocatul Tiberiu Metea, i-a apărut pe rînd, pe țăranii contra băncii și banca împotriva țăranilor, pe urmă iarăși pe rînd, i-a apărut pe țăranii contra țăranilor. În anul 1930, moșia a trecut definitiv în proprietatea băncii. În anul 1931, banca o vinde cu un milion și jumătate lui Tiberiu Metea — unul din principalii acționari ai băncii. Tiberiu Metea, care nu era om rău, numește pe unul din țăranii sărăciți în proces, pe Septimiu Bobletec, administrator al moșiei; o întâmplare fericită făcuse ca fata cea mare a lui Septimiu Bobletec, Silvia, să fi fost colegă de liceu

cu Elena Pora, verișoară bună cu Tiberiu Metea; verișoara, la un bal, a șoptit ceva la urechea verișorului, care fermecat de frumusețea Silviei s-a îndurat de tatăl ei, dîndu-i, cum se zice în Ardeal, o pită; mai tîrziu, Tiberiu Metea și-a lăsat nevasta și s-a însurat cu Silvia, care era cu douăzeci de ani mai tînără decît el, și a transcris moșia pe numele ei, dar aceasta nu mai are legătură cu întîmplările din Ponoare.

.

În anul 1945, în Ponoare, oameni cu stare puteau fi socotiți feciorul lui Pavel Obrejă, Teofil, acum om bătrîn și el, care stăpînea vreo șazeci de iugăre, o presă de ulei și un joagăr mînat de apă—Moldovan Iosif, care avea o moară cu motor și cu site, și care și-a măritat fata, pe Iuliana, cu Patru Ioachim, și a murit curînd cu mațele pîrjolite de rachiu de bucate, lăsînd în urma lui o moștenire încurcată, pe care feciorii și ginerele său — învrăjbiți pînă la omor — n-au mai putut-o descîlci — și Bobletec Septimiu care administra de aproape douăzeci de ani moșia fiică-si Silvia, în care vreme izbutise să-și răscumpere cele treizeci de iugăre pierdute în procesul cu banca. Se mai socotea om avut și Bobletec Ion, fratele lui Septimiu, care lucra cele treizeci de iugăre ale acestuia, cu mîna zilerilor.

S-ar fi părut că Ponoreni s-au potolit, împăcați cu soarta lor, nemainăzuind după pămînt și stare de oameni; dar, dintr-o dată, în primăvara anului 1946, s-au ridicat și au împărțit pămîntul Silviei Metea, fata lui Septimiu Bobletec, lăsînd vechii proprietărese numai o sută de iugăre și ura fără iertare. Silvia, văduvă de vreo zece ani, încă destul de tînără și cu plăcere de viață s-a întors totuși în sat, hotărîtă să-și vadă singură de gospodărie, cum se pricepea. Septimiu Bobletec a trebuit să se întoarcă la pămîntul său, îndepărtîndu-l fără multe vorbe pe fratele său. Așa a ajuns Bobletec Ion iarăși om sărac și și-a scos și el dreptul la reforma agrară, vreo trei iugăre de loc, fără să poată uita că stăpînise oarecînd mai mult și trăise mai ușor.

În anii aceștia, Teofil Obrejă, Moldovan Iosif, Bobletec Septimiu și fratele său Ion au fost azvîrliți din consiliul comunal, satul alegîndu-și în fruntea lui alți oameni, care pînă acum fuseseră săraci. Se ivise de undeva, ca din pămînt, întunecat și nemilosul Vichentie Pîntea, care știa să se facă ascultat, cum alții nu știau. Răsărise gura necruțătoare, plină de batjocură a bătrînului Filon Gherman, om care păruse plin de umilință, iar acum scotea la lumină o veche mîndrie și o necunoscută pînă acum demnitate omenească pe care și-o impunea fără mari eforturi; se văzu că în căpățîna lui Toader Pop, un argat oarecare, se prăsesc gînduri împotriva cărora n-ai cum să te lupți; chiar veșnic tăcutul Hurduc, ciobanul, mai zicea din cînd în cînd cîte o vorbă și oamenii îl ascultau; în corul general răsuna și glasuri de femei.

2

Gospodăria colectivă „Octombrie Roșu” una peste două sute de familii de țărani. Pămînturile ei cuprindeau peste o mie de hectare în care se cuprindea și lunca mănoasă din stînga Murășului, cea pomenită în poveștile bătrînilor și muntele Scaunul Dracului. Gospodăria mai avea cincisprezece perechi de boi, doisprezece cai, aproape șapte sute de oi, mulți porci, găini, gîște și uneltele necesare lucrării pămîntului. În decembrie 1953, cînd se

petreceau întâmplările acestei povestiri, ea împlinea trei ani și nu se poate spune că înlăuntrul ei lucrurile se așezaseră.

Ponoreni au început a vorbi despre colectivă în vara anului 1949; era ceva nou și amețitor în tabloul pe care îl zugrăveau în fața ochilor lor aprinși, agitatorii veniți din fabricile Reghinului; pământ mult, mult la un loc, vite, cai, oi, tractoare și mașini, case noi, cinematograf, radio... Colectiva îi atrăgea și se temeau de ea, căci erau și ei proprietarii cîte unui petec de pământ. De-aceea așteptau. Ci într-o seară s-au strîns cîteva mai pătimași în casa lui Filon Gherman și s-au legat să nu aibă liniște pînă n-or face colectivă în Ponoare. Bătrînul Gherman spusese surîzînd, tremurînd tot de emoție.

— Acum s-apropie dreptatea cea mai adevărată...

— Și-acum de ce nu-i dreptate? — întrebuse Moldovan Inochentie care primise cinci iugăre de loc prin reforma agrară.

— Încă nu-i. Amu-i numa' începutul dreptății — grăise grav, foarte pătruns de propriile sale cuvinte Pop Toader. — Pînă cînd eu și tu și altul ca noi n-avem destulă lărgime ca să lucrăm atîta cît putem și avem poftă, și pînă cînd roadă lucrului ăsta nu-i toată a mea, dreptatea încă nu-i coaptă, nu-i rodită cumsecade; eu am căpătat trei iugăre de pământ da' eu și cu Sofia putem lucra opt, și le lucrăm bine, dumneata ai căpătat cinci, da' ai doi feciori mari și două fete mari, puteți lucra și optsprezece. Așa-i?

— Așa!

— Ei, vezi?

— Poi?

— Pînă cînd mijloacele de producție nu-s obștești, și pînă cînd nu lucră fiecare cît poate și nu capătă bucate după cît a lucrat, pînă atunci nu poate fi dreptate cumsecade. Nu poate fi fericire pentru țaran. Trebuie să facem colectivă.

— Bine, bine — spusese Pănciușu, cam sîcîit de-atîta știință dinjparteă unui om pe care-l știuse mai mult tăcut și-l bănuise mai neputincios la minte, — om face colectivă noi, n-avea grijă. Nu rămînem noi, Ponoreni, la coadă. Da' să-mi explici mie ce-i aia mijloace de nu știu cum ai zis?

— De producție.

— Așa. Mijloace de producție.

— Apoi, bunăoară pământul, boii, plugul...

— Na, mai lasă-mă. Pământul îi mijloc.

— Da' ce vrei să fie?

— Pământu-i pământ, și pace bună...

Și au trecut cîteva ceasuri pînă cînd a convenit și Pănciușu că pământul poate fi socotit mijloc de producție — și Moldovan Inochentie, că poate fi și dreptate mai dreaptă decît cele cinci iugăre primite prin reforma agrară.

Pe lîngă Filon Gherman și Toader Pop, care vedeau în colectivă dreptatea ațîția zeci de ani jinduită, fericirea după care alergaseră o viață întreagă, Pănciușu, care știa că în colectivă deșteptăciunea lui va primi recunoașterea publică, și Moldovan Inochentie, care era convins că dacă partidul ce i-a dat pământ zice că în colectivă va fi bine, atunci de bună seamă așa avea să fie — mai veniseră Iancu Hurduc și feciorul său Gheorghe, pentru că ei aveau încredere în Toader Pop și venise Marian Ion, care avea ceva pământ dar se însurase de foarte tînăr și făcuse mulți copii; el nefiind prost, înțelegea cît se poate de limpede că pentru el nu-i altă cale ca să scape de năcazuri.

Peste cîteva seri a venit și Vichentie Pîntea care voia să ajungă președintele colectivei și Murășan Iosif care fiind pe atunci secretarul orga-

nizației de partid socotea că nu-i bine să lipsească dinte-o astfel de treabă. Mai târziu a venit și Bobletec Ion, cel „lăsat pe drumuri” de fratele său căutându-și un rost, și Patru Ioachim pe care nimeni nu l-a întrebat de ce vine, și nici el n-a simțit nevoia s-o mărturisească. Și au mai venit și mulți alții.

Pînă cînd au fost numai discuții despre mijloace de producție și despre proprietatea obștească, lucrurile s-au desfășurat oarecum lin fără zdruncinuri. Pînă au fost numai cuvinte la mijloc și limpezirea înțelesului lor, oamenii au ținut numai urechea, dînd din cap — adică: „da” ori „ba” ori „uite frate!”. Dar cînd a venit rîndul transformării cuvintelor în fapt' lucrurile s-au încîlcit.

Unii i-au spus lui Filon Gherman în față:

— Dreptatea aia mare, țineți-o ție, nouă ni-i bună și dreptatea asta mică. Alții au spus însă fără ocol:

— Pămîntul nu-l dăm.

Unul, Șopîngă, care fiind bun jucăuș și neîntrecut la coasă se credea și deștept, strigase rîzînd înaintea de gluma lui:

— Dacă o faceți fără să dăm pămîntul, intrăm toți.

La care, spre mirarea tuturor, Hurduc cel veșnic tăcut a răspuns gros și cam tare:

— Vai, mă Șopîngă, da' prost ești! Fă-mi tu o plăcintă cu urdă, fără urdă.

În fața pătimașilor care juraseră să facă gospodărie colectivă răsăriseră alți pătimași, care nu voiau să o facă. Între ei, oamenii care se socoteau prevăzători, tăceau așteptînd sfîrșitul, care nu se întrezărea, al disputei.

Un an de zile a ținut disputa, iar oamenii care stăteau de o parte și tăceau, rumegau tot ce spunea în gura mare și o tabără și cealaltă și ceea ce se spunea pe ascuns la ureche, și n-au putut hotărî de partea cui îi dreptatea. Se mirau numai că tabăra celor entuziaști, încet, încet, creștea; li se alăturase Colceriu Augustin, după ce se sfădise, supărîndu-se pînă la moarte cu tatăl său Golceriu Gheorghe, cel ce umblase prin America; apoi Ispas Traian și cu Irina, nevastă-sa, care atunci era președintă de Sfat; apoi Moldovan Aurel, care avea pămînt bun în luncă și era bine văzut ca om harnic în sat și cu cap—după el veniseră Moldovan Gherasim, vărul lui Aurel, și încă cincisprezece familii, neamuri de-ale lui. Prin vara anului 1950 se putea înțelege că în Ponoare se va face gospodărie colectivă.

În acești doi ani se mai întimplaseră și alte lucruri pe care trebuie să le pomenim. Teofil Obrejă s-a împăcat cu Patru Ioachim, fără ca alți oameni să știe despre asta și s-a sfădit urît cu nepotul său, Murășan Iosif, în văzul și în auzul întregului sat.

Dumitru Moga, unul dintre cei mai țepeni gospodari mijlocași din sat își alungase feciorul, pe Ilisie Moga, după ce se bătuseră ca orbii, gata să se omoare; Ilisie voia să intre, tatăl său nu voia. Dumitru strigase amărît după feciorul său care se depărta pe drum, cu hainele sfîșiate: „Nemernicule, ai să vii tu să te rogi de mine”. Iar Ilisie răspunsese: „Ai să faci dumneata cerere, dar eu am să votez contra dumitale, reacționar bătrîn ce ești!” Au mai fost și alte cîteva bătăi, dar cea mai de pomîină a fost cea din familia lui Sîvu Pantelimon, unde au început să se bată Pantelimon cu Saveta cea grasă, nevasta lui; pe urmă s-au amestecat, bătîndu-se în parte cei doi feciori ai casei, Pavel și Dumitru, pe urmă bătaia s-a întins atrăgînd de o parte neamurile nevestei, de alta pe cele ale bărbatului. Se încăieraseră ca la treizeci de bărbați și femei, lovindu-se fără alegeare și s-ar fi bătut poate pînă la omor, dacă nu venea miliția să-i

despartă; Saveta a fugit la maică-sa urlînd de furie și de durere, iar Pantelimon a zis că divorțează: — „Mare rușine!” au zis oamenii (care se socoteau prevăzători).

Intr-o noapte, cineva i-a aprins casa lui Pănciușu, unul din cei mai înfocați agitatori. În altă noapte, cîțiva l-au bătut pe Moldovan Inochentie, de l-au învinețit. Pop Toader și Filon Gherman au primit niște scrisori în care erau blăstămați și amenințați cu moartea.

Intr-o dimineată, Teofil Obrejă, arătîndu-și soarelui ce răsărea căpățîna împodobită cu frumosul său păr alb, îngenunchiase în pragul drumului și bătea mătănii gîfîind:

— Doamne, apără satul de pedeapsa care o să vie!

Și povestea cui voia să-l asculte un vis al său din noaptea ce trecuse.

În 1950, în decembrie, gospodăria colectivă s-a făcut. Oamenii i-au pus nume: „Octombrie Roșu”. Intraseră cincizeci și patru de familii, căci oamenii care se socoteau prevăzători mai așteptau. Președinte l-au ales pe Colceriu Augustin.

Și iarăși urcau oile Ponorenilor pe muntele Scaunul Dracului, iarăși tăiau brazdă plugurile lor în lunca mănoasă din stînga Murășului despre care în copilărie li se pomenea în șoaptă, în seri cu povești, numind-o „pămîntul nostru furat de domni”; iarăși simțeau că au dreptul să-și lase pălăriuța lor rotundă cu cînacii pe ceafă și să spună mîndri: Noi sîntem din Ponoare!

•

Colceriu Augustin era un om moale, cu suflet bun, care se ferea ca de foc să supere pe cineva. El a lăsat ca brigăzile să se alcătuiască după nemșuguri și prietenii; să-și păstreze vitele și atelajele pe care le aduseseră gospodarii cu ei în colectivă. El nu căuta după dreptate, ci se îndoia după cel cu gură mai mare și glas mai poruncitor; și de multe ori s-au iscat gîlcevi, din cauză că președintele dăduse aceeași dreptate la doi care se încontrau, fără să se gîndească că-i nedreptățește pe amîndoi. Oamenii socotindu-se și pe mai departe ca în gospodăriile lor separate, au început să uite că toate sînt ale tuturor; unii și-au luat vitele acasă, alții și-au cules din recoltă, pentru ei, cît au socotit că li se cuvine; au pierit din porci și nu s-a cercetat cine i-a furat; cînd din întîmplare a fost prins cineva cu o găină luată din ale colectivei, Augustin a făcut ce a făcut și hoțul a fost iertat. Tare mulți dintre colectiviști nu și-au mai văzut de lucru, iar la capătul anului s-au ales cu mai nimica și-au vrut să iasă din gospodărie. Cu greu i-au ținut Filon Gherman, Pănciușu, Pop Toader, Hurduc, Irina Ispas, care se zbăteau spunînd că trebuie căutați vinovații și dați cu capul de toți pereții.

Colceriu Augustin a fost scos din scaunul de președinte și în locul lui oamenii, ascultînd sfatul lui Filon Gherman, au ales-o pe Irina Ispas, cerînd-o de la Sfat unde era pe atunci președintă. Irina s-a arătat mai energică decît lăsa să se priceapă înfățișarea ei pierită. Începu cercetări cu consiliul colectivei, și cei vinovați de pagube făcute gospodăriei au plătit pînă la leu. A adunat vitele și atelajele și le-a împărțit din nou, făcînd brigăzi noi, după alte socoteli decît nemșugul și prietenia; numai brigada lui Vichentie Pîntea, care lucrase bine și scosese recoltă bună, a fost lăsată întregă, așa cum fusese, și i se lăsaseră tarlalele pe care le avusese. La început, oamenii n-au prea fost mulțumiți, că trebuia să lucre în alte brigăzi decît nevestele și prietenii lor, dar după un an au înțeles că așa-i mai bine; cei care au mai încercat să fure, au fost prinși de paznici nea-

dormiți, puși de Irina, și au plătit paguba; cei care nu se îndurau să se scoale din așternutul cald, erau treziți cu alai și duși cu hăuliri și strigături de batjocură, pînă în marginea tarlalei, unde-i aștepta un umbrar din vreme ridicat, o pătură și-o pernă, și glasul potolit al căreiva femei mai bătrîne care căuta să-l convingă că somnu-i mai sănătos în aerul curat al hotarului; de multe ori, în toiul muncilor, Irina organiza clăci, încheiate cu petreceri la care se tăia un porc și se da cep unui butoi de bere.

Irina își vîra nasul în toate mărunțișurile, ocupîndu-se chiar și de treburile familiare ale colectivștilor, împăcîndu-i în fața lumii pe cei certați, „nu de alta, dar cînd ești supărat, lucrî numai pe jumătate, și tot paguba ta-i”.

Ea începu să le placă oamenilor atunci cînd văzură că-i grîul bun și că porumbul rîde în lan ca o pădure tînără, și la adunarea din decembrie 1952, au hotărît ca tot ea să rămîie președintă și pe mai departe.

În ianuarie 1953, au mai intrat în colectiva din Ponoare peste o sută de familii, iar Pănciușu a ținut un discurs de bun venit din care lumea n-a înțeles decît că vorbitorul pare om învățat (Las'că era și cam emoționat!) În acest an s-au întîmplat apoi acele nenorociri despre care pomenise Pop Toader în ședințele ce s-au ținut în duminica de decembrie cînd începe povestirea de față.

3

În seara aceea de duminică, Irina s-a întors acasă seara tîrziu și s-a culcat îndată fără să mai cîneze, deși toată ziua nu îmbucase nimic.

Trăian, bărbatu-său, ședea pe-o laviță și tăcea, mîhnit. Înțelegea că Irina nu doarme și că-i necăjită, că are griji — și demult se învățase să sufert fără vorbă, alături de femeia lui, din pricini pe care în ultima vreme nu le cunoștea. Istoria căsniciei lor fusese destul de tristă, iar el n-avea ce face alta, decît să lase lucrurile în voia lor. Om potolit, blind, se însurase cu Irina fără s-o fi iubit cine știe cît de mult; o plăcuse pentru că era harnică și cinstită; pe urmă, cunoscînd-o, a ajuns, în cîțiva ani, s-o iubească cu acea dragoste statornică a oamenilor liniștiți, care cunoaște adîncimi amețitoare, de care numai lor nu li-i frică. Înțelesese curînd, că nici Irina nu-l avusese drag, dar aceasta nu l-a prea zdruncinat; avea încredere în cîntea ei și era convins că-n cele din urmă Irina avea să-l iubească și să-l prețuiască. Și nu s-a înșelat.

De două ori în viața lui, s-a temut mult pentru Irina lui. În 1939, cînd și pe numele lui și pe-al lui Colceriu Ilie au sosit la primărie ordine de chemare verzi; atunci Irina a fost apucată de un neastîmpăr întunecat și nu-și mai putea ține lacrimile și gemetele de durere; iar Trăian știa că nu de dorul lui plînge și se zbuciumă, ci de dorul lui Ilie al lui Colceriu, dar ședea pe o laviță și tăcea mîhnit. Pe urmă Irina s-a pregătit de vreo cîteva ori de plecare, pieptănîndu-se cu grijă și zbicîndu-și ochii cu năframa; Trăian nu știa că Lie îi trimisese vorbă Irinii printr-o prietenă de-a ei din copilărie, să vie să se întîlnească cu el, dar înțelegea că ea vrea să meargă să-și ieie rămas bun de la el, și mai înțelegea că atunci cînd își iau rămas bun, poate pentru totdeauna, doi oameni pare s-au avut dragi, se pot întîmpla multe lucruri. Trăian nu zicea nimic și știa că nu va zice nimic niciodată, nici dacā Irina se va duce și se vor întîmpla acele lucruri. Irina însă nu s-a dus, ci a stat toată noaptea fără somn, plîngînd. În zori l-a petrecut pînă în capul satului, acolo s-au despărțit; femeia l-a îmbră-

țișat și l-a sărutat pe gură, zicându-i cu ochii plîși: „Să te întorci, Trăiene!” Pe urmă i-a venit ceva în minte, c-a izbucnit în hohote sălbaticе, și strigînd: „Iartă-mă, Trăiene dragă!” a luat-o la fugă înapoi cătră casă ca o nebună.

Lie al Colceriului nu s-a mai întors de pe front. A pierit undeva pe la Cotul Donului. Vestea morții lui însă a ajuns tîrziu încoace, adusă de un prizonier care s-a înapoiat acasă, după întoarcerea lui Trăian. Acel om, dintr-un sat vecin, venise anume ca să-i spuie Irinii. El îl ținuse în brațe pe Lie, rănit grav în pîntece și lui îi mărturisise cea din urmă dorință a lui: „Să vin să-ți spui că în ceasul morții, la tine s-a gîndit”. Iar a plîns Irina zile întregi, neaflîndu-și liniștea, și iar a stat Trăian pe-o laviță, suferind și el în tăcere.

Dar acestea au trecut, îngropîndu-se afund în trecut și acum nici unul nu se mai gîndește la ele cu bătaie de inimă.

În ultima vreme, Trăian vedea tot mai des pe Irina lui petrecîndu-și nopțile fără somn, gîndindu-se și oftînd și nu rareori plîngînd ca toate femeile. El știa că ea are supărări și greutăți în munca ei, acolo la gospodărie, dar nu întreba nimic; își rumega și el de-o parte mîhnirea lui. Cînd Irina fusese aleasă președintă de Sfat, în inima lui cunoscuse o adîncă mîndrie și o mare bucurie, de care nu vorbise nimănui; cinstea asta însă adusese cu sine și destule necazuri, despre care el afla numai de la alții; se întîmplase și răutatea aceea pusă la cale de Vichentie Pîntea, cînd Irina fusese bănuită de hoție. Și de-atunci Vichentie Pîntea, era singurul om pe care Trăian îl ura adînc și stăruitor, fără să spună și fără să arate cui va această ură fără vindecare; pe urmă Irina fusese cerută președintă la gospodărie și grijile ei făcuseră pui. Pentru casa lor Irina nu mai cheltuia nici măcar o minută, gospodină rămînînd fata lor, Aurica. Toată vremea, femeia și-o petrecea *acolo*, la gospodărie, acolo pleca în zori și de-acolo se întorcea seara, veselă, ori ostenită, întristată ori murmurînd un cîntec din tinerețea ei; cu el nu vorbise multe nici înainte vreme, iar acum vorbea și mai puțin; femeia nu se purta așa din răutate — se învățase din tinerețe să fie singură în sufletul ei și-acum nu se putea dezvăța; mai mult se sfătuia cu Aurica și cu oameni străini de casă; iar el, Trăian, ce putea să zică? Tăcea șezînd pe lavița lui, ori vîzîndu-și liniștit de treabă prin ogradă ori prin grădină. Pentru Irina intrase el în colectivă, pe care o văzuse destul de turbure, și pentru ea își puna toată inima în lucru, fiind unul dintre cei mai muncitori colectiviști. Simțea și el ca și ceilalți oameni că în gospodărie se întîmpla și unele lucruri care ar fi bine să nu se întîmple; asculta și el felurite vorbe, în felurite adunări de bărbați, la un pîhărel de vin la cooperativă, ori la un sfat de seară, la poarta căruiva. Ar fi putut s-o întrebe pe Irina, dar el tăcea, privind la ea cum se frămîntă singură.

Acum, iarăși simțea că se întîmplase ceva...

•

— Irină, tu n-ai mîncat nimic azi!? — zise el, tîrziu, apropiindu-se de lampă ca s-o stingă. Lovit în plin de lumina galbenă a lămpii, chipul său liniștit părea și mai bălan, și chiar mai tînăr decît cei patruzeci de ani ce-i avea.

— N-am mîncat. Nu mi-i foame — răspunse femeia ridicîndu-se în coate și privind curioasă la el parcă n-ar fi știut că se află în odaie. — Aurica unde-i?

— La cămin! spuse bărbatul, înțelegînd că femeia știe ca și el unde-i fata lor, dar că anume a schimbat vorba.

Pe urmă, bărbatul stinse lampa, se dezbracă repede și se întinse cuminte lîngă femeie, rămînînd treaz și atent prin întuneric, de parcă ar fi vrut să-i numere oftaturile. N-ar fi ajuns să numere prea mult, căci pe neașteptate, Irina îl întrebă, fără să se miște și fără să-și schimbe glasul ostenit, aproape nepăsător:

•— Spune-mi Trăiene, tu ce gîndești de colectiva noastră?

— Poi... ce să gîndesc? •— și omul se miră de această întrebare.

•— Așa cum merg lucrurile, tu ce zici, îi bine ori nu-i bine?

•— Păi... de ce n-ar fi bine? S-or făcut bucate frumoase. Hambarele-s pline mai la fiecare. Oamenii-s mulțumiți.

— Tu așa gîndești, că-s mulțumiți?

•— Apoi, chiar pe toți nu-i poți mulțumi. Așa-s oamenii făcuți.

•— Nu mă gîndesc numa' la bucate. Mă gîndesc *așa*, la starea gospodăriei...

— Apoi, las' c-a fi și mai bine, că la început totdeauna-i greu. Doar tu știi... Nu te mai năcăji atîta...

•— Nu, Trăiene! Dacă ai un gînd, spune-l, nu-l tăcea.

Femeia vorbise de astă dată tare și răspicat. Se părea că derăspunsul său atîrnă însăși soarta acelor treburi încurcate din gospodărie, despre care totuși Trăian își avea părerea sa, însă îi era tare greu să și-o mărturisească. După ce atîția ani ai fost obișnuit să-ți taci gîndurile, acum deodată să le rostești...

•— Ce gînd să am? Doar tu știi că eu am fost pentru colectivă și-s și acum... Nu-mi pare rău...

•— Nu-i vorba de asta. Știu că nu-ți pare rău... Dar așa, nu te-ai gîndit niciodată că în colectivă sînt oameni care n-au ce căuta acolo?

Irina se simțea în mare încurcătură. Nici ea nu știa de ce anume începuse discuția asta cu Trăian. Cu el niciodată nu se sfătuisese și pricepea că între ei nu se țesuse acea înțelegere între soți, cînd din puține vorbe știe fiecare ce-i în capul celuilalt. Și chiar acum nu știa ce-i va spune și ce așteaptă ca să-i spuie el. În capul ei chiar, lucrurile se tulburaseră. Ar fi avut mare nevoie de un prieten bun și apropiat cu care să stea de vorbă, căci se temea că ceea ce gîndește nu gîndește bine.

Iar el răspunse ceva mai tîrziu.

— Poate că or fi...

•— Gîndești că sînt chiaburi la noi în colectivă?...

— Nu știu cum să-ți spui eu, dar așa gîndesc că or fi...

— Și pîn-amu de ce-ai tăcut? De ce n-ai zis nimic? — Irina se gîndea că această întrebare ar putea să i-o întoarcă și el ei. Și se simți și mai tulburată.

— D-apoi m-ai întrebat vreodată?

Se făcu tăcere în odaie. Irina se simțea vinovată pentru că el avea dreptate, iar el nu înțelegea de ce a tăcut ea și se gîndea: „vezi că ea are mare dreptate aici”. Tîrziu de tot ea întrebă iarăși cu sfială în glas:

•— Și de cine gîndești tu că-s chiaburi?

— D-apoi de cine să gîndesc... Parcă numai eu singur gîndesc așa?...

Și tăcu, parcă s-ar fi speriat că a spus prea multe vorbe. Dar ea nu-i dădu răgaz.

•— De Floarea, de nora lui Obrejă, ce gîndești?

El tăcea. Și-ar fi dat ani mulți din viață să știe ce trece prin mintea nevestei sale.

Ea continuă:

— Unii spun că-i chiabură, unde a trăit în casă de chiaburi și și-a crescut pui de chiabur.

•— D-apoi, judecînd după dreptate, așa ar fi.

— Dar ea a fost fată din oameni năcăjiți. Și-a fost măritată cu sila și dusă în casă de chiabur...

— Și-asta-i drept, dar nu poți ști ce-i în sufletul ei... că doar după cum și-a crescut băiatul...

Irina oftă. Înțelegea că nu va izbuti s-o apere pe Floarea.

— Și-apoi... ar mai fi... zise Trăian cu puțină îndrăzneală.

— Cine crezi?...

•— D-apoi Bobletecii... că doar ei niciodată n-or pus mîna pe coasă... Tot alții au lucrat la ei... Că oamenii zic: noi am lucrat sub mîna lui cu ziua, și-acumu-i șef de echipă și tot el dă ordin: fă așa și fă așa!... Asta nu le cade bine la oameni...

•—Așa gîndesc și eu...

Se făcuse tîrziu. În odaie se lăsa frigul. Femeia se strînse mai aproape de bărbat, căutînd căldură. Iar el era bucuros și mulțămît că ea și l-a făcut părtaș gîndurilor ei, deși pentru el nu erau de fel limpezi aceste gînduri. Se vede însă că femeia mai avea de întrebare:

— Trăiene, tu ce gîndești de Patru Ioachim?

•— De văru'?

•— De văru'!

Omul tăcu mult înainte de a se hotărî să deschidă gura. Și chiar după aceea vorbi cu greutate, șovăind la fiecare vorbă. Se vedea că nu-i place să vorbească în nici un fel despre vărul său.

— Ce fel de om îi el?

— D-apoi — și omul se opri iarăși. Mai bucuros ar fi fost dacă ar fi putut ocoli această poveste încurcată... — Nu-i om bun... •— îi fu rușine că nu putea găsi nici o scuză pentru aceasta. Ca un fel de apărare a lui însuși pentru judecata grea pe care o făcuse, îngăimă: — îi prea lacom...

— Crezi că-i chiabur?

•— Nu... Nu-i chiabur, apoi iar se rușina că încercase să-l apere. Da' cum îi el ar fi putut ajunge... în alte timpuri.

— Așa-i?

— Da. Ar fi ajuns. Ar fi furat, ar fi ucis. Și-ar fi făcut avere...

— Ai dreptate. Așa-i Patru...

Și-acum femeia se pregătea să pună cea mai grea întrebare și nu știa dacă putea să îndrăznească. Începu pe neașteptate:

— Tu știi că-i vorba să-i scoatem pe chiaburi din colectivă?

— Cum să-i scoatem?

— Să-i dăm afară!

•— Hm! Și dup-aia ce s-alege de ei?

— Nu știu. Treaba lor...

•— Da' apăi...

— Tu ce gîndești?...

— D-apoi... nu știu. Dacă or făcut ceva rău... Da'nu știu, zău...

— S-a dovedit că or făcut...

•— Trebuie cercetat bine... Că pui oameni pe drumuri...

•— S-a cercetat...

— Așa... Și cine ar fi ăia?...

— D-apoi Bobletecii... Patru Ioachim... Floarea și feciorul ei...

— Da' Ioachim ce-o făcut?

— D-apoi cînd s-or îmbolnăvit scroafele... S-a dovedit că el le ținea flămînde, apoi le da lături fierbinți, de le opărea mațele...

— Da'... Ioachim îi în stare... Da' nu știu... Gîndește-te bine. El ni-i neam. Trebuie să te gîndești tare bine. Îi rușine pentru tot neamul nostru dacă se dovedește...

— Îi dovedit!...

•— Nu știu. Trebuie să te gîndești bine. Ioachim ar trebui lăsat mai pe urmă. Ni-i neam. •— Și-avea în glas o îndrăzneală pe care nici Irina și nici el însuși nu o cunoscuseră.

— Asta nu se poate.

— Eu nu știu. Eu ți-am spus numa'.

Omul se trăgea iarăși cu părere de rău înapoi, în obișnuita lui tăcere. Cine știe dacă Irina îl va mai întreba vreodată astfel de lucruri de încredere. Și în loc să se liniștească, Irina avu toate motivele să se neliniștească și mai mult.

4

Niciodată pînă acum, Irina Ispas nu încercase atît de viu frica de ceea ce avea să se întîmple.

Ca orice femeie, se înspăimîntase acum vreo douăzeci de ani de cea dintîi licărire a dragostei și cîteva săptămîni, pînă cînd a înțeles, s-a topit nedormind nopțile și umblînd năucăzilele; pe urmă, fusese fericită vreo doi ani, așteptîndu-și fericirea. Cînd Lie o părăsise, însurîndu-se cu Lina lui Ruja, o umpluse de spaimă o deznădejde neagră, de care se mai înfioară și azi, cînd își aduce aminte, cu toate că a trecut atîta amar de vreme; ea, o fată veselă care nu-și putea închipui ziua fără rîs și glume, umblase pustie ca o mîță cînd trage de moarte, ocolindu-și prietenele cele bune, fugind de locurile în care se veselise. Greu o încercase frica atunci cînd Lie plecase pe front, și frica asta ținuse ani întregi, îmbătrînind-o; parcă era nebună; izbucnea în rîs din senin, ori se trezea că-i curg lacrimile ca niște izvoare; vorbea cu o vecină și tăcea la mijlocul vorbei, gîndindu-se aiurea; ori fără veste începea să cînte și fără veste se oprea, uitînd ce face; parcă nici n-ar fi trăit, ci numai ar fi visat că trăiește, apoi venise acea veste nenorocită și se îngrozise la gîndul că ea presimțise că Lie va pieri *pe-acolo*.

Vremea vindecase toate aceste spaime și firea ei cuminte, veselă, generoasă, ieșea deasupra, ca iarba, ascunzînd dedesubt tot trecutul și toate suferințele. Avea casa ei, bărbatul, un om de treabă, liniștit și muncitor, pe Aurica, o fătucă ce-i semăna ei la chip și la fire. Muncea ca toate celelalte femei, spetindu-se la cîmp și spetindu-se la cratiță și la albia de rufe. Ca apa care dă în șes, liniștindu-se, împăcîndu-se, nici Irina nu mai credea că ar mai putea trece furtuni peste capul ei. Aștepta doar să-și mărite fata, apoi să îmbătrînească lîngă vatră, îngrijind de nepoți; se resemnase, avînd puterea să se bucure de fericirea ei mică și cuminte, înduioșindu-se cînd și cînd, și cîntînd, gîndindu-se la tinerețea care a trecut.

Apoi, deodată s-au petrecut lucruri neașteptate. Cînd prin patruzeci și șapte, într-o adunare a întregului sat, se ridicase criticîndu-l pe Vichentie, că mai mult se zdrobește pentru frumusețea de față a satului și pentru propria lui fală de primar, uitînd că ar trebui școală și cămin cultural, Irina nu și-a închipuit că nu va trece un an și va chema ea oamenii la o adunare, și-i va asculta șezînd la masa aceea lungă așternută cu față roșie; vorbise doar jumătate în glumă, venindu-i să rîdă de uimirea mîndrilor ponoreni, că o femeie are glas și în adunări și nu numai în ograda ei. Ajungînd președintă

de Sfat, s-a tulburat iarăși apa vieții sale, încercînd-o acum o cu totul altfel de frică. Acum nu se mai teme numai pentru soarta ei mărunță, ci pentru ceva mult mai greu de cuprins într-o inimă simțitoare de femeie. Și de fiecare dată, cînd avea de început o treabă care nu mai era numai a casei sale, Irina se teme. Și femeia, în cele din urmă, se învățase că așa-i bine: să nu te liniștești, să nu te astîmperi pînă cînd nu vezi că lucrul pe care l-ai început se gată cu bine.

Acum, însă, în această seară rece de decembrie, cum stă în odaia neluminată decît de răsfrîngerea pe zăpezi a lunii, și tace ascultînd răsufierea stăpînită, încordată, abărbatului, oscormonește iarăși frica, dar mai profundă și mai nemiloasă, tulburîndu-igîndurile, pe care nici nu și le mai poate stăpîni; ci parcă ele ar stăpîni-o pe ea, purtîndu-i mintea, cum poartă vînturile capricioase de mai, un puf de pădădie.

Dar ce se întîmplase oare? — se întreba înfiorată de ideea că nu poate să-și răspundă. Își dădea seama că și ea simțise că oamenii aceștia sînt dușmanii colectivei și că trebuie scoși; și chiar la acești oameni se gîndise: la Patru Ioachim, cel cu priviri împungoase, urîndu-i pe toți aceia care au cu o bucatură de pîine mai mult decît el, pe Bobletec Ion și pe toți ai săi, leneși și guralivi, porniți să înșele pe toată lumea și să dobîndească, mințind ceea ce alții dobîndesc muncindu-și brațele. La Floarea nu se gîndise, dar acum își da seama că ar fi trebuit să se gîndească într-un fel; fie ca s-o poată apăra, fie ca să rămîie cu inima împăcată după ce femeia și feciorul ei vor fi alungați din colectivă. Trebuie să se convingă ea însăși că Floarea-i chiabură — și se înfioară cînd își dă seama că nu mai trebuie să fie convinsă, că știe de mult acest lucru. Și totuși i-i milă de biata femeie. Adică se poate să-ți fie milă și de un astfel de om și să te gîndești cum să-l aperi. Atunci se poate ca și ceilalți să găsească apărători. Uite, Patru îi găsise pe Marian Ion și pe Trăian, pe bărbatul ei; și încă s-ar putea să se mai nimerească vreo cîțiva. Va fi avînd și Bobletec prieteni care să-l apere. Și i separe uluitor cum oamenii pot sări în apărarea cuiva despre care și ei cred că-și merită soarta.

Se teme acum că oamenii aceștia nu vor fi scoși, că ceilalți colectiviști nu vor îngădui, ori — simplu — nu se vor hotărî. Asta ar fi îngrozitor. Dușmănia între unii și alții, va izbucni ca flăcările. Înțelegea că asta nu se poate întîmpla, că ar fi cea mai mare nenorocire dintre cîte sînt cu putință; nici nu îndrăznește să-și spună ce s-ar mai putea întîmpla *după aceea*, dacă oameniiăștia ar rămîie în colectivă, după ce li s-a spus în față: „sînteți ticăloși, plecați dintre noi!”

Iar dacă vor fi dați afară?... Ea știe că așa trebuie să se întîmple. — Ce vor face neamurile lor care aveau să rămînă la un loc cu cei care au hotărît?

Și Irina ajunse, cu gîndurile ei nestăpînite, în acel loc unde nici ea nu mai știa ce-ar dori mai curînd. Se simțea ucisă de frica a ceea ce avea să se întîmple mîine și în cealaltă cîteva zile cîte mai sînt pînă la adunare... Și-apoi după aceea...

±

Cam spre miezul nopții s-auzi un rîs subțire la portiță și glasul gros al unui flăcău care se străduia să vorbească încet. Apoi rîsul și glasul amuțiră cîteva clipe, și îndată apoi, același rîs subțire, o lecuță gîfîit și un mic strigăt indignat: Prostule!

„Aurica!” gîndi Irina. „Se-ntoarce de la cămin!” Apoi rîse singură, prin întuneric, gîndindu-se: „O fi sărutat-o!” Se înduioșa amintindu-și că fata ei împlinește în curînd șaisprezece ani.

Trecu vreo jumătate de ceas. Irina aștepta să mai audă vorbe, ori pașii Aurichii apropiindu-se de ușa tinzii, dar era liniște. „Să n-o prindă frigul!” gîndi îngrijorată. Apoi iarăși se simți muțată de înduioșare: „Sînt tineri! Altă grijă n-au!”

Auzi pe urmă pașii așteptați, zăvorul ușii mișcîndu-se cătinel și curînd, răsufierea fetei la ușă. Fata șoptea șuierat: „Da' du-te odată, zăiudule. Vrei să-i trezești?”. Zăludul nu răspundea. Apoi s-auzi limpede, în noapte, sărutarea și împotrivirea șăgalnică a fetei: — Vai, cît ești de prost!”

Iarăși sună zăvorul de la ușa tinzii și îndată apoi se deschise ușa de la odaia în care locuiau iarna. Irina se făcea că doarme. Uimită, simți că nici Trăian nu doarme, dar tăcea și el, nemișcat.

Fata se dezbracă prin întuneric și se întinse repede în pat, oftînd de cîteva ori, fericită. Irina spuse, prefăcîndu-se că acum se trezește:

— Tu ești, Aurică?

— Eu. Dumneata nu dormi?

— Acum m-am trezit, cînd te-ai așezat în pat. Ai mîncat?

— Nu.

— De ce n-ai mîncat? Acolo-i mîncare pe masă. Scoală-te și aprinde lampa.

— Apoi, nu mi-i foame.

— Scoală-te frumos și mîncă.

Fata se supuse. Flacăra vie a lămpii îi scoase deodată din întuneric chipul mic, rotund, rumenit de ger și părul bălan despletit, revărsat mult, umerii înguști. Era o fată puțintică și slăbuță, cu sîinii abia răsăriți, împungând sfielnic piepții cămășii albe și cam lungi. Irina se ridică din pat și s-apropie de fată, punîndu-i pe umeri un cojocel, apoi se așeză pe un scaun în fața ei, privindu-o cum înfulecă cu lăcomie pită și slănină.

Așa, deodată îi veni s-o întrebă și pe Aurica despre oamenii aceia. Aurica nu fu uimită. Răspunse cu multă liniște:

— De bună seamă că o să-i scoatem. Și-așa or stat prea multșine-or înveninat.

— Gîndești că oamenii s-or învoi?

— De ce să nu se învoiască? Cui i-i milă de niște cîini ca ăia.

— Da' oare toți se gîndesc ca tine?

— Oh, doamne, ce mă întrebă și dumneata! Să-i auzi pe utemiști. Amu chiar că trebuie să-ți spui. Or vrut să te critice și pe dumneata și pe Murășan, pe secretarul de bază.

— Murășan nu mai e secretar.

— D-apoi cine-i?

— Pop Toader, din cătun.

— Oho, atunci îi bine. Țăla nu se lasă...

— Mă tem, Aurică dragă, că nu va fi așa de lesne. Om avea multe supărări.

— Na, și ce? De supărări de-astea să nu te temi.

„Cît îi de tînără!” gîndi Irina, tăcînd îndelung, privind-o cum mănîncă. „Cît de ușor se gîndește la toate. Mare fericire să fii așa de tînără”. Apoi, o întrebă moale cu cine a stat la poartă. Fata se cam tulbură, dar răspunse fără să steie mult pe gînduri:

— Cu Gheorghe, cu al lui Mărgineanu...

— Sînteți de mult în vorbă?

Fata se sfii o clipă, apoi spuse tărăgănînd vorbele:

— De-az' vară, de cînd a fost claca aceea la secerat. Și surise zăpăcită puțin de amintirea așa de vie a primei sărutări.

— Și ce zice el? întrebă Irina prevăzătoare.
 — Apoi, zice că vine să mă ceară... — Și rise cam nesigură.
 — Și tu... vrei?
 — Apăi... vreau. Da' el zice să ne grăbim... El zice c-amu în cîșlegi — și-și îngropa fața în palme, rîzînd rușinoasă.
 Irina tăcea bucuroasă. Aurica era o fată harnică și cuminte. Poate că va fi fericită.
 Fata își ridică fața și privi la maică-sa cu ochii strălucindu-i:
 — Mamă, mă dați?
 — Ori te grăbești și tu...
 — Ihî! Da' lui nu-i spui. De ce să-i spui? C-așa-i de prost. Și începuse să rîdă nestăpînită. — Zice că-și face seama dacă nu mă duc după el.
 Irina prinse a vorbi rar, grav, privind undeva în perete:
 — Gheorghe-i băiat bun! Îi harnic și așezat. Și-i din oameni cumsecade. Dar să nu crezi că măritișul e-un lucru așa de ușor.
 Și începu să plîngă fără să știe de ce. Văzînd-o, Aurica se lipi de ea, izbucnind și ea în hohote.
 Iar în pat, Trăian, cu fața întoarsă către perete plîngea și el, liniștit, fără tresăriri, înecat de-o fericire înceată, calmă.

CAP. V

1

Toader Pop ieși primul din clădirea colectivei și porni mohorît și tăcut pe drum, fără să-și deie bine seama unde merge. Nu simțea aerul rece îmbulzindu-i-se pe sub cămașă prin cojocul dezbumbat și gîndea că tremură de enervare. Își aprinse o țigară, ca să se liniștească, nebăgînd de seamă că-și arde degetele. Se auzi strigat din urmă de Hurduc:

— Toadere, unde mergi?

Se opri, gîndindu-se un pic, apoi răspunse:

— Mă duc la Vichentie, așa cum ne-am înțeles.

— Aha, bine. Atunci ne întîlnim la badea Filon.

— Acolo.

Își continuă drumul fără să ia seama pe unde calcă; simțea în gură un gust leșietic și în trup o pornire oarbă să se ia cu cineva de piept. De aceea mergea repede, încordat.

Pe Vichentie îl căută multă vreme, ca să-i spuie despre ședință. Nu-l aflase acasă, și Anica nu știa unde plecase, încă de dimineață. „El nu-mi spune unde se duce și ce face” — îl lămurise femeia nepăsătoare, cu gîndul aiurea. Aflase pe urmă, din întîmplare, că Vichentie se află la Moldovan Ioniță, un om din brigada lui; dar și de aici plecase la altul din brigadă, apoi la altul și tot așa.

Toader nu-și bătea capul să se mire de zelul lui Vichentie; era numai necăjit că-și pierde vremea căutîndu-l și nedînd de el. Și umblînd așa, întîlnindu-se cu oameni și întrebîndu-i, necazul lui nu se ostoi, ci se așeză pe suflet ca o cenușă fierbinte și se mira că mai poate să și-l îndure. Abia către ceasurile nouă, cînd se gîndea să pornească spre casă, îl întîlni pe uliță și-l opri, întrebîndu-l de ce n-a venit la adunare. Vichentie îi răspunse scurt:

— N-am avut vreme...

— Ar fi trebuit să-ți cauți vreme.

— Și munca mea cine-o face? strigă acesta mîniat. — Tot voi mă judecați dacă brigada nu-și vede de treabă. Și munca mea-i muncă de partid.

— Nu trebuie să strigi, încercă el să-l potolească. Să mergem să stăm de vorbă puțin. Am să-ti comunic hotărîrea organizației de bază și sarcina ta.

— Să vedem ce-ați hotărît, că numa' de hotărîri sînteți buni.

Toader nu mai știa cum să-l înțeleagă pe Vichentie și supărarea lui, pe care acesta nici nu căutase să și-o ascundă. Intră în casă la Vichentie, unde era cald și lampa aprinsă.

— Ascultă! — spuse acesta, tolănindu-se pe canapeaua lui îmbrăcată în pluș cenușiu, arătînd că puțin îi pasă de tot ce-i va spune noul secretar al organizației de bază, pe care el n-a vrut să-l voteze.

Toader se așeză pe un scaun lîngă masa rotundă de nuc și rosti, cu un glas cam solemn:

— Organizația a hotărît să pună în fața colectivei problema excluderii chiaburilor.

— Să-i excludă! Nu-i treaba mea!

— Ba-i și-a ta.

— Și cine-s chiaburii ăia?

— Floarea și Cornel, ficioru-său...

Vichentie îl privi cam pieziș, dar aprobă dînd din cap:

— Ducă-se...

— Patru Ioachim...

— Cine? Și se sculă drept în picioare.

— Patru Ioachim cu nevastă-sa și Bobletec Ion cu toată familia lui.

— Voi sînteți nebuni. Ce-aveți cu Patru Ioachim și cu Bobletec? Vreți să-i dați afară ca să-mi slăbiți brigada? Vrei să te răzbuni că nu te-am votat? Apoi să știi că pînă-s eu în colectivă și pînă mă cheamă pe mine Vichentie Pîntea, blăstămăția asta nu se va întîmpla.

— Grijește-ți de gură, Vichentie, și vezi cum vorbești de hotărîrea partidului. Șibagăți-o-n cap, că nu tu singur, ci adunarea generală hotărâște, așa că nu te pripi. — Lui Toader i se urcase tot sîngele în cap și se stăpînea cu mare greutate; vorbele lui Vichentie îl înfuriaseră și nu lipse mult să se ridice și să-l pălească cu pumnii peste cap. Continuă cu voce groasă, grea: — Tu vei vorbi cu oamenii din brigada ta, lămurindu-i cum s-au întîmplat lucrurile; scrie aici, în procesul verbal.

— Poate să scrie și-n evanghelie, n-am să vorbesc cu nimeni!

— Sarcina asta ți-a dat-o organizația de bază.

— Nu știu, și nici nu vreau să știu!

— Ți-am mai spus că întîi să te gîndești bine și-apoi să-ți dai drumul la gură.

— Tu să nu mă-nveți pe mine ce să fac.

— Nu eu te învăț. Organizația îți dă sarcina asta și tu trebuie s-o duci la capăt.

— Ți-am mai spus că sarcina asta n-o primesc.

— Ai să dai seamă.

— Dac-oi vrea...

— Gîndește-te bine.

Și Toader plecă și-l lăsă pe Vichentie fierbînd.

Grăbit, apucat de furie, se îndreptă către casa lui Filon Gherman unde îl așteptau bătrînul și Hurduc, în odaia de către drum, sfătuiind la lumina clătînată a focului; era cald și cei doi se dezbrăcaseră, rămînînd în cămașă.

Odaia și toate cîte se aflau acolo erau foarte vechi și-abia se vedeau din umbră, dar Toader o cunoștea cum își cunoaște propria lui odaie și o știa cum îi orînduită de zeci de ani în același fel: cu icoane multe pe păretele de către răsărit, cu cîteva fotografii spălăcite pe un alt perete, între ferestre, cu un pat înalt, plin de perne în dreptul sobei, unde dormea Carolina, fata venită cam tîrziu a lui Filon Gherman, o masă cu toate picioarele de mai multe ori drese și scaune care numai printr-o minune nu se desfăceau în bucăți. Acum toate erau învăluite în întunericul, rar străpuns de cîte o răsfrîngere tremurată a focului din soba scundă de tuci.

Amărît ca niciodată, Toader le povesti îndată totul din fir în păr, uluindu-i. Multă vreme nu apucară nici unul la cuvînt. Numai lemnele se chinuiau în foc gemînd și țiuind. Pe urmă, Filon Gherman grăi:

— Trebuie să mai stăm de vorbă cu el.

— D-apoi că și ai cu cine, se împotrivi supărat Toader.

— Iar dacă nu-și schimbă gîndul — continuă netulburat bătrînul, — l-om chema în fața adunării de partid. Asta are să-i folosească.

Pe urmă, Toader întrebă dacă îl găsiseră pe Murășan Iosif. îi spusera că acesta îl căutase pe el și că aflînd de hotărîrea adunării de partid și citind procesul verbal, se arătase tare bucuros și gata să facă tot ce va trebui, ba îl mai și laudase pe noul secretar. „De dimineață se cunoaște dacă ziua-i bună. Toader va fi bun secretar. E mai energic decît mine”

— Pentru aia, nu-mi place cum te-a laudat, adăugă Filon Gherman.

— Nici mie nu-mi place, spusese Toader și se necăji și mai tare, aducîndu-și aminte cum uitase să le mărturisească la adunare legătura la care se gîndise el azi dimineață între purtările lui Murășan Iosif și întîmplările din colectivă. Pornit și înveninat, le înșiră toate gîndurile sale din cea dimineață, rîzînd cu amar, iar Filon Gherman se minie și-l întrebă încîndu-se cu fumul din pipa din care tot pîcîia:

— Cum poți vorbi așa de-un om pînă nu știi precis?

— D-apoi acum nu mai știu nimic precis, spuse el și mai furios decît bătrînul. Gospodăria se îneacă, iar noi vrem să știm cît îi apa de afundă.

— întîi că gospodăria nu se îneacă, făcu bătrînul, bătîndu-și pipa de genunchi. Și tu, fiule, vorbești prostii. Parcă de-un ceas de cînd ne-am despărțit noi și s-a stricat mîntea. Tu zici ușor: Murășan nu minte și ne înșeală. Dar pînă una, alta, Murășan îi tovarășul tău, îi membru de partid.

— îi un om viclean.

— Nu te pripî cu judecata. Poate că îi, poate că nu-i. Lucrurile astea nu putem să le discutăm, fără numai cînd îi și el de față.

Pînă la urmă se înțeleseră să cheme pentru a doua zi după amiază pe Murășan în fața adunării de partid. Apoi porniră către casă, cu Hurduc alătura.

Vremea înghețată a lui decembrie se întindea țeapănă peste lume, păzindu-și gerul aspru, uscat, ca de sticlă. Zăpada prăfoasă scrișnea sub pașii lor, de parcă ar fi durut-o. Lăsară curînd în urmă ultimele case ale satului, ale căror ferestre clipeau mirate după cei doi drumeți care se înfundau nepăsători în pustia albă a pădurii. Era multă liniște în jurul lor, din care nu-și auzeau decît răsuflările grele și arare cîte un lătrat îndepărtat de cîine.

Hurduc mergea neobosit purtîndu-și ușor, cu multă liniște, fapta lui de uriaș. S-ar fi părut că nu se gîndește la nimic și că în el nu trăiește decît graba de a ajunge cit mai repede la culcușul său cald, odihnitor. Toader îl și invidia pentru această liniște a sa, căci el se simțea, în acest ceas, muiat de osteneală în toată ființa sa. Niciodată, în viața lui, nici după

trei zile de coasă neîntreruptă nu-și purtase atât de anevoie trupul său mare — îi venea să se așeze acolo, în omătul înalt, să-și îngroape fața ca într-o pernă prietenoasă și să adoarmă într-o clipă, să nu mai știe de nimeni și de nimic, să nu mai știe nici de el.

Și nu putea să uite nimic. El nu se mai îndoia că Murășan îi un om de nimica, și că i-a batjocorit fără rușine, dar acum, în acest ceas, nu credea că s-ar mai putea schimba ceva. Lucrurile sînt așa cum sînt: Murășan e un om rău, dar pe lume sînt și oameni răi, n-ai ce-i face. Murășan a făcut poate mult rău, fapte urîte poate pe care ei nu le știu, din pricina cărora au suferit o mulțime de oameni, dar oamenii ca el nu pot face decît rău, n-ai ce-i face. În colectivă sînt chiaburi, care au sabotat; Murășan i-a apărut pînă la capăt prin viclenia lui; nici asta nu putea să se întîmple altfel, vicleanul la vicleni trage, ce să-i faci?

Toader își dădea seama cu groază că starea lui era stăpînită de acest „ce să-i faci? n-ai ce-i face!” — fratele bun al nepăsării — care s-a țesut deodată în jurul său ca o plasă cu ochiuri dese și încet, încet, îi moaie nu numai gîndurileci pînă și puterea trupului, mișcările, pașii. Parcă zile la rînd n-a dormit ci a tot alergat fără țintă, și-acum nu mai poate.

Mîine se va ridica în ședință, în fața tovarășilor săi și le va spune: „Nu pot” Și... fie ce-a fi. Rușinea va fi mai ușoară decît starea asta, decît negura asta care i s-a așezat pe cuget.

Se despărți repede de Hurduc, mormăind ceva neînțeles; acesta rămase în portița ogrăzii, uitîndu-se lung după umbră sură a prietenului său care pierdea pe ulița albă, apoi intră liniștit în casă.

2

Sofia se întorsese acasă aproape de amiază. își petrecuse dimineața la biserică ascultînd slujba și rugîndu-se; pentru ea, ca pentru cei mai mulți credincioși, rugăciunea de multă vreme nu mai era o simplă comunicare cu ceea ce își închipuia că este'dumnezeirea și nici oplîngere oarecare și-o cerere de îndurare cerească; obișnuita ei rugăciune de seara și dimineața se depăna'ușor, numai din buze, în vreme ce se gîndea cu totul în altă parte, la găini ori la mîncarea pe care trebuie s-o facă; cînd se nimerea însă într-o cumpănă grea, atunci se ducea la biserică și îngenunchind în fața icoanei Măriei se adîncea într-o afundă cugetare, în care nu se mai amestecau nici vorbele, nici gîndurile rugăciunii; biserică — cu liniștea ei veche, neclintită — o ajuta săsescoboare într-o reculegere îndelungată, în care ea cu stăruință pătimașă căuta o cale de scăpare, chemînd pe Dumnezeu în ajutor, convinsă că ieșind din biserică va purta în cap un gînd bun și în inimă liniștea. Zăbovise și azi, multă vreme, îngenunchiată în fața icoanei, încuiată în sine, întrebîndu-se și răspunzîndu-și, părăindu-i-se că o întrebă pe Maica Domnului și că ea îi răspunde cu înțelepciunea ei de femeie care a cunoscut iubirea și jertfa.

Și încet, încet, își cîștigase liniștea pe care o căutase.

Sofia făcea parte dintre acei oameni cumsecade care își închipuie că toți oamenii sînt buni, fiindcă Dumnezeu nu-i poate face altfel decît asemenea lui. Iar de oamenii răi îi era milă, fiindcă în cugetul ei, diavolul i-a împins la nesocotințe și ei fiind slabi n-au avut tăria să se împotrivescă; cînd vedea, pe vremuri, trecînd pe drum un om în lanțuri, urmat de jandarmul înarmat, ea alerga și-i dădea un coltuc de pîine și o ulcică de apă, rugîndu-se apoi pentru sufletul bietului păcătos. Pe cei care i-au făcui ei rău, îi ierta ușor, fericită că ea poate fi bună, dăruind bisericii apoi din

sărăcia ei. De aceea se îngrozise de ura lui Toader, de încrîncenarea lui și de pornirea lui sălbatică de a se răzbuna; iar acum, cînd înțelegea că el dobîndise putere și dorul răzbunării trăiește în el tot mai viu, ea se ruga zi și noapte pentru împlînzirea lui, căci răzbunarea îi un păcat pentru om, și-i îngăduită numai lui Dumnezeu. Rugăciunile ei însă se dovediseră sterpe, aducînd-o în marginea deznădejdiei.

Sofia îl iubea pe omul ei, și iubindu-l avea încredere în el mai mare decît în orice alt om, mai mare decît în ea însăși; ochii lui albaștri ca cerul nu-și ascusesem niciodată luminile de ochii ei care-l cercetau cu patimă; buzele lui aspre, bărbătești, care o înfioară și azi, cînd începe a fi o femeie trecută, niciodată nu s-au deschis slobozind minciuni ori vorbe de ocară iar pe chipul lui ascuțit, uscățiv, ea citise întotdeauna numai bunătatea și omenia; ea îl iubea pe omul ei și era mîndră că iubește un astfel de om, și era mîndră că omul acesta este al ei. Și se întreba, nenorocită că nu înțelege: „Doamne, de ce-i urăște? El îi așa de bun, de-l iubește toată lumea și-l cinstește, și pe aceștia ar fi în stare să-i omoare”. Si se ruga stăruitor, fierbinte: „Maică prea-curată, luminează-mă”.

Ea se temea pentru sufletul lui Toader, visînd cu naivitate că ei tot amîndoi vor fi și *dincolo*, în viața de apoi; și convinsă că viața ei de cînte și fapte bune va fi răsplătită cu raiul dumnezeiesc, nu voia să-l piardă nici *acolo* pe omul ei. Fericirea de *dincolo* ea și-o închipuia cu simplitate ca o prelungire în veșnicie a unei stări incîntate cum o cunoscuse de cîteva ori cu omul ei, cînd ședea amîndoi pe iarbă, în grădina primului lor bordei, iar el îi cînta cîntece de dragoste cu glasul lui afund, duios, și-n lume se năștea o frumusețe atît de plină încît timpul își înceta curgerea lui și toate se opreau în loc s-asculte cîntecullui; frunzele prunilor sădiți de ei rămîneau în neclintire, porumbeii s-așezau din zbor undeva, pe-o strașină de casă, ciocîrliacea îndepărtată amuțea ascunzîndu-se, vîntul rămînea agățat undeva printre norii cei înalți, care se opreau și ei din lunecarea lor măreață; iar ea asculta cu ochii închiși și de-atîta fericire uita că trăiește. Iar fericirea asta, ea și-o voia continuată și *dincolo*, în nesfîrșit, dar îl iubea și ca o femeie și nu vroia să-l piardă nici aici pe pămînt. Cu durere, înțelegea că nu poate să-l lase singur, că trebuie să meargă după el și să facă și ea tot ceea ce face el. Iar dacă el, după moarte, pentru că și-a luat cu semeție dreptul să facă dreptate, va fi trimis în întunericul veșnic, atunci va trebui să-l urmeze și *acolo*.

Se gîdeea la aceste lucruri, sub privirea aplecată, cucernică, pătrunsă de milă, a femeii cu copilul în brațe, din icoana spălăcită sub care îngenuchiase și plîngea cătinel, fără să-și șteargă lacrimile ce-i curgeau pe obraji la vale.

i După ce se liniștise, împăcîndu-se că altă soartă decît Toader ea 'nu poate avea, răsărise în inima ei, aprinzîndu-se încet, dar mistuitoare, dorința să priceapă și ea dreptatea care-l răscolea pe el și nu-i da pace, să cunoască și ea așa cum cunoaște el acest adevăr care poate să bată pe unii oameni ca un bici.

Ieșise din biserică înseninată. Se bucura de pe acum că acasă îl va primi pe Toader, împăcată cu ea însăși, și că nu-l va mai tulbura și cu temerile ei de femeie neînțelegătoare. Se bucura, în liniștea ei, și că acum n-o mai neliniștește umbra Floarei. Așase întîmpla în sufletul femeilor care iubesc mult un bărbat; încrederea lor nu se poate nici frînge, nici împărți, ea nu poate trăi decît întreagă; lovită într-o margine și știrbită, pierde cu totul și-n locul ei prinde rădăcină deznădejdea.

Mîine poate că se va teme iarăși de Floarea, nedormind iarăși nopți întregi și oftînd, în timp ce are să-l aștepte frămîntîndu-și mîinile, pe Toader, din sat; nu se va teme că Toader ar putea face blăstămății, asta nu se va întîmpla niciodată, pînă cînd ei doi vor trăi într-o casă. Toader niciodată nu va suferi să fie necinstit și să mintă. Dar s-ar putea trezi în el vechea patimă, ce poate că nu-i stinsă, ci poate numai adormită; omul ei ar putea să tremure iarăși pentru ochii aceia negri pentru care a tremurat în tinerețe. Acum însă, în ceasul ăsta, ea nu se teme. Acum Toader își împinge patima către o altă răzbunare; poate că mîine, cînd va trebui să rostească și numele Floarei în fața oamenilor, poate că mîine ea, Sofia, se va teme iarăși; se va teme și va plînge. Azi însă nu se teme și se gîndește la lucrurile acestea potolit, de parcă ar ține de cineva străin.

În drum spre casă se abătuse pe la o prietenă de-a ei din tinerețe, cu care nu se mai întîlnise de multă vreme, Raveca, soția lui Moldovan Vaier. Acolo a stat mai un ceas, sporovăind, ca femeile, despre o mie și unu de lucruri; și se mirase cu cîtă împăcare își așteaptă prietena ei bătrînețea acum după ce și-a măritat și fata cea mai mică; s-ar zice că altrost nici n-a avut în viață, decît să se mărite, să facă copii, să-i crească și să-i așeze pe la casele lor iar după ce toate aceste treburi s-au împlinit, acum ce să mai facă, pentru ce să se mai zbată, după ce să mai alerge? După un drum lung și greu, oamenii se așează undeva, la umbră, lîngă un izvor și se odihnesc. Pentru Raveca și pentru bărbatul ei, bătrînețea-i un astfel de popas. Iar pentru ea și pentru Toader încă nu s-a aflat acest izvor tihnit de la capătul drumului. Toader al ei încă nu vrea sase oprească — și ea nici nu știe bine după ce aleargă, iar ea nu vrea să se răzlețească de el, ci mereu să-l urmeze gîfîind și ștergîndu-și sudoarea de pe obraji, să s-arate proaspătă și veselă.

„Asta-i soarta mea, pe care mi-a dat-o Dumnezeu” — își spunea Sofia resemnată, în drum către casă.

Rînduind cele de trebuință în gospodăria ei, pregătind mîncarea, vremea se scurse repede și fără gînduri; trecuse după-amiaza și venise seara. Afară, cătunul se potolise. Cerul senin, înțepenise caocupolă de ghiață. Gerul se întese dar nu eravînt. Sofia așezase galițele și vaca, hrănise porcul, apoi se întoarse în casă, ținînd viu focul în soba scundă de tuci. Gîndurile ei însă nu se schimbau de la Toader, pe care-l aștepta cuminte, fără să-și piardă răbdarea.

Tresări, auzind ușa tinzii și porni în întîmpinareabărbatului. Văzîndu-i chipul galben și scînteile de deznădejde în ochi, întrebă înfiorată:

— Ce-i, Toadere?

— Nimic, răspunse omul cu un glas pe care se străduia să și-l facă nepăsător.

Dar femeia pricepu îndată starea omului ei. Tăcu, știind că în zadar ar mai întreba ceva, și înfrigurată așternu masa și așeză mîncarea chemîndu-l cu blîndețe ca pe un copil bolnav.

El mîncă în neștire — fără să mai bage de seamă că-i mîncarea care-i place — pui rumenit în cuptor, împănat cu slănină și scăldat înusturoi zdrobit — fără s-o laude ca de obicei. Înfașșarea lui îi aducea aminte Sofiei de aceea a tatălui ei, cînd pierduse procesul cu banca și-i rămăsese casa goală, fata fără zestre și grajdul pustiu.

Femeia nu știa ce să facă, cum să-i deie alinare; sta tăcută și țeapănă în preajma lui, așteptînd o clipă prin care să se apropie de sufletul lui. Se gîndea că această clipă va veni cînd se vor culca și el își va rezema capul bălan pe pieptul ei și va ofta, potolit.

El rămase multă vreme tăcut, la masă, trăgînd îngîndurat din țigară. În vremea asta, ea așternu patul, apoi mută lampaîncuiul de la capul patului. Atunci, ridicînd ochii, el observă ceva schimbat în odaie, lipsea un lucru, cu care ochii lui se învățaseră. Căută încruntat în amintire, și-și dădu seama că lipsea din perete icoana cea veche, afumată, și candela, întrebă mirat:

— Sofie, unde-i icoana?

Femeia se opri dreaptă, în cămașa albă și largă în care dormea noaptea și-l privi mult, adînc, încercînd parcă să pătrundă dincolo de întrebare. Răspunse încetișor:

— Am mutat-o în odaia de dinapoi.

— Apoi de ce ai mutat-o?

— M-am gîndit... m-am gîndit că acum tu ești secretar de bază și-or veni oameni în casă... Să nu gîndească cine știe despre tine...

— Ce-ar, putea să gîndească?

— D-apoi... m-am gîndit că tu nu... — Voise să spună „tu nu crezi”, dar se opri speriată. — M-am gîndit că așa-i mai bine. Eu pot să mă rog și așa. Și-aici oi pune chipul nostru, de cînd ne-am cununat. Numa' să-l înrămăm...

— Apoi nu trebuia să-ți faci atîtea griji dintr-o icoană...

Sofia înțelese că lui îi pare bine și-l privi curecunoștință, așteptînd ca să mai spună ceva. Dar omul tăcea; îl înduioșase acest semn de înțelegere al femeii sale, împlînzindu-l. Acum, ar fi trebuit s-o îmbrățișeze mîngîind-o ca în tinerețe, apoi să se așeze lîngă ea pe marginea patului și să-i cînte cîntinel, cu glasul lui ca dintr-o coardă de bronz, să-i cînte acel cîntec ce-i era ei drag:

Crești pădure și te-ndeasă
 Numa' un loc de casă-mi lasă...
 De-o casă și de-o cărare
 Să mă duc la mîndra-n vale...

Acum însă el n-avea putere nici să-i cînte, nici s-o mîngîie. În clipa asta, cînd amintirea îi atinse moale sufletul, cu degetul ei duios ca al unui copil care se îmbie să fie luat în brațe, își simți osteneala și mai neagră, alungîndu-i din apropiere tot ce-ar fi putut să-l îmbuneze. Bucuros ar fi urlat și-ar fi gemut, plîngînd cu lacrimi; dar lacrimile nu-i ieșeau din ochi, iar geamătul îl strîngea înlăuntrul ființei sale. Ședeă gîrbovit pe scaun, trăgînd din țigară, în neștire; iar femeia aștepta în așternut, privindu-l înspăimîntată.

— Toadere—vorbi ea încetișor, cu frică să nu-l tulbure, trăgănuindu-și glasul. — Culcă-te. Ii tîrziu...

— Mă culc.

Se descălță și se dezbracă multă vreme, mișcîndu-se anevoie, fără să știe prea limpede ce anume face. Suflă lampa și se întinse istovit lîngă femeie, care-l aștepta dornică să-l mîngîie, să-l liniștească. Deodată, omul o cuprinse, lăsîndu-și fruntea pe umărul ei, și gemu:

— Oh, Sofie dragă...

— Ce-i, Toadere?

— Nu mai pot.

— Toadere — îl chemă femeia înfiorată de spaimă — ce-i cu tine?'

— Nu mai pot. Nu știu ce-am să fac. *Nu știu ce-am să fac...* - Șfparcă

ar fi destupat un izvor cu prea multă apă, începu să-i vorbească femeii sale. — Mi-i greu. Mi-i rușine. Pentru mine și pentru oameni.

Femeia tăcea așteptând. Știa că acum el îi va spune tot, neîntrebat, și mai știa că ăsta-i singurul leac pentru starea lui. Iar el îi povestea, umplut de-amărăciune și fiere, întâmplările toate ale acelei zile de duminică.

— ... înțelegeți tu, Sofie? Oamenii vreau și nu îndrăznesc. Îmi vine să intru în pământ.

Acum vorbi și femeia, împinsă de-o firavă speranță:

— D-apoi, Toadere, eu nu știu ce să zic. Mie mi-e greu să înțeleg de ce trebuie alungați oamenii ăștia.

— Bine, tu nu înțelegeți, dar dacă ai înțelege, cum ai zice?...

— Aș zice și eu cum zici tu...

— O, da' ei pricep toți că trebuie dați afară și nu îndrăznesc ori nu vreau. Vichentie nu vrea, Marian nu îndrăznește, Irina șovăie... Și ăialaltii? Ce-or zice ăialaltii, care nu înțeleg așa de bine lucrurile astea?... Și eu nu mai știu ce să fac... Mă tem că n-am să fiu harnic.

Și tăcu, parcă un pumn i s-ar fi pus pe gură.

Inima femeii tresări într-un început de bucurie pe care nu și-o așteptase, îl văzu îndată, în mintea ei, pe Toader, liniștit, trăindu-și pașnic traiul lui de-acasă, fără vînzoleli, fără să se mai zdrobească pentru treburile altora, fără alte gânduri decît al fericirii lor. îl vedea îmbătrînind lîngă ea, albind și topinclu-se cîtinel, împăcat cu toate. își văzu visul ei de totdeauna cum ia ființă și cum ea însăși se liniștește.

Gîndul acesta îi risipi în trup un dulce leșin, ca o beție. Se strînse aproape de bărbatul ei, îmbrățișîndu-l, sărutîndu-l. Ar fi vrut să-i șoptească în ureche: „Lasă, Toadere. Las' că așa-i mai bine. Noi doi în casa noastră”.

Dar nu spuse nimic. îl simți pe umărul ei, stînd greu și nemișcat ca un bolnav, fără să răspundă îmbrățișării ei. Se trezi curînd din ușoara ei amețală, adunîndu-și puterile ca să poată gîndi lucrurile așa cum sînt, fără milă de dorurile și de visurile ei. își dădu seama cu părere derăucă Toader nu s-ar împăca niciodată într-o viață ca aceea pe care eai-o dorea; ar trebui să fie beteag fără vindecare ori să-și fi pierdut mințile; ar trebui să se răstoarne lumea ori el să se schimbe în inima lui; ar (trebui ca Toader să nu mai fie Toader, să fie altcineva; și atunci pe cine ar mai iubi ea? Cui i-ar mai fi dragă ea? Și răspunse, smulgîndu-și anevoie vorbele din piept:

— Toadere, nu se poate.

El tăcea, dar din tresărirea ce-o simți în trupul lui ea înțelese că se bucură, că mai așteaptă un cuvînt bun de la ea; femeia înțelese cu durere că ea a ghicit, și continuă, călcîndu-și pe suflet:

— Dacă ai zis trebuie să faci.

Și iarăși tăcu, fiindcă-i trebuia multă putere, iar ea era o femeie slabă, topită de frica să nu-și piardă iubitul; o înfiora pînă-n marginea plînsului ideea că ar fi putut să-l piardă chiar; și el însuși ar fi putut să se piardă. Și-atunci ce preț ai mai putea găsi în lumea asta toată? încordîndu-se întregă șopti cuminte, ca un școlar:

— Cum să te faci de rușine? Ce-ar zice oamenii?

„Pentru cîntea mea se teme ea” — gîndi Toader, și în inima lui se petrecu o schimbare ciudată, atît de vie încît i se părea că o poate pipăi cu degetele sale; îl încălzea o înduioșare pe care n-o putea învinge, care-l umplea repede, cum umple riul în revărsări o luncă neapărată; și parcă rîzîndu-și de el, inima lui se juca lepădînd cămașa murdară a amărăciunii și primenindu-se bucuroasă ca o copilă de cincisprezece ani. Și parcă lui însușinu-i venea să creadă. Mai spuse:

— Poate că am greșit, Sofie dragă.

— Atunci trebuie să le spui în față, să nu te ferești.

Venindu-și în fire, înțelegînd că totul nu fusese o joacă a minții lui cătrănite, ci totul continua să rămîie încețoșat, anevoios ca un drum de toamnă cu Meul pînă la genunchi, cu o tristă hotărîre în glas, adăugă grăind rar, în șoaptă: — Am să le spun curat că nu-s bun de secretar...

— Nu se poate, Toader, — strigă femeia speriată și Îgni în plîns, stăpînindu-și-l însă îndată și începu să-l strîngă și să-l mîngîie înfrigurată:

— Nu, Toadere, să nu le spui așa... că doar nu-i adevărat...

Toader asculta aceste cuvinte cu uimire și nu putea să-și domolească o ascunsă încîntare că el avea o astfel de femeie. Un bărbat ori cîtă minte ar avea și oricît ar fi fost de bătut de viață, anevoie ar ști tot ce zace într-un suflet femeiesc, dacă ea nu vrea să și-l deschidă și să și-l arate; așa sînt făcute femeile, să poată ascunde lesne ceea ce vor să ascundă și de multe ori și ceea ce nu vor; asta-i arma lor cu care pot înfrunta și pot Infringe și pe cel mai puternic bărbat, schimbîndu-l de nici nu-l mai cunoști. În sinea lui, Toader surîdea la aceste gînduri — pe care omul le obișnuiește numai către bătrînețea sa — și surîdea cu oarecare mîndrie nu pentru că aceste deparări filozoficești n-ar fi într-un fel adevărate, ci pentru că el cunoscuse lingă el o femeie care douăzeci de ani nu-i ascunsese nimic din ce-ar fi putut să-i ascundă, ci neconținut își deschisese înaintea lui sufletul cum se deschide floarea soarelui către soare; iar norocul ăsta nu se întîmpla multora. Un singur lucru se străduise Sofia să-i ascundă, teama ei de Floarea, și nu izbutise, și ea credea și azi că el nu știuse și că nu va ști niciodată; își zdrobise sufletul ca el să nu afle, poate pentru ca el să nu creadă vreodată că ei i-i frică să nu fie iubită mai puțin, ori de frică să nu trezească iarăși o patimă adormită, ori numai pentru că așa cum cerul nupoate fi veșnic senin și fața apei netedă, nici dragostea nu poate fi îndestulată și se cere ea însăși mereu încercată, pentru ca astfel să crească împlinindu-se fără încetare. •

Iar acum se mira și era mîndru, înțelegînd că inima fmeii sale, căreia pe rînd îi cunoscuse tainiță după tainiță, bucurîndu-se de fiecare dată, fiindcă descoperea acolo frumusețea și bunătatea și dragostea pentru el, iată că acum, după atîția ani de zile, obosită, mușcată de dinții ascuțiți și lacomi ai vieții sale grele, inima aceasta avea acum muguri noi; dar cine pe lumea asta poate fi mai bogat decît un astfel de om? Și-acest om îi Sofia lui.

Mîngîierea pe care aceste vorbe ale femeii i-o aduseră, plăteau toate necazurile lui de azi, și mai prisosea. Simțea cum tristețea i s-așează la fund, cum s-așează colbul cîmpiilor după ce vîntul a amuțit; cum îl cuprinde cîtinel liniștea și i se întoarce vechea lui judecată de om gospodar; se trezea în el iarăși pofța să stea la sfat cu gîndurile sale, pe-ndelete, cu socoteală, plivindu-le cu grijă, alegîndu-le, rînduindu-le. Se făcuse iarăși limpezime.

Nemulțumirea însă rămăsese. Toate cîte se întîmplaseră azi, se întimplaseră cu adevărat. Marian cu adevărat se arătase împotriva scoaterii chiaburilor, Vichentie nesocotise cu adevărat hotărîrea organizației, Irina plînsese cu adevărat de mila unui chiabur, iar el cu adevărat nu făcuse nimic pentru schimbarea acestor lucruri pe care nimeni nu le așteptase și nici pentru a ocoli o nenorocire mai mare care s-ar putea întîmpla. Nu se destrămase încă încîlceala—și mai stăruia teama că n-are să izbutască și că se va bălăci ca în niște zoaie murdare în cea mai rușinoasă rușine omenească; își închipuise că nimeni nu-i ca el și pățise ceea ce pățesc numai proștii și slabii, se împăunase gîndind că numai el poate face dreptate sau numai

el îi poate convinge pe oameni s-o facă. Nu-și mărturisise acest gând nimănui, nici lui însuși nu și-l mărturisise; cu silă și-l descoperea chiar acum,, în aceste clipe; dar ani de zile așa se purtase și socotise firesc să-l creadă, oamenii înțelept și priceput.

Și-i părea rău că toate se întâmplară așa; iar acum îi părea și mai rău că nu-i putea întoarce Sofiei o bucurie pe care ea i-o pricinuisese fără să se gândească la ea și la năzuințele ei, numai din dragoste pentru el; ar fi trebuit să-i spună: Firește! N-are să le spună un lucru ca ăsta, că nu-i bun de secretar; l-a luat doar gura pe dinainte, că era prea amărît; dar ar fi însemnat că minte, pentru că el încă mai crede că nu-i bun de secretar și încă se teme că nu va izbuti să ducă pînă la capăt sarcina care și-o luase pe umeri..

Alături, femeia aștepta un răspuns, iar el tăcea. Și ea voi să-lmîngîie:

— Doar cît de bine ți-a părut aseară că te-au ales pe tine.

— Ție nu ți-a părut bine...

— Mie, nu, da' tu ești bărbat și știi mai bine...

•—O, Sofie, să nu gîndești că bărbații știu atît de multe...

Auzindu-i glasul uscat, nefiresc, pe care căuta să și-l facă mai moale,, mai prietenesc și nu izbutea, femeia se temu și se strînse lîngă el; simțindu-l cald și dorindu-l, îngăimă, înecată:

— Toadere dragă, nu te necăji...

Și îl **îmbrățișa**, sărutîndu-l și nelăsîndu-l să-i răspundă...

Mai tîrziu, nedormind, se gîndeau amîndoi că de-acum sînt în pragul bătrîneții și nu vor mai avea copii. Pentru ea era o tristețe fără alinare, cu care se obișnuise, iar pentru el o deznădejde mută, ca un pietroi ce l-ar fi purtat pe veci pe piept; unul, care fusese al său și în fața lumii îi murise, iar celălalt, dacă-i al lui trăiește, dar l-a pierdut de mult — neștiut de oameni — și niciodată nu-l va mai recăpăta. Poate toată starea lui lîncedă, — oboseala asta care-l împingea spre renunțare, spre resemnare, ca spre un fel de somn care să te apere de realitate, să fi izvorît chiar de-aici; poate-dorința lui tulbure să-l scape pe băiat, i-a trimis pe nesimțite acest gînd. nesăbuit... Căci dacă el s-ar întoarce frumușel din drum și s-ar așeza resemnat pe pragul casei sale zicînd: „Nu se poate. N-ai ce-i face", — ce s-ar întâmpla? Poate că lucrurile s-ar mai tîrăgăna, *aceia* ar mai rămîne un an, doi în colectivă și ar rămîne și Cornel. Poate că nu s-ar întâmpla chiar așa, pentru că nu-i numai voia lui ca aceștia să iasă, și nu numai voia lui hotărâște *acolo*... Dar ce poți ști că s-ar întâmpla? Nimic nu poți ști. Numai că gîndurile lui îs zălude la acest ceas. Multe se pot întâmpla mîine și poi-mîine din cele pe care le așteaptă, și din cele pe care nu le așteaptă nimenea; un singur lucru nu se poate întâmpla, ca *aceia să* mai rămîie' în colectivă; aceasta nu se poate întâmpla chiar dacă el ar trebui să moară,, ori să-și piardă pentru totdeauna nădejdea că și l-ar mai putea recăpăta pe acela care poate că-i este fiu. Și cu gîndul acesta, că nu se poate întâmpla, adormi, intrînd într-un somn greu, istovitor, din care ți-ar părea bine să te trezești cu o minte de copil care a uitat tot ce ține de ziua de ieri.

Vichentie Pîntea n-a prea stat pe gînduri, după discuția sa cu Toader Pop. A înțeles îndată că nu se poate vorbi cu omul ăsta; așa că nu mai avea de ales. Porni să-l caute pe Patru Ioachim și pe Bobletec și poate și pe alții din brigadă, pe care-i știa mai supuși, să le spună ce au de făcut. Brigada lui trăgea greu la cîntar în gospodărie și dacă toți cei optzeci de oameni ai lui vor spune: „Nu!" (și nu vor putea spune altfel cînd el, Vichentie

Pîntea le dă ordin) — atunci nu se va putea lua hotărîre, căci Patru și Bobletec au neamuri și prin celelalte brigăzi, și neamurile își vor apăra neamurile.

Patru Ioachim nu se afla acasă, iar Iuliana nu voia să-i spună lui Vichentie unde-i și-l privise bănuitoare, cu dușmănie. Ochii femeii erau roșii de plîns și pe obraz, sub ochi, se vedea urma vînată a unui pumn. „A înfundat-o!” — gîndi el cu nepăsare și se îndreptă spre casa lui Bobletec, care se înălța făloasă pe ulița cea mai largă a satului, unde locuiau mai cu seamă oameni cu stare. Ferestrele de către drum erau întunecate, totuși el intră și ciocăni în ușa tinzii, care era încuiată, cum nu se prea obișnuia prin părțile acestea. Se auzi ușa unei odăi deschizîndu-se, vînzoleală, șoapte repezi și glasul aspru, răgușit de băutură și tabac al lui Bobletec Ion, suduind încet. Apoi, Rafila, fata cea mai mare, cam bătrîioară a lui Ion, întrebă acru:

— Care-i acolo?

— Eu îs, Vichentie.

— Care Vichentie?

— Vichentie Pîntea, brigadierul.

Urmară iarăși șoapte minioase, apoi vocea răutăcioasă, ascuțită a Rafilei:

• Tata nu-i acasă. S-a dus prin sat.

• Ba-i acasă, că l-am auzit suduind, și începu să bată furios în ușă, strigîndu-l pe Bobletec Ion, dar dîndu-și seama că nu-i potrivit să știe și alții că la căutat noaptea, se potoli și șuieră printre dinți: — Deschide, ană, măgarule, că viu pentru binele tău.

Ușa se deschise încetîșor și ieși Bobletec Ion, întrebînd tot în șoaptă:

— Ce-i, Vichentie?

— Am de vorbă cu tine. Hai în casă.

— Mi-s fetele dezbrăcate.

• Nu m-oi uita la ele. Trebuie să-ți spun ceva important.

Bobletec se gîndi o clipă, apoi îl lăsă să intre. În odaia de către drum, lampa ardea, ferestrele erau acoperite cu țoale groase de lînă, iar fetele nu erau dezbrăcate și nici măcar paturile făcute pentru culcare. În odaia încăpătoare, plină de mobilă de oraș, la o masă mare, pe care se afla un ulcioraș și pahare, ședeau învăluși într-un fum des de țigară, feciorii lui Bobletec, Eneia, Iustin și Catul (căruiua oamenii-i spuneau Șcutulă, nepricepîndu-i numele scornit de nașu-său, Tiberiu Metea, răposatul soț al Silviei, verișoara lor) — era și Murășan Iosif, căruiua îi străluceau ochii de vinul băut. Il pof-tiră și pe Vichentie la masă. Susana, nevasta lui Bobletec și cele trei fete ale sale, Rafila, Cornelia și Lucia, se așezară pe marginea unui pat, tăcute și curioase.

Vichentie se așeză, privind mirat la Murășan, care-și lăsase nasul lui mare în pahar, privindu-l însă pe sub sprîncene, zîmbitor, parcă i-ar fi spus: „— Nu te sfii. Sîntem între noi”. Lui Vichentie nu-i venea la îndemînă prezența lui Murășan Iosif; nu știa ce legături pot fi între el și Bobletec și păturile de pe fereastră. Dar nici prea mult nu se temea de el. O vreme tăcură așteptînd. Bobletec Ion, un om trecut de cincizeci de ani, pe obrajii căruiua se cunoșteau toate urmele unui îndelungat trai bun și ale unei frumuseți bărbătești vestite oarecînd, se așezase mîngîindu-și fălcile, lîngă Vichentie, în capul mesei, și sta pe jumătate întors către el, pironindu-l cu o pereche de ochi negri, vii, ce scăpărau de deșteptăciune.

— Ce-ai să-mi spui?

• Ceva important. Despre tine. Pentru binele tău.

— Poți să-mi spui.

— Da' nu-i bine să se afle că am fost la tine...

— N-o să se afle.

Bobletec vorbea cu multă siguranță în glasul lui aspru, răgușit, chiar poruncitor. Era glasul omului care știe că cuvintele sale au greutate și trebuie ascultate cu sfințenie de oricine. Era un glas de care însuși Vichentie ascultase, fără să-și dea seama, chiar atunci când crezuse că i se împotrivesc.

Vichentie însă șovăia, privind mereu la Murășan.

— De cumătru Murășan să nu te temi. — El nu ne vinde.

„Aha! Is cumetri”, gândi Vichentie și spuse:

— Toader vrea să vă scoată din gospodărie. Zice că sînteți chiaburi și dușmani. Or hotărît în organizație. Or scris în procesul verbal c-ați uneltit.

— Da. Știu că Toader ne iubește ca sarea-n ochi. Da' nu va fi după voia lui. Mai sînt oameni de treabă în gospodărie... Și ce zice el c-am uneltit?

•— Că m-ai pus pe mine să scriu zile multe pentru ai din brigada mea...

— Că eu te-am pus să scrii zile multe!

— Chiar așa...

Și începură toți să rîdă nervos, fără veselie. Iar femeile priveau speriate.

Pe urmă se făcu tăcere și Catul, cel mai tînăr dintre feciorii lui Bobletec, umplu paharele; mîna îi tremura și vărsă mult vin pe fața de masă, fără ca ceilalți să observe.

Închinară paharele cu gravitate și băură. Apoi iarăși turnă Catul vin,, și iarăși închinară.

— Pune lemne pe foc, porunci Bobletec Ion, privind la Catul și acesta se grăbi să vîre trei butuci în soba pîntecoasă de cărămidă.

— Și-așa, continuă Bobletec Ion, vrea să mă scoată din colectivă.

De mirat nu se prea mira; pînă acum Murășan îl apăraseră, și gîndise că-l apără pentru că-s cumetri, dar cu vreo jumătate de ceas mai înainte, acesta îi spusese fără ocolișuri că de-acum nu-l mai poate apăra cu nici un chip, iar Bobletec se înfuriase, suduindu-l și făcîndu-l de doi bani, apoi rugîndu-l ca pe dumnezeu. Acum iarăși vorbea liniștit, gîndind că Vichentie îi ține partea și înțelegea că acesta poate să-i fie chiar mai de folos decît o iudă fricoasă ca Murășan.

— Și-acum ce facem? Ce putem face? - întrebă Bobletec, dar fără să creadă că cineva poate să-i răspundă.

S-auzi glasul lui Murășan, moale, lunecos ca o lipitoare, aproape în șoaptă:

— Multe nu poți să faci. Dacă răușesc comuniștii să înnebunească adunarea generală, poți să te dai și peste cap...

— Și nu le-a fi greu să răușească... încercă să-și dea părerea Catul, dar tatăl său i-o reteză scurt, încruntîndu-se:

— Tu să taci, că ești prost. Om vedea noi dacă or răuși ori ba.

— Eu aș zice ca feciorul dumitale, — se amestecă Murășan. Comuniștii ar putea să răușească. Acolo-i Pop Toader și Filon Gherman și Pănciușu Ion care-s ca turbați. Și ei nu-s oameni proști, trebuie să înțelegem.

— Nu. — Nici unui din ei nu-i om prost, — încuviință cu părere de rău Bobletec, începînd să se mînie iarăși pe Murășan.

— Și oamenii cam ascultă de ei. Asta s-a văzut cînd or ales-o președintă pe Irina. — Murășan privi îndrăzneț, cu un fel de batjocură la Vichentie, parcă s-ar fi pregătit să-i strige în ochi: nătîngule !

— Iar Irina va ține cu comuniștii, măcar că **Patru** i-i neam. Și oamenii or crede-o și pe Irina. Afurisita asta le-a cîntat în strună și-amu le place de ea.

Vichentie nu mai asculta această socoată încâlcită a lui Murășan Iosif, căci nu înțelegea la ce folosește și nici unde va ieși ea; îl mai sîcîia și ușurătatea cu care vorbea acest om, batjocoritor și răutăcios de parcă el n-ar fi avut nici în clin nici în mîneacă nimic cu toate treburile acestea; și se și mira că se vîră, cîtă vreme pe el nu-l arhenință nimic, din nici o parte. Pe el nu-l interesau nici măcar toți din cei amenințați să fie alungați, ci numai Bobletec Ion și Patru care erau în brigada lui, Bobletec chiar de la început, iar Patru de un an; cît despre ceilalți, de Floarea și de feciorul ei și chiar de tîndăloșii feciori ai lui Bobletec și de fetele lui — îl durea în cot, — i-ar fi înfundat și mai rău dacă astfel i-ar fi putut salva pe cei doi din brigada lui. Simțea însă că aici îi vorba despre toți cei amenințați și despre salvarea tuturor acestora, că-i vorba să se unească toți împotriva comuniștilor și aștepta să afle totuși, să înțeleagă — căci la urma urmei el nu-și va duce pielea în tîrg pentru nora lui Obrejă, ăia-s chiaburi și să plătească. Și iar se mira că Murășan vorbește deschis așa cum vorbește despre comuniști și înțelegea că sînt la mijloc lucruri despre care el nu știa. Se gîndea că aici putea să fie o tovărășie mai veche, și-i părea rău că s-a pripit.

— Și zici să așteptăm? — îl auzi pe Bobletec întrebînd.

— Nu zic să așteptăm, da' zic să ne gîndim...

— Cum să ne gîndim?

— Așa! — și Murășan rîse cu viclenie, bucuros că nici unul nu pricepe. Pe urmă adăugă: Am vorbit eu cu cineva, încă în ia-sară, despre lucrurile astea. Și ăla s-a mirat că vouă vi-i frică.

— Cine-a zis că ni-i frică? De unde știe că ni-i frică — strigă Bobletec nemaiputîndu-se stăpîni.

— Poate că nu știe, dar așa zicea...

— Cumetre, nu mă fierbe, că te tai în cap.

— Și dacă mă tai, ți-a fi mai lesne?

— Un drac! — Bobletec se stăpînea iarăși, tocma ca să arate că nu i-i frică; de la Murășan nu va afla decît ceea ce va voi acesta, iar pe Vichentie îl vedea tăcut și încruntat, ceea ce însemna că acum și nădejdea de la el abia înfiripată, i se clatină, ca frunza pe apă.

Se făcuse iarăși tăcere și iarăși băură vin, fără ca pe vreunul să-l fi apucat și cea mai ușoară amețeală, atît erau de încordați; iar femeile, șezînd pe marginea patului tăceau și nici pe ele nu le apuca somnul, deși noaptea era tîrzie.

Într-un timp, Eneia, cel mai mare dintre feciorii lui Bobletec, unul dintre acei oameni care din copilărie se cred mai prețioși decît jumătate de lume, grăi:

— Și ce mare lucru dacă ne-or scoate din colectivă?! Mie și-așa nu mi-a plăcut niciodată!

— Nu, că acolo trebuie să lucrî — rîse Murășan. — și ție-ți place numa' s-o giugiulești pe Onicuța ta.

Rîseră și ceilalți, dar fără nicio poftă, iar Eneia se uită urît la Murășan, înjurîndu-l în gînd. Acesta păru că înțelege și adăugă:

— Chiar așa scrie în procesul verbal: „Iar feciorii lui Bobletec, nurorile și fetele lui, care-s niște leneși și niște puturoși au dezorganizat munca *cu bună știință*”. Pricepeți voi ce-nseamnă aia: „*cu bună știință*”? — Și iarăși rîse scîrțîit, de-ar fi putut scoate din fire și un butuc de lemn.

— Ba, că știi numa' dumneata — încercă să-și apere frații, Catul cel plîngăreț.

— Oameni buni, nu vă mai certați -- îi rugă Bobletec, bătrînul. Mai bine să ne gîndim ce facem! — și-n glasul lui se putea ghici acum dez-

nădejdea și frica lui Catul, de care de obicei rideau toți. Și-n acest ton plîngăreț era semnul că omul de-abia își stăpînește furia și necazul.

— Păi, să ne gîndim ce faceți după ce vă da afară, spuse Murășan și nici nu mai încerca să-și ascundă plăcerea că-i vede speriați.

— Cumetre dragă, amu nu-i vreme de glumă...

Vichentie se mira cum s-a schimbat Bobletec numai după cîteva vorbe și că-l aude rugîndu-se. Se întreba și el, ce se va întîmpla dacă nu-i poate scăpa pe Bobleteci și pe **Patru?** însemna că toată puterea lui nu-i nici cît o bășică de porc pusă la uscat. Dar nici asta nu se va întîmpla — își spuse — brigada mea să fie stricată. Se hotărîse însă să tacă și să asculte. Abia acum începea să priceapă că lucrurile nu-s chiar așa de simple cum își închipuise el. Murășan se făcu serios și grăi:

— Dacă așteptați pînă la adunarea generală, puteți să vă puneți de-acum cenușă în cap. Mai bine vorbești cu neamurile voastre. Poate s-or îndura să vă ierte că i-ați exploatat și s-or îndura să vă apere...

— Doamne, cum vorbești cumătre, curat ca un comunist... Da' cum i-am exploatat? Și pe cine?

— Ei, lasă, nu te mai îmbrăca acum în piele de oaie. I-ai stors cît ai putut. Da' tu roagă-te de ei. Aruncă vina pe Septimiu, c-al lui a fost pămîntul. Spune-le că și petine te-aexploatat. Spune-le că sîngele apă nuseface. Da' ce, eu să te învăț cum să prostești oamenii...

— Urît mai glumești, cumetre...

Murășan nu-i dădu răgaz: Uitîndu-se pieziș la Vichentie, zise:

— Iar brigada voastră cred că te va apăra...

— Eu așa gîndesc, că-i va apăra ! îngăimă Vichentie Pîntea, dar în creierul lui se năștea în clipa aceea un gînd, încă întunecos și greu de ghicit, care scăpărase din întrebarea nătîngă a lui Eneia: „Și ce mare lucru dacă i-or scoate?”...Și ca să se limpezească, Vichentie își luă rămas bun și plecă repede, lăsîndu-i pe ceilalți speriați. Plecase îndată și Murășan după el, strigîndu-l să-l aștepte că are să-i spuie ceva.

După plecarea lui Murășan, Patru Ioachim a stat vreo jumătate de ceas și s-a gîndit, pe urmă a bătut-o măr pe Iuliana—care-i adusese pe cap toate belelele, fără măcar să fi fost frumoasă și bună de dragoste.

Apoi își luă cojocul și căciula și se îndreptă spre casa lui Vichentie, intrînd prin grădină, ca să nu-l vadă cineva. Nu înțelegea de ce face așa, dar un instinct întunecat de animal hăituit îl împingea și el nu se mai oprea să se întrebe.

Vichentie nu era acasă.

Patru Ioachim se hotărî să-l aștepte, fără să-și dea încă seama dacă Vichentie va putea face ceva sau măcar dacă va voi să încerce. Ar putea să ridice din umeri și să zică: „Treaba ta”. Dacă Vichentie ar fi în năcaz și ar veni la el, cam așa i-ar răspunde; mai departe nici nu se gîndea, ci aștepta să vadă ce va fi, căci el nu era omul care să-și bată capul cu prea multe. Acum era speriat mai mult pentru că nu înțelegea limpede ce anume se întîmplase. Murășanu îi spusese rîzînd: Frate dragă, te-ai ars. Ioachim însă a înțeles că însuși Murășan îi speriat și rîde batjocorindu-l numai ca să-și facă o țîră de curaj.

Așteptîndu-l pe Vichentie, în camera bine încălzită, Patru Ioachim se întinse pe canapeaua învelită în catifea sură, rîzînd de moliciunea arcurilor. „Faină treabă, numa' că trebuie să fie tare scumpă. Vichentie ăsta cam aruncă banii.”

Simțea o ucigătoare nevoie să fumeze, dar n-avea tutun, iar de cumpărat el nu-și cumpăra niciodată, ci cerea de la alții, sau fura foi din tutunul gospodăriei și-l usca acasă la el în pod. S-apucă să caute prin sertarele mesei, ale dulapului, ale noptierei, dar nu găsi nimiciși aminti că Vichentie nu fumează: „Al dracului, pe mobilă dă o grămadă de bani, dar la un pac de tutun se scumpește”.

Se întinse iarăși pe canapea, resemnat și cam mînios din pricina lipsei tutunului. Era un om de patruzeci de ani, puțin la trup, cu un cap mic și un chip plin de zbîrcituri, iar ochii săi n-aveau odihnă nici măcar cît ai clipi, ci veșnic pîndeau, căutau, iscodeau nu se știe bine ce. Oamenii din sat nu-l prea aveau la inimă; ziceau despre el: „A fost mai mare, da' răutatea l-a uscat de tot”. Iar de cînd socru-său, Murășan Iosif, după ce îi lăsase moara prin testament, murise în împrejurări cam întunecoase, cu măruntaiele opărite de rachiu, oamenii se cam fereau de Patru Ioachim, căci se zvonise că-n ultimele luni îl hrănise pe bătrîn numai cu pîine muiată-n vinars.

Vichentie, întorcîndu-se tîrziu, după miezul nopții, îl găsi adormit și-l trezi scuturîndu-l fără milă și suduîndu-l pentru că i-a murdărit catifeaua de pe canapea, cu bocancii lui mustind de apă.

— Ce-i mă, n-ai unde să dormi?

— Ba am, da' am adormit așteptîndu-te pe tine.

— Da' de ce m-ai așteptat pe mine? Vichentie vorbea cu răutate. Se vedea că-i supărat și că nu are chef de discuție.

— Poi am auzit că vreau să mă scoată din gospodărie.

— Și-apoi ce?

— Am venit să-ți spui. Poate poți să faci tu ceva.

— Da' ce-s eu? Dumnezeu?

Vichentie strigase ca un nebun, holbîndu-și la el ochii de tăciune, înspăimîntîndu-l. Patru Ioachim se trase ușor spre marginea scaunului pe care se așezase, apoi se sculă în picioare; rînji fricos:

— Nu ești Dumnezeu. Ești Vichentie și-amu poți mai mult chiar decît Dumnezeu sfîntu' din cer.

— Pot pe mama dracului, și pe mine să mă lași în pace.

Patru se apropie cătinel, de-a-ndaratele, de ușă, mișcîndu-și fără încetare capul încoace și încolo, scurmîndu-l pe Vichentie cu ochii lui mici, plini de venin:

— Să nu-ți pară rău, Vichentie.

— Și dacă-mi pare rău, ce-i?

— Vezi că dacă trăznetul cade pe-o casă, întîi aprinde acoperișul.

Vichentie simți amenințarea în glasul lui Patru și se opri în fața lui, măsurîndu-l de sus pînă jos, oprindu-și privirile stăruitor la gîtul subțire și zbîrcit ce ieșea stingher din gulerul cojocului. Zise gros, răgușit:

— Mă, tu ești nebun.

În clipa asta însă, Patru Ioachim nu se mai teme. Se întoarse repede și s-așeză iarăși pe scaunul pe care șezuse și își descheie cojocul, căutînd în neștire prin buzunarele hainei vreo urmă de țigară. Întrebă pașnic:

— N-ai ceva tutun?

— N-am! — răspunse Vichentie, care nici nu se mai gîndea la Patru Ioachim, așteptînd ca acesta să plece.

— Păcat. Tare-aș fi fumat o țigară.

— Ti-am spus că n-am!

— Știu.

Apoi, parcă abia atunci i-ar fi venit în minte, șopti:

— Vichentie, trebuie să mă aperi, dacă nu vrei să vii și tu după mine.

— Ți-am spus că ești nebun — murmură acesta, oarecum plictisit^
cu gândul în altă parte.

— Nebun oi fi, da' mut nu-s.

— Dacă nu ești mut, cîntă!

— Am să cînt și n-o să-ți placă.

Vichentie îl apucă de umeri și-l zgîlții cu sălbăticie:

— Mă, ce vrei?

— Să te duci acolo, la voi, la organizație și să le spui să mă șteargă,
dintre chiaburi.

— Ce, îmi dai tu ordin?

— Nu-ți dau ordin. Te rog.

— Nu mă duc. Nu-mi bag gîtu-n ghilț pentru tine.

— Ba eu zic să te duci.

— Du-te dracului și lasă-mă-n pace.

— întii să ne înțelegem, apoi mă duc.

— Ce să ne înțelegem?

Patru înțelese că lui Vichentie nu-i pasă de el, dar se înșela. Lui Vichen-
tie acum nu-i păsa că pe Patru vor să-l scoată și poate că l-or scoate din gospo-
dărie. El acum își sfărîma mintea cu un alt gînd și avea nevoie de liniște și
de singurătate. Dar celălalt își știa pielea în primejdie și-i stătea înfipt în
grumaz ca o căpușă; îl auzi chițcăind:

— Vichentie dragă, pe mine m-or scoate, așa gîndesc. Da' nici ție nu
ți-a fi moale cînd le-oi spune cum a fost cu fosfații.

— Care fosfați? — întrebă Vichentie nedumerit, căci nu înțelese...

— Știi tu, ăia pe care i-o vărsat Cornel pe tarlăua brigăzii tale, că i-am
plătit o sută de lei să nu-i ducă pe-a lui Colceriu Augustin. Amu știi? Tu ai
dat suta. Așa ai scos tu trei mii de chile de cucuruz și Colceriu numai o mie
opt sute.

Vichentie se sculase în picioare, mare, gros, amenințător și venea către
el, cu ochii ca două cepe, pășind cătinel:

— Mă, te sugrum.

Iar Patru rîdea de el. Și Vichentie nu-l sugrumă. Înțelese că acum tre-
buie să-l apere și pe Cornel Obrejă.

Se întoarse la canapeaua lui tapițată cu pluș sur și se întinse cît era de
lung, făcînd arcurile să geamă dureros, și închise ochii, încruntat. Rămase
așa multă vreme, în fața lui Patru Ioachim care rînjea bucuros că l-a înfundat.
Apoi, deodată se ridică și-l întrebă:

— Moldovan Gherasim cu ce-a intrat în gospodărie?

— Ha? întrebă Patru uluit.

— întreb ce-a adus Gherasim în gospodărie?

— Apoi dracu' să-l iee, pămîntul cît i-a avut, boii, calul...

— Așa. Și Man Victor?

— Apoi și el cu pămînt, boi și un cal.

— 7 Și Moldovan Aurel?

— Da' ce, te-ai apucat să faci inventar?

— îmhî! Fac inventar! Am socotit c-am avea vreo șase perechi de boi,
opt cai, vreo cincisprezece vaci, vreo trei sute de oi și pămînt mai jumătate
din tot. Tu, Patrule, fă cerere că vrei să ieși din colectivă. Dacă nu știi cura,
ți-o fac eu.

— Mă, Vichentie, nu-ți bate joc de mine, că mă supăr și ți-a părea rău..

— Tu fă cum zic...

— Da' de ce?

— De-aiacasă nu crapi de foame, prostalăule. Și-amu du-te-n mama dracului și lasă-mă să dorm.

Prostit, Patru Ioachim își îmbumbă cojocul și-și puse căciula în cap, apoi porni către ușă — și capul îi vîjîia de efortul pe care-l făcea să priceapă dacă Vichentie își bate joc de el, ori vorbește serios.

Din ușă se întoarse și întrebă:

— Da' cu Toader cum rămîne?

— Cu care Toader?

— Cu Pop Toader, cu comunistu'.

Vichentie îl privi mut, fără să înțeleagă.

— Ei îi cu povestea asta, ca să mă deie afară, adăugă Patru și obrazul lui zbîrcit se strînse, făcîndu-se și mai urît.

Vichentie începu să rîdă gros.

— Apoi du-te și bate-te cu el. — îl înveselea peste măsură gîndul că Patru s-ar putea lua la bătaie cu Toader, care-i cît un zid.

— Tu de ce rîzi? — întrebă Patru mirat și adăugă bătut de-un gînd care poate că îl urmărise tot timpul, ascuns după celelalte: — Poate că m-oi bate.

— Poi ăla te face păpăraie, mă! Mai bine lasă-l. Fie-ți milă de el.

Patru se miră:

•— Zici să-l las?

Vichentie rîse mai departe:

— Imhî! Lasă-!, fie-ți milă.

Patru Ioachim ieși, murmurînd:

— Zici să-l las?

4

Murășan Iosif era un om necăjit și chinuit la viața lui. S-apropia de al patruzecilea an al vieții sale, vîrsta de la care oamenii încep să coboare spre înțelepciune, culegînd roadele celor semănite în viața lor, bucurîndu-se de prietenii și cinste, ascultați cu gravitate de cei din jurul lor, lepădînd pe rînd și trecînd altora poverile mai grele ori mai puțin grele aduse pînă aici, întristîndu-se ușor la amintirea bucuriilor tinereții care nu se mai întoarce; Murășan Iosif însă nu cunoscuse bucuriile tinereții și nu putea cunoaște nici fericirea vîrstei sale; soarta lui crescuse și se împlinise ca un copac spinos și fără flori din marginea pustiei, trăgînd din nisip numai fiere, nedînd umbră drumeților, nici loc de cuib păsărilor cerului, nici fructe copiilor ce pasc oile și caprele, nici lemn bun de construcție dulgherilor; niciodată nu făcuse ceea ce voise el, ci ceea ce fusese obligat să facă; fusese un copil leneș, molîu, iubitor de somn mult și tatăl său îl obligase să umble după vitele satului, pe islaz, sîngerîndu-și picioarele prin scaieți și răbdînd mușcătura frigului și-a brumei; nu-i plăcuse să-și bată capul deasupra paginilor de carte, iar învățătorul îl obligase să învețe buchile și citirea, bătîndu-l pînă la sînge cu nuiua; nu-i plăcuse meșteșugul armelor, iar sublocotenentul îi mutase falcile și-i clintise toate măselele de la locul lor; nu-i plăcuse să fie om de treabă, nu-i plăceau legile, nu-i plăcea nimic omenesc, dar în jurul lui oamenii îl obligau să fie asemenea lor; era urît, și nu știa să cînte și să joace, și nici bine îmbrăcat n-a fost nicicînd și fetele nu l-au plăcut, — fusese obligat să se însoare cu una ceva mai urîtă și ceva mai leneșă decît el. Cu timpul își croise o filozofie pe măsura sa, brutală, neîndurătoare, amară: „binele îl faci fiindcă te silesc alții, așa că nu-i nici o scofală— iar rău nu poți să faci, fiindcă te țin legile în chinga lor, așa

că nici să faci rău nu-i de vreo scofală; omori un om care nu-ți place (lui Murășan mulți oameni nu-i plăceau!) trăiești cu frica în sîn că te vor descoperi ceilalți, ar trebui să-i omori pe toți ca să nu-ți mai fie frică, dar asta-i o treabă foarte grea; dacă furi, te temi de păgubaș, dacă-l bați pe careva, ori îi ademenești femeia, ori fata, te temi de răzbunarea lui care nu poate întârzia; dacă siluiești o femeie, te vinde chiar ea, dacă-l înșeli pe careva, îți cere socoteală. Dacă ai putea trăi fără să faci nimic, ai fi un modru, dar nici asta nu te lasă. Oricum o iei, viața e grea și neplăcută!" Dacă ar fi avut bani mulți la timpul său, poate că ar fitrăit mai frumos și legile n-ar fi fost așa de strimte pentru el, dar bani n-a avut, nici avere și nici destulă minte ca să-și facă. Ajunsesse să-i fie scîrbă de oamenii care prin firea lor erau cinstiți și puteau fi fericiți trăind cu cinste, să-i disprețuiască pe aceia care făceau binele fără să simtă nevoia unei constrîngerii; iar pe aceia care își făcuseră o înțelepciune din cinste și omenie, ducîndu-i și pe alții pe drumul lor, îi ura mai adînc, cu cît era mai neputincios în fața lor — pentru că nu putea pricepe viața și gîndurile acestui soi de oameni care erau cinstiți fără să fie proști și trăind astfel, erau fericiți.

În toamna anului 1940, împreună cu Patru Ioachim și cu feciorul cel mare al lui Bobletec, Eneia, care atunci era un ținc de vreo cincisprezece ani, fugiseră trecînd granița, în Ardealul de sud; pe drum, de la Brașov la București, îl pierduseră pe Eneia, care îi încurca. Patru Ioachim, care era legionar și-a găsit repede un rost, într-o bandă care trăia bine jefuind și bătînd pe evrei; s-a alăturat și Murășan acestei bande, învățîndu-le cîntecele barbare și obiceiurile smgeroase, bucurîndu-se oarecum de prețuirea lor. Deveni chiar un mic erou, cînd într-o noapte, pătrunzînd într-o fundătură locuită mai mult de evrei, în vreme ce toți ceilalți s-au năpustit asupra sfeșnicilor de argint, a-rufăriei de olandă, a ceasurilor și tacîmurilor pe care se puteau lua bani la „Taica Lazăr", el a violat, amenințîndu-le cu revolverul o femeie și pe cele două fiice ale sale, de față cu tatăl și frații mai mici. Trecu astfel înaintea lui Patru Ioachim care era fricos și lacom numai la cîștiguri materiale, în erarhia camarazilor, și căpătă curînd rang de comandant; în ianuarie 1941, cînd Patru Ioachim se topise ca în gaură de șoarece de frică, Murășan, în fruntea detașamentului său împușcase oameni, schingiuisese soldați, dase foc, aruncase grenade pe ferestrele apartamentelor locuite, pe urmă, cînd rebeliunea fu înăbușită, fugi la Ploești, unde dîndu-se abia refugiat din Ardealul de nord, se angaja la o rafinărie, bucuros că-și salvase pielea, și tăcu, purtîndu-se cuminte. În iarna lui 1944 s-a întors acasă, în Ponoare, și s-a înscris în partidul comunist. Patru, care s-a întors mai tîrziu, nu l-a trădat, însă s-a ferit de el cît a putut, și nici Murășan nu l-a prea căutat.

Vreo trei ani vremea s-a scurs fără vîltori; și-a căpătat și el pămînt din reforma agrară și trăia. Într-o zi, prin 1947, l-a chemat la el Obrejă "Teofil, care de curînd fusese trecut printre chiaburi. Murășan nu s-a dus, și atunci a venit Teofil, dojenindu-l cu blîndețe că pune pe drumuri pe un om bătrîn și neputincios. „Mare păcat, fiule; să te ții mai sus ca semenii tăi" — spusese bătrînul gemînd, obosit de urcuș și se așezase pe o laviță. Șezuse multă vreme acolo, pe laviță, răsufliînd greu, și tăcuse privindu-l stăruitor cu ochii lui mici, neastîmpărați, care azvîrleau priviri ascuțite ca niște sfredede fine. Murășan ședea la masă, nepăsător. „O fi venit să mă roage să-l ajut" — se gîndise el, căci mai veniseră și alții, pe care i-a mi-luit, după ce i-au dat bani și le-a mai ușurat soarta, cum a putut. Dar Obrejă avea alte gînduri. După ce a socotit că i-a mai trecut osteneala,

a început să se plîngă, cu glasul lui moale, domol, de asprimile vieții și «de răutatea oamenilor, care au intrat fără rușine într-o întunecată zodie a tuturor păcatelor. „Asta mă ia cu bisericeasca” — gîndise Murășan și rînjise, arătîndu-și colții galbeni și gingiile vinete.

— Rîzi, frate, de fratele tău căzut în năpastă.

Murășan rînjise mai departe, gîndindu-se că Obrejă va putea plăti bine și multă vreme. Acesta însă n-avea de gînd să plătească și-și continuase cu același glas moale, unsuros, predica. Iar Murășan îl asculta cu răbdare, rînjind din cînd în cînd și frecîndu-și nasul lui mare, fără să scoată o vorbă.

— Ai fost și tu mai bun cîndva — spusese într-un timp bătrînul, aducîndu-i aminte de anii în care Murășan umblase la casa de rugăciune a adventiștilor în care Obrejă-l reprezenta pe Dumnezeu.

Murășan izbucnise în rîs, șoptindu-și că bătrînul ăsta afurisit îi va da mîine o vacă de lapte. Dar tăcea, voind să-l mai fiarbă măcar un ceas.

— Pe-atunci oamenii erau mai inimoși și adevărul sfintei scripturi găsea ascultare, oftase Obrejă, amărît.

— • Eh! Adevăruri îs multe pe pămînt și toate-s născocite ca să poți minți pe cei proști care le caută — grăise Murășan, hotărîndu-se să-l abată pe bătrîn spre o discuție mai cu folos, adică s-ajungă să-l poată întreba: cît dă?

— Le caută și cumînții — făcuse Obrejă sfătos — că fără adevăr nu poate trăi nici un om.

— Asta nu se poate ști.

— Ba se poate, fiule. Scrie-n cărțile sfinte și în inima mea bătrînă. Fiecare om își caută un adevăr pe măsura inimii lui. Și nu se liniștește pînă nu dă de el. Chiar și tu, fiule, ai căutat și cauți adevărul tău.

Gluma asta i se păruse lui Murășan mai gogonată decît toate vorbele bătrînului la un loc, și se pornise pe un rîs care-i cutremurase tot trupul lui moale, lînced.

— Nu rîde, dragul badii, că așa-i cum zic eu. Oare la București cînd te-ai amestecat printre anticriștii ăia, ce căutai tu? Un adevăr pentru inima ta. Aflatu-l-ai? Nu l-ai aflat și ai fugit. Bine ai făcut. Acolo nici nu puteai să-l afli. Și ți-i rușine și ție de ce-ai făcut și nu mai spui la nimeni. Și-acum între comuniști, între tăgăduitorii de Dumnezeu, oare nu tot adevărul tău îl cauți? Fiule, adevăr îți zic ție, nici aici nu-l vei afla. Intoarce-te cu fața ta către domnul, — care m-a trimis să-ți arăt calea mîntuirii. Roagă-te, fiule, umilește-te și te roagă.

I le grăise toate acestea cu glas domol, ușor cîntat pe nas, privindu-l cu o ciudată blîndețe, cum se îngălbenește și rînjește cu răutate, chinîndu-se să-și adune gîndurile risipite, în mijlocul căroră unul singur lucea palid ca un cărbune ce se stinge: „Nu-mi va da vaca.”

Răspunsese încet, mocrnit:

— Bine, unchiule, am să mă rog.

— Așa, fiule — strigase Obrejă strălucind — mi-ai luat o piatră de pe inimă. Domnul fie binecuvîntat. Nu moartea păcătosului, ci mîntuirea lui. Doamne-ți mulțam, doamne-ți mulțam!

Pe urmă, bătrînul nu mai venise niciodată pe la el pe-acasă, ci îl chema prin Cornel și se întîlneau în casa Floarei, într-o margine a satului, unde puteai ajunge și venind din luncă, și niciodată Murășan Iosif nu-l făcuse s-aștepte.

Necazuri din cale afară nu-i pricinuiseră această prietenie, dar îl sîcîia zi și noapte ca o rîie veche ce nu se mai vindecă; pentru sine, Obrejă nu ceruse niciodată nimic, dar cu umilință și cucernicie se ruga de el pentru

oameni pe care niciodată nu-i văzuse cu ochi buni; cu graiul lui blind, care luneca parcă uns cu untdelemn, îi pomenea de nesfârșitele sale rugăciuni: mă rog, fiule, pentru săraca mea noră, tare-i năpăstuită și neajutorată...—• iar Murășan, care știa că Floarea făcuse cerere să fie primită în colectivă, ținuse o cuvîntare care a muiat și cele mai aspre inimi din adunarea generală: „o roabă a fost încă din copilărie, ca roabă a fost vîndută la un bărbat beteag pe care nu-l iubea, ca roabă a trăit în casa ei, exploatată de socru-său, de Obrejă, acel ticălos de chiabur...” Floarea și feciorul ei Cornel fuseseră primiți în colectivă.

Și cu Vichentie, tot Obrejă îl încurcase, încă prin 1949, pe cînd acesta mai era primar ales de sărăcime și avea mare putere. Atunci Obrejă încercase să se apropie de Vichentie, dar nu izbutise; fostul argat nu-și putea ierta fostul stăpîn, ba parcă avînd puterea în mîină îl ura și mai înverșunat, lovindu-l fără milă, oriunde se putea: la impozite, la cote, la prestații — și ca să-și guste răzbunarea pînă-n fundul paharului, a început a-i vîna rudele mai înstărite, trecîndu-le la chiaburi și urmărindu-le și zi și noapte, fără să se domolească o 'singură clipă. Obrejă plecase fruntea în pămînt, îndurînd cu resemnare toate loviturile, rugîndu-se și mulțumind lui Dumnezeu că i-a trimis o încercare ca asta, că s-a găsit un om care să-l sărăcească. Murășan știa că bătrînul n-a rămas sărac din pricina cotelor și a impozitului, ci fiindcă a vîndut tot, pînă și oalele din casă, și pentru această viclenie îl admira și-l invidia.

În vremea aia, într-o seară, Obrejă a adus vorba despre Vichentie și despre firea lui necruțătoare care se înrudește — de bună samă — cu a demonului, cel prăvălit de Dumnezeu din cer pentru semeția lui.

— Nu poate fi domolit, doamne! Nimic nu-l poate domoli... oftase bătrînul, plecîndu-și cu obidă capul alb în palme.

— 'Nimic pe lumea asta! se bucurase Murășan cu răutate. Ii ca un stei de piatră..

— Da, fiule, n-are nici milă, nici îndurare în inima lui.

— Da' trebuie să recunoști că-i om drept — spusese Murășan cu batjocură în glas. — Toate le face după lege...

— Gîndești? — întrebuse Obrejă neîncrezător. Poate după legea lui. După legea sufletului său negru de satană. Și bătrînul mucenic îl îndurase să încerce dreptatea lui Vichentie. Murășan Iosif era atunci delegat la (batoză și a furat niște grîu, atît de neîndemînic, încît încă a doua zi Vichentie l-a prins și nu l-a denunțat, ci l-a iertat, aminti'ndu-i adesea, pe urmă, că dacă el ar voi l-ar putea nimici cu o singură vorbă; dar Murășan nu voia să fie nimicit și au trăit de-atunci în bună înțelegere.

Cînd s-a făcut colectiva, Obrejă s-a rugat lui Dumnezeu să-i apere pe Bobleteci și pe Patru Ioachim care-i erau rude și intrau în gospodărie și cu cîte un petec de pămînt dăruit în urmă cu cîteva ani de bătrînul lor unchi și nănaș. Murășan a șoptit la urechea lui Vichentie cîteva vorbe care acestuia i-au plăcut, și a luat pe Bobleteci în brigada sa și a tras tot acolo și vitele lor puternice; în 1952 l-a luat și pe **Patru** Ioachim.

Obrejă nu uita niciodată să-i mulțumească cu smerenie pentru bună-tatea lui, făgăduindu-i un loc în raiul lui Christos; lui Murășan Iosif îi pîsa foarte puțin de acel loc pentru care Obrejă se ruga și zi și noapte, și de toate celelalte cuvîntări ale moșneagului, fiind convins că sub pojghița lor strălucitoare se ascund treburi mai tulburi; și nici aceste treburi tulburi nu l-ar fi neliniștit dacă n-ar fi simțit, mai mult instinctiv, ca un lup viclean dar bătrîn și slab intrat într-o haită de lupi tineri de care se teme și de care nu se poate despărți, că-l pîndește o primejdie, că fiecare

pas trebuie să-l facă cu multă băgare de seamă și cu multă fereală și că — mai ales — gândurile sale trebuie să și le ascundă cât se poate de adânc, pentru că el însuși nu știe niciodată cu adevărat ce gîndește căpățîna rotundă a lui Obrejă; îl chinuia că nu știe nici măcar cît cunoaște acesta din acele lucruri de care pomenise o singură dată și foarte de departe. Se trezea cîteodată întrebîndu-se pe neașteptate: — Cită vreme o să mai tacă? Și oare cît o să spună? Iar de întreat, așa, pe față, nici vorbă nu putea fi. Bătrînul ar crede că i-i frică. Cine știe? poate că Obrejă știe că lui i-i frică, dar toate trebuie să meargă așa de parcă ar fi numai o prietenie la mijloc și milă omenească.

Cînd în organizația de bază l-au ales secretar în locul său pe Pop Toader, Murășan s-a gîndit cu mulțumire că de-acum poate să se liniștească, încuindu-se în soarta sa și să aștepte răbdător trecerea acestor timpuri grele, neprielnice pentru firea lui; Obrejă însă gîndise altfel. Și iată-l bătînd drumurile, ascunzîndu-se de la o casă la alta, a unor oameni pe care de multă vreme îi ura și bucuros i-ar fi sugrumat cu mîinile lui și învățîndu-i lucruri pe care nici el nu le înțelegea cumsecade și de care se temea. Ii venise de multe ori în ziua asta să-l omoare pe Obrejă și să scape, dar asta ar fi putut dezlănțui primejdia care pîndea amenințătoare ca o fiară flămîndă, toropindu-i și gîndurile și mișcările, pînă și bătăile inimii. O spaimă sălbatică îl ținea ca-ntr-un clește — iar el trebuia s-ascundă cu cea mai mare grijă această spaimă: încă de sîmbătă noapte nu închisese ochii și era istovit, dar n-ar fi putut să doarmă de frica ce-l încolțea din toate părțile. Spaima îl împinsese acum vreo două ceasuri s-alerge după Vichentie, lăsîndu-i pe Bobleteci cu gurile căscate; îi spusese lui Vichentie: „Mă, de ce să ne zdrobim noi ca proștii? Toader ăsta n-o să ne deie pace niciodată. Mai bine să ieșim toți din gospodărie și facem alta, cu oameni mai gospodari. Tu să fii președinte și să faci ce-ți place". Ideea asta nu era chiar a lui, ci pornise mai demult, de la Obrejă, și mai fusese vînturată printre mijlocași mai ales, dar nu se putuse face nimic. Vichentie a rîs prin întuneric, măgulit.

— Tu nu zici un lucru prost, mă Murășene. Dar trebuie bine gîndit. Tu știi că nu-i partinic.

— Pe dracu, partinic și nepartinic — aproape că strigase Murășan furios — da' ce fac ei îi partinic, că-ți slăbesc brigada și vreau să te puie la pămînt?

— Ce fac ei îi just, așa să știi. Noi nu pierdem mare lucru dacă-i scot pe chiaburi. Dar nu strică să ne mai gîndim. — Și-l lăsase și în drum cu acest răspuns în doi peri.

Spaima lui Murășan crescuse; acum avea să se teamă și de Vichentie care se dovedea — chiar și în aceste ceasuri — mai puțin prost decît îl crezuse el. Oare nu știe și ăsta mai multe decît spune?

Acum s-apropia, istovit și plin de îndîrjire, de casa lui Obrejă, trecînd prin grădinile înzăpezite ale oamenilor. Gerul îi pătrunsese pînă la oase, înțepenindu-i mișcările. Din cînd în cînd, cîte un pom lovit în trecere își scutura în creștetul lui toată povara de nea ce-i pătrundea topindu-se pe sub guler, prelingîndu-se rece pe spinare la vale, dar Murășan nu mai simțea nimic. Dacă acum l-ar omorî pe bătrîn, strîngîndu-l de gît, n-ar ști nimeni și el s-ar trage frumuseț de-o parte, privind cu plăcere încăierarea. I-ar lua și banii din lădoi, unde-i ține poate, să creadă oamenii c-au fost

niște tîlhari porniți după jaf. Iar mîine s-ar mira și el de omorul ăsta,, care pe el l-ar face iarăși om.

Pe Obrejă îl găsi treaz, pîcîind potolit din pipă. Căldura înăbușitoare din odaie îl duru în toate mădularele lui înțepenite de ger și-i scoase lacrimi în ochi. Prin fumul des de tutun, îl zări pe bătrîn șezînd la masă, gînditor, cu chica lui albă frumos pieptănată, scurgîndu-i-se pe umăr. Obrazul lui blind era ușor brăzdat de nesomn. Ochii mici, și-i ținea aproape închiși. Murășan își da seama că Obrejă îl văzuse și-i fu ciudă că nici nu tresare măcar.

— Bună seara, bade Teofile.

— Sara s-a trecut de mult, fiule. Îi la două după miezul nopții și tu umbli pe ulițe, lași somnul să te aștepte. Mîine ai să fii zdrobit ca un sac de fasole. Și poate că mîine ai de lucru!...

Îl dojenea? Era supărat? Ori numai sfătos ca orice moșneag, care n-are alta de făcut pe pămînt, fără numai să filozofeze judecînd oamenii mai tineri decît ei? Glasul lui era potolit și chipul îi strălucea de bunătate și blîndețe.

— Șezi, fiule. Șezi și te hodinește.

Murășan își așeză trupul moale, rebegit, pe unul din acele jilțuri tari, chinuitoare, din scîndură groasă de stejar, pe care le avea bătrînul în jurul mesei și pe care numai să te odihnești nu izbutești. Murășan se așeză numai pe margine nehotărît, gata să se scoale în fiecare clipă. Și tăcea.

— Spune-mi, fiule, ai venit să ne rugăm împreună? Îi chiar ceasul meu de rugăciune.

— D-apoi în orice ceas aș veni la dumneata, te găsesc rugîndu-te.

— D-apoi, domnul nu ne spune înainte ceasul în care ne va chema înaintea sfîntului său scaun și cată să stăm veșnic pregătiți.

— Imhî! — făcu Murășan, trezindu-se în el iarăși acea batjocură chinuită a neputinței, pe care Obrejă niciodată n-o luase în seamă. — Ori ție nu-ți place, fiule?

— Ba-mi place, cum să nu? Îmi place de mi se străpezesc toți dinții.

— Fiule, nu lua numele domnului în deșert!...

— Mai lasă dracului numele domnului... spune-mi ce să fac acum, și-apoi du-te-n mama nevoii!...

— Urit vorbești cu un bătrîn care zi și noapte se roagă pentru iertarea păcatelor tale, care-s multe și grele, fiule!...

— Unu' mai lipsește, tete Teofile. Numa' unu' și mereu amîndoi de mîină oblu în iad. Și se uita stăruitor la gîtlejul alb, moale, tare încrețit albătrînului.

Obrejă se temu tare de această privire, clar continuă să grăiască, cu multă, blîndețe, ungîndu-și cu grijă toate cuvintele cu unt și miere, ca să lungească ușor, fără scîrțîituri și să picure dulce în urechea acestui păcătos.

— Fiule, îi vremea să te gîndești cu tot dinadinsul la mîntuirea sufletului tău. O mare primejdie te paște, dragul meu. Mi s-a arătat Maica Domnului în vis și mi-a spus: Călăuzește tu, sluga noastră prea cucernică, Teofile, pașii acestui om care se apropie de prăpastie.

Murășan înțelese că Obrejă îl amenință și se muie cu totul, prăbușindu-se pe scaunul pe care șezuse pînă acum încordat, gata să sară. Iar bătrînul își aprinse din nou, cu migală, pipa care între timp se stinsese.

— Spune-mi ce să fac? Nu mă mai înnebuni cu măgăriile dumitale dumnezești.

— Oh, fiule, multă îndărătnicie zace în sufletul tău și rău te otrăvești. Roagă-te și te limpezește.

Murășan tăcea.

— Spune-mi, fiule, de ce ești așa de tulburat?

— Pentru că toate neamurile dumitale îs fricoase ca niște oi.

— Cunosc o întâmplare scrisă-n cărțile sfinte ale mucenicilor, în care se arată cum niște oi, cu ajutorul lui Dumnezeu, au stropșit cu copitele un pardos turbat.

— Or fi fost oi sfinte...

— Au fost oi cu frica lui Dumnezeu...

— Apoi atunci roagă-l pe Dumnezeu dumitale ca să le trimită o țîră de curajie și o picătură de minte la neamurile dumitale că le rupe pardosul de numa' flendurile rămîn din ele...

— Am să mă rog, fiule. Și am să mă rog și pentru tine, să-ți deie putere să faci o faptă bună, ajutîndu-le să treacă din acest ceas de primejdie.

— Poți să te tot rogi lui Dumnezeu. De organizația de bază să te rogi, că la ea-i puterea acuma... Hăhăhă... Comuniștii nu se tem de Dumnezeu.. Ba aș zice că Dumnezeu se teme de ei, că face tot pe voia lor, hă-hă-hă...

Obrejă îl țintuia muștrător, fără să mai zică nimic, dar Murășan nu-și putea opri rîsul. Se opri brusc, atunci cînd moșneagul începu să vorbească. Acum, glasul lui suna sec, aspru ca un tăiș de coasă, fără să se cunoască însă în el furia necruțătoare care-l apucase:

— Iosife dragă, am eu aici un chip pe care l-am cumpărat de la un om sărac mai de mult, cînd erai tu șef printre comuniști. Atunci am dat bani mulți pe el. Și nu mi-a părut rău. Omul era tare lipsit. Acum n-aș mai da atîta.

Bătrînul se sculă de pe scaunul său și se îndreptă spre canapea, în fața căreia îngenunche, sunîndu-și cheile, fără să înceteze cuvîntarea sa.

— Chipul l-am ținut în mare cinste. Am și umblat mult pînă l-am aflat pe omul care-l avea.

În vreme ce Teofil sta îngenunchiat cu spatele la el, pe Murășan îl apucă o dorință cumplită să scoată cuțitul și să i-l înfigă în ceafă, deasupra gulerului, în acea scobitură moale unde începe grumazul: cunoștea bine locul ăsta. Îl și vedea pe bătrîn prăvălindu-se mare pe podea, cu un firicel de sînge prelingîndu-i-se de la colțul gurii. Dar clipa trecu, Murășan rămase pe scaun, iar Obrejă se ridicase, aducînd spre masă ceva învelit într-un petec de barșon, continuînd să vorbească.

— Nici n-am arătat-o la nimeni, fără numai lui Cornel. Și el a zis că fata-i tare frumoasă.

Și descoperi fotografia care-l înfățișa pe Murășan Iosif în toată fala lui, cu cizme lucitoare și nădragi negri, într-o cămașă largă, cu diagonală și centură, ținînd într-o mînă un pistol, iar în cealaltă, de păr, o fată aproape despuiată care zăcea pe jumătate la pămînt; fata era ucisă de curînd, se mai vedeau urmele de sînge la gaura din tîmplă și pe pieptul sfîșiat. Murășan, în poză, rîdea vesel privind într-o parte, de i se vedea nasul mare și părul zburlit, acoperindu-i fruntea îngustă.

Acum, privindu-se, Murășan nu simți nimic, numai nu-și putea aduce aminte undeseîntîmplase. Se vedea apietrele mari, pătrate, ale caldarâmului, dar nu-și putea aduce aminte unde a fost asta. Se vedea și un copac, mai în spate, și alte cizme. Fusese ozinoroasă, ori se întîmplase tare în zori, căci chipul era cenușiu, înnegurat. Nu-și amintește nici dacă pe fată o împușcase el #ri altul; lui îi plăcuse mult, că era subțirică, gingașă, și voise să și-o țină pentru plăcerea lui, dar camarazii se împotrăviseră. Și nu-și aducea aminte nici cînd și unde pierduse, ori uitase fotografia.

Între timp, Obrejă pusese fotografia la loc în petecul de pluș și se înapoiase la canapea, îngenunchind iarăși în fața lui și sunîndu-și cheile.

— Fiule, m-am rugat mult și domnul m-a luminat... — Obrejă vorbea

iarăși blind, unsuros, cu obrajii însuflețiți de cucernicie. —Trebuie să ne rugăm mult, pentru îmblinzirea fiarei. Toți trebuie să ne rugăm. Poate domnul va cere jertfe, că puterea lui e fără margini. Atunci, fiule, vom jertfi domnului pe cel mai scump dintre fiii săi, și domnul se va îndura de noi.

Murășan încă nu înțelegea ce vrea să spună bătrînul, dar își dădea seama, instinctiv, că cineva — unul sau mai mulți — trebuie să moară ; că în nici un caz nu el era acela; se uita cu o ciudată curiozitate la chipul mare, plin, pătruns de seninătate al bătrînului și fără să vrea începu să rînjească, după năravul său, arătîndu-și colții îngălbeniți și gingiile vinete.

Bătrînul crezu că Murășan pricepe și-și făcu cîteva cruci mari, mullămind celui de sus.

CAP. VI

1.

O mișcare ciudată începu luni dimineața, încă din primele ceasuri ale zilei. Poate că ea începuse mai devreme, dar Filon Gherman abia acum o observă, cînd ieși în uliță, îmbumbîndu-și sumanul lung pînă la genunchi. Văzu oameni mulți pe drum, grăbindu-se încoace și încolo fără să bage în seamă gerul. Mai văzu că oamenii se schimbaseră unii față de alții, nu se mai priveau cu liniștea și încrederea ce se statornicesc între cei care trăiesc de multă vreme în același loc, muncind împreună, petrecînd laolaltă, cîntînd aceleași cîntece și jucînd aceleași jocuri, uniți prin același fel de a cunoaște lumea și de a gîndi despre ea, folosind aceleași vorbe și grăindu-le la fel de tărăgănat și moale. Oamenii se împărțiseră. Își dădeau binețe privindu-se cam pieziș pe sub sprîncene și nu începeau vorba îndată, ci mai zăboveau pîndindu-se. Nici uitătura lor nu mai era aceeași, semeată și prietenoasă, care-i făcea pe ponoreni să samene laolaltă; ci în ochii unora licărea batjocură și răutate, alții căutau în jur întunecați de bănuială, mulți erau veseli și nu spuneau de ce, și mulți arătau îngrijorare.

Filon Gherman băgă de seamă că destui dintre ei, cînd ajungeau în dreptul lui, amuțeau, dîndu-i binețe numai cu jumătate de gură. Erau și unii care îi rîdeau de departe, agrăindu-l:

— Bună dimineața, bade Filoane, ce mai faci?

— Bine.

— Atunci îi bine! și-și dădeau coate, pufnind în rîs.

Ba unul, oacheș, cam obraznic, al cărui nume Filon nu și-l aducea aminte, dar știa că-i nepot de-al lui Colceriu Augustin, îi răspunse jucîndu-și ochii gălbui, țigănoși:

— Numai s-o faceți bine, altcum să n-o faceți! —și rîse de parcă l-ar fi gîdilat cineva la subțiori.

Mergînd mai departe, mirat, dar necutezînd să întrebe, căci își dădea seama — tulbure — că acum nu-i bine s-arate că nu știe ce se **întîmpla**, văzu două vecine spunîndu-și ceva la ureche peste gard, chicotind cu mîinile la gură, cu ochii cît cepeie de plăcerea pe care le-o făcea de bună seamă acea știre pe care și-o împărtășeau. Cînd ajunse în dreptul lor, femeile, care erau încă tinere și fără urma grijilor pe obraji, tăcură, privindu-l cu o cuvioșie rău prefăcută și-i strigară „bună-dimineața”, înecîndu-se de rîsul pe care-l încuiiau în piept.

„Ce mama nevoii rîd și astea ca proastele?” — se întrebă el grăbindu-se cît îl lăsau picioarele cu încheieturile înțepenite, căci începea să s-aleagă o bănuială în mintea lui.

Mai încolo, îl întâlnește pe Cozmuță Galaftion, un bătrîn gîrbov trecut de șaizeci de ani, care se înrudea cu el, cam de departe, prin Veronicea, nevastă-sa și de-aia îi zicea „vere”, dar lui Filon Gherman nu-i plăcea de el pentru că era guraliv și cam copilărit, și niciodată nu puteai pune temei pe ceea ce spunea. Galaftion ieșise în poartă și părea cam nehotărît, s-o ia în sus ori în jos pe uliță. Pîcîia din pipă și se uita fără grabă în jur, ștergîndu-și cînd și cînd ochii veșnic plini de lacrimi. Zărindu-l pe Filon Gherman, îl strigă să se oprească, făcîndu-i semn cu pipa.

— Bună dimineața, vere Filoane. Mai stai un pic. Vreau să te întreb ceva.

S-apropie de el, tremurînd ca bătut de vînt, tîrîndu-și picioarele pe care nu le putea ridica.

— Intreabă-mă, Galaftioane, da' măi repede, că mă grăbesc.

— Da' de ce te grăbești, că doar îi devreme?

— Am treabă.

— Da' ce treabă ai?

— Am și eu o treabă ca tot omul.

— Hi, hi, hi, începu Galaftion să rîdă subțirel și tremurat, știu eu ce treabă ai tu. Apoi se făcu serios și zise coborîndu-și glasul: — Luptă de clasă, ha? Așa s-aude, că începe iar o luptă de clasă. Zice c-amu, în gospodărie; că adică dacă s-oprește atunci se strică iară treaba și trebe luptă ca s-o dregă. Hi, hi, hi. Așa-i?

— Nu știu ce vorbești tu. Bună ziua, am treabă.—Și-și continuă drumul supărat.

— Filoane, vere Filoane, stăi să te întreb...

Dar Filon Gherman nu-l mai auzea. Se grăbea s-ajungă la Ilisie Moga, brigadier la brigada a doua de cîmp ; cu el trebuia să vorbească și cu oamenii din brigada lui, și începea să-l sîcîie o teamă prostească că a întîrziat, că cineva i-a luat-o înainte și că acest cineva nu-i era prieten.

Aproape de casa curată, arătoasă a lui Ilisie Moga, îl întîmpină Colceriu Dumitru. Acest om, care s-apropia de al patruzecilea an, nu făcuse în viața lui politică, și-l cunoșteau toți ca pe un om de treabă, dar tare fricos, și de aceea nu prea îl iubeau. Fusese exclus din partid, la verificările din 1949, fiindcă ascunsese că în anul 1939, cînd slujise ca fecior la un avocat din București, cotizase la legionari. Filon Gherman nici acum nu știa de unde se aflase. Atunci, la verificări, Dumitru Colceriu a plîns: „Mi-a fost frică de domnu' avocat că mă dă afară"... iar după aceea făcuse totul ca să-și recîștige încrederea ; intrase printre primii în colectivă, nu lipsea niciodată de la lucru, muncea cu tragere de inimă, totuși nimeni nu putea să uite că s-a înscris în partid fără să mărturisească că fusese legionar, și oamenii îl priveau cam fără încredere.

— La ședință meri, bade Filoane?

— La ce ședință?— și fără să vrea, Filon Gherman se uită la el, bănuitor.

Dar Dumitru Colceriu continuă, strîmbîndu-și tainic chipul uscat și zbîrcit înainte de vreme.

— A trecut și Toader, acum vre-un fărtai de ceas.

— Toader?

— Da. Era și Hurduc cu el. Mergeau la ședință.

— Ce ședință omule?

— Știi dumneata, numa' te faci că nu știi, — și șopti vesel: — Am auzit și eu ceva. Ședință pentru scoaterea chiaburilor. Mie, drept să-ți spui îmi pare tare bine. Eu, să știi, îs cu dumneavoastră, adică cu partidul. Să nu te

gîndești că de-aia că-s exclus, m-am schimbat. Am greșit și-mi meritpedeapsa. Da' sufletul meu nu s-a schimbat. Eu votez cu partidul.

— Bine, bine. Să votezi cum ți-a spune inima, atunci cînd a fi să votezi. — Bună ziua.

„Adică se știe", se gîndi Filon Gherman urmîndu-și drumul. „Dacă a aflat și Colceriu Dumitru, înșamnă că știe aproape tot satul"... Și el însuși nu știa dacă îi pare bine, ori treaba nu-i place.

Bătu la ușa lui Ilisie Moga pe care-l găsi gata îmbrăcat, și după toate semnele certat cu nevasta, căci amîndoi bombăneau, trînteau scaunele și grăiau ca din gura altuia. Filon Gherman se mira: Ilisie era om tînăr, însurat de curînd cu Măria, una din fetele lui Moldovan Inochentie, erau amîndoi oameni chipeși și se luaseră din dragoste mare — un sat cînd s-aprinde tot, nu arde cum au ars ei, — trăiau bine laolaltă și se înțelegeau, fiind amîndoi harnici și gospodari. „Treaba lor ! se gîndi Filon Gherman. Se mai întîmplă!..."

— Am o vorbă cu tine, Ilisie — îi spuse omului.

— Bine, bade Filoane. Ian să ședem aici, la masă.

— Uite ce-i, fiule. Viu de la organizația noastră de bază. Avem noi doi o treabă de făcut.

— Om face-o, bade Filoane. Dumneata știi că eu îs gata oricînd mă chiamă partidul'.

— Știu, Ilisie. Ne-am și gîndit noi că tu ar trebui să faci cerere ca să te primim candidat de partid.

— Gîndești c-oi fi primit?

— Gîndesc că-i fi.

— Mie, drept să-ți spui, nu mi-ar părea rău.

— Așa. Eu zic, cerere să faci, cît de curînd. Da' amu pentru alta am venit.

Fața frumoasă, rumenă a lui Ilisie se întinse cam dezamăgită, dăr omul nu spuse nimic, așteptînd.

— Tu știi, fiule, că la noi în colectivă s-or strecurat niște chiabu-rași...

— Știu — și omul se întunecă la chip.

— Amu trebuie să-i scoatem.

— I-om scoate.

— Ori știi și de cine-i vorba?

— Știu.

— Și părerea ta cum. îi?

— Părerea mea-i că bine-om face. Să-i țîpăm de nici urma să nu se cunoască după ei.

Maria, care sta lîngă cuptor, la vase, izbucni deodată în plîns și fugi repede în tindă. Ilisie privi în urma ei încruntat și oftă:

— Proasta! Plînge c-or scoate-o și pe mătușă-sa, pe Floarea.

— Fiule, n-o face proastă. Ți-i nevastă. Trăiești cu ea în casă. Mai bine caută de-o lămurește.

— D-apoi că de-un ceas o bat la cap, da' ea că ce-avem cu biata femeie? Că doar mai amărîtă viață ca a ei. unde s-a pomenit? D-apoi eu n-am atîta răbdare "ca să scot o femeie dintr-ale ei.

— Doar n-ai bătut-o, mă!

— Nu. N-am eu suflet s-o bat, că doar îi numa' un pai de om; da' am cam suduit-o. Am suduit-o chiar rău. Tam spus: „da' mai du-te și tu dracului, proastă ce ești".-Și de-atunci nu mai tace din plîns.

Filon Gherman rîse înveselit:

— Îi drept, guruță, că rău ai suduit-o. Amu cată s-o îmbuni. Și lămu-rește-o cu răbdare. Și ea are drept de vot la adunare.

— Apoi de votat, a vota ca mine, de-ar fi să-și rupă inima în două.

•— Ești sigur?

— Sigur.

— Te place tare?

Ilisie surise încîntat:

— Mă place!

— Pentru aia tot mai bine-i s-o lămurești, să înțeleagă lucrurile așa cum le înțelegi și tu. Că înțelegerea în casă îi mai scumpă și ca dragostea.

— Așa pe cum zici, bade Filoane.

— Să te mai întreb ceva, Ilisie. Tu de la cine știi lucrul ăsta? că zici că de-un ceas o bați la cap pe muierea ta...

— Da, cam de v-un ceas... A venit aici unchiul Ilisie Moldovan, ăla cu foalele mari, Grăsolea. Știi cum îi el. Vorbește iute, ca melița, de nici nu înțelegi fără numai tot a treia vorbă. Amu era necăjit tare, că grăia și mai repede și ofta și gîfîia și gemea și tot așa-și ștergea fruntea și ceafa, că era tot o apă. Zicea: „Nepoate, îi rău. Foc. îi scoate. Pe toți îi scoate”. — La început m-am gîndit speriat și eu, da' pe urmă cînd am înțeles, am început să rîd. El zicea: „Amu-i scoate pe Bobleteci, pe Patru și pe Floarea, nora lui Obrejă. La primăvară i-or scoate pe Gherasim, că el a intrat cu doi boi și cu cal și cu cincisprezece iugăre și pe Man Victor, ăla spîn, și pe Moldovan Aurel, ăl de-o băgat treizeci de oi în colectiv. Pînă la toamnă nu rămîne nici un mijlocaș. Numa' ăi săraci”. — „D-apoi n-or strica colectiva cînd amu a început să mai meargă”, zic eu. — „Ba, nepoate, ăștia o fac numai pentru săraci”. M-am gîndit atunci că oare el de ce se zdrobește, că doar el nici n-a fost așa de bogat, și mi-a venit așa un gînd. L-am întrebat: — „Ori te temi că-l scoate pe Cornel?”. — „Mă tem, nepoate. Mă tem. Cornel mi-i ca și ginere. Apoi de-l scot pe ginere, crezi tu că-l cruță pe socru? Pînă la a șaptea spiță, îi scot pe toți”. — „Prostii, am zis. îi scoatem pe chiaburi și-a fi mai bine.” Da' el că nu și nu. Că bine-ar fi să fie numai cît zic eu, da' că el se teme. Pe urmă s-a dus, repede, rostogolindu-se ca bulgărul.

— Da' cine l-o fi suit așa?

— Nu știu. N-am avut vreme să-l întreb și nici nu m-am gîndit.

— Apoi, hai să mergem să vorbim cu oamenii din brigada ta.

— Hai.

— Moldovan Ilisie îi la tine în brigadă?

— La mine.

— Hai la el întîi.

— Bine.

•

Moldovan Ilisie locuia pe ulița mare care trecea chiar prin mijlocul satului, tăindu-l în două, de la un cap la celălalt. Casa era destul de veche, dar încă în putere; fusese trainic construită la vremea ei, din birne groase de brad, și lipită cu vălătuci de lut. La început fusese acoperită cu stuf, în vară însă, cînd trăsese gard nou de jur împrejur, gospodarul o acoperise cu țigle, dînd casei o înfățișare nouă de belșug și mulțămire. Numai pereții erau cam ponoșiți, cu albul pătat în multe locuri și cu pînze de păianjeni curgînd în jos pe sub streășină. În curtea largă, curățită de zăpadă, scurmau multe galițe și zburda vesel un vițeluș de vreo șase luni,

roșu și cu stea albă în frunte. Zărindu-i, vițelul s-apropie de ei, adulmecînd, își tremura nările roze, privindu-i duios cu ochii lui mari, cafenii, umezi; mugind prelung și dintr-odată sări într-o parte și întorcîndu-se cu coada țeapănă ca un țaruș, porni în salturi mari spre fundul curții.

Moga Ilisie începu să rîdă:

— Bine ne mai primește.

În ușa tinzii răsări Susana, nevasta lui Moldovan Ilisie, o femeie grasă ca și bărbatul ei, cu năframa neglijent legată, lăsîndu-i la vedere părul ce începuse a încărungi și care la ceasul ăsta încă nu fusese pieptănat, își pusese un șorț— alb oarecînd—acum mai de grabă sur, pe care se lăteau cîteva pete de unsoare și de cine mai știe ce. Cînd îi văzu pe cei doi bărbați, scăpă din mîină mătura și se topi, de parcă nici n-ar fi fost; nu-mai glasul i se auzea, subțire, de undeva de prin casă:

— Vai de mine și de mine... Măriuța, îmbracă-te iute. Ilisie, te caută cineva...

Filon Gherman trecu prin tindă, unde lucrurile nu prea se aflau la locul lor; vasele, destul de multe și bune, stăteau îngrămădite pe vatră, lădoiul de făină sta căscat, răbduriu într-un colț, în timp ce o găină tot ciugulea ceva din gura lui; pe pereți și pe suștarul de muls laptele stăruiau toate petele de muște din vara ce-a trecut și poate că și din cealaltă. Iar în mijlocul tinzii, într-un ciubăr se zăreau zoaie sure și clăbuci de săpun— poate acolo se spălase Măriuța cu cîteva clipe mai înainte. Ocolind ciubărul și suștarul, Filon Gherman ajunse la ușă și ciocăni cuviincios.

— Intră! — se auzi glasul mare, cuprinzător al lui Moldovan Ilisie.

Filon Gherman și Moga Ilisie intrară, dînd bună dimineața gospodarilor care-i așteptau în picioare în mijlocul odăii. Moldovan Ilisie se descinsese de șerpar și-acum pîntecul i se arăta în toată fala lui, rotund, pornit înainte, ca latura unui butoi de trei zeci de vedre. Susana lepădase șorțul și îmbrăcase— nu se poate ști cînd —rochia ei de sărbătoare, dintr-o stofă subțire, neagră, de oraș, cu poalele largi și numai crețe și cu pieptul mult încăpător; părul, n-avusese vreme să și-l pieptene; își legase năframa pe sub bărbie, cîștigînd o înfățișare dintre cele mai cuviincioase. Măriuța, fata răsfățată a casei nu se vedea, ci numai mărgelele ei, multe și de multe culori, și-o salbă de zloți de aur de-ai lui Frantz Josef se iăfăiau pe masa din mijlocul camerei.

— Șădeți la noi, spuse Susana, vorbind subțire și repede, cu glasul femeilor care au obiceiul să cînte mult. Șădeți să ne șadă pețitorii.

— Apoi, șădem, cum să nu șădem, c-am venit numai cu gînduri bune — răspunse Filon Gherman, netezindu-și mustățile ca să-și acopere surîsul ce-i ieșise pe buze la gîndul că Măriuța, cît îi de frumoasă, greu și-a găsi pețitori, pentru că de fel nu-i mai curată decît măicuța ei.

— D-apoi în casa mea — răspunse Moldovan Ilisie cu glasul lui mare— nici nu pot veni oameni cu gînduri rele, că-i casă de omenie.

— Așa-i — întări Filon Gherman. Așa-i. Recunoaștem și ne bucurăm. Și chiar de aceea am venit întîi la tine.

Moldovan Ilisie fu încîntat; bănuia el de ce îl caută acasă așa de dimineață, tocmai Filon Gherman; bănuiala lui o întărea și prezența lui Ilisie Moga, brigadierul, cu care vorbise acum un ceas; și fără să știe de ce, înfățișarea înțeleaptă și glasul sfătos al bătrînului Gherman, îi da liniște și încredere; de-aceea se lăși la loc pe scaunul pe care șezusemîncînd, atunci cînd sosiseră oaspeții și zise:

— Șădeți și ospătați-vă din puținul meu — și-i îmbie cu o mișcare largă a mîinii, arătînd masa pe care zăcea, abia începută, o pită mare, albă, ardelenească, un blid cu brînză gălbuie scoasă din bute, care răspîndea

un miros puternic, pișcăcios, o bucată mare de slănină afumată, vreo cinci cepe cît pumnul, și un ulcioraș în care de bună seamă se afla vi-nars.

— Puțin de ăsta să tot deie dumnezeu! răspunse Filon Gherman așezându-se la masă, înțelegînd că n-ar fi nimerit să-l refuze pe Moldovan Ilisie, om mîndru și pătruns de cinstea ce i se cuvine lui și casei sale.

Moldovan Ilisie se bucură de prețuirea pe care o înțelesese în vorbele lui Filon Gherman și-i spuse Susanei s-aducă niște blide și furculițe. Femeia se întoarse îndată cu cele de cuviință, așezîndu-le pe masă; aduse blide adînci, țărănești, cu multe flori, — cam puțin spălate, pentru că culoarea lor era tulbure și cam greu de priceput, iar furculițele cu plasele de lemn, erau mai curînd negre. Filon Gherman n-avea nici o poftă sămănince, dar trebuia să guste din vinars, închinînd cu paharul (și acela destul de încețoșat) și mușcînd din pită și din slănină; cîteva firimituri mestecă și Moga, uitîndu-se în altă parte și înghițind des.

— Uite de ce am venit frate Ilisie, începu Filon Gherman grav — iar Moldovan tresări oprindu-se din mîncat. — Organizația de bază s-a gîndit să puie în fața colectivei excluderea Bobletecilor, a lui Patru, a Floarei și a lui Cornel Obrejă.

— Da, am auzit.

— Poate ai auzit și pentru ce...

— D-apoi pentru că ar fi chiaburi...

— Și de asta, dar mai cu seamă pentru că or făcut potlogării, păgubind colectiva, adică pe noi.

— Apoi nu știi... Da' ce potlogării or făcut?

— Apoi n-ai auzit de oile moarte de gălbează, de porcii cu mațele opărite, de vrajba dintre brigada întîia și celelalte?

— Ba, am auzit; da' se știe că ei l-or făcut?

— Adică li-i fi făcut tu.

— Ferit-a dumnezeu. Eu îs om cumsecade.

— Apoi de-aia zic. Cine-a dus oile în rîtul pline de bălți? Dacă le-aveai tu în grijă, le duceai?

— Ba eu nu, că știi că apa stătută îi cu primejdie pentru oi.

— Și-ai avea tu suflet să dai la porcii flămînzi lături clocotite?

Moldovan Ilisie era copleșit:

— Cum să am? Doar nu știi eu cum trebuie hrănit porcul?

— Și te-ai fi putut gîndi tu să furi zile-muncă și să le scrii pentru brigada ta?

Omul se îngrozi:

— Eu să fur?

Un timp se făcu tăcere. Se oprise și Susana din trebăluit pe la vasele de pe soba de tuci. Stăpînul casei sufla greu, trezindu-se la mare încurcătură; acum nu mai știa de ce cu unpic de vreme mai înainte ar fi fost gata chiar să-i apere pe aceștia, în orice caz ar fi fost mult la îndoială pînă cînd să zică și el: „așa le trebuie!”

întrebă, cam nehotărît:

— Da' cu Floarea, cu nora lui Obrejă ce năcaz să fie?... Șicu feciorul ei... Cornel?..

— D-apoi văzut-o-ai prea des la lucru? Că-i într-o brigadă cu tine.

— Prea des, îi drept, n-am văzut-o...

— Douăzeci și una de zile-muncă, într-un an întreg, spuse Moga după ce căută prin carnetul său.

— Puțin... murmură Moldovan, moale, căzut pe gînduri.—Tare puțin...

— Și-apoi, în casa ei se pun la cale toate...

— Așa?

— Iar de Cornel, c-ai întrebat, oare nu știi cât îi de blăstămat c-ar bea vinul dintr-o țară și nu i-ar ajunge... și cu ibovnice... și duce și alți tineri de face neoameni din ei, de ți-i rușine să te și gîndești.

Moldovan Ilisie rîse stînjedit:

— D-apoi îi tînăr și-i buiac. S-a mai așeza el după ce s-a însura. Păcat să-i stricăm viața din pricina părinților pe care i-a avut... Poate că nici nu-și dă seama ce face...

— Nici cîinele ăl turbat nu-și dă sama ce face da'mușcă și de-aia trebuie pălit în cap.

Gazda se întrista, chipul lui buged se lăbărța în nenumărate pungi atîrnînd sub fălci, sub bărbia rasă, sub ochi... Și-n acele pungi părea că s-ar fi strîns toată nefericirea unei jumătăți din omenire.

— De ce-l faci cine turbat, bade Filoane, că doar știi că umblă la Măriuța mea și că are de gînd s-o ieie de nevastă... Mi-aș da eu fătua după un cîne turbat?...

Dar Filon Gherman nu se domoli:

— Eu nu știu ce are de gînd el cu Măriuța ta, da' știu că nouă ni-i dușman și că trebuie să-l scoatem dintre noi...

— Nu, bade Filoane, pe Cornel nu trebuie să-l scoatem, că-itînăr și încă se poate face om din el.

— A fi el om cînd îi mulge tu lapte de la țîțna ușii...

Iarăși se făcu tăcere. Oamenii ședeau posomorîți, în jurul mesei, fără să se privească. În pahare, rachiul rămăsese nebăut și se vedea turbure în lumina zilei, care năvălea prin ferestre, tot mai strălucitoare...

Deodată, Moldovan Ilisie se trezi. I se trezise istețimea și vechea lui poftă de a zice mult din gură:

— Bade Filoane, părerea mea-i așa. Să-i scoatem. Pe toți. Și pe Boble-teci, că-s răi și puturoși. Și-s mîndri. Să nu-i cruțăm. Nici eu n-aș ști despre ei să fi făcut vreodată lucruri bune. Și pe Patru. O, apăi Patru îi rău. Nici ochii nu-i stau bine în cap. Doar și pe socru-său atîta l-a înfundat cu vinars de-o și murit din asta. Numa' lui putea să-i vie în capsă opărească mațele la porci. Să-l dăm afară. Contra la aștia votez și eu și-amu ni...

Se opri deodată, așa cum se pornise și surîse înduioșat, cu lacrimi sticlindu-i pe la coada ochilor, adăugînd cu glas muiat:

— Da'pe Cornel să-l cruțăm că-i tînăr... se mai poate îndrepta... după ce s-a însura.

— Dragă Ilisie, — spuse Filon. Gherman. ridicîndu-se și apucîndu-și căciula, — eu ți-am spus ce-am avut să-ți. spui... Tu mai gîndește-te și fă așa cum gîndești că-i mai bine... Doar ai cap și ești om umblat...

Ieșiră după ce dădură binețe. Trecînd prin tindă, auziră în odaia din spre grădină, un plîns înăbușit de fată.

Către amiază, Filon Gherman și Moga Ilisie se întorceau din drumul lor. N-ar fi avut cu ce să se laude, și erau nemulțumiți. Mulți dintre oamenii brigăzii nu erau acasă, iar nevestele se făceau a nu ști unde sînt. Filon Gherman a încercat să intre cu ele în vorbă, dar ele tăceau cu încăpăținare și nu voiau să aibă nici o părere. Din cei aflați acasă, cei mai mulți au ascultat cu răbdare vorbele lui Filon Gherman, unii i-au dat dreptate, fără să se mire, alții au suduit conducerea colectivei că i-a răbdat pînă acum „pe nemernicii ăia”—dar pe bătrîn îl nelinișteau aceia care n-au răspuns ni-

mic, ci numai la sfîrșit: „Om. vedea noi la adunare”— iar din glasul și privirile lor nu puteai înțelege nimic.

— Greu eu brigada mea, oftă la urmă Moga Ilisie. Is mulți care-s neamuri cu Floarea și chiar cu Bobletec. Are și Patroneamuri... Nu știi, zău.

— Om mai merge pe la ei...

— Da, da. Trebuie să mai. mergem...

La cooperativă se opriră să-și cumperetutun, căci și-l isprăviseră. Auziră larmă mare de glasuri, zgomot de pahare, rîsete și sudalme, în încăperea deasupra căreia o mîină neînvățată scrisese cu creionul pe un petec de hîrtie de împachetat: SECȚIA BEUTURĂ. Intrară și ei. Lume multă sta la mese, și se sfădea ruptă în grupuri. Cînd îl zăriră pe Filon Gherman, se făcu tăcere. Cineva sughiță surprins, s-auzi un pumn cum se pune pe gura acestuia și niște proteste înăbușite. În încăpere era fum mult și rar om pe care vinul băut să nu-l fi îmbujorat în obraji. Aproape toți se uitau cu mirare la bătrîn și surîdeau înduioșați.

— Bună ziua, oameni buni, zise Filon Gherman, rîzînd. După cum văd eu, săptămîna tot de luna începe. Și mai ziceți că nu-i bine...

— Ba-i bine, bade Filoane, cum să nu fie bine. Șăzi și închină cu noi un pahar.

— Aici să șăzi, bade Filoane ! Aici, lîngă inima mea —răcni un bărbat tînăr, cu privirile cam rătăcite, cam tulburi, ce se ridicase șovăind dintr-un colț și-acum s-apropia sprijinindu-se din cînd în cînd, ca din întîmplare, de cîte-o masă: se vedea bine pe chipul lui smead, acum aprins ca de frîguri, că încă nu-i hotărît să rîdă ori să fie furios.

— Tu ești Viorel! Viorel a lui Moldovan Petrea, de sub coastă, ăl de-i mai zicea și Ciucă, ăl cu mulți copii.

— Treisprezece! — strigă mîndru Viorel, —treisprezece trăitori. Patru morți. — Și fără veste, tînărul începu să plîngă: — I-a omorît viața grea. Foamea. — Apoi tot așa de fără veste se opri din plîns și începu să răcnească din nou, întorcîndu-se spre colțul de unde răsărise, continuînd pe semne-o discuție pe care o întreprusese acolo: — Proștilor! Vedeți?Lumea mă cunoaște. Acum nu mai îs un nima-n drum. Is om. Colectivist! — își umflăpieptul care se vedea cam. îngust prin sumanul larg desbumbat:—Trei sute cincizeci și două de zile-muncă, mă, eu singur cu mîinile astea a mele.— Și muierea mea săraca, încă. două sute. Am muncit, mă, și am. Am ce da la copii! Nu mă tem de iarnă. Slănina-i în pod, făina-i în lădoi. Și mai ziceți că nu-i bine, mă, proștilor, mai ziceți că mai de mult a fost bine, că oamenii nu erau învrăjbiți, că trăiau în pace. Așa pace nu-mi mai trebuie... Mă, eu mai de mult am fost slugă, mă. La Bobletec Ion am fost slugă, Ia feciorii și la fetele lui, mă. Auzi, bade Filoane, zice să nu-i scoatem, c-au fost oameni săraci! Eu. am fost slugă la oameni săraci, auzi? — și începu să rîdă ca un smintit, cu lacrimile șiroindu-i din ochi. Apoi iar începu să strige: — îi scoatem pe toți. Nici sămîntă să nu rămînă!

— Taci, mă Viorel. Nu mai. striga atîta că răgușești.

Oamenii, care tăcuseră tot timpul, ascultîndu-l și nehotărîndu-se să ia o atitudine, acum începură să rîdă, înveseliți.

— Lăsați-l să strige, — se răsti Filon Gherman, supărat. — Tot ce spune el îi sl'înt adevărat.

— Da' de ce-i adevărat? — se ridicase, de la o altă masă, un om negricios, încruntat, care nu părea beat; numai ochii lui verzi luceau ciudat, aprinși de-o mînie care poate îl mistuia de mult. — Bade Filoane, de ce zici că-i adevărat?

— Pentru că cioara-i neagră.

Lumea râdea cu hohote revărsate larg, acoperind tot sub valurile lor înspumate. Gluma îi plăcuse.

— De ce-i Patru chiabur?

— Da' parcă era vorba de Bobletec.

— Bobletec să mă pupe unde nu m-ajunge soarele, de el nu-mi pasă, că-i un om de nimica, da' Patru mi-i neam și nu-i chiabur, dacă zic eu.

— Dacă zici tu, amu se coc cireșele. Fața bătrînului era atît de gravă și glasul lui atît de pătruns de respect, încît ar fi scos din sărite și pe sfîntul celor răbdători.

— Bade Filoane, nu glumi cu mine, că eu nu glumesc. Eu te întreb frumos, răspunde-mi frumos.

— Apoi să-ți răspund, dragu' badii. Patru îi un om cuminte și tare de treabă, numa'n-a avut noroc în lume. S-a însurat cu o fată mai bătrînă ca el și nu prea frumoasă. Ce noroc îi asta? Fată bogată, da' are frați care te sîcîie. Alt noroc! Moare socru-tău, așa cum moare, rămîne moara. Și începe procesul, cheltui o grămadă de bani, și iacă numai vine statul și-o naționalizează. Apoi spune-mi mie, ce noroc îi asta? Intri în colectivă, capeți în grijă o sută de oi țigăi, le bagi prin riturile pline de bălți stătute, și dă gălbeaza în ele și mor șazeci. Asta de n-o fi un noroc pe capul tău! Opărești mațele la scroafe, mor șaptesprezece. Alt noroc la viața ta amărită. Și-amu mai vrea să te scoată din colectivă. Bietul om!

— Bade Filoane, ți-am spus odată că Patru nu-i un potlogar.

•— D-apoi eu ce-am zis?

Și iarăși porni rîsul, mare, tunător, al oamenilor, încercînd totul în calea lui. Rîdeau toți și băteau din palme ca smintiți.

— Taci, mă. Nu te pune cu badea Filon, c-are clonț mai tare ca al tău.

— Om fără noroc îi Patru, ho-ho-ho — bine-ai zis bade Filoane. Sfînt adevărat.

— îl zburăm, mă, că tot nu-i place cu noi.

— îi cerem un chip să-l punem în părete, să nu-l uităm.

— îi tocim și ceterași.

— Ho, ho, ho, tăceți mă, că mor. Ho, ho, ho...

Numai cîțiva nu rîdeau, ci priveau posomoriți la Filon Gherman. Ședeau aproape toți la o masă, cu sticlele de vin abia începute. Care-va dintre ei, se ridică în picioare voind să spuie ceva, dar unul îl trase la loc pe scaun. Nu se putea auzi ce spune și ce i se răspunde, dar se vedea că-s cu toții mînioși.

Filon Gherman se întoarse către Ilisie Moga:

•— Hai să mergem. Nu prea poți vorbi cu ăștia pînă nu se trezesc.

— Hai, bade Filoane.

Ieșiră, lăsînd în urma lor larmă mare de glasuri și un fum greu de tutun. N-au mers însă nici două sute de pași și auziră pe cineva strigîndu-i din urmă:

— Hai, bade Filoane, că-l omoară pe Viorel. Era un bărbat tînăr, cam de seama lui Viorel, care venea gîfîind cu sufletul la gură. întorcîndu-se grăbiți, omul le explica:

— Or dat iar în vorbă, cu treaba asta, că trebuie să-i scoatem pe chia-buri. Și Viorel a strigat, cum i-i năravul cînd se îmbată, că dacă nu-i scoate altcineva, atunci îi scoate el cu mîna lui și dacă-i vorba pe-așa și din sat îi scoate. Cineva a strigat atunci: — „Taci, mă, Namparale!”, —c-așa-i porecla lui încă de mai de mult de cînd era sărac și cerea cîte-o țigară de la careva și-l întreba ăla: „d-apoi de ce nu-ți cumperi?”, iar el răspundea: „n-am parale”. Și cum zic, cineva i-a strigat: — „Taci mă, amăritule, mă Namparale. Ai prins și tu glas de cînd îi colectiva, că înainte numa' să cerșești o țigară și-un

păhărel de rachiu erai bun. Și-amu-i judeci tu pe oameni. Ți-i ciudă că-i mai așezat și mai cuprins ca tine". Și-atunci Viorel s-a supărat și-a luat glaja de gît și-a ridicat-o sus și-a urlat: —„Care-mi zice mie Namparale? Care, mă? Arată-ți nasul să ți-l fac poprică". Atunci s-or strîns vreo zece în jurul lui, neamuri de-ale lui Bobletec și-ale lui Patru, strigînd că-i arată ei lui, să vorbească așa de neamul lor.

În vremea asta, cei trei bărbați au ajuns la cooperativă și-au intrat repede pe ușa deasupra căreia scria *Secția beutură*. În sala destul de mare, mesele se goliseră și oamenii se buluciseră într-un colț în jurul lui Viorel, care se ridicase pe o laviță, amenințînd cu o sticlă goală de-un litru. Unii se întindeau după el, ca să-l tragă jos, alții îl apărau, împingîndu-i pe ceilalți la o parte. Și toți strigau ca surzii fără să se asculte. Iar Viorel, nedîndu-și seama, de primejdie, răcnea mai tare decît toți:

— Îi scot, ia, cu mîna asta a mea!

Și-agita sticla. Pe semne că uitase c-a vrut să strivească nasul cuiva cu ea și-acum o ținea în aer mai mult ca pe un simbol.

— Oameni buni, liniștiți-vă! — strigă Filon Gherman, dar nimeni nu-l mai luă în seamă. Mai strigă odată: — „Oameni buni!” — și văzînd că nu-i auzit, își făcu loc, lăsîndu-se îmboldit din toate părțile, pînă ajunse la lavița pe care sta Viorel, ținînd sticla în mînă. Se ridică lîngă el și se răsti:

— Nu vi-i rușine? Oameni sînteți? Ori mărhaie?

Strigătele încetară, dar lumea nu se liniști. Stăruia în încăpere un murmur turbure. Filon Gherman se întoarse către Viorel al lui Moldovan Petrea Ciucă și se răsti:

— Și tu ce vrei? Pune jos glaja aia! Te-ai prostit de cap? Te laudai că ești colectivist, că ești om. Amu văd ce fel de om ești.

Filon Gherman era mai scund decît celălalt și mai puțin la trup și se uita la el de jos în sus, mînios.

Viorel privi nedumerit la sticla ce-o mai ținea în aer, își aduse aminte și făcîndu-se ca focul la față, o lăsă ușor în jos, apoi coborî de pe laviță și porni încet, cu barba-n piept către ieșire. Acum tăceau toți și se uitau după el.

— Și voi? Mereți acasă și voi. Băgați-vă capu-ntr-un ciubăr cu apă rece. Limpeziți-vă! Ce? Cu beutura aveți să puneți țara la cale? Nu vi se despică pămîntul sub picioare? A fi adunare, să vorbiți acolo, da' cu capul limpede. Amu mereți acasă!

— Da' cine ești dumneata să-mi poruncești mie?

— Is un om bătrîn, asta-s. Eu am păr alb în cap — și-și smulse căciula din cap arătîndu-și creștetul nins — iar tu n-ai fără numa' tărîțe. Cînd ti-i trezi, ți-i da seama.

— Bade Filoane, nu mă batjocori, nu mă face prost...

— Eu te fac prost? Tu te faci prost că-ți bei mințile...

— Bade Filoane...

— Taci mă, că bine zice. Măi bine du-te acasă... Și cineva începu să-l împingă încetîșor cu pieptul către ieșire, iar ceilalți se dădeau la o parte deschizîndu-le loc.

Încet, încet, Secția beutură se goli. De-afară se mai auziră un timp certuri, strigăte și glasuri domoale care-i îmbunau pe cei furioși.

Vichentie Pîntea se întîlni cu o parte din bărbații din brigada lui în odaia din față a casei lui Gherasim, care o moștenise acum vreo zece ani de la tatăl său, așa mare, încăpătoare, cu cinci odăi, cum era și azi. Odaia aceasta, cu două ferestre la uliță și una spre ogradă, era de bună seamă odaia de oaspeți; aici, pe peretele de către răsărit se aflau icoanele și fotografiile

familiei, printre care și una foarte veche, cu contururi dulci, vineții, a lui Moldovan Constantin, cel care umblase prin America —era un om cu nasul încovoiat și cu mustăți bogate, care privea cam într-o parte o lecuță speriat; puteai să-l vezi aici și pe Moldovan Gherasim pe când avea douăzeci de ani, șezînd foarte mîndru pe un scaun, iar Leana, nevestă-sa, pe atunci de cincisprezece ani, încă subțire și fără piept, stînd în picioare în stînga lui și rezemîndu-se sfioasă, cu o mină de umărul lui. Sub fotografii, se întindea, cît îi peretele, o scoarță de lînă, țesută în casă, pe care multe flori mari, roșii și galbene cu puține frunze verzi și foarte mici, umpleau un cîmp negru. Pe margini, scoarța avea ciucuri deși din fir argintiu. Jur-împrejur, îndată sub tavan, trei rînduri de blide atîrnau în perete; erau blide adinei, de porțelan, cu flori și păsări pictate pe fundul și pe marginile lor dinăuntru, cum azi nu se mai fac — și acestea au fost moștenite odată cu casa. În casă mai erau două pături cu gudri (un fel de polog, în casele vechi țărănești din Ardeal, deasupra căruia se așează trei, patru și chiar cinci rînduri de perne) — peste care de asemenea atîrnau pînă la pămînt scoarțe îmbelșugate cusute. S-adunaseră ca la douăzeci de oameni din familia Moldovenilor și a Colcreștilor, neamuri mai de-aproape sau mai de departe, care se cunoșteau unul pe celălalt cum își cunoșteau ograda; erau bărbați așezați, între patruzeci și cincizeci de ani, bine îmbrăcați, cu acea eleganță specifică satelor ardelenesti de la marginea cîmpiei: cămeși largi, albe ca laptele, căciuli încăpătoare de miel, sumane cenușii, lungi pînă la genunchi și-aproape toți cu cizme în picioare; chipurile lor rumenite și tăbăcite de vînt și de soare sămănau mult între ele, nu numai prin gravitatea căutăturii, ci și prin trăsăturile lor prelungi, nasurile mari, încovoiate, care se îmbinau bine cu statura lor voinică, fără să fie înaltă. Acești oameni s-asemănau și prin firea lor domoală, neîncrăzătoare, gospodărească, îndărătnică. Erau cunoscuți ca buni muncitori și de-aceia se zbatuse Vichentie să-i aibă în brigada lui; și nici ei nu s-au arătat nemulțumiți de alegerea lui Vichentie.

Veniseră toți cei chemați și se așezaseră pe canapeu și pe două lavițe așezate în lungul pereților, ochii lor obosiți clipeau des, arătînd că se sculară fără să-și doarmă somnul pînă la capăt. Moldovan Gherasim ședea la masă lîngă Vichentie Pîntea și umplea cu vinars niște păhărele mici, de sticlă groasă, cu toartă, în marginea cărora fusese gravat poate acum șaizecișaptezeci de ani profilul cu barbete al lui Franz Josef. Păhărelele cuprindeau puțin, ori se pricepea gazda la turnat, căci dintr-o sticlă de un litru se umpluseră toate douăzeci și unu; mai era și slănină și pîine, atîta cît să-i ajungă fiecăruia pentru o îmbucătură bună.

Oamenii așteptau în tăcere, privind grav la îndeletnicirea migăloasă a lui Gherasim, ale căruimîini mari, cu degete groase, puternice, sedovedeau foarte îndemnatice în mînuirea paharelor acestora mici.

După ce închinară păhărelele, dorindu-și sănătate și noroc, oamenii înghițiră fără grabă slăcina și plinea.

Pe urmă, Vichentie Pîntea se întoarse spre oameni, întrebînd:

— Ce credeți voi de treaba asta?

Oamenii se priviră cu înțeles și nu răspuseră.

— De-aia v-am chemat — continuă Vichentie, cu glasul lui aspru, poruncitor — că sîntem dintr-o brigadă și trebuie să ne înțelegem...

Oamenii se priviră iarăși, grav, fără să-i răspundă.

— Trebuie s-avem aceeași părere... mai adăugă Vichentie, cam surprins de tăcerea lor.

S-auzi cum cineva tușește, dregîndu-și glasul. Întoarseră toți capul

către Moldovan Aurel. El era singur dintre cei de față care n-avea musteață, fiindcă nevasta lui cea de-a doua era cu cincisprezece ani mai mică decât el, și voia să arate și el mai tânăr. Acesta întrebă, zîmbind ușor:

— Toți? Toată brigada, zici?

— Da. Toată brigada.

— Atunci de ce n-ai chemat toată brigada?

Oamenii se priviră iarăși cu același început de zîmbet pe la colțurile gurii. Dar continuau să tacă.

Vichentie se uită la el supărat:

— N-am avut vreme să chem pe toată lumea. V-am chemat pe voi, cei mai buni din brigadă. Voi sînteți baza.

— Da. Asta cam așa-i... — zise Modoyan Gherasim, de lîngă Vichentie, privind la podeaua din scînduri foarte late, lustruită de vechime și albă de mult spălat iar acum plină de urmele umede, întunecate ale cizmelor și bocancilor oaspeților; pentru acest prilej, gospodina, prevăzătoare, ridicase toate covoarele de pe jos, ca să nu se murdărească. Gazda semăna și el cu bărbații din familia lui, masiv, lat în umeri și cu ceafa groasă și roșie. Toți așteptau ca el să mai spuie ceva, dar el tăcea și nu se putea ști ce părere are. Vorbi tot Moldovan Aurel, cel fără musteață:

— Îi drept că noi sîntem baza. Asta s-a văzut și cînd am făcut colectiva și mai pe urmă. Da' oare — întreb și eu așa — numa' noi sîntem? Ha? Adică baza, cam zici tu Vichentie...

— Eu, care vă sînt brigadier, așa cred... răspunse acesta cu convingere. Și aștepta să-i vadă înaintați de prețuirea pe care le-o arată. Dar nu se ivi nici un semn de încîntare pe chipurile lor cam fără expresie. Oamenii numai se priveau și tăceau. Iar după un timp, Moldovan Aurel întrebă:

— Dar Pop Macarie nu-i bază? Și el îi dintr-a' noștri, că mama lui îi fată de-a lui Colceriu Mănăilă, care ne-a fost moș la mulți, din care sîntem aicia. Și-a făcut și el cu nevastă-sa cinci sute și cîteva zile-muncă... Ori pentru că — întreb și eu așa — el a venit în colectivă numai cu trei iugăre de loc, o vacă și un plug?

Se iscă printre oameni un murmur de încuviințare și capetele se înclinară de mai multe ori, tremurîndu-și mustețile, semn că le plăcuseră aceste vorbe.

Vichentie tăcea și se uita întunecat la Aurel, care nu-și pleca ochii șireți și nici nu-și ascundea surîsul ce-i înțepenise la colțurile gurii, și continuă:

— Noi ne-am cam gîndit la unele lucruri, Vichentie dragă, și se pare că am. făcut bine că ne-am gîndit. în sat s-or auzi unele vorbe...

— Ce vorbe?...

— Noi credem că tu știi... Tu ar trebui să ne spui nouă, că sîntem din brigada ta. Tu să ne spui. Ești în organizația de bază și —• întreb și eu așa —• poate știi mai bine...

— Ce știu am să vă spun...

— Nu așa, Vichentie. întii spune de ce-ai făcut despărțirea asta! I-ai chemat numa' pe ai de-or fost mijlocași, iar pe ceilalți, cum îi Pop Macarie bună-oară, nu i-ai chemat.

— Cu Pop Macarie am vorbit. El nu-i de-acord.

— Cu ce nu-i de acord?

— Cu treaba asta.

— Cu care treabă? Cu excluderea Bobletecilor și-a lui Patru? A Floarii și a lui Cornel? El să nu fie de-acord? Tu glumești cu noi, Vichentie, și asta nu-i bine.

Acum nici Moldovan Aurel, nici ceilalți Moldoveni și Colcerești nu mai

surîdeau ci priveau supărați în brigadierul lor care sta în fața lor încruntat, mînios că a fost luat la întrebări. Cum n-avea năravul să steie mult pe gînduri, Vichentie Pîntea începu să spună morocănos, răstit:

— Eu binele vi-l vreau, așa să știți. Da' văd că voi nu mă credeți. Treaba voastră. Eu îs tare în colectivă, da' nu-s toți așa de tari. Aziîi dă afară pe Bobleteci, da' mîine nu se știe ce se mai poate întîmpla. Nici eu nu pot ști. Eu am sarcină de la organizație să vă spui și să vă întreb și să vă lămuresc... Așa că voi să-mi spuneți ce credeți despre treaba asta...

— Spune-i Gherasime, zise Aurel. Spune-i ce gîndim noi despre asta...

— Da. Am să-i spun...

Vichentie fu uimit. Înțelese dintr-odată că oamenii aceștia s-au sfătuit între ei și că va fi foarte greu să le dezvăluie gîndul său, pe care l-a clocit toată noaptea. Se întoarse către Gherasim, așteptînd.

— Uite ce-i, o vorbă ca o sută — începu acesta după ce-și dresе glasul tușind — uitîndu-se țintă, cu îndrăzneală, aproape cu înfruntare, la Vichentie. — Pe Bobleteci și pe Patru să-i scoateți. Nu ne punem contra. Ei nu-s oameni pentru colectivă. De lucru nu-s buni, numai de spiculație. Să-i scoateți. Da' de Floarea și de Cornel să nu v-atingeți. Pe Floarea și pe Cornel noi nu-i lăsăm. Dacă-i scoateți, noi ieșim toți.

Ceilalți aprobară, murmurînd domol:

— Da, da...

— Așa-i...

— De bună seamă!...

— Așa, așa...

S-ar fi părut că Gherasim terminase tot ce avea de spus, căci își plecă privirile în pămînt, dar Vichentie, care nu se așteptase la acest răspuns, ce nu se potrivea cu socotelile sale, tăcea încă.

Se făcu liniște în odaie: cineva își aprinse o țigară și ca la un semn, scoaseră toți țigările, umplînd într-o clipă odaia cu fum des, înecăcios de tutun crud. Lui Vichentie, fumul de țigară nu-i plăcea, dar acum nu-l băga în seamă.

Pe neașteptate, continuă tot Gherasim, dar nu-l mai privea pe Vichentie ci se uita pe rînd la ceilalți, cu ochi nesiguri, parcă așteptînd de la ei un ajutor:

— Și-ar mai fi ceva. Prin sat s-or auzi niște vorbe...

— Ce vorbe? - întrebă Vichentie, care acum se gîndea în altă parte.

— Ia, niște vorbe... Că amu-i scoate pe ăștia, da' mîine-poimîine vin alții la rînd...

— Care alții? — făcu Vichentie, devenind atent.

— D-apoi alții... Baza, cum zici tu...

— Gherasime, vorbește ca oamenii...

— Tu ești în organizația de bază, și știi ce-or vorbit ei acolo... Tu ai putea să ne spui mai răspicat. ...

— Ce să vă spui?...

— Dacă a fost vorba și de alții... că adică să-i scoată mai tîrziu...

— Nu. De alții nu știu să fi fost vorba... Eu la ședință n-am fost...

Numa' procesul-verbal l-am citit. Acolo nu scrie de alții... Da' știu eu ce or fi discutat ei acolo... Nu știu... Nu pot să zic nimic...

— Adică tu nu știi...

Oamenii se priviră îngîndurați și își mai aprinseră cîte o țigară.

— Da' tu cum crezi?... S-ar putea una ca asta?

— Nu știu... Nu pot ști dacă s-ar putea... Eu ce să zic... Aici îi

vorba de politică... Dacă or socoti ei că mai trebuie scoși și alții ca să meargă bine colectiva, apoi or scoate și pe alții... Da' eu nu știu nimic.

Vichentie se uita la ei ațîțător. „Ar trebui să pricepeți, proștilor! — Eu vă vreau binele” — și chipul lui negricios, cu trăsături puternice, exprima limpede acest gînd al său. Poate că Moldovan Aurel, cel fără mustăți, care își aprinsese a treia țigară, a înțeles ceva anume, că începu iarăși să vorbească:

— Atunci tot mai bine să ieșim de-acuma... dacă n-o cruță pe Floarea și pe Cornel, cine știe ce s-ar mai putea întîmpla?

— Da, cine știe...

— Mai bine, acum, toți odată...

— Așa, n-or avea ce ne face...

Oamenii se mohorîseră, chipurile lor se vedeau spălăcite, prin fumul des al țigărilor; privind-i, Vichentie se hotărî să le spuie:

— Și ce-ți face, dacă ieșiți?

— D-apoi ne-om vedea de treaba noastră...

— Cum?

— Așa ca și mai înainte. Om trăi.

— Gîndiți c-o să puteți? Politica-i către colectiv, nu înapoi...

— De silit nu ne poate sili nimeni. Legea nu lasă...

— Ii drept. Legea așa zice. Da' voi știți cum se întîmpla. Cîteodată se mai face și cum spune legea să nu se facă...

— Așa-i! Se face... cîteodată...

Oamenii stăteau acum îngîndurați și fără voie. Erau niște gospodari, care prea mult nu fuseseră învățați să prăsească gînduri după gînduri. Ei mai mult întorceau prin căpățînile lor lucrurile ce le învățaseră de la părinții lor, iar cînd se iveau gînduri noi, ne mai gîndite, atunci simțeau nevoia să se adune laolaltă și să caute împreună răspunsul la întrebarea cea nouă. Și-acum deodată, răspunsul lor, pe care îl migăliseră cu greu, într-un sfat de-o noapte întreagă, primea o altă întrebare, la care nu se gîndiseră și nu se așteptaseră. Vichentie, care îi cunoștea, înțelese repede și se bucura că-i din nou stăpîn peste capetele lor, fiindcă el era mai deștept acum decît ei toți la un loc.

Gherasim Moldovan fu cel clintii care crezu că poate spune ceva:

— Eu m-am mai gîndit la una... Lor le-am și spus... Iți spui și ție... Iacă... Să mergem noi la Toader și să ne rugăm de el s-o șteargă pe Floarea și pe Cornel de pe lista chiaburilor...

— De ce să-l rugați pe Toader? — întrebă Vichentie mirat.

— D-apoi amu el îi secretar...

• — Și ce poate face el?

— Poate.

— Nu poate. La comuniști, hotărăște organizația de bază. Și nici nu cred că va vrea. II cunoașteți doar destul de bine.

— Da. II cunoaștem. Și chiar de-aia. El îi om bun și cumsecade. Siva înțelege. Ș-apoi, cînd a fost el tînăr, a umblat după Floarea. A plăcut-o tare. Ar fi luat-o, de nu se mărita.

— O, ho, ho! — rîse Vichentie. De-atunci multă apă a curs pe Murăș, și multe pietre a spălat la vaie... La asta să nici nu vă gîndiți... Chiar dacă ar mai plăce-o și azi, tot n-ar face nimic. Da' eu cred că n-o mai place. Așa că degeaba...

— Atunci alta nu-i, fără numai să ieșim toți...

— Ar mai fi una — zise Vichentie repede. Eu m-am gîndit...

— Spune, Vichentie — zise Gherasim moale, fără vlagă, parcă s-ar fi îmbolnăvit fără veste.

— Uite, voi ziceți că vreți să ieșiți... Mulți ar crede că sînteți și voi dușmani

— Nu sîntem !

— Nu sînteți. Eu vă cunosc. Da' unii ar putea crede că aveți ce-aveți cu colectiva.

— N-avem nimic cu colectiva!

— Știu că n-aveți. Și chiar de-ai. Ieșim toți și facem o altă colectivă...

— Adică ieși și tu?

— Dacă brigada mea se nimicește, eu nu mai am ce căuta acolo. Eu merg cu voi.

— Și-apoi cum, or fi două colective? Nu se poate.

— Ba se poate. Sînt și-n Rusia sate unde-s două colhozuri. Vorbesc eu la raion și se poate... II cunosc bine pe tovarășu' Munteanu și mă cunoaște și el...

— Și-ar intra și Floarea cu Cornel?

— Ar intra. Că o facem noi. Poate or-mai veni și alții. Da' noi sîntem destui. Pămînt avem, boi și cai avem, și ne și pricepem la lucru...

— Daaa... ar fi ceva.. Da' trebuie să ne mai gîndim...

Se gîndiră și se sfătuiră multă vreme; ei erau oameni prevăzători și cînd se gîndeau la o treabă, nu se grăbeau. Se făcuse amiază și ei se mai sfătuiău încă. Ideea lui Vichentie lor le plăcea, dar fiind un lucru necunoscut pentru ei, o migăleau, cercetînd-o și pe-o parte și pe alta, ca pe-un cojoc pe care-l cumperi în tîrg și vrei să-l ai pentru zece ierni grele. Dar și Vichentie avea răbdare acum, cît să mai și vîndă din ea altora și le înfățișa lucrurile gospodărește așa cum doreau ei. Boi și cai buni, pămînt bun și mult, mîini pentru lucru harnice; adică bogăție. Iar recolta n-o vor împărți cu ceilalți. O vor căra toată în hambarele lor; iar cînd va veni bumbac și piele și talpă și giolgi și bocanci, pentru mărfurile vîndute statului, le vor lua ei, nu le vor mai da celor mai săraci și mai lipsiți. Vor crește și vor îngrașă boi și porci și vor avea și bani. Vor lucra pentru ei și tractoarele. Cu vremea vor cumpăra mașini; atunci vor putea lucra sfeclă multă și tutun și zarzavat; și banii se vor înmulți.

La ceasurile trei după amiază, Vichentie încă nu izbutise să scoată de la ei un răspuns limpede; ostenise vorbind și făcînd socoteli; iar Gherasim zicea că treaba asta n-ar fi chiar rea și că merită să se gîndească la ea, poate că vor face cereri și o să-i deie de veste și lui Vichentie.

3

Luni dimineața, Toader Pop se sculă devreme și ieși din casă parcă mai odihnit, mai înseninat. Se opri în mijlocul ogrăzii, cătînd cu atenție în jurul său, de parcă s-ar fi întors dintr-o călătorie îndepărtată și-acum se uită dacă lucrurile sînt toate la locul lor și nu-i vine să creadă că lumea-i așa de neschimbată: pădurea neclintită, veșnică, sub zeghea ei de omăt, arătîndu-și trunchiurile negre, frămîntate din margine, cătunul alb ca un moșneag, curțile ce se trezeau, mișcările moi ale oamenilor și animalelor care încă nu-și lepăclaseră de tot somnul de pe ochi; dimineața rece se revărsa încet, înghețată, peste casele ninse sub cerul care stăruia senin încuind peste lume un ger sec, pișcător, ce-i da tîrcoale ca un cîine întăritat, mușcîndu-l de obraji și de mîinile goale, scoțîndu-i lacrimi în ochi.

Simțea că Sofia îl urmărește de la fereastră, de după perdea; știa că dacă s-ar fi întors, i-ar fi văzut ochii îngrijorați, învălindu-l dulce, ca într-o năframă încălzită, petrecându-l, ocrotindu-l. Nu se uită înapoi, căci poate femeii nu i-ar fi plăcut, s-ar fi rușinat — s-ar fi tras iute de la fereastră, înroșindu-se toată ca o fătuță de cincisprezece ani. Se gândi că și aceasta se întâmpla ca de-obicei.

Și totuși ceva nu era la locul lui. Ceva se clintise undeva, ceva se schimbase, se întâmplase ceva mărunț, nebăgat în seamă în curgerea atît de bine cunoscută a vieții sale; și-acest grăunte de neliniște era în privirea lui către lucruri, în gîndul lui despre lucruri; poate că acum i-ar fi fost lesne să descîlcească starea lui proastă de-aseară, dar înțelegea că acum n-are vreme să descîlcească un nod care-l încurcă numai pe el, ci că trebuie să facă altceva; poate, după aceea, să se ivească un ceas răgaz și pentru treburi de acestea.

Ieși în uliță și porni către sat. Se simțea mai ușor, părăindu-i-se că îndepărtîndu-se de casă, se îndepărtează chiar de acel ghemîncîlcit care-i stătea pe suflet; dar avea să înțeleagă încă în această seară, că de ghemul ăsta nu se putea lepăda. II strigă pe Iancu Hurduc, care se ivi îndată, încheindu-și din mers cojocul alb, cu mîneci, lung pînă la genunchi. Baciul se încălțase cu cizmele lui cele noi, care scîrțîiau la fiecare pas, de parcă ele singure ar fi făcut efortul ăsta greu de a purta un trup atît de mare, iar Toader se întrebă: „Ce l-o fi apucat?”

Își strînseseră mîinile, dîndu-și binețe cu multă gravitate, ca de-obicei și privindu-se atenți.

Pe drum, încolo, Hurduc îl întrebă:

— Ce-a fost cu tine aseară, Toadere?

— Nimic. Eram amărît.

— Da' de ce? Pentru niște prostii?

— Tu zici că-s prostii atitudinea lui Vichentie și-a lui Marian și a Irinii?

— D-apoi ce?

Toader nu-și închipuise niciodată că-n sufletul prietenului său poate stăruia atîta liniște; se gîndea că omul nu înțelege, nu-și dă seama... Spuse:

— Gîndești că pînă la urmă i-om scoate? Gîndești că neamurile lor or vota contra lor?

— D-apoi cum?

— Tu gîndești că nimeni nu se va codi?

— N-am zis așa. Da' de scos i-om scoate. Nu-ți face tu supărare din asta. Nimeni n-ar putea sta liniștit, știind că-n laturea lui se află niște tîlhari...

Chipul lui era nemișcat, nesimțitor, numai buzele i se mișcau ușor, iar ochii săi mari, de tăciune, se uitau fără curiozitate, undeva departe, înaintea lor.

Toader oftă și nu mai scoase un cuvînt. În sat se despărți. După cum, se împărțiseră sarcinile printre comuniști, Hurduc avea a se duce la Colceriu Augustin, brigadier la brigada a treia, ca să steie de vorbă cu el și cu oamenii lui. Toader intră la sediul colectivei suind la biroul Irinii. Află pe femeie tulburată și nervoasă, făcînd niște socoteli pe-o foaie de hîrtie, scriind și ștergînd mereu, cu înfrigurare. Erau acolo și Marian. Ion și Pănciușu, tulburați și nervoși și ei.

Pănciușu își boțise frumoasa lui pălărie neagră de o sută cincizeci de lei, pe care o purta și iarna, ca un semn că el îi om mai înșcolat printre*

țărani. Sta pe un scaun, lângă Irina, și-și tot puneă pălăria în cap, mai de grabă mîncînd țigarea decît fumînd-o și zicea mereu:

— Nu se poate, nu se poate...

Iar Irina, albă la chip ca peretele, continua să întoarcă foaie după foaie din carnetele de evidență ale colectivîștilor, cercetînd în același timp un carnețel mic al ei, confruntînd și luîndu-se mereu cu mîinile de cap.

— Ce mîrșăvie, doamne!

Pe urmă, lăsîndu-și mîinile să cadă pe masă, strigă disperată:

— Oameni buni, asta-i tîlhărie. Ne-au furat fără rușine.

Sîvu Pantelimon ședea pe un scaun strîns ghem, de parcă el ar fi fost vinovat, privea în pămînt și ofta:

— V-am spus eu că nu-i chiar lucru curat. Ei douăzeci de mii de zile-muncă și alții numa' cîte cincisprezece-șaisprezece mii. Cît ar fi ei de fruntași. Chiar de-ar mîncea pămînt cu gura, douăzeci de mii de zile îs mult...

— A ispus, ai spus — strigă Pănciușu. — Ai spus și tu odată, de parcă ai fi grăit cu gura altuia.

— Apoi de cîte ori să spui?

— N-ai insistat. Asta-i!

— D-apoi dacă tu ești finanțiar, n-am mai... ăsta! Iidrept. Recunosc, — și încercă, fără să izbutească, să-și scurteze mîinile și picioarele luicele lungi, și să-și înfunde capul între umeri, să nu i se mai vadă.

Marian Ion își sugea nervos țigara din țigaretul său lung, subțire, de chihlimbar, cugetînd adînc și străduindu-se cu grijă să nu-și picure cu scrum pantalonii lui de abă călcați cu dungă. El nu luase parte la discuție, ci numai cînd Pănciușu strigase, rîzînd nervos, de parcă s-ar fi bucurat:

— Se complică, tovarăși!

Marian adăugase;

— Da, da... Se!...

Intrebînd, Toader, care nu pricepea nimic, află o noutate uluitoare. Cercetîndu-și carnețelul și confruntîndu-l cu cărțile de evidență ale brigăzii lui Vichentie, Irina descoperise că fuseseră trecute zile-muncă la unii care n-au prea ieșit la lucru; cînd cu încheierea tuturor socotelilor, Pănciușu, aducîndu-și aminte cum umflase Vichentie, în alți ani, zilele-muncă ale oamenilor săi cei mai buni, îi urmărise mai ales pe aceștia; la cei cu zile puține nici nu se uitase și astfel scăpaseră nepieptănați. Se furaseră, în felul ăsta, aproape o mie de zile-muncă.

— Și n-aș fi băgat de seamă nici acum — adăugă Irina — dacă nu mi s-ar fi părut ciudat că în zilele cînd Marișca, nevasta lui Moldovan Partenie, zăcea lăhuză la casa de naștere, are trecute cîte o zi, ori cîte trei sferturi de zi, trei săptămîni la rînd. M-am uitat iute în carnețelul meu și-am văzut că în zilele acelea eu am însemnat că a fost absentă de la lucru. M-am uitat pe urmă la fetele lui Bobletec: Rozalia a fost douăzeci de zile la cîmp și are 62,75 zile-muncă; Lucia a fost numai douăsprezece zile și are 40,25 zile muncă; Cornelia a fost de opt ori, și are douăzeci și cinci de zile, Susana n-a fost niciodată, și are și ea cincisprezece zile muncă. Am zis noi: Bobletec îi șef de echipă și și-a fericit familia. Dar nevasta lui Patru Ioachim îi în echipa a treia, a lui Moldovan Ioniță; n-a fost niciodată la lucru și are și ea vreo zece zile-muncă. Iar femeia lui Moldovan Gherasim, care a fost într-un an întreg numai de treizeci de ori, mai mult cîte o jumătate de zi, s-a trezit cu cincizeci de zile-muncă. Sînt în brigada lui Vichentie cincisprezece oameni de ăștia care n-au lucrat mai de fel și dacă le-aduni zilele-muncă, trec de șase sute. Vreo douăzeci care au lucrat ceva mai bine, au și ei vreo trei sute de zile-muncă trecute

în zile când au lipsit de la lucru.. înseamnă că aceste zile-muncă or fost trecute la sfârșitul anului, și noi n-am băgat de seamă.

— înseamnă c-a fost un sistem — zise Pănciușu amărît, dar mîndru de mîntea lui. Acuma i-am demascat.

Toader rămase un timp în picioare, ascultînd îngîndurat, apoi se apropie de Pănciușu și-l întrebă:

— Ioane, ai putea face tu o socoteală cam cît or furat și cît or păgubit gospodăria? Zilele astea muncă furate, cincisprezece scroafe moarte, purceii fătați morți, oile pierite, greutatea lipsă a porcilor care nu se îngrășau c-aveau diaree (aici socotește numai prețul păsatului și-alcartofilor cît au mîncat). Și să calculezi apoi ziua muncă cît ar fi fost, dacă nu-și vîrau ei ghiarele?

— Ha? întrebă Pănciușu.

— Poți ori nu poți?

— Cum să nu pot? Cum să nu pot! într-o minută-i gata.

Și-și scoase carnețelul lui cu creionaș în cotor, arătîndu-l ca pe o minune.

— Nu într-o minută, Ioane! într-o sută de minaturi! într-o mie. Să nu greșești nici măcar cu un bănișor! — Tremura ceva în glasul lui Toader, de care ceilalți se mirară. Intrase în încăpere cam abătut, mohorît și-acum părea vesel, ori era numai ațîțat. Se așeză pe un scaun, aprinzîndu-și o țigară, și se puse pe așteptat.

În odaie se făcu tăcere. S-auzea numai zgomotul hîrtilor răsfoite de Pănciușu, mormăitul lui monoton („cinci ori șase, treizeci, scriem nula, ținem trei"...), și respirația ușoară a celorlalți. Socoteala ținea de multă vreme. Pănciușu se adîncise în lucru cu totul, încruntat, lingîndu-și din când în când, ușurel, buzele, murmurînd mereu („Acuma, proba: șapte cu nouă, șaisprezece, scriem șase, ținem unu"), cu ochii strălucindu-i de încîntare, că el știe a face un lucru de care ceilalți se apropie cu greu și cu multă prudență. Iar el, Pănciușu se socotea un om al cifrelor („finanțiar m-a făcut mama") și se juca cu ele de parcă iar fi fost drăguțe. Cînd s-apuca de socotit, mîntea lui căpăta o mare ascuțime, ochii îi jucau în cap și-l învăluia ca o lumină căldică mîndria omului care se știe deștept și descurcăreț. Iar acum, în această socoteală minuțioasă și complicată a prețului zilei-muncă, cunoștea băutura dulce a unei răzbunări de mult jinduite; în tinerețe, Pănciușu fusese de multe ori păcălit la socotelile bănești, de stăpîni mai știutori, de samsari la bîlci, de perceptorii la impozite iar acum descurca o înșelăciune diavolească a vechilor lui dușmani. („Oho-ho, v-arăt eu vouă! Vă descos eu și suflețelul vostru întunecat, n-aveți grijă!") Mulțumirea lui se răsfrîngea atît de limpede pe chipul lui, încît Sîvu se simți obligat să-i șoptească lui Marian la ureche:

— Amu i-ai putea aprinde musteață, n-ar băga de seamă!

— Da! șopti Marian, însă nu rîse, măcar că gluma i se păruse foarte nimerită. În ceasul acesta el era amărît. În mîntea lui, își făcuse o socoteală mai simplă; el și nevasta lui lucraseră mult și-aveau aproape șapte sute de zile-muncă; pentru ei, paguba era mai mare decît pentru alții cu mai puține zile; să zicem că-i vorbanumaide 50 grame de grîu și de 50 de cucuruz și iacă-tă îs 35 kilograme de grîu și 21 de cucuruz, adică mai cinci feldere de bucate, un sac bun. Iar un sac de bucate-i mare lucru. D-apoi cartofii și fînul și paietele și zahărul și banii pierduți, furați. „M-am făcut de rîs. El mă fură, și tot eu îlapăr". Pe urmă, gîndindu-se că Patru i-i neam, văr dulce, i se păru că poate tot ce învîrtea acum Pănciușu în vîrful creionului său îi o păcăleală ca să-i convingă pe oameni. „O fi Patru un potlogar, dar nici chiar așa!" Se înfiora tot cînd se gîndi ce îndrăzneală și nerușinare îi trebuie ca să te apuci să înșeli un sat întreg. Pe urmă, iar se întorcea și se întreba: dacă-i adevărat totul,

cu ce obraz se va ridica el în adunare spunând: pe Patru să nu-l scoatem, ei îi mijlocaș? Și iarăși, ar fi vrut să spere că în ce-l privește pe Patru nu se va putea dovedi nimic. Înșelăciune de bună seamă a fost; nici Irina, nici Toader, și nici unul de-acolo nu-s oameni care să mintă și să năpăstuiască un om pe nedrept, dar poate c-ar afla o cale să-l scoată pe Patru din cloacă, altfel rușinea va fi pentru tot neamul lor; ar putea ei să s-adune în ascuns, bărbații din neamul lor, să-i ieie pe Patru la întrebări, să-i deie o sfântă de bătaie și să-l silească să puie paguba la loc, ori să puie ei mînă de la mînă și să împlinească lipsa, dar fără ca satul să știe că în neamul lor s-a prăsit un nemernic. De-aceea sta tăcut, într-un colț, gîndindu-se. Și nici un gînd nu era așa cum i-ar fi plăcut lui să fie; adică limpede, așa de limpede și de curat, încît să nu-i fie rușine să și-l mărturisească și altuia.

Poate că asta-i o politică. Poate a venit o linie nouă și ei au plan să facă luptă de clasă acum cu mijlocașii. Nici asta nu se poate. Ar scrie în gazete. Comuniștii nu și-or ascuns niciodată politica. Ce-or făcut, or și spus, or și scris. De chiaburi or spus întotdeauna: jos cu ei! Și dacă totuși e-o politică, atunci nu-i vorba de cîteva grame de grîu, ci de soarta lui și a celorlalți mijlocași care-or intrat cu toată averea lor în colectivă.

În vreme ce Pănciușu tot socotea la masă, lingîndu-și buzele și asudînd de efort, încăperea se umpluse de fum de tutun, căci numai Irina nu fuma. Pănciușu aprindea mereu țigara, trăgea de cîteva ori din ea, apoi o așeza pe marginea mesei, unde se mistuia singură trimițînd în aer o șuviță albăstrie de fum; cînd țigara rămînea numai cit o părere, Irina o lua cu grijă să nu se scuture pe jos scrumul și o arunca în scrumiera mare, grea, de tuci ce se afla la mijlocul mesei; atunci Pănciușu își aprindea o nouă țigară... Se făcuse amiază; țigările și tutunul tuturor se terminase. Sîvu plecase s-aducă țigări, și Pănciușu tot mai socotea, fără să ostenească, dar nimeni nu-l tulbura, nici măcar cu o vorbă.

Către ceasurile două, Pănciușu se opri din socotit și trase trei linii sub un șir înalt de cifre. Apoi își șterse fruntea asudată și ridicînd ochii, zîmbi fălos spre ceilalți; apoi și înălțînd în aer hîrtia plină de cifre, oftă mulțumit:

— Nici un ministru n-o face mai bine...

Irina întrebă:

— Să vedem ce spune socoteala...

Pănciușu se întunecă.

— Socoteala!... Socoteala-i afurisită. Eu am socotit tot. Și fasolea. Și paiele. Da' ca să vă faceți idee vă spui cîteva cifre. Paguba gospodăriei la oile moarte (laptele, cașul și brînză ce le-ar fi dat nu le-am mai socotit) la scroafele și purceii morți, lipsa la greutate a porcilor betegi, fac pe puțin 25.100 lei — dar de bună seamă că-i mai mult în realitate. Dar cu cele 931,25 zile-muncă, ei or furat 3259,475 kilograme grîu, 2793,75 kilograme porumb, 55,875 kilograme zahăr și 16.762,50 lei. Astea-s cele mai importante... Adică la fiecare zi-muncă s-a pierdut 58 kilograme grîu, și 38 grame porumb, 8 decigrame de zahăr și cîte optzeci de bani. Adică Marian Ion care a făcut cu nevastă-sa 683 de zile-muncă or pierdut 39,614 kilograme grîu, 25,954 kilograme porumb, 546 grame zahăr și 546 lei și 40 de bani... Tu, Sîvule, vrei să știi cît or furat de la tine?

— Vreau, dumnezeul mării lor, să știu măcar de ce le-oi sparge capul — și se ridică lung, amenințînd cu pumnii lui enormi.

— Tu cîte zile ai avut?

— Eu cu nevasta și cu Cătălina, fata a mai mare... Șase sute treisprezece și un sfert. Mai cît Marian.

— Adică virgulă, douăzeci și cinci de sutimi.

— Așa cum zici.
 — Îți socotesc eu îndată.
 — Lasă, nu mai socoti — zise Irina. Or furat și de la tine Sîvule, aproape cît și de la Marian.
 — Ba nu, să-i socotesc. Să știe omul egzact.
 — Știe egzact că l-or furat. Și-i destul. Știm egzact că de la gura copiilor noștri or furat. Și mai zici, Măriene, să nu-i scoatem. Egzact să nu-i scoatem. Să-i mai lăsăm să mai fure egzact.
 — Nu zic să nu-i scoatem. De Patru ziceam... Poate că el nu-i băgat în povestea asta...
 — Chiar el o fi mai nevinovat... Săracu'! — Femeia strecurase atîta dispreț și atîta scîrbă în acest cuvînt, încît Marian plecă ochii înapoi, rușinat, de parcă despre el ar fi fost vorba.
 Acum se ridică de pe scaun Toader Pop, care tăcuse tot timpul și se gîndise.
 Irina tresări văzîndu-l; ai fi putut crede că omul e aproape vesel, așa de ușor părea în mișcările sale mlădioase, și colțurile gurii îi tot tremurau, de parcă abia își ținea rîsul. S-apropie de el, privindu-l cu grijă; cînd îi întîlni ochii, Toader făcu un gest cu mîna, adică: „Fii pe pace, îi vom da noi de capăt”.
 Femeia se trase înapoi, așezîndu-se pe scaunul ei, dar fără să se liniștească de totului tot.
 — Pănciușule, vorbi Toader, domol, cu glasul lui gros, — mai fă o dată proba.
 — Am făcut-o de trei ori la fiecare rubrică... Răspund de tot.
 — Mai fă-o odată. Trebuie să răspund și eu...
 Pănciușu se uită la el și nu se mai împotrivi:
 — Bine. Dacă-i pe-așa vorba, o mai fac odată.
 — Fă-o și să-mi dai hîrtia mie.
 — Da' de ce-ți trebuie?
 — Îmi trebuie. Vreau să socotesc și eu.
 — Adică... să controlezi!...
 — Da. Să controlez.
 — N-ai încredere în mine? (Pănciușu se mohorîse).
 — Pănciușule, gîndește-te că de-aici se desnoadă ghemul... Și fă proba.
 — Bine.
 — Fraților, mai am o vorbă — continuă Toader, privind pe rînd pe fiecare. — Știrea s-o ținem pentru noi, pînă una alta.
 — De ce s-o ținem pentru noi?
 — S-ar putea tulbura satul. Și-amu nu ne trebuie tulburări. Nu toată brigada întîia îi de hoți. Nici Vichentie poate că nu-i chiar așa de vinovat. El pentru el și pentru ai lui n-a furat nici o zi-muncă. Poate că nu și-a dat seama că fură și de la el. Trebuie să vorbim cu el. Trebuie întîi să știm de unde or pornit toate. Și numai după aia vorbim cu oamenii.,
 — Eu nu înțeleg, strigă Sîvu — și continuă repede, cum n-avea obiceiul. Eu mă duc și-l bat pe Vichentie. Apoi îl bat pe Bobletec și-apoi pe toți cari *or luat zile-muncă fără să lucre.
 — Tu singur? — întrebă Toader.
 — Îi sting! răcni Sîvu, rotindu-și mîinile lungi prin aer. Îi fac zdrob!
 — Ba nu-i faci, frate — zise Toader apropiindu-se de Sîvu și puindu-i o mîna pe umăr. — Șezi frumos la locul tău, aprinde-ți o țigară și gîndește-te. Așa.
 Sîvu se așeză, privind mirat la Toader, dar nu se putea stăpîni. Continuă să strige și să amenințe:

— Ce să mă gândesc? Dece-or furat? De ce și-o băgat mîna în buzdunarul meu? Și să trăiască bine pe munca mea? Nu-i las. Nici măcar un grăunte nu le las...

— Taci, Sîvule, liniștește-te — zise Irina. — Om face ce-om hotărî aici. Dac-om hotărî să-i batem, atunci merem toți. Vin și eu.

Sîvu rîse și rîseră și ceilalți, dar fără nici un chef.

— Ne-am înțeles, tovarăși? Noi ne mai gândim, între noi, ne mai sfătuim, dar la alții nu le spunem pînă una alta. De acord?

— De acord — și ridicară toți mîinile, de parcă ar fi votat — și erau mohorîți la chip și fără nici o voce.

— Și tu ești de acord, Măriene?

— De ce chiar eu n-aș fi? — răspunse acesta supărat. Adică pentru că-s mijlocaș, n-am cuvînt?

— Amu nu ești mijlocaș, ești colectivist site rog să-ți scoți din cap prostiile.—Toader vorbise aspru, fără să-și deie seama, iar Marian răspunse moale, dus pe gânduri:

— De bună seamă. Îs de acord, — retrăgîndu-se iarăși în tăcerea lui

4

Toader Pop și Ion Pănciușu coborîră pe la ceasurile două în încăperea în care se afla sediul de partid. Se aflau cu ei Filon Gherman și Iancu Hurduc,, care sosiseră mai de mult din sat, unde umblaseră ca să stea de vorbă cu oamenii, și erau cam nemulțumiți. Acolo-i aștepta Murășan Iosif, suflîndu-și în pumni și bătînd din picioare. Îi întîmpină rîzînd:

— Noroc, tovarăși. Da' ce-i, nu mai faceți foc aici?

— Om face de-acuma — răspunse Filon Gherman, încă supărat.

— Mai bine mai tîrziu ca niciodată, încercă Murășan să ducă gluma mai departe.

— Precum zici! —răspunse Filon cu același glas răstit, fără prietenie, în vremea asta, Hurduc ieșise întoarse cu un braț mare descurtături, pe care le așeză ușor, fără zgomot, în spatele sobei. Aprinse focul. Pe urmă șezu pe o bancă, privind pe Murășan curios de parcă acum l-ar fi văzut pentru prima dată. Prin ochi îi trecu o licărire jucăușă. Îndată apoi deveni iarăși, ca de obicei, nepăsător, așteptînd cu răbdare să înceapă ședința.

— Aștepți de mult? — întrebă Toader pe Murășan.

— Cam de vreun ceas.

— Vichentie n-a fost pe-aici?

— A fost, da' a zis că mai are un pic de treabă și vine mai încolo.

— Bine. Îl așteptăm.

O vreme fu tăcere, apoi Murășan, care își găsea greu locul, grăi prevăzător:

— Toadere, oamenii-s cam neliniștiți de treaba asta.

— De care treabă?

— De asta, cu scoaterea chiaburilor. De hotărîrea noastră.

— Aha! Și chiar neliniștiți să fie! Și Toader se uita la el cu multă curiozitate, parcă nu i-ar fi venit să creadă că omul ăsta de-aici, din fața lui, îi chiar Murășan Iosif în carne și oase.

— Ori nu crezi? întrebă acesta rîzînd fără să știe de ce.

— Aș crede și n-aș crede. Tu ai vorbit cu oamenii?

— Vorbit.

— Cu cine? — și iarăși îl privea într-un fel care lui Murășan nu-i plăcu. Bărbatul acesta lui nu i se păruse niciodată prea deștept și-acum deodată,

fu tulburat de ideea că poate, totuși, are mai multă minte decît ar trebui să aibă. Răspunse:

— Cu mai mulți! Și ca să schimbe vorba întrebă repede: — Da' tu vorbit-ai?

— Vorbit!

— Cu cine?

— Cu mai mulți! — Toader ivi la colțurile gurii un surîs care lui Murășan i se păru ciudat, poate pentru că el nu-l mai văzuse pînă acum surîzînd („Da, nu l-am văzut — gîndi. Ce drac de om o fi și ăsta?”) întrebă:

— Și ce-au zis?

— Au zis că: bine. Nu mi s-or părut neliniștiți.

— Da. Sigur. Apoi rîse, adăugînd: — Se înțelege că n-or fi toți neliniștiți. Cei mai mulți îs doar *pentru*.

— Adică pentru ce?

— Pentru scoaterea chiaburilor.

— Aha!

— De mai mult ar fi trebuit făcut lucrul ăsta... Da' vezi că nu s-a făcut...

Toader se întreba: Oare-i un prost, ori îi numa'un nerușinat? Oare el nu-și dă seama că tocmai de-aceea l-am chemat ca să-l întrebăm de ce nu s-a făcut mai de mult asta? Ori numa' se face prost... Vezi, ăsta-i lucrul cel mai greu de aflat__

În odaie se făcuse liniște. Focul duduia în sobă, grăbit, lacom, chinuînd lemnele neuscate destul. Oamenii fumau liniștiți, privind pe ferestre afară, unde ziua strălucea senină peste satul nins. Fumul de la case suia din hornuri oblu în sus, pierînd, parcă supt de cerul albastru ca în miezul verii. Din cînd în cînd se vedeau trecînd oameni grăbiți cu cușmele trase pe ochi și cu gulerele cojoacelor ridicate. S-auzeau de departe, dinspre deal, chiote și rîsete ascuțite de copii, la săniuș. Din cînd în cînd se stîrnea cîte un cîine, lătrînd mînios și liniștindu-se repede, alungat de frig în culcușul său.

Murășan Iosif își descheie sumanul, în odaie se făcuse cald și el începuse să asude. Ar fi dat orice ca să știe de ce a fost chemat. Cînd Pănciușu îi comunicase aseară tîrziu, îl întrebuse, iar acesta îi răspunsese scurt, cum nu-i era în fire: — „Chestiuni de organizație”. — „Aha!” răspunsese el și nu mai întrebuse nimic, și-acum îi părea rău. De vreo zece ani încoace, de cînd devenise om prevăzător, lui Murășan îi plăcea să-și pregătească din timp atitudinea și vorbele, ba pînă și glasul și-l făcea din timp, iar acum nu putea să știe nimic. Ar mai fi fost timp, p'înă venea Vichentie, dar vorbele schimbate cu Toader Pop nu i-au spus nimic. Îl privi pe sub sprîncene, fără să-și ridice capul și-l văzu îngîndurat, dar liniștit, ori că omul acesta era mai al dracului decît îl știa el, ori că într-adevăr nu s-a întîmplat nimic deosebit și l-au chemat numai ca să mai sporească o seamă de vorbe, ori că noul secretar, fiind la început, vrea să s-arate activ și ghiftuit de inițiativă. Ar fi rîs, dar se gîndi că-i mai nimerit să mai aștepte.

Așteptîndu-l pe Vichentie, Toader cătase de cîteva ori, curios, la Murășan și-l văzuse șezînd pe laviță, cam gras și cam moale, buhăit în grăsimea lui și se mirase de chipul lui urît, cu nasul mare, lățit către vîrf, și cu sprîncenele mari, încîlcite. I se părea că numai acum se urîțise și că înainte fusese oricum, mai puțin pocît, mai de suferit pentru ochi. Din toată inima ar fi vrut să se gîndească la el fără bănuială, dar nu izbutea: „Ce să-ți placă la un om ca el? Două neveste l-au lăsat, au fugit și nimeni nu știe de ce. Trăiește singur-singurel la marginea satului. Nici cîine nu ține pe lîngă casa lui. Prieteni n-are și n-a avut niciodată. Ibovnică nu ține. Cu nimeni

n-a beut niciodată un pahar de beaură. De cîntat, nimeni nu l-a auzit cîntînd. Un singur lucru face el cu plăcere, înjunghie iarna porcii oamenilor; apucă porcul și-l strînge sub genunchi și cu o singură împunsătură de cuțit îi ia suflarea, apoi rîde mulțumit, privind cum se scurge sîngele în blid. Gîndindu-se la asta, Toader simți cum îl umple greața. Ce-o fi în sufletul lui? Cum a ajuns ăsta în partid, cînd nu iubește pe nimeni? Numa' rîde, fără să fie vesel și vorbește fără nici o măsură și n-ai ce alege din tot ce spune el. Și nici supărat nu l-a văzut nimeni niciodată. Cine-i omul ăsta? Trăiește de patruzeci de ani, aici între noi, și nimeni n-ar putea răspunde. „Un zăltat” —zice tetea Filon. „Așa a fost și tată-său. Gură mare—straiță goală. Dar n-ai dreptul să-l judeci. Ți-i tovarăș”. Și dacă-i porc de cîine? „Poate din prostie să fi făcut ce-a făcut” zice Hurduc. „Om vedea noi mîine. Il gâbjim noi, pînă la urmă, dacă-i bandit”. Cum îi și lăncu ăsta. Nimic nu-l sperie. Nimic nu-l scoate din țîțîni. Parcă nici nu-i pasă. „Oricît de bine și-ar vopsi cioara penele, pînă la urmă o cunoști după clonț”. Și dacă-și ține clonțul ascuns sub aripi?

Bine ar fi, se gîndea Toader, dacă așa ar fi făcut omul, să nu-și poată ascunde gîndurile. Te-ai uita numa' la el și îndată l-ai cunoaște. N-ar mai fi nedreptăți, n-ar mai putea să fie. Pe nemernici i-ai ține într-un țarc, la marginea satului și le-ai arunca mîncarea ca la fiare și i-ai feri pe copii de apropierea lor. O fi fost omul așa, cîndva, de mult, mai de mult decît își pot bătrîni aduce aminte, dar năcazurile l-or silit să-și bage la fund gîndurile lui drepte și să se arate mai des altcum decît este în inima lui. Poate va veni iar vremea cînd oamenii vor fi limpezi ca lumina soarelui. Dar vezi că acum încă nu-i așa. Și trebuie să înțelegi inima omului după faptele lui. Faptele însă nu se petrec toate la lumina zilei; unora, ca mucezelii din pivniță, le priește întunericul, acolo înfloresc ei flori puturoase, fără culoare. Ce faci cu ăștia? Cum dai de urma lor? Drept că nimic nu trece prin lume fără urmă — și pasărea ce zboară prin văzduh se mai așează pe cîte o cracă, mai scapă cîte o peana...

Își dădu seama că aceste gînduri acum nu-s bune. Ar putea să-l împingă la judecăți strîmbe, așa cum bine zice tetea Filon, deși își dă seama că nici fecătrînul nu-l place pe Murășan, și chiar acum, în aceste clipe, se uită supărat la el.

Se ridică și s-apropie de geam, privind în drum. Il zări pe Vichentie venind grăbit încoace, înfășurat în scurta lui îmblănită, cu o căciulă mare, neagră în cap, cu un șal galben de lînă, înfășurat în jurul gîtului. Pășea repede și nu se uita nici în stînga lui, nici în dreapta, dînd numai abia din cap cînd se întîlnea cu cîte un om. „Cum s-a schimbat omul ăsta!” gîndi Toader. „S-a îngrășat, se îmbracă mai bine și se ține bățos. Uite cum își schimbă unii oameni pînă și firea lor statornică.”

Vichentie intră ca vîntul, deschizînd ușa larg, ca să-l vadă toată lumea, măcar că știa că nu-s decît cinci oameni care-l așteaptă.

— Tovarăși, să mă iertați c-am întîrziat, dar am avut o țîrucă de treabă cu oamenii din brigada mea. Știți, de-acum ne pregătim pentru campania din primăvară.

•—Om harnic, Vichentie. Ce /vreți? jrînji Murășan arătîndu-și gingiile vinete.

—Da, îi bine să te pregătești din vreme, spuse Filon Gherman, scuturînd scrumul din pipă. Ar trebui să ia și ceilalți exemplu de la Vichentie.

—Da, ar trebui — răspunse Vichentie. — N-ar strica să ieie toți exemplu de la mine.

— N-ar strica — vorbi Murășan Iosif, scoțându-și la iveală iarăși dinții lui mari, rari, îngălbeniți de tutun. — Atunci lucrurile ar merge strună.

Vichentie privi la el peste umăr, cam cu dispreț:

— Să știi că ar merge... — Pe urmă se înturnă spre Toader Pop care ședea la masa așternută cu fața roșie: — Da' să începem ședința că timpul zboară...

— O s-o începem, — murmură acesta. Ascultase la cele câteva vorbe schimbate între ceilalți și privea la Vichentie oarecum mirat. — Zici c-ai început pregătirile pentru primăvară... Cu ce plan?

— Cu planul meu!

— Oricum, ar fi trebuit să vorbești întâi cu Irina...

— Las' că i-l arăt și ei, n-ai grijă.

— Sigur. Trebuie să i-l arate și ei — adăugă Murășan Iosif, rîzînd. — Că doar îi președintă. Ea trebuie să-l aprobe.

— Da, îi președintă — murmură Vichentie.

— Și numa' despre campania de primăvară te-ai sfătuit cu brigada? — întrebă Toader. — Parcă era vorba și de-o altă treabă. Ai căpătat sarcină de la organizația de bază

— Am vorbit, n-ai grijă, și de treaba aceea.

— Și oamenii ce-au zis?

— A fi numa' bine. N-ai tu grijă de brigada mea.

— Bine. Acum să trecem la ordinea de zi. Te-am chemat, Murășene, ca să te întrebăm cîte ceva, iar tu să ne răspunzi cu mîna pe inimă.

Murășan nu răspunse, ci privi numai uimit la Toader, apoi la ceilalți pe rînd, și le văzu chipurile fără expresie, pe care nu se putea citi decît așteptarea goală ca un sac. Un fior de neliniște se strecură prin el, fin, ca o picătură de ploaie ce-ți scapă sub guler și lunecă la vale pe spinare. Răspunse cu glas moale:

— Întrebați-mă. Am să răspund.

— Uite ce-i! spuse Toader, căutîndu-și cu grijă vorbele: — Noi am citit toate procesele verbale ale adunărilor noastre de partid de trei ani încoace—

„Cînd naiba, or avut vreme să le citească pe toate?” — se întrebă Murășan. Toate nici cum nu le-a putut citi, căci nu i le-a dat. O parte-sîncă la el, o parte s-au pierdut.

— Am înțeles noi de-acolo, că și după ce acum trei ani Colceriu Gheorghe a plecat la școala de partid și-a ajuns activist la regiune — și după ce Pop Ioan a fost ales membru în biroul raional cînd în locul lui ai fost ales tu secretar; și ăștia care or plecat or fost oameni de nedejde, cei mai de nădejde dintre noi, că de-aia or ajuns unde or ajuns; da' după plecarea lor, organizația noastră încă nu s-a muiat ca să nu-și știe face lucrul ei, adică linia partidului. Am înțeles noi lucrul ăsta de-acolo, că de mai multe ori, la mai multe adunări, unul și altul din noi a pus problema asta, a chiaburilor. Ai pus-o chiar și tu odată.

— Da. Am pus-o — zise Murășan. — E-o problemă foarte importantă.

— Așa cum zici. Și n-am înțeles — că nici nu se poate înțelege — cum de nu s-a făcut mai de mult, ceea ce facem noi acum. Adică nu s-a luat nici o aotărîre.

— Da, așa-i — murmură Murășan îngîndurat. Cum de nu s-a făcut?

— Noi pe tine am vrea să te întrebăm, că tu ai fost secretar.

— Desigur. Pe mine trebuie să mă întrebați și chiar să mă trageți la răspundere.

— Dacă va fi nevoie, te vom trage la răspundere.

— Să mă trageți tovarăși, să nu mă cruțați, dacă-s vinovat.
 — Chiar asta am vrea noi să o lămurim, adică cine-i vinovat?
 — Aveți dreptate, tovarăși. Să discutăm, să vedem cine-i vinovat...
 — Murășan se înroșise tot de însuflețire, părea că el se bucură mai mult decât toți că va fi aflat vinovatul și vă fi pedepsit; vorbea repede și parcă fără să se gândească. — Să discutăm, să vedem ce și cum, să ne spunem aici cu toții părerea, deschis, așa cum îi obiceiul la comuniști. Cine-i vinovat, să răspundă__
 — Tu, Murășene, ai fost secretar pînă acuma — îl întrerupse Toader Pop, cu același glas măsurat, prevăzător. — Tu ai știut că este o problemă ca asta, adică sînt chiaburi în gospodărie...
 — Ii drept, tovarăși. Am știut că este o problemă...
 — Să ne spui de ce n-ai lăsat de-o parte toate celelalte care mai erau?...
 — Ii drept, tovarăși, nu le-am lăsat. Mai erau și alte probleme și nu le-am lăsat, că secretarul trebuie să se ocupe de toate problemele...
 — Intîi de cea mai grea dintre ele...
 — Sigur. Intîi de cea mai grea...
 — Și să se bată s-o rezolve...
 Murășan răspunse repede:
 •— Sigur. Să se bată__
 — Tu, Murășene, — zise Toader, încet — nu te-ai bătut...
 •— Num-ambătut, tovarăși. Just! Num-ambătut. Am greșit. Numi-am dat seama. N-am judecat situația. M-am pierdut în mărunțișuri. Am rătăcit perspectiva. N-am privit lucrurile ca un comunist. Am greșit. Aveți dreptate și trebuie să mă trageți la răspundere.
 — Noi vrem să te întrebăm de ce-ai greșit, de ce nu ți-ai dat seama...
 — Da, sigur. Așa și trebuie. Să mă întrebați. Motivele! Că desigur sînt și motive. Da, tovarăși. întrebați-mă...
 — Te-am întrebat.
 Murășan nu răspunse. Se uita curios la Toader, de parcă n-ar fi înțeles. Iar Toader sta calm în fața lui, așteptând. Ceilalți tăceau, urmărind încordați vorbele și gesturile celor doi oameni. După un timp Murășan, ghemuindu-se moale pe laviță, coborînd privirile în poale, îngăimă:
 — Nu știu, tovarăși. Vă spui sincer, nu-mi dau seama cum de m-am lăsat așa pe tînjală...
 — Ar trebui să știi...
 — Da, sigur... Tovarăși! Ajutați-mă! întrebați-mă! Criticați-mă! Nu mă cruțați. Fiți principiali.
 — Atunci să te întrebăm, dacă zici. Tu mai ții minte cum a scăpat Obrejă Teofil de proces?
 — N-a scăpat, tovarăși. Toate bucatele i-au fost confiscate. N-am mai avut ce să fac. Eu pe Obrejă nu-l pot ierta. Dacă m-ar lăsa legea l-aș strînge de gît cu mîinile mele... Am vrut „să-l deschiaburesc, dar nu se putea...
 — Dar proces se putea face. Ar fi fost judecat.
 — A fost, tovarăși. I s-au confiscat bucatele.
 — Bucatele i s-au confiscat, dar proces n-a fost. Adă-ți aminte.
 Murășan privi uluit la Toader:
 — Cum n-a fost?
 Toader răspunse fără să-si mute privirile de pe chipul lui:
 — N-a fost...
 Și ceilalți întăriră:
 — Nu. N-a fost proces.
 Vichentie rîse cu poftă:

— Degeaba te miri, Murășene. Te-au repezit prea tare și-ai sărit dincolo de cal... Stîngismul tău te-a orbit.

Auzind rîsul lui Vichentie, Murășan se gîndi că pentru vorba asta va trebui să-i mulțamească odată, și brusc fu apucat de desnădejde:

— Tovarășii, nu se poate ! Gîndiți-vă ! Eu am vrut să-l lovesc pe Obrejă în inima lui. Am vrut să-l nimicesc. Cum putea să scape așa de ușor?...

— Uite că a scăpat, murmură Toader, continuînd să-l privească pe Murășan Iosif cum se zvîrcolește, arătînd un chip jalnic de om căruia i-a ars casa.

— Vezi, Murășene, bine zice Vichentie. Stîngismul ! Astanu-întrebă f Asta-i prostie, — grăi Filon Gherman supărat.

— Aș vrea să-l întreb ceva — spuse Hurduc răsărind din tăcerea lui.

— întrebă-mă.

— Obrejă ție ți-i unchi, dacă știu eu bine. Văr de pe mamă cutatăl tău. Oare nu de-aia?

— Tovarășii răcni deodată Murășan, alb la față, sărind ca împins de un arc, drept în picioare. — Cum puteți crede? M-a exploatat și pemineși pe tata; și-a bătut joc de noi, și-acum să-l iert? Eu să-l iert? Chiar eu? Ba să-l mai și părtinesc? Spuneți-mi să-l omor, și-l omor îndată! Spuneți-mi să-i pui foc. Îi pui foc, tovarășii... — Și deodată se muie căzînd lalocpe laviță, moale și lat. — Tovarășii! Mă doare că gîndiți așa despre mine. Spuneți-mi că-s prost, spuneți-mi că-s stîngist, căn-amnivel. Orice să-mi spuneți, dar asta să nu mi-o spuneți. — Și iar sări în picioare răcnind: — înnebunesc dacă mă bănușiți de asta. Turb ! Așa să știți — Nu vă dau voie ! Am conștiință, tovarășii!

Ochii-i erau tulburi și rătăciți și obrazii lui cei vineți, schimonosiți de parcă bar fi ars cineva cu fierul; totuși Toader nu-l credea — continua să-l privească rece, cercetîndu-l în liniște, șităcea. Să-istrige în față: „Minți!” — nu se putea. Dovezi n-avea. Numai bănușii și nu toate bănușiiile îs drepte.

Hurduc întrebă mai depeate cu obișnuita lui liniște:

— Și pămîntul pe care l-ai scris pe numele tău?

Murășan întoarse spre el o uitătură urită dar repede se gîrboviumil:

— M-am lăcomit, tovarășii. — Asta-i drept. Pentru asta merit să fiu judecat. Dați-mă afară din partid. Faceți-mi orice. Asta recunosc. Am greșit grav. — Și se așeză iar la loc, îngropîndu-și capul în palme.

— Și cînd ai sprijinit intrarea Floarei Obrejă și-a lui Cornel în colectivă?

Murășan răspunse fără să ridice capul:

— Mi-a fost milă de ea. A venit la mine plîngînd și s-a rugat. Și eu am crezut-o. Nu m-am gîndit că-i o viperă. Un șarpe veninos. M-am gîndit la viața ei grea în casa chiaburului. Am crezut-o. M-am înșelat. Din milă, din bunătate. Oricine se poate înșela. Is un om și eu. Cu inimă și cu suflet de om..

Milă? Bunătate? Cum să dovedești că mințește? El ar putea dovedi că a ajutat bunăoară pe Vichentie și chiar pe Hurduc cînd și-au trimis copiii la școală la Tîrgu-Murăș ; s-a dus el și le-a căutat gazdă, i-a înscris, a umblat să le cumpere cărți și haine. Cum îi spui: „tu nu poți avea milă” — chiar dacă nu-l crezi acum?

— Cum ți-a putut fi milă de un chiabur?

întrebarea lui Filon Gherman sunase grav, aproape părintește, cu părere de rău.

— Am socotit că Floarea nu-i chiaburită. M-am gîndit că blestematul ăla, ticălosul ăla bătrîn, a ținut-o ca pe o slujnică. Așa mi-a spus șiea. Și eu știam că Obrejă și-a slugărit și și-a exploatat cu nerușinare toate neamurile. Am greșit că n-am cercetat...

— Ar fi trebuit să cercetezi...

— Sigur. Ar fi trebuit să cercetez... Aveți deplină dreptate... Dar mi-a fost milă de ea și nu m-am mai gândit să cercetez...

— Și mai departe, Murășene, când gospodăria merge prost... Ții minte?

— Țin, tovarăși—sări iar în picioare, agitat,—doar știți că s-a și ținut o adunare de bază și s-a luat hotărârea că trebuie schimbată conducerea colectivei... și s-a și făcut Da. S-a făcut. Și-acum colectiva merge mai bine. După ce i-om scoate pe-aceștia, va merge și mai bine...

— S-ar fi putut face mai devreme, Murășene...

— Drept! S-ar fi putut... răspunse acesta cu multă convingere în glas și adăugă după câteva clipe de gândire, întărind: — Da, da. S-ar fi putut... S-ar fi putut chiar foarte bine... Ridică fruntea și surise rătăcit: — Mi-a fost frică să mă pripesc. Raionul, știți și voi, a dat așalinia... să nu prea schimbăm oamenii... să-i educăm... să se învețe să aibă mai multă inițiativă... Știți doar... Organizația de bază conduce mai mult linia... știți... politică... Așa-i! Linia politică.. Că doar de-aia-am gândit și eu, conducerea s-o facă, în gospodărie adică... consiliul gospodăriei... Nu?... Voi cum credeți...

„Unde-i minciuna ?— se întrebă Toader. De unde s-o apuc și s-o scot din straiță, că nu și-a lăsat nici o coadă afară?! Și cum să-mi bag mâna în straiță? Și dacă scot mâna goală? Ce se poate întâmpla atunci!” înțelegea că tovarășii săi îs bănuitori față de Murășan, că poate și ei gândesc că acesta minte și că sînt și ei încurcați în fața acestei minciuni așa de frumos vopsite cu culorile adevărului. Se uita la Murășan care sta acolo în fața lui, ridicat în picioare, vorbind așa cum vorbesc de obicei oamenii cei mai cumsecade, și-i spunea în cugetul său, cu mare liniște în suflet, căci acum nu se mai îndoia: „Nemernicule! Cîtă minte ai tu încap și cît de urît ți-o folosești!” Grăi potolit:

— A i dreptate! Aici ar fi putut greși oricine...—Și așteptă, pîndindu-i cu grijă chipul vînat și ochii întunecați, mocniți.

— Nu știu, tovarăși... Nu știu ce-ar fi făcutilții în locul meu... De ce să mă scap de răspundere?... Faptele arată că eu am greșit, iar voi trebuie să mă judecați aspru, tovarășește și să mă ajutați, să-mi dați o sancțiune...

„Ai tu minte!” — se gîndea Toader și nu-și putea deslipi privirile de la el, de parcă ar fi fost numai ei doi în încăpere. „Minte ai multă. Dar minciuna, minciună rămîne, și-odată se va ivi și coada ei”. Zise:

— Mai vrea cineva să puie întrebări?

Nimeni nu răspunse. Tăceau toți și se gîndeau și erau cu toții mohorîți, cu negură în priviri.

— Atunci, la discuție... — continuă Toader, și era liniștit căci îndoielele lui toate se risipiseră. Înțelegea mai mult decît nădăjduise. Înțelegea că are în fața lui un om și că-l cunoaște și că acesta nu se va mai putea ascunde de el. Și de-aceia era liniștit. Mai adăugă: — Spuneți-vă părerea și voi.

Vichentie se ridică și vorbi tare, rîzînd:

— E limpede, tovarăși. A condus rău organizația de bază. Conducerea lui a fost cu pagubă. Să-l excludem...

— Da, să-l excludem — spuse Filon Gherman răstit. — Pentru prostie, da? Pentru prostie. Asta-i ușor. Numa' c-atunci trebuie să ne excludem și pe noi, că noi l-am ales secretar. Îi prost ăla care mîncă zece pite la o amiază, da' mai prost ăla care i le dă pe mînă. Așa-i, ori nu-i așa? — întîi trebuie să dovedim dacă-i prostie ori îi intenție...

— Intenția nu se poate dovedi — spuse Toader Pop. — încă nu se poate dovedi.

— înseamnă că excluderea n-ar fi justă — zise Pănciușu, și parcă i-ar fi părut rău.

— Asta înseamnă! — adăugă Toader.

— Eu am o părere — grăi Hurduc, hotărît: Să-I sancționăm chiar și dacă-i numa' pentru prostie... Și să cercetăm rmai departe... Vom cere la raion să-i vadă din nou biografia... vom cere referințe... îl vom mai întreba și pe el... La urmă vom da o hotărîre...

— **Anta-i** și părerea mea — spuse Toader.

— Și-a mea-i așa! adăugă Filon Gherman.

— Treaba voastră!—zise Vichentie. Da' eu zic să-l dăm afară și să nu ne mai batem capul... Asta-i părerea mea!...

— Tovarăși, să votăm... zise Toader. Propun: vot de blam! Și în al doilea rînd, să continuăm cercetările noastre, pe linie de cadre, căci nu putem fi mulțumiți cu atîta cît am aflat aici.

Vichentie se abținu de la vot. Ceilalți votară toți, pentru.

5

Toader Pop rămase singur. Voia să mai citească odată procesele verbale și mai ales pe acela al ședinței de azi. Hurduc plecase prin sat, spunînd: „Mai am de vorbit cu niște oameni”. Pănciușu și Filon Gherman aveau treabă la colectivă. Vichentie și Murășan plecaseră împreună.

Afară se întunecase. Vremea rămînea pașnică și senină. Satul își domolea puținele zgomote de iarnă, pregătindu-se de somn.

Toader Pop sta singur și citea la lumina lămpii. Citea și se gîndea numai la un om: la Murășan Iosif. Citea căutîndu-l printre rîndurile drepte scrise de Filon Gherman, la fiecare adunare, la fiecare ședință. îl auzea cum vorbește și-ades îl simțea cum gîndește. Acum nu se mai îndoia că îl cunoaște. Sică îl cunoaște bine. Acum trebuia numai dată la o parte scoarța sură și dezvelit miezul putred al copacului; atunci ajunge să-l împingi ușor cu umărul, și se prăvale, fără zgomot, prefăcîndu-se în colb. Asta-i soarta copacilor putrezi, care nici de foc nu-s buni.

Tîrziu seara, încuie hîrtille în dulap, stinse lampa și după ce întoarse de două ori cheia în ușă, porni către casă, domol, murmurînd un cîntec.

Trecînd pe ulița cea mare, văzu venindu-i împotriva un om care se grăbea și care lui îi se păru tare cunoscut. Venea oblu către el, pășind larg, repede, mișcîndu-și mîinile înainte și înapoi, cu mînie parcă.

Toader se opri, privindu-l. Tresări, cunoscîndu-l că-i Cornel. Cînd ajunse la un pas, acesta își întoarse întreg chipul spre el: un chip încruntat, împietrit într-o schimonoseală de furie. îi dădu răstit bunăseara și trecu înainte.

Toader mai merse cîțiva pași, tulburat în toată ființa lui, neputincios pe simțurile lui, tremurînd ușor ca de frig, apoi se opri fără să-și dea seama și se întoarse ca să privească după Cornel. îl văzu oprit și pe el, ca la cincizeci de pași, amenințînd către el cu pumnul ridicat; apoi Cornel se răsuci în loc și-și continuă drumul cu același mers larg de om mînios.

Toader mai privi cîteva clipe în urma lui, chinuit de-o amintire veche, îngropată în ceață. Nu putea să-și aducă aminte cine amai avut cîndva acest mers îndrîjit al unui trup care ține în el atîta putere încît n-o mai poate stăpîni; și glasul care-i dăduse bună seara, chema amintirea unui alt glas pe care el îl ascultase cîndva, tare de mult, un glas gros, încruntat, făcut pentru sudalmă și blestem. Și nu-și putea aduce aminte cine a fost acel om.

ARGONAUȚII

PARTEA INTÎIA

I

*Bătrîna toarce-n tindă lîngă vatră...
Venînd de după Voios, noaptea loatră
își fugărește caii suri și-i mîină;
Stînd dreaptă-n car, azvîrle cu o mîină
Pe lume-o-ntunecată, neagră plasă,
Iar hățul din cealaltă nu îl lasă.*

*în luptă se aruncă-ntreaga fire,
Să-și apere-a culorilor lucire:
Roșul amurgului aprinsul soare,
Albastrul proaspăt legănata mare,
Iar unda albul, pomul frunza verde...
Dar focul strălucirilor se pierde
"nghițit de noaptea de culori flămîndă,
Stăpîină singură după izbîndă.*

II

*Bunica-nvîrte fusul în neștire,
înfiorată de vreo amintire,
Suspînă stîns și dă din cap agale.
Din cuierul de lînă neagră, moale,
Legat de furca de măslin, ușoară,
Lunecă firul și se înfășoară
Pe fusul care-l trage și-l subție.
Dar iată: nepoșica ei zglobie
Oftează și privirea și-o ridică:*

*— Iar negru torci, tot negru torci, bunică!
Ah, de-aș avea un șorț numai culoare,
Cu roșu ca apusul cel de soare,
Cu auriu ca banul lunii pline,
Cu alb ca spuma valurilor line,
Să foc cu el în hora cea sprintară,
Și cum se va-ncreși de vînt, să pară
Că-i curcubeul ce-a ieșit deodată!*

ARGONAUȚII

Bătrîna s-a oprit îngîndurată;
îi vine-n minte dusa ei pruncie,
Cu visurile moarte pe vecie,
Cînd șorț cu flori și ea-și dorise foarte,
Dar unul negru i-a fost dat să poarte.
Ce-i poate spune? De amarul tatii,
Zăcînd de-atîta vreme după gratii?
De mama, ce-a murit mai înainte
Ca ea să-ngîne primele cuvinte?
îi tremură și i se-neacă glasul.
Culori rîvnesc copiii în tot ceasul,
Se-ntunecă de negru și li-i silă.
— O, Diamando, scumpa mea copilă,
Ce să mai torc eu, biata? Ce-ți pot spune?
Ne-năbușiră anii de tăciune...
Dar unde-i albul? Ce să-ți știu răspunde?
Și verde și-auriu să iau de unde?
Dar uită-te-mprejurul tău oleacă:
Funinginea culorilor le-neacă.
Du-te la fîrg: doar negru ca dohotul.
Să-ntrebi pe negustor și-ți spune totul:
Nu mai ia nimeni stambă colorată.
Ah, Una cea de aur, tu nepoată,
Dac-aș avea-o, rochie ți-aș țese;
Pe ea ți-aș pune-un cer cu stele dese
Și marea cu corăbii ușurele,
Cu larg desfășuratele vîntrele,
Umflete-abia de cea mai stînsă boare,
C-ar arde de necaz și mîndrul soare!

Tăcînd, bătrîna-și șterse c-o năframă
O lacrimă ce n-o luase-n seamă...
— Mi-ai fi făcut, bunică? Ce minune!
De Una cea de aur, spune-mi, spune...

III

—Povestea-i veche, draga mea nepoată,
Cît anii mei surii și încă-odată;
Fa vine din afunduri de genune,
Oricît aș număra și oricît ți-aș spune,
Tot nu i-aș da nicicînd de-ncepătură.
Veciile cărunte o născură
Și cît pămîntul nostru e de veche.
Lîna de aur! Cea fără pereche!
Nu o-a văzut-o nimenea pe lume,
Dar mulți s-au stîns pe buze cu-al ei nume...

Iolkos ni se chema pe-atunci orașul
Și-ntre orașe el era fruntașul!
Deasupra-i Pilio, mereu în floare
Sta strajă-mprejurimii roditoare
Și flori vedeai și verde în tot locul.
Dar bîntuia prin lume nenorocul,

DIMOS RENDIS

Și zdrențele mulțimii-nfometate,
Ca niște steaguri negre prin cetate,
Dădeau o strălucire mai aleasă
Domneștilor odăjdii de mătasă.
Doar domnii puteau ride pe poftite,
Și-aveau pe cai velințe-ntr-aurite
Și-aveau porfiră și mângăritare
Și roadă grea-n umflatale hambare
Și vinuri dulci și felurimi de poame,
Tot ce doreau în hulpava lor foame,
Și-și împărțeau numai cu zeii rodul.

Dar într-o zi n-a mai răbdat norodul
— Paharul se umpluse, pasă-mi-te —
Și spre palat porniră flămînzite,
Bocînd, mulțimile-n veșminte rupte, —
Erau femei cu piepturile supte
Și fete cu cosițele bălane,
Necunoscînd a' dragostei hîrjoane,
Bătrîni duclînd a anilor povară...
Nădejdiile aceleași îi minară
Și-aceleași năzuință omenească:
Un leac durerii multe să-i găsească.

IV

De strigăte palatul tot răsună —
Arhonții beau cu regele-mpreună,
Din cup ele-aurite, pe-ndelete,
De ziduri le izbesc apoi cu sete —
Să-i fi-mbătat vîrtoasa băatură,
Ori aurul sunînd în izbitură?
Ospățul ca o flacăra-i aprinde
Și plescăie din buze, scoși din minte
Și pofticioși se uită după roabe,
Cînd trec cu plinele tipsii pe-aproape;
De două ori tăiate-s de povară:
De multele mîncăruri ce le cară
Și de-ale domnilor flămînde brațe
Care se-ntînd spre ele să le-nhațe.
Treizeci de flautiști pe trepte-asudă
Și suflă încordîndu-se de trudă.
Cîntați, voi robii Suflați-vă plămîni!
Să bea și să se bucure stăpînii!
Vinul vărsat și chiotele grele
Curg și mînjesc spălatele podele,
Și joacă o femeie despuiată,
Iar regele, cu jocul ei deodată,
Își mișcă lacom gîtul cu podoabe.
Și vin și pleacă robi supuși și roabe
'ndoite sub tipsiile pe care
Sînt miei ce-i rumeniseră-n frigare.

*Și iată a paharnicilor grabă;
Sînt douăzeci, dar frînți de-afîta zdroabă,
De-atîtea cupe cîte le umplură.
Ci tot mai vor stăplnii băătură.*

V

*Greu tulburat de larma de pe stradă,
Iese chiar regele-n pridvor să vadă.
Și ce să vadă? înglotită-n poartă,
Mulțimea jeluindu-și aspra soartă:
— O, rege, luminosul nostru soare!
Tu inimă de aur, doamne mare!
Apleacă-ți înspre noi privirea blîndă
Și-ndură-te de-a robilor osîndă.
Ne arde-al sărăciei bici pe față
Și ni-i amară orice dimineață.
Spre noi, zdrențoșii, ochiu-ț'i să se-ntoarne,
Spre trupurile negre, fără 'carne.
Din fiare-ajuns-am astăzi și mai fiare.
Doar tu ne ești nădejde și scăpare,
Tu, cel slăvit de trei ori în cetate,
O, doamne-al nostru bun și lumineate!
Ingenunchiați în fața ta-n țărînă,
Rugămu-ne să-ntinzi regeasca mîină!
Și se țărăște-n pulbere-acel vaier,
Apoi se-nalță ca un vrej în aer
Și pe pridvor, ca iedera bolnavă,
Cerșind regeasca milă și izbavă.
Dar dintr-odată vaieru-l destramă
Un glas ce sună-a clopot de aramă.
Din gloată iese fără șovăire
Un tînăr sprinten. Aspra lui privire
Spune de marea-ncinsă de furtună.
In jurul lui vreo zece se adună,
Flăcăi voinici ce nu se tem de nime'.
Și glasul lui străbate prin mulțime:
— Ei, voi, stăpînii mari și fără păsură!
Și tu-ncuibat în aur și mătăsuri!
Vlaga ne-ai stors-o și-ai lăsat suspinul^
Ca să-ți plătești dairelele și vinul!
Nu v-ar răbda, sâtuilor, pămîntul..*

*Dar n-apucă să-și mîntuie cuvîntul,
Că glasuri bătrînești îi spun să-ncete,
Mustrîndu-l:
— Ia vezi!
— Doar n-om vorbi așa c-un rege!
— Păi cum?
— Așa cu ce ne vom alege?
— Ne răcorirăm cel puțin năduful..*

VI

*Din caierul de Ună cum e puful
Se tot deșiră tortul printre, dește
Spre fusul care-l iă și-l răsuțește,
Și-nrouatul basm curge-nainte,
Stingîni a fetei arșiță fierbinte
Și pe-ai bunicii ochi punînd o ceață.*

—• *...Se-ngălbenește regele la față
Și tremură, p'optindu-se în grabă
De umărul lui Kītīs, care-ntreabă
De unie-această temere și frică.
Acuma să-ți mai spun ceva, fetică;
Văzînd slăpînu-ngrămădita gloată,
De un oracol și-aminti îndată,
Și-nspăimîntat și-acum de ce aflase,
Se-ngălbeneră buzele lui groase.
Cu cîtva timp în urmă, mi se pare,
A fost trimis la Delphi întrebare:
Cum să-și sporească-averile-adunate?
Cum să rămînă singur domn pe toate?
Cine i-i prieten? Dușman cine-i este?
Și îi răspunse-Apollon doar aceste:
„De cei desculți mereu să-ți fie teamă !”
Răspunsul nu-i plăcu, de bună seamă,
Că-și alungi, de marea spaimă, botul
Și somnul îi pieri de-atunci cu totul
Și-n jurul lui vedea numai picioare
Desculțe, noduroase și murdare,
Mișcîndu-se parcă să-i facă-n ciudă;
Și tălpi ce s-au zdrelit de drum și trudă,
Venînd spre el buluc și-ameninîndu-l..
Și-atuncia își rosti slăpînul gîndul:
Să nu mai vadă-n jurul lui tălpi goale!
Chiar și curtenii vor dormi-n sandale!
Era-ngrozit mai rău ca niciodată
Și-atît îi era mintea tulburată,
Că însuși el dormea-nc.ălțat de-o vreme.
Ros de-ndoieli, puse-ntr-o zi să-i cheme
Pe toți curtenii, să le poruncească
Poruncă strașnică și nebunească:
—• Apollon ne-a dat vești— vi-s cunoscute.
Poftesc deci să-mi aduceți cît mai iute
Pe toți desculții-aici, legați în fiare!
S-au răspîndit curtenii, fiecare
Și s-au întors la curte către seară
Fără nimica, tocmai cum plecară, —
Doar nu erau să care la cetate,
Din cît norod e-n țară, jumătate.
Dar cum să-i ducă regelui solia,
Să nu-și reverse-asupra lor mînia?
Și Kītīs inlă-ntiul și cutează.*

ARGONAUȚII

Pleclndu-se ca firul de spetează:

— *... fost umblatul,
Că-i încălțat, măriia ta, regatul!
Se-apropie și Cleon, nu se lasă,
Are și el o vorbă mai aleasă:
— Pământul tot, o rege, luminate,
N-a mai văzut atîta bunătate;
Prea buna și îndurătoarea mină
Intindă-se de-a pururea stăpînă
Pe țara ta ce-n veci o umple rodul
Și-n care-ți cîntă încălțat norodul
Și te privește tot ce e suflare
La fel cu floarea soarelui pe soare!*

VII

*Acum pricepi de ce-a pălit de groază
Cînd i-a fost dat pe cei desculți să-i vază.
Obrazul i-i de var mării sale',
Deși aude numai plîns și jale,
Căci regii știu: cu pUnsul, totdeauna
Vine blestemul, vine și furtuna.
Dar iată, jeliurea iar pornește:
— O, rege, doar la tine-avem nădejde,
De chinurile noastre te îndură
Și stîmpără-ne însetata gură
Cu roua milei tale și ne-alungă
Cu mina ta, din inimi, noaptea lungă!
Aibi milă, fără tine ce ne-om face?...
Ci tînarului gura tot nu-i tace:
— • Dar cui te rogi ? Și cui îi ceri tu mila ?
Acelui ce te stoarce cu de-a sila?
Celui ce...*

— *Taci!*

— *Ne duci către pierzare!*

— *Dar tu tăcînd, cu ce te-aleseși oare?
Șiretul Cleon vine lîngă rege
Și spune-o vorbă; regele-nțelege
Și, chicotind, și-ascunde-n strîmbătură
Un rînjel hîd și otrăvit de ură:
S-a cuibării în mințile-i deșarte
Un joc viclean și-aducător de moarte.
Pe piept își pune dreapta inelată,
Cu ceealaltă-nvinuie și-arată:
— De vrei scăpare, nu mai sta pe gînduri
Pe vinovați chiar tu îi ții în rînduri!
Sfîrșește cu aceste haimanale
Ce pîngăresc și visurile tale
Și rid, făgăduindu-ți cîte-n lună!
Și tace regele după minciună.*

VIII

*Cuvintelor deșarte dînd crezare
 Se tulbură mulțimea foarte tare
 Și oamenii-aprinzîndu-se-ncepură
 A-și bănuși și-a se mînca din gură
 Spre bucuria regelui și-a curții,
 Ce iar porniră la slujirea burții.
 (Cînd doi se ceartă,-al treilea cîștigă)
 Acum iată-i: suduie și strigă
 Și, cum un rău aduce rău cu sine,
 Desculții prind a se znopi de-a bine,
 Incăierați fără pricină-n stradă,
 Și auzeai blesteme din grămadă
 Și vaiete care-ncepeau să crească
 Sfișietor cînd sulița frățească
 Se repezea spre-un piept mînjită-n sînge;
 Aci vedeai o fată care plînge
 Buzele reci ce i-au furat sărutul,
 Brațul voinic ce-o să-l zdrobească lutul;
 Dincolo unul care-și vine-n fire:
 Cu mîna lui lovită-și-a-n neștire
 Chiar fratele, ce trage-acum de moarte—
 O mîna se ridică mai departe,
 Gata să dea cu sabia cea cruntă!
 Trezite dușmăni din veac se-nfruntă.
 Deodată parcă huruie pămîntul:
 Vin lefegiii regelui, ca vîntul,
 Plecați pe coama cailor, pe uliți,
 Cu hățurile-n dinți și-n mlini cu suliți
 Lipite strîns de caii lor în spume;
 Și-un val de sînge șiroie pe lume,
 Că pîn-și caii-mpleticiți de groază,
 Sar fornînd în lături și nechează,
 Iar piatra sub copite li se frînge,
 Amestecată cu sudori și sînge.
 Ca fiarele porniră să omoare.
 Tăișele de săbii rotitoare
 Sînt fulgere ce scapără-n lumină,
 Iar cînd e spîntecat, ca o jivină
 Urlă și vîntu-ncăierat în stradă.
 Cînd dau năvală caii-ntr-o grămadă,
 Vezi numai strîmbe fețe-nspăimîntale
 Și mîni înînse-n aer și crispate,
 Năvala grea vrînd s-o oprească parcă.
 Și caii, de sudoare toți sînt learcă,
 Dar strînși în pinteni, aplecîndu-și coama,
 De-a dreptul în grămadă, orbi, dau iama.
 Din cînd în cînd mai scade-al luptei freamăt
 Înăbușit de urlate și geamăt,
 Și cai și oameni gîfîie-a sîrșeală,*

ARGONAUȚII

De sînge-acoperiți și nădușeală.
Aceasta e regeasca rinduială:
Țărînă-nsîngerată și urîță,
O zdreanță de mătase mohorîță.

IX

Oftează Diamando fără veste:
— Parcă-i acum, bunică, nu-i poveste...

Bătrîna-și pleacă fruntea de omături:
Îți spun de ieri, să-l pui cu azi alături.

— ...Trei zile și trei nopți dură frămîntul
Și se umplu și cerul și pămîntul
De zăngănit de săbii și blesteme.
În noaptea cea de-a treia, într-o vreme
Cînd dușmanii, sleiți de-ncăierare,
Se-ndreaptă către vetre fiecare,
Cînd cel rănit pe răni își pune fașă,
Iar teafăru-și ia lancea fulgerasă
(Va ține înc-o zi, de bună seamă!)
Și sfișiata de durere mamă
Tot umblă printre leșuri reci și plînge,
Spălînd cu lacrimi fețele de sînge,
Să dea de semnele ce nu înșeală, —
Tocmai atunci, în noaptea grea, de smoală,
Ce-nvăluia cetatea obosită,
Toți conteniră, trefi, într-o clipită:
Un cîntec izvora-n întunecime,
Frumos cum încă n-auzise nime\
Și povestea de-o țară minunată,
Unde amarul nu se mai arată,
Unde și zi și noapte-i domn seninul.
Iar firea-și dăruie din plin prea plinul.
Cum zboară versul ce-l rodiră zorii,
își lasă sulițele luptătorii,
Mama-și înalță fruntea, să-l audă,
Răniții-și uită de durerea crudă
Și toți pornesc și ca vrăjît li-i mersul —
Pe toți i-a-nmănușiat în juru-i versul.

E un bătrîn ce sade pe o stîncă,
Domol cîntînd cu vocea lui adîncă,
Și-i ia pe toți pe-aripile cîntării
Și-i poartă ca-ntr-un vis în largul zării,
Spre țara ce nu știe de-ntristare
Și unde bucuria capăt n-are
Căci Una cea de avr e stăpîină.

Ascultă toți, și versul cum se-ngîină,
Simt între ei o sfiintă legătură;
De vrăjmășie uită și de ură.

DIMOS RENDIS

*Și-n loc de blesteme și de-nvrăjbire,
O, iată, bucurată mea privire,
Pe-acel ostaș trimis aici de rege.
Cum stă lingă desculț și se-nțelege,
Și-o mamă ce mîngîie, pare-mi-se,
Tocmai pe cel ce fiul, i-l ucise;
Toți stau aici și-ascultă împreună
Cuvîntul care-i leagă și-i adună,
Numele țării ce-a gonit obida,
Chemare, mîngîiere, vis: Colhida.*

X

*Rugat s-o cînte iar, de nu știu care,
Bătrîmul zice dulcea lui cînlare:*

*„ — Lăsați acum bocirea și lacrima sărată,
Lăsați de-o parte lancea cu vîrfu-i ucigaș,
Uitați de multul sînge ce șiroie-n oraș
C-am să vă spun un cînlec de-o țară minunată.*

*Chezași să fie anii mei gîrbovi de-adevăru-i,
Căruntu-mi păr de cînstea curatului meu gînd.
De un tărîm pe care nu l-ați văzut nicicînd,
Cînlarea mea senină din inimă v-o dărui.*

*A mării spumă-o scaldă, stingindu-se pe plajă,
Și-n zori e mîngîiată de vîntul euxin,
Iar la hotar, cu pieptul împădurit de pin,
Asprit de ani, Caucazul stă neclintită strajă.*

*N-auzi acolo bocet și nu vezi întristare,
Doar Utere și naiuri ce versuie cu dor,
Dînd slavă libertății și muncii tuturor,
Din mare pîn'la munții cu fruntea de ninsoare.*

*Acolo pomul vieții se-nfîipse în țarină,
Și-ncrengurat pe laturi, legă și dete rod,
Acolo domn al sorții e pașnicul norod
Și Una cea de aur e veșnică stăpînă.*

*Aceasta este țara ce-a-nfrînt pe veci obida,
Acesta e tărîmul frăției însorit,
Iar razele de aur suind din răsărit,
Pe cerul dimineții-i scriu numele: „Colhida”.*

XI

*Cum printre negri nori, pe vreme tare,
își face drum o rază lucitoare
Ca sabia ce fulgeră, bătută
De meșterul cu mîna pricepută,*

ARGONAUȚII

*Desmeticind din greul somn pământul,
în inimi chiar așa le-a mers cuvînlul
Care-i trezește-nșiorîndu-i parcă
Și c-o lumină nouă îi încarcă.*

*De cîntăreț s-apropie voinicul
Acela-nalt, cu păr mai blond ca spicul
De aur copt ce-și unduie culoarea,
Cu ochii mai albaștri decît marea,
Și cel ce-n luptă stete drept ca trunchiul,
Zmerit și-ndoaie spre moșneag genunchiul:*

— *Bătrîne, versul tău ne dă viață,
Virtutea ne-o căleşte și ne-nvață.
Ce harnic neam, ce țară de poveste
Trimite-ne prin cîntecul tău veste?
Ce farmece ți-ai strecurat prin flaut?
Există țara asta? Să o cauti!
E-adevărat? Ori numai vis să fie?*

Și-a zis bătrînul:

— *Nu mint. Lumea știe...
Cît despre vis, dorm prea puțin bătrînii!...*

— *N-aveam de gînd eu, taică, să te mîinii,
De altceva îți pusei întrebare:
De cînd mă știu, asemenea cîntare
Nu mi-a fost dat să mai aud pe lume.*

— *Dar cum îți spun, flăcăule, pe nume?*

— *Iason.*

— *Iar mie Dikeos îmi zice...
M-a bucurat purtarea, ta, voinice,
Și-am zis în sine-mi: — O, de-ar da norocul,
Tineri ca el să vadă peste tot locuV"*

— *Dar spune-mi, fost-a cineva vreodată
Să vadă țara asta minunată?*

— *Hei, au pornit, copile, cu duiumul,
Dar s-au întors la jumătate drumul:*

De-atltea piedici s-au ales cu frica.

Alții-au pierit și JIU mai știm nimica.

XII

Deci se ridică Iason voinicește

Și-o hoiărire-n ochi i se citește:

— *De e așa precum ai zis, privește:*

Lancea scâldată în frășescul sînge,

Eu, cel dinții o voi zdrobi și frînge

Și-un vis de-aci-nainte-mi va rămîne,

Și o nădejde care-o să mă mine

Să vadă această țară fermecată.

Și singur n-am să fiu; cu mine-odată
 Veni-cor cei ce mă-nsoțeau în stradă.
 Și când afla-va vrednica Elladâ,
 Ne va trimite-a fiilor ei floare,
 Pe cei mai buni flăcăi din citi îi are.

—• îmi place hotărîrea ta, nepoate,
 Dar drumuri cu primejdii ai de-a bate,
 Iar marea-i lacomă și spumegîndă,
 Stă moartea-n fiecare val la pîndă,
 Cu de-alde voi să-și stingă foamea lungă.
 Iar colo-n Propontida-n strimta strungă,
 Zeii din cer și domnii de noroade,
 Puseră stînci pe nume Simbligade,
 Ce cap în cap se bat, să vă dărîme
 Și orice vas să-l spulbere-n fărîme.
 Stăpînii-s roși de teama și veninul
 C-au să înfrîngă robii Euxinul,
 Și-aflînd ce e pe-acolo, ntorși în țară,
 O rînduială-asemeni au să ceară.
 'Ci du-te dacă inima te-mbie,
 Eu bine te cuvînt: așa să fie.

XIII

Codrul de pini coboară pin'la maluri
 Și-și scaldă rădăcinile în valuri,
 Iar conurile cu-al lor miros tare
 Atîrnă pîn'la iarba cea de mare.
 Cum pinii se înghesuie să-și prindă
 Chipu-n albastra valului oglindă,
 Cîte un con din cînd în cînd le scapă,
 Ce-și lasă verdele pe-albastra apă
 A mării, care-l prinde cum îi place
 Și nesătulă-ncepe să se joace,
 În mii de cercuri să îl înconjoare
 Care se string și se desfac ușoare;
 Atuncea codrul lot parcă se pierde,
 Rostogolit în fundul mării verde —•
 O clipă doar, și pensula măiastră
 Pune iar pinii pe oglinda-albastră.
 E plin de murmur țărml și răsună;
 Aicea toate au ceva să spună
 Și undele despăturale moale,
 Și acele de pin ca niște zale,
 Și leneșele stînci de piatră moartă,
 Ce parcă-și plîng necălătoarea soartă;
 Nisipu-nlăcrămat și dat uitării
 De femeiasca necredință-a mării,
 Ce veșnic îl ațîță și-l dezmiardă,

ARGONAUȚII

*Ca veșnic iar pe drumu-i să se piardă.
Spune ceva și-a vîntului hîrjoană,
Și iarba mării,-a cărei groasă blană
Se pirjolește-n arșița de vară.*

*Cum se aud copiii cînd coboară
Pe țârm cu hărmălaia lor nebună,
Vrînd fiecare vorba să și-o spună,
Și pe nisip la toți le umblă gura,
Așa vorbește-n matca ei natura.*

*De mergi spre inima pădurii-ți pare
Că-i noapte; — aicea nu ajunge soare,
Doar uneori se sfîrtecă frunzișul,
Parc-a lovit un fulger cu tăișul,
Ori că-i vreo țandăra de stea senină,
Iar păsările, bete de lumină,
Zboară din ram în ram, fără-ncetare
Și cîntă sub umbrarul de răcoare.
Și cîntu-l ia pădurea și-l resfiră;
Ai sta să zici că arborii rodiră
Mulți clopoței de-argint a căror limbă
Răspunde cînd un vîni ușor se plimbă.
Vuietul mării depărtat se pierde.
Iar mai adînc pălește negrul-verde,
Stingîndu-se cu cît mergi mai departe,
Și bolta de verdeață se desparte,
Și-n locul ei se crapă o fereastră
înaltă, liniștită și albastră.*

XIV

*Aci-n poiană, la mijloc de codru
S-a strîns norodul; nu mai era modru.
înlîia lovitură de secure
Bufnește ca un tunet în pădure
Și arborii o duc cu schimbu-n vale,
Unde-o ia marea-n cercurile sale
Și-o-mpinge mai departe, mai departe,
Pînă-n străfundul zărilor să poarte
Vestea ce-o prinde cerul cu năvodul:
Către Colinda mîneacă norodul!*

*Doi pini ca două încordate săbii
Bîrne-au să dee sprintenei corăbii.*

*Vreo patruzeci de meșteri dau poruncă;
Șaizeci de calfe hainele-și aruncă,
Și harnici, se așează-apoi pe treabă.
Unul ciocîrtă ramurile-n grabă,
Unul cioplește, altul potrivește;
De-o parte-nlăcrămatele neveste
Țes pînze și torc buci pentru parîmă.*

DIMOS RENDIS

*Dar ce jac ziua, noaptea se dărimă.
Pământul, cu amara lui știință,
Oftează de sub verdea, lui velință:
Nimic nu ține făr-de suferință.*

• XV •

*Aflînd de toate cele petrecute,
Se suie regele pe cal și du-te
De-a-dreptu-n codru; după el, suita.
Un gînd ascuns în mintea lui clocit-a:
Să-și apere domnia, visteria,
De jocul ăsta de-a călătoria.*

— *Poporul meu! Durerea ta mă doare;
E rău destul. Dar ce-i de făcut, oare?
Ni-i mică țara — asta-i toată buba!
N-ai loc nici să-ți lărgești o leacă hruba;
Dar turme și ogoare und' să-ncapă?
Cînd țara noastră nu-i mai mult de-o șchioapă,
Zdroaba și truda, toate sînt degeaba.
Pământ de-ar fi mai mult, schimba-s-ar treaba.*

*Se zmiorcăie-n batiste, plînși, arhonții
Și-și clatină de jale cîrlionții,
Să zici c-au fost poftiți la-ngropăciune,
Ori la cornînd să spun-o rugăciune.*

— *Tot răul ăsta e, și nu-i scăpare, —
Doar să-ngustăm o țară oarecare
Și să ne-ntindem granițele sfînte.
Porniți deci spre Colhida! înainte!*

*Ca niște gloanțe vorbele lui pică
Și din mulțime murmur se ridică.
Iason și-ai lui din rînduri ies oleacă.
De grabă m,are regele se-neacă:*

— *Lina de aur ne va fi răsplată,
Și-atît pământ, să aibă lumea toată,
Să știe ce-i huzurul și belșugul:
Pământ de pășunat, de-ntors cu plugul,
De vii, și de război...*

— *Și de morminte:
(Vorbește Iason, care-i stă-nainte.)
— Bine-o plezni Măria voastră, fie!
Păi de-om porni-ntr-acoVcu vrăjmășie,
Nu știu ce lînă-om mai aduce-acasă;
Ne vinzi pe semne cîlțil Dar nici că-ți pasă;
Tu carne vrei, și vieți, ca să te sature...
Dar noi, veniți aci din șapte laturi,*

ARGONAUȚII

*Cu vasul ăsta ce-l durăm sub cetini,
Vom merge nu ca dușmani, ci ca prietini.
Și-acolo vom cerca de taina linii
De aur, ca să-i fim și noi stăpîinii.
Iar dacă vrea măriia ta-n gilceavă
Să-și hărțuie puterea lui grozavă,
Arhonții ia-ți-i și te du. Bun drumul!*

*Se face regele la chip ca fumul.
— Poporul meu !*

*...Dar Dikeos i-o taie:
•— E adevăr ce-ai auzit; așa e, —
Prin gura lui noi toți ți-o spunem verde!...*

XVI

*Cum prin April, cînd frigul mult se pierde,
Răsare spada iederii sub geamuri
Și scoale-apoi întîile ei ramuri
Și se îmbracă-n verzile-i veșminte
Și-acopere-mprejurul și se-ntinde, —
Așa s-a-ntins în țară vestea bună*

*Sub un măslin stă Hercule-mpreună
Cu-ai lui. Unul din flaut zice-o hoare,
Allu-mbiat la joc, sare-n picioare,
Dar pîn' să facă-un pas, vreo cinci s-avîntă
Și-n loc de-im flaut, trei acuma cîntă
Și nimenea nu mai rămîne-a lene;
Iar fetele-i strecoară printre gene,
Stînd și-așteptîndu-și rîndul la jucate:
Care-i mai zdravăn? Mai chipos? Și toate
In ochii lor au altfel de măsură.
Mai jos, prin cimbru tînăr și răsură,
Deasupra unei vetre, în cîrlige,
Se rumenește mielul și se frige.
Pe vrejul viței vîntu-și poartă-alintul,
Vinul scînteie-n cupe ca argintul;
Miroase-a cimbru jilav și-a otavă
Și-a tinerețe parcă prin dumbravă.
Iar flautele, stinse, parcau cheamă
Cînd fetele, ținînd cîte-o năframă,
Intră în joc — și ce ușor li-i jocul!
Și cum și-ndoaie sprintene mijlocul,
Le sună salbele arzînd în soare
Și-n creșturile șurțelor ușoare
Feciorii-și pierd privirea lor fierbinte.
Bătrîni, pe margini, își aduc aminte...
Pîn'ce se rumenește mielu'n vatră,
Flăcăii-aruncă-alătur'ea c-o piatră,
Iar cel ce-i meșter mai cu osebite,
Il răsplătește mîndra c-o zîmbire.*

XVII

Soarele-și bate-nalta lui cărare.
 Urcioru-i dus pe rînd la fiecare,
 Cînd de Tesalia prind să vorbească,
 De cutezanța ei cam nebunească.
 — Spun că Peleas a trimis armată—
 — Or izbîndi cu dusul? Să se poată?
 — Ei, na! că pin' să fie gata vasul,
 La toți le face regele popasul.
 (Pe gînduri, Hercul, reazămă măslinul).
 — Hai lasă-i, zice altul, adă vinul,
 Trăiască-ne Rumelia, săraca!
 Și iar se-nvîrte pe la toți bîrdaca.
 Vorba se-nvîrte și ea. fără grabă;
 — Tesalienii nu fac proastă treabă,
 Și Iason nu e omul să se lese.
 — Și ce ne pasă? — Cum să nu ne pese?
 — Să fie ea, Rumelia, pe pace!
 (E dus pe gînduri Hercule și tace.)
 Urciorul iar se plimbă.
 — Ei, fîrtate,
 Dar vorba ta nu-i vorbă cu dreptate.
 — S-o auzim pe-a ta, de știi mai bine!
 — Gîndește-te, același lut ne ține,
 Aceeași mare vasele ne mîină,
 Și-nfigem plugul tot într-o țarină.
 Rumelia? Tesalia? Sînt una!
 — De pui hotar doar stelele și luna,
 Pînă și Xerxes frate mi-i de cruce.
 — El nu, dar perșii da, dac' au s-apuce
 Pe drumul bun, să stea pe-a' lor cuibare,
 Nu să-mi tot umble după îmbuibare,
 Iar de vor fi setoși, să se adape
 Din apa lor, că aia li-i aproape,
 Și de n-au grîu, să ceară, nu să fure.

Așa vorbeau flăcăii în pădure,
 Doar Hercul sta cu gura încleștată, —
 Ce gînduri îl munceau, nu știu, nepoată.

CE GÎNDURI ÎL MUNCEAU PE HERCULE

— Nu știu cînd, poate ieri, ori alaltăieri, drumul
 Ca o furcă-mi ieși rășchîrindu-se-n față
 Și stăteam la-ndoială: pe care voi merge?

Cînd a fost? Cîtă vreme-a trecut de atunci?
 Erau două femei ce-mi stăteau înainte,
 Desfrînarea de-o parte, de alta Virtutea.

*Și ce dulce mi-a zis Desfrînarea, frumoasa:
— Hai cu mine, copile, și-avea-vei de toate,
La picioare-ți voi pune mătase și aur;*

*Nemișcînd nici un deget al mîinilor tale,
Ridica-ți-vei cu brațele altora trepte
Și din cana ta bea-vei sudoarea mulțimii.*

*Și Virtutea mi-a zis, înțelept grăitoarea:
— Hai cu mine, de vrei, eu nimic n-am să-ți dăruie,
Decît doar mulțumirea că faci ce se cere*

*Și că-ntreaga putere a minții și-a mîinii
O îmbini cu a celor ce trepte ridică
Și că-ți umpli mereu cu sudoarea ta cana!*

*...Cîtă vreme-a trecut de cînd luai hotărîrea
S-o urmez pe aceea ce nu-mi dă nimica?
...Vai, ce drum de durere alesu-mi-am, mamă!...*

*Eu credeam pe atuncea, sârmanul de mine,
Că odată ce-alesei și-mi spusei cuvîntul,
Pentru toată viața-mi croisem cărarea.*

*Cum puteam eu să bănuie în ziua aceea
Că în ori și ce clipă voi fi la răscruce
Pus în cumpănă iară: pe care voi merge?*

*— Mai lasă perșii, zise nu știu care,
Noi ne-mbiem aicea la răcoare,
Pălăvrăgînd cu toții, pe-apucate,
Cînd Iason în Tesalia se zbate
Și pentru noi: de-o fi să-i iasă gîndul
Ne va îndestula pe toți de-arîndul,
Și-atunci să-l văd pe cel făr' de rușine
Poftîndu-se la străchinile pline,
Mulgînd o vacă-adusă pîn' acasă.
Rumelia! numai de ea vă pasă,
Iar cît despre Tesalia, mai lasă.
Dar Grecia e-a noastră și e una.
Cînd tună-acolo-i și la noi furtuna.*

*Atuncea, scuturîndu-se de gînduri,
Își poartă Hercule ochii peste rînduri
Și-și spune-apoi cu voce-adîncă vorba:*

*— Băiete, adă arcul greu și torba,
Căci cine-i om, devreme-ntînde struna,
Doar Grecia-i a noastră și e una!*

DIMOS RENDIS

Nici n-apucă să termine și iată:
Pe drumul dinspre Attica se-arată
Niște drumeți prâfoși de multă cale,
Cu arme-ncinși din umeri plnă-n poale.
— Ei, Hercule și ceilalți, împreună:
Atena vă trimite voie bună.
Mai tinărul din ceata voinicească
Se-apropie de Hercule să-i vorbească:
— Deci tu ești Hercule? Să mă uit la tine!
Dă mina la puternică, fă bine,
Unui atenian care-n viață
Din faima blâniei tale ia povață.
— Tu toată ziua ești Tezeu, voinice;
Doar el putea asemeni vorbe zice.
Păi să-ți string și eu mina ta cea dreaptă
Și să-l privesc pe vrednicul în faptă,
Căci dacă-mi lauzi brațul meu sau bîta,
Paloșul tău și el face pe-atîta!
Ca frați și ca eroi se-mbrățișară.
Și-au strălucit în ziua cea de vară
De frumusețe aspră, bărbătească.
Și toți se bucurară să-i privească.

— Turnați-vă din vinul nostru, vere!
•— Dar nu putem, că nu ni-i a minere.
— Dar unde vă grăbiți, în care parte?
— Către Iolkos, de-acolo mai departe,
Către Colhida ne va duce marea!
— Atuncea beți! Aceeași ni-i cărarea!

XVIII

Bătrîna toarce paierul de lînă
Și tortul cu-al poveștii fir de-ngînă:
— Hai să-i lăsăm în marginea pocnii
Și să vedem ce fac tesalienii.

...De ciudă, regele, mai-mai să ardă,
Și poruncește: credincioasa-i gardă
Să-nece-n sînge pînă dimineață
Pe răzvrățiți.

Deci au pornit prin ceață
O mie de pedestri și o mie
Călări, pierduți în noaptea plumburie.

Cum arde vatra soarelui spre seară
Și-neacă totu-n singeria-i pară,
Așa îneacă sîngele pămîntul!
Pe lîngă vas se-nvrte tot frămîntul
Bătăii și e sînge roș pe schele.
Iason cu cinci flăcăi cu brațe grele,

ARGONAUȚII

*Cu sabia se-aruncă în grămadă.
Dă el ce dă cu oțelita spadă,
Pin'se tocește și ea, obosită,
Iar la o lovitură mai cumplită,
Se frînge și rămîne singur, iată,
împresurat de-a dușmanilor gloată.
Acu-i acul Vrăjmașii dau năpustă,
Dar el înșfacă-n dreapta lui robustă
O bîrnă ce-o învîrte și-o azvîrle
Cu răcnet, ca-n mijlocul unei gîrle,
Și pentru sînge prieten, sînge cură:
De fiecare strop o fișnitură!
Țărîna, frămîntată ca de pluguri
E ca o bute doldora de struguri
Zdrobiți și terciuți fără-ncelare
Și peste tot vezi sînge și-ncordare:
Cei blînzi odată se sălbăticiră.
Zvîrlindu-și bîrna,- Iason se răsfiră
Și sare pe-ale punții scînduri ude,
Șfîrșit și plin de sînge, cînd aude
Un glas din piepturi zdravene, bărbate:
— Nu te lăsa, venim și noi, fîrtate!
Și cînd Tezeu dă, sîngele-i ca rîul,
La Hercule dușmanii cad ca griul.
Pe-atenian o mie sar cu totul
Și două mii pe Hercul rumeliotul.
Dar unde dă Tezeu e sînge-n valuri,
Unde dă Hercul, nu încape-n maluri.
Iar cînd ei doi se-adună laolaltă,
Dușmanii-o-ntind pe lumea cealaltă.
Tot dînd așa, prin dușmani taie cale
Și se unesc cu Iason mai de vale;
Iar cînd pornesc a secera și tunde,
Mai ia pe dușmani dacă ai de unde.
Și lîngă vas își strînseră frățește
Trudite mîini, și—făta mea, privește!...
Pe buze și pe ochi se sărutară
Și-apoi s-au suflecat: la muncă iară!*

XIX

*Vreo patruzeci de meșteri dau poruncă
Și ucenici șaizeci, dedați la muncă,
Netemători de nici o greutate,
Poruncile le-ndeplinesc pe toate.
Nevestele înlăcrămate,-alături
Țes pînză bună și-o așează-n pături.
Munciră toată ziua, și spre seară
Iar s-au pierdut în așteptare-amară,
Cu inimile de-ndoială pline:
Ce-o să ne-aducă noaptea care vine?
Și luna ce-o să ne vestească oare:
S-a prăbuși ori sta-va în picioare?*

*...Dar vasu-i teafăr cînd s-arată zorii, —
L-au botezat cu sînge luptătorii.*

XX

*Atunci dădură foc la o tulpină
Și vulturii statură la hodină.
Și nu știi care strălucesc mai tare:
Privirile, ori para arzătoare.
Cu troznet arde cîte-o uscătură,
Iar conurile-ncinse de căldură
Pocnesc împrăștiind în lături fumul.
Și vorbii-i dete nu știu care drumul,
Tot clătînîndu-și a-ndoială țeasta:
— Ce-o să mai iasă și din treaba asta...
Unde pornim cu-această jucărie?
Păi vase bune au plecat, se știe,
Și n-a fost unul care să se-ntoarcă.
Dar noi? Cu capu-n mînă, într-o coșarcă!
Să chibzuim, pîn'nu pornim la luptă
Cu-a mării încruntare ne-nteruptă,
Fiindcă-n a furtunilor bătaie,
Vom fi asemeni firelor de paie,
Sfărmați și noi și mîndra-ne copaie.
Adevărat, ne vor slăvi în cîntec,
Și noi vom sta la vreun rechîn în pintec.
Iar teferi de-om scăpa și cumsecade,
Acolo-s hulpavele Simbligade,
Înalte stînd sub albăstrimea bolții,
Pe noi ne-așteaptă ascuțindu-și colții.
Parcă le-aud cum se lovesc și latră,
Zdrobindu-ne-n măselele de piatră,
Cu scîndurile navei laolaltă.
— Păi, zice Hercul, s-o lăsăm deci baltă,
Să ne uităm spăimoși cum bate vîntul
Și s-așteptăm cu mîna-n sin mormîntul.
N-avem ce pierde, fraților, mai bine
Să ne luăm de piept cu orișicine,
Cu zeii și stăpînii de noroade
Și de-om muri în luptă, - așa se cade
Bărbaților ca noi să se petreacă,
Nu s-așteptăm ca rima cea buimacă
Să facă bine Caron să ne treacă...
Și iată-acum pe Vutas că se scoală,
Rostind cu toată fața lui cea goală:
— De nu te-am fi știut mai dinainte,
Vedeam cît prețuiești după cuvinte.
Destul cu plînsul! Hercule-a zis bine.
Doar sîntem toți voinici cu sînge-n vine.
Și tineri toți. Dar eu, nu că m-aș teme,
Zic s-așteptăm puțin, că este vreme.
— Să așteptăm? zice Tezeu. Cît oare?*

*On primăvara? Spune, frătioare!
 Să semănăm? Ori vara, nu-i mai bine>
 Și ce-om cosi? Pe lan la nu știu cine?
 Așteaptă tu de vrei; pe tine poate
 Te-or adăsta hambare cu de toate, —
 Cu carne, grâu, cu vinuri dulci si miere...
 Pe noi doar neavere și durere.
 Iason și el vreo două vorbe-aruncă:
 Să așteptăm, ca vita cea de muncă...
 Doar răni ni-s tălpile de-atit cutreer,
 Și-n orice crăpătură-i câte-un greer,
 Iar prin veșmintele de pînză roase',
 Se vede ce-am rămas: piele si oase.
 Sa așteptăm? Dar sîntem niște umbre'
 Niscai minuni? Minunea morții sumbre/
 Și au tăcut. Marea, pe țarm,'de vale,
 Își spune tainele cu-n foșnet moale,
 Iar birfîtoarea briză-și i'a condurii '
 Și fuge să le spună și pădurii.
 Orfeu, visînd, ia lira și-o dezmiardă.
 Și cum atinge lin întîia coardă,
 Chiar marea cea cu muzicile multe
 Urechea și-o ciulește, să asculte.
 La cea de-a doua, pinii vin aproape
 De Ură, nici un tremur să le scape.
 Iar cînd Orfeu dă drumul vocii pline
 Și valului de sunete divine,
 Uimită a tăcut privighetoarea
 Și-ascultă, pizmuindu-i-o, cîntarea:*

*„Limpede mare,
 zare stăpîină,
 Doruri amare
 spre voi ne mîină.*

*» Valuri afunde,
 Mare albastră,
 Ce taine-ascunde
 Liniștea voastră?*

*Haideți mai iute,
 Vasul ne cheamă
 Să ne strămute
 Fără de vamă*

*Peste pămînturi
 Și mări dușmane,
 Roase de vînturi
 Și uragane,*

*Peste-o strlmoare
Grea: Propontida,
Unde răsare
Mindră, Colhida;*

*Unde ne-așteaptă
Dorit tezaur
Și plată dreaptă:
Lina de aur.*

*Marea și zarea
Ne vor deschide
Splendida floare-a
Mindrei Colhide."*

X X I

*Trei zile și trei nopți muncesc feciorii,
Iar când veniră-n cea de-a patra zorii,
Să vadă vasul pini.se suciră;
Chiar țărurile strigă și se miră,
Nerăbdătoare să le treacă pragul.
Sus pe catarg un vînt adie steagul
Și-alintă pînza ca pe o femeie;
La pupă lanțul ancorei scînteie,
La proră creasta gingașe răsare,
împodobită cu știință mare
De iscușii meșteri din cetate,
Care au scris pe scîndurile late
A valurilor clătinare lină
Și un delfin cu solzii de lumină,
Care ieșind se-nalță după creastă.
O altă mină-a-nchipuit pe coastă
Și niște peștișori tăiați cu dalta.
Și vîslele, de-o parte și de alta,
Gata-s să-nfrunte valurile-n spume.
Și nici n-au stat prea mult să-i deie nume, —
Din miile de nume cunoscute
Doar unu-i nimerit: Argo, cea iute.
Au isprăvit. Proptelele le strică
Și-n voia bună chiuie și strigă,
Urnind-o pe Argo din schelărie;
Marea își mișcă-ntinderea verzie
Și-azvîrle-un val năpraznic, s-o dărîme,
Dar creasta praf îl face și fărîme.
Nici n-apucă Argo să intre-n valuri,
Și două sute de flăcăi pe maluri,
Veniți din patru capete de țară,
Netemători de zdroabă și povară,
Se-nfruntă și se ceartă pe-ntrecute,
Care s-apuce vîslele mai iute,
Și toți se-mping spre ele, dînd din coate,
Dar vîslele sînt doar cincizeci de toate.*

Bătrînul Dikeos dă să-i împace:
 — De-aș fi mai tînăr, măi băieți, aș face
 La fel cu voi, luptînd cu orișicine.
 Dar ascultați o leacă și la mine:
 Dacă-s cincizeci, nu intră două sute.
 Oricîți ați vrea să mergeți, nu-i pe vrute.
 Eu zic să dați cu piatra '« ceea parte
 Și cei ce vor zvîrli-o mai departe
 Vor merge; piatra deci să hotărască.
 Și le-a plăcut vorbirea bătrînească.

XXII

Se pregătesc de-ntrecere în grabă.
 Flăcăii rîd și toți se află-n treabă,
 Doar Dikeos bătrînul stă pe gînduri,
 Privind la valul scuturat de vînturi
 Și-i mohorît și lacrimile-i pică,
 Iar Atalânti, tînăra-i fetică,
 S-apropie și-ntreabă drăgăstoasă:
 — Ce gînduri, tată, fruntea ți-o apasă?
 — Mă uit și eu la anii ce se mîină.
 — Te necăjește vîrsta cea bătrînă?
 — Mă necăjește dusa tinerețe.
 — Dar cei cărora tu le dai poveșe
 Ar vrea să aibă mintea ta-nțeleaptă.
 — Eu brațele lor agere la faptă.
 — Dar spune-mi, ce-a putut să te-nvenine?
 Doar nu ești singur, sînt și eu cu tine,
 Și de ți-i chinul greu din cale-afară,
 Dă-mi să duc eu o parte din povară.
 Bătrînul, mîngîindu-o pe plete,
 Așa-i grăiește iubitoarei fete:
 — Privește-i cum se-ndeamnă, strînși pe maluri
 Și cît de dor li-i de-a porni pe valuri,
 Iar eu m-am prea grăbit într-o privință.
 Fata-i pricepe multa suferință.
 — De-aș fi avut un fiu...
 — Dar ai o fată!
 — Fetele ȣes, nu umblă lumea roată.
 •— Și dacă merge-o fată și încearcă
 Să poarte vîsla, ce-o să 'fie parcă?
 — Tu vrei să spui... dar nu se cade, dragă.
 Chiar dac'aș vrea, ei n-o să te-nțeleagă.
 Nu s-a mai pomenit la vîsle-o fată.
 — Dar toate-au fost odată, prima dată.
 Panglicile din păr mi le voi scoate
 Și ca flăcăii am să-l las pe spate
 Și îmbrăca-voi haină bărbătească
 Și nu vor izbuti să mă cunoască,
 Iar Atalânti Atalântis fi-va.
 — Ȧi-aș ține și eu partea și potrive,

DIMOS RENDIS

*Dar la zvirilitul pietrei pe-ntrecute
Panglica scoasă nu ştiu ce-o s-ajute.
— Când arde straşnic dorul care-o mină,
De trei ori e mai tare-această mină.*

XXIII

*Iar după-amiază, scoşi ca din cutie,
Flăcării se-adunară pe câmpie.
Şi se întrec şi le va fi răsplata
Nu vinu-nmiresmat, precum e data,
Stătut în pîntecoasele ulcioare,
Nici fetele subţiri şi vrăjitoare, —
O vîslă, doar o vîslă, asta-i totul,
întîi ia piatra Hercul, rumeliotul;
O cumpăneşte-n palma lui de stîncă,
Iar mijlocul pe spate şi-l adîncă
Şi muşchii i-s de piatră sub veşminte;
Apoi întinde stingă înainte
Şi-nalţă-n aer dreapta cea cu piatră,
Şi rezemîndu-o-n umăr ca de-o vatră,
Umăr şi piatră parcă sînt asemeni,
îşi mai încoardă muşchii lui de cremeni,
Şi cînd îl zvirle-odată ortomanul,
Chiar ca din puşcă zboară bolovanul,
înpămîntaţii nori se dau de-o parte
Iar vîntul urlă ca rănit de moarte.
•— Să ne trăieşti, cu mîna ta voinică!
Trei zile zboară piatra; iar cînd pică,
Se zguduie pămîntul de ecouri.
Şi un izvor şi-aruncă pîn-la nouri
Şuvoaietele de apă din spărtură.*

*Acum Tezeu ajunge la măsură.
Chiar douăzeci de ani să aibă oare?
Atena se mîndreşte că îl are.
S-au strîns cu toţii-n jur şi tac muşeste,
Uimiţi de vraja ce o răspîndeşte
Cu-aprinsa-i tinereţe băietanul.
Te uiţi la el şi-n loc să vezi oşteanul,
Dai de-un flăcău cu griji obişnuite:
Luntrea-n amurg, cosiţele smolite,
Doi ochi adînci şi buzele ca mierea,
Sinii de nea, cam asta i-i averea.
Dar de-l priveşti mai cu luare-aminte,
îţi strigă ochi-i scăpărînd fierbinte:
„Oştean sînt!” Şi cînd prinde piatra dură,
I se topeşle-n mină de căldură.*

*Acum la rînd e Iason să arate
Şi mîndră lui Tesalie, ce poate.
Căci dacă el a fost acela care*

ARGONAUȚII

*întîiul s-a rostit pentru plecare,
La vitejie altfel este rîndul:
Aicea fapta, nu numai cuvîntul,
Va hotărî asupra vredniciei.
Și cînd azvîrle din adîncul gliei
Trei stîlpi de apă-n ceruri se ridică.*

*Vine și Vutas... —Hm... c-o pietricică
S-arunc? Dar dați-mi una pe măsură,
Să le arăt la cei ce bat din gură
Cum se arunc-o piatră grea cît șapte.
Căci m-au crezut fricos și papă-lapte
Și-atîtea vorbe mi-au scornit în lume,
Fiindcă i-am spus unei copai pe nume.
Ia piatra și-o tot bîfîie și-o saltă,
Iar cînd îi face-odată vînt, o altă
Fîntînă apa-n slavă și-o răsfiră.*

*Acuma toți se uită și se miră:
Orfeu își lasă lira și arată
Că mîna și cu piatra i-i dedată.
Doi tineri vin acuma și se-ncearcă.
Și amîndoi de-aceeași vîrstă-s parcă;
Doar unul cu coroană de verdeață
Mai feciorelnic pare-a fi la față, —
Și Atalantis zice că îl cheamă,
Fiu al lui Dikeos, iar cel de-o seamă
Cu el, Asteris e. Și voinicește
Aruncă piatra, și se isprăvește
întrecerea: se-aleseră feciorii
Iar cincizeci de izvoare scaldă norii!*

XXIV

*Bătrîna toarce, toarce înainte
Și-nvăpăiate-aducerile-aminte,
Ca ploile de-april o-nvăluiră.
Tortul se-nșiră, basmul se deșiră...*

*— Și, Diamando,-n ziua următoare,
Vuia întreg orașul de strigare.
De la palat la țarm era o clacă:
Mergera norodul fîii să-și petreacă,
Cea mai de preț podoabă-a țării toate,
Pornind pe drumuri aspre, neumbrate.
Aci auzi urarea cea de bine,
Dincolo, printre lungile suspine,
Pe dragul ei, o fată îl sărută,
Și-o ceață peste ochi i-i așternută;
Iar mai încolo-ncearcă un părinte
Să-și tot ascundă lacrima fierbînte.*

DIMOS RENDIS

Deodată larma toată e-nteruptă
De Dikeos:

• Hei, inima se luptă
Mereu cu anii-n goana lor firească
Și vrea ce nu mai poate să. primească:
Un dans la o serbare cîmpenească,
Pe care anii nu mai pot să-l joace.
Imbătrînești. dar dorul tot nu tace;
Mîna pe dreapta suliță o-ar pune
Tot răul de pe lume să-l răzbune, —
Mereu în floare, știe doar să. ceară,
Mereu luptînd cu-a anilor povară.
Așa e și cu inima-mi, avida,
Cînd vede-un vas pornind către Colhida.
De-o vîslă-ar vrea pe-Argo să aibă parte
Dar anii nu pot brațul să-l mai poarte .
Și trupu-i de hîrleț, nu de lopată.
Ea tot mă-mpinge-n larg, nesăturată,
Iar trupul mi-l tot trage-n jos arma
Dar eu vă dărui visul și lumina,
Pe fiul meu să vă-nsoțească-n luptă:
Fărîmă e din inima mea ruptă.'
In el renaște fosta mea vigoare.
Și-acum să m-ascuțați: în larg de mare,
Pe un ostrov, pustiu, uitat de lume,
De-un pustnic gîrbov o să dați, pe nume
Fineas, prooroc ce știe toate. '
Zei din cer și domnii din palate "
il surghiuniră-n oarbă lor minie
Și-i stinseră vederea pe vecie,
Căci el alungă spaima grea și jalea'
Și-or cui arată spre Colhida calea!
Să-l întrebați și afla-veți calea bună
Și piedicile o să vi. le spună
Și să-l cinstiți pe el cum se cuvine,
Căci orb fiind, ca toți vede mai bine.

• X X V

Și iată marea clipă a plecării.
Vuieste de urări tot țărul mării;
•—Intr-un ceas• bun; Argb cu proră iutei
— Valul cu spuma lui să te sărute! .:
— Tovarăși pe întinderea verzie.
Delfini'și pescăruși mereu să-ți fie!
— Drum bun! porniți cu inima fierbinte!
— Cu voi ne luați și visurile sfinte!,
Cincizeci de visle. valu-ncep să-l taie
Și mii de inimi bat într-o bătaie.
Un vînt ușor la pîjupă se stîrnește,
Iar prora sparge valul voinicește..
Și creasta-n stropi o mie dă să-I -.cearnă,

*Iar valu-n sinul mării se întoarnă,
Prinde curaj și iarăși intră-n horă
Și se izbește amețit de proră.*

*Deodată, printre valuri spumegate,
Tovarășii de drum prind să se-arate:
Delfini cincizeci, vîslind din aripioare,
Iar pe deasupra, dîră de ninsoare,
Cincizeci de pescăruși pe vînturi zboară.
Merg spre Colhida, țara ce-o visară.
Și iată-l pe Orfeu, care-și îmbină
Glasul cu-a vislelor bătaie plină: ,1*

*„— Dați mai tare!
Hai, odată! -.
' Hei, tu mare
Legănată,
Cu balsam aromitor!*

*Dați mai tare!
Hai, odată!,,
Fii-mi cărare
" Mbălsămată
Și-mi ia vîsla-n val ușor.*

*Dați, mai tare!
Hai, odată!
Hei, tu mare!
Niciodată
Mie n-ai să-**lni** fii sicriu,*

*Dați mai tare!
Hai, odată!
Pietre rare
Ți-oi da plată,
Numai du-mă unde știi!"*

O DISCUȚIE ÎN AZUR

Cu patronul artelor, Apollo,
mă plimbam pe boltă-ntr-un târziu.
Nu mai știu cum 'am ajuns acolo.
Rătăceam încoace și încolo
prin eterul rece, străveziu.
Eu mă tînguiam: — „Sărmana liră,
nu-i mai caut corzile să cânt
De cînd vechii zei ne părăsiră
frumusețea nu mă mai inspiră,
nu mai aflu farmec pe pămînt.
Ochii mi-i ridic mereu spre stele,
iedera sub talpă o strivesc.
Cu măsuri cerești, pe-nalte schele,
vreau s-acord vibrarea lirei mele,
sufletul pe vămi să-l potrivesc.
Spre luceafărul aprins pe boltă
vreau să urce noul meu acord
ca o floare pură și învoită
care purpurie se dezvoltă
în zăpada candidă din nord.
Vreau să prind cu degetul pe coarde
cum a prins în cifre Ptolomeu
dintre zeci de mii de miliarde
Steaua care tremură și arde,
nestemata cîntecului meu...”
— „O, sărmane om!”, Apollo zise,
„Dacă vrei să fii un cîntăreț,
nu privi lumina în abise
peste praguri moarte, interzise.
Numai ce trăiește e măreț.
Focul azuriu din constelații
e văpaie dată împrumut.
In aceste infinite spații
amețite de reverberații
cîntecul stihurilor e mut.
Numai oamenii, ai noștri semeni,

O DISCUȚIE ÎN AZUR

*Știu să nască lumea din cuvânt.
Stelele sînt pulbere și cremeni,
țurțuri reci, rătăcitori, asemeni
țurțurilor reci de pe pămînt.
Vezi tu strălucirea-nșelătoare
ca un ochiu himeric de rubin,
nestemata cea mai uimitoare
care joacă, pîlpîie și moare
ca să-nvie, tînăr cherubin?
E Pămîntul, diamant de spumă,
sîmbure al vieții la nadir,
unde oamenii se nasc din humă,
înfloresc și mor, atinși de brumă,
ca boboci involși de trandafîr.
Cîntă-le micimea, măreția,
visul pentru care s-au născut,
mîna lor ce scormonește glia,
dragostea, speranța și trufia,
drumul cel din urmă de pe scut.
Dacă frații mei vă părăsiră
emigrînd în Cîmpii Elizei,
cîntă tu pe tînără ta liră,
viața-n care luptă și respiră
oamenii, adevărații zei..."*

JOAN MEIȚOIU

S TELE ÎN A DÎNCURI

*imi place-n inserare s-aștept, din depărtări,
Ca păsări de lumină s-apară' blinde stele...
Sub raza lor, prieteni, ades îngîn cîntări
Și visuri îndrăznețe se-avînta pînAa ele. "*
*Bar am văzut în mină- un eer mai înstelat —
Sclipeau sub bolți lămpașe, cu stelele le-asameni
Și ceru-acesta parcă măi mult m-a fermecat
Știind că în adîncuri a fost creiat de oameni...*

O SEARĂ

*A.cel care prin veacuri mă va citi-ntr-o seară,
S'Urnind din colbul vremii și somn uitatu-mi vers,
Și-nsuflețind cuprinsul din ritmurile-n mers,
Citind cum cei de azi cu nădejdea se-narmară,*

*Să știe, bucuria-mi, cu ce avint purtată
Prin plângeri, prin revolte și aspre sfișieri
S-a năpustit în lupta bărbatelor dureri
Zmulgînd iubirea ca pe o pradă cîștigată.*

*Aprinși-mi ochi și nervii și creieru-mi iubesc,
Și sîngele ce-n trupu-mi pulsează prin artere;
întînsa lume, oniu-l iubesc și-acea putere
Ce omului și lumii o-niorc cînd o primesc.*

*A lua și-a dărui cu voioșie-i viața.
Asemeni sînt cu mine toți cei înflăcărați
Precum mă simt eu însumi, setos, prin ani urcați
Cînd stau în fața vieții ce larg și-aprinde fața.*

*Ceasuri de prăbușire și slavă se-nfrățesc
Și se prefac în jarul ce încălzește traiul;
Dorința să-njlorească simțirii tale maiul
Pînă la moarte-n zorii, ce zările roșesc.*

*Cel ce dezleagă tainele firii cu gîndirea
Pătrunde-n furnicaru-i umanitatea toată
Se adîncește mintea în spațiu-i larg, se-mbată;
Cu geniu să descoperi învață ce-i iubirea.*

*Știința se-ncălzește la a iubirii pară,
Puterea, frumusețea dia lumi în mers slăvind
Și sensurile strînse și cauze — adîncind;
O, tul care prin veacuri mă vei citi-ntr-o seară,*

*Vei înțelege oare de ce-ți vorbesc cu versul?
E că va smulge-n vremurile voastre-un om de foc,
Din viață, adevărul, cu luminos-i bloc
Să-nchege în vecie armonic universul*

în romînește de Radu Boueanu

CINTECE DESPRE EACERE A LUMII

i

*Soarele-l făcu, înfiul.
Apoi stelele. Și-apoi,
Din sudoarea frunții sale,
Domnul îi făcu pe boi.*

*Mai târziu — cumplite fiare:
Lei cu ghiara stînd la pîndă.
După chipul lor, pe urmă,
Grațioasa rnîță blindă.*

*Populînd pustia, Domnul
L-a făcut pe om, făptură,
După-a cărei mîndră pildă
Și maimuțele-apărură.*

*Tot privind, rîdea Satana:
De, se cam repetă el.
După ce a făcut bou
o să facă și-un vițel.*

II

*Domnul zise către diavol:
— Da, mă cam repet. Și ce-i?
După soare, făcui stele.
După boi făcui viței.*

*După lei cu ghiare crunte,
Făcui mișele mărunte.
După om, maimuța. Drace,
Tu nimica nu poți face.*

III

*Spre glorie-n veci nepieritoare,
Făcui om, leu și bou și soare.*

CINTECE DESPRE FACEREA LUMII

*Vișel, maimușă, mișă, stea.
— Doar pentru bucuria mea.*

IV

*Abia început-am lumea s-o fac,
Și-n șapte zile-apărut-a în spații.
Dar vezi, de zece ori câte-un veac
Gîndit-am la planul acestei creații.*

*Creația doar i-o deșartă < mișcare,
Și poți cîrpăci în scurtă durată.
Dar planul, reflecția premergătoare,
Acestea pe-autenticul meșter l-arată.*

*Trei sute de ani a fost s-aștept
Și să gîndesc, cu rost și miez,
Ca cel mai bun doctor în drept —
Mărunții purici să-i creez.*

V

*Grăi Domnu" ziua șasea:
— lată-am isprăvit, în fine,
Creațiunea asta mare —
Și-a ieșit destul de bine.*

*În albastre zări se scaldă
Soarele-auriu din nouri.
Pomii verzi lucesc în soare
Nu e totul ca-n tablouri?*

*Albă, ca de alabastru,
Turma-n șesuri se încheagă,
Nu-i frumos alcătuită
Și firească — firea-ntregă?*

*Cer, pămînt, au fost făcute
Din înalta-mi măreție.
Omul o să mă slăvească
Negreșit, pentru vecie.*

VI

*Materia poemului, stofa sa,
N-o scuturi din mîneci, senin,
Din nimic, nici Domnul nu poate crea.
Poezii, cu-atît mai puțin.*

*Din noroiul străbun, pe om îl făcui.
Se știe. Iar după aceea,
Din cea mai aleasă costiță a lui,
Făcui, minunată, femeia.*

*Și, tot din pământ, făcui cerul măreț:
Un înger făcui din femei...
Materia-atunci abia capătă preț
Cînd arta îi dă o scînteie.*

VII

*Dacă mă-ntreb, de ce-am creat
Lumea, — ei bine, de aia:
Simțeam în suflet, necurmat,
Vocația-arzînd ca văpaia.*

*Căci baza, în toată creația mea,
Tot boala a fost. Ne-ndoios.
Creînd am putut să mă vindec de ea.
Creînd, m-am făcut sănătos.*

In romînește de Nina Cassian

VALEA PUNGERII

*In scunda mansardă, prin ochiul de pod,
Se-nvolbură vîntul de-afară.
Ca frunza de palizi și slabi, pe podea,
Doi oameni sărmani se« culcară.*

*Și biata femeie așa cuvînla:
„Ci vino aproape de mine.
Sărută-mă, strînge-mă-n brațe cu foc,
Să-mi fie mai cald lîngă tine”.*

*Iar bietul bărbat îi răspunse așa:
„Cînd caut în ochii-ți, iubită,
Nici frigul, nici foamea eu nu le mai simt
Și uit sărăcia cumplită.”*

*Și mîna în mîna oftau și plîngeau.
Și iarăși stăteau gură-n gură.
Rîdeau uneori și cîntau alteori,
Și vremea trecea — și tăcură.*

*A doua zi-n podu-nghețat se sui
Un domn comisar, după care
Un felcer chemat, îi găsi pe-amîndoi
In patul lor, fără suflare.*

*„Vîifornița — zise cu glas doctorul —
Unită cu foamea din burtă,
Sînt pricina morții; de-aceea le-a fost
Viața atîta de scurtă;*

CINTECE DESPRE FACEREA LUMII

*Cînd vin geruri mari, adaoase el,
Tu soba-nfierbînt-o în casă.
O plapumă groasă e bine să ai,
Și-o hrană bogată și-aleasă".*

în romînește de Veronica Porumbacu

PENTRU LINIȘTIRE

*J-Jormim ca Brutus, somn adînc, închis;
Dar Brutus s-a trezit și a ucis
Pe Cezar, cu pumnalul: căci romanii,
își prăpădeau și își mînceau tiranii!*

*Noi nu sîntem romani; fumăm tutun.
Oricare neam, ia tot ce crede bun,
Și cinstea i se dă, ce-i se cuvine!
La șvabi, găluștile sînt mari și pline.*

*Sîntem germani; un neam viteaz, sfîtos;
Dormim cum doarme cîmpul: sănătos!
Cînd ne trezim, ni-i sete, se-nțelege;
Dar nu poftim la sîngele de rege.*

*Ca teii și ca falnicii stejari,
Noi sîntem credincioși și sîntem tari!
Pe unde teiul și stejarul crește,
Picior de Brutus nu se pomenește.*

*Și chiar un Brutus printre noi de-ar fi,
El nicăieri un Cezar n-ar găsi;
L-ar căuta zadarnic, o vecie;
Dar turtă dulce-avem, ca să se știe!*

*Treizeci și șase de stăpîni avem;
Își prînd o stea de gît și nu se tem,
Căci steaua asta-i apără de moarte
Și-i scapă și de Idele lai Marte.*

*Pămîntului, de dinșii moștenit,
Noi i-am spus „Patrie” și Tam iubit,
Iar lor, cînd îi vedem, le spunem „tată”
Dar varză cu cîrnați mîncăm, murată.*

*Pe „tata” cînd pe uliți îl zărim,
Ne înclinăm și ne descoperim;
Germania e-un cămin de copilași...
Nu e ca Borna, cuib de ucigași!*

în romînește de I. Iliescu

POSEIDON*)

A soarelui lumină joacă
 Pe marea, vălurind în zare;
 Departe-n radă, luce o corabie
 Ce-n patrie, va să mă poarte;
 Dar nu-i prielnic vîntul...
 Și-ntîrzii pe albele dune,
 Pe țărnul pustiu,
 Cetînd istoj'ia lui Odiseus,
 Străvechea, veșnic tînără chitare...
 Din foile, de valuri îngînate,
 Prietenă spre mine urcă
 A zeilor suflare,
 A lumii luminoasă primăvară,
 Și al Eladei cer înmiresmat...

Semeață, inima-mi se-avîntă,
 Pe fiul lui Laertes, credincioasă,
 In grele rătăciri, l-urmează;
 îngrijorată lingă el s-așează, *
 La vatra primitoare,
 Unde domnițe, purpura o țes —
 Să mintă-i ajută, cu bine să scape
 Din peșteri uriașe... din brațe de nimfă;
 In noaptea cimeriană, întovărășindu-l,
 Prin vijelii și naufragii
 Răbdînd cu el năpaste de nespus.

Și suspinînd grăit-am:
 „ — Crudule Poseidon,
 Minia ta-i cumplită,
 Dar crunt și pe mine mă chinuie dorul
 La vatră să mă-ntorc”.

Vorba abia o rostisem
 Și marea spumegă;
 Din valurile albe se ivește
 Al mării zeu, cu stuf încununat,
 Strigînd, în hohot batjocoritor:
 „Nu-ți fie teamă, poetaș!”.

Sărmana ta corâbioară,
 Niciînd n-o voi primejdui,
 Nici scumpei tale vieți,
 Eu nu-i voi dăuna,
 N-oi hîțna-o înpăimîntător
 Căci, poetaș, tu n-ai stîrmit

*) Din ciclul: „Marea Nordului”

*Nicicînd mînia mea, zdrelind creneluri...
La sînta sîrbătoare-a lui Priam;
Nici fir de păr tu n-ai pîrlit,
Din pleoapa fiului meu Polifem,
Căci nu te-a ocrotit pe tine... sfatul
Zeîei celor înțelepți, Pallas Athena!"*

*Astfel hohoti Poseidon
Și-n mare-apoi se cufundă
Și rîseră acolo sub valuri
De groasa glumă-a marinarului
Mierea grăsană,
Cu trupul de pește —• Amfilrite
Și fiicele nătînge ale lui Nereus.*

PURIFICARE

*Rămii în străfunduri de mare,
Vis înnebunitor;
Tu, ce-n nenumărate nopți,
M-ai chinuit cu fericiri amăgitoare,
Iar azi, nălucă peste ape,
M-ameninți în nămiaza mare —
Rămii de-apururi în adîncuri,
Deasupra-ți, iată, voi zvîrli
Și chinuri, toate, și păcate
Și-a măscăriciului tichie
Cu clopoței, mereu sunînd, pe tîmple;
Și sclipitoarea, recea piele de năpîrcă
A prefăcătoriei,
Ce sufletul, mereu, mi l-a rănit;
Bolnavul suflet...
Tăgăduind, tăgăduind și cer și îngeri,
Nefericitul suflet!...
Iu, iu! Iu, iu! Se-nalță vîntul!
Sus vîntrele! Cum cresc și filfîie
Peste cumplit întins de ape!
Cum zboară barca
Și slobod, sufletul cum chiuie!*

în romînește de N. Argintescu-Amza

MĂRTURISIRE

*Apropiată-i înserarea,
Talazul urlă mai sălbatic;
Iar eu de pe țărm, țință privesc*

H. HEINE

*Albul danș spumegînd...
Și pieptul meu se zbate ca și marea,
De nostalgii adinei cuprins.
De dorul tău, o, chip slăvit,
In preajmă-mi pretutindenii,
Chemîndu-mă de pretutindenii,
In șoaptă de vînt, în muget de valuri,
In greul suspin al inimii mele —*

*Cu-n vîrf de trestie, scriu pe nisip:
„Agnes, te iubesc!”
Dar valurile nemiloase trec,
Ștergînd cu răutate,
Gingașa mărturie.*

*Firavă trestie, nisip hoinar,
Șăgalnic val, amar m-ați înșelat!___
Cerule se-ntunecă, inima-mi spumegă;
Din codrii norvegi, năpraznic voi smulge
Un brad, pe cel mai puternic,
In Etna, să-l cufund, în lava
Din gîltelei ei —
Și cu uriașa pană de văpaie,
Voi scrie pe bolta de beznă:
„Agnes, te iubesc!”*

*Și-n noapte, slova de văpaie
Va pîlpîi pe boltă veșnic!
Și seminții de îngeri, ceti-vor'
Cu chioate, slova cerească:
„Agnes, te iubesc!”*

în romînește de N. Argintescu-Amza

„GAZETA LITERARA" LA O SUTĂ DE NUMERE

C>« prilejul apariției nr-ului 100 al „Gazetei literare”, „Viața românească” transmite un călduros salut colectivului redacțional și tuturor colaboratorilor revistei confrate. În răstimpul celor aproape doi ani de la apariție, „Gazeta literară” a devenit o publicație prețuită de toți iubitorii de literatură din țara noastră. Revista a publicat creații valoroase: poezii, schițe, fragmente de romane, a urmărit în cronici, articole și discuții fenomenul literar, a informat cititorii noștri asupra vieții literare din țară și din străinătate, a popularizat operele de seamă ale literaturii sovietice. În paginile revistei s-au publicat poezii de o valoare deosebită, de asemenea s-a vădit o pronunțată preocupare pentru publicarea de materiale combative care să slujească luptei pentru pace și să demaște uneltirile vrăjmașilor păcii.

Revista a închinat numere speciale cuprinzând un material bogat, aniversării Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, sărbătoririi maestrului Mihail Sadoveanu, Congresului al II-lea al P.M.R.

Dorim revistei să obțină succese tot mai bogate în crearea unei literaturi care să slujească luptei poporului pentru construirea socialismului, să răspundă cerințelor estetice mereu crescînde ale cititorilor din țara noastră. Așteptăm în coloanele revistei lucrări care, prin tematica și valoarea lor artistică să reflecte aspectele fundamentale ale construcției socialismului, eroii înaintați ai timpurilor noastre, puternicele conflicte sociale prin care se afirmă ceea ce e nou și înaintat în viața patriei noastre. Slujirea intereselor literaturii noi este indisolubil legată de combaterea, la un nivel tot mai înalt, a influențelor ideologiei burgheze, de activitatea teoretică în vederea clarificării problemelor estetice primordiale actuale. Urăm „Gazetei literare” succese în îndeplinirea angajamentului pe care și l-a luat la apariție: de a sluji literaturii realist-socialiste, care îndeplinește funcția nobilă de educare a poporului, contribuind la clădirea temeliei socialiste a țării noastre, și la întărirea luptei pentru pace în lumea întreagă.

V.R.

D. SOLOMON

PROBLEMA INTELECTUALULUI ÎN OPERA LUI CAMIL PETRESCU

I. CONSIDERAȚII GENERALE

Tema soartei intelectualului într-o orînduire bazată pe exploatarea omului de către om, a intrat în literatură încă la sfîrșitul veacului trecut datorită acelor scriitori pe care Gherea îi numea (poate impropriu) „artiști proletari culți”. Acești oameni, loviți fără cruțare de vicisitudinile existenței în orînduirea burghezo-moșierească, ostilă oricărei activități intelectuale autentice, au fost răscoliți de marile probleme pe care le ridică propriul lor destin în societate.

Eminescu a creat o imagine a intelectualului nonconformist, în conflct cu societatea Qpocii sale, în figura lui Toma Nour și, sub un alt aspect, în figura lui Dionis. Vlahuță l-a creat pe Dan, ca o ilustrare a neputinței intelectualului sărac de a se adapta la societatea burgheză. Un inadapabil rămîne și Iorgu Cosmin al lui Delavrancea. Ion Radianu din „însemnările lui Neculai Manea” de Sadoveanu prezintă imaginea intelectualului ucis sufletește și apoi fizicește de mediul descompus. În sfîrșit — pentru a rămîne totuși la figurile cele mai reprezentative — mai amintim doar pe Radu Comșa al lui Cezar Petrescu, omul ale cărui idealuri sînt înghițite de mlaștina insalubră, ucigătoare, a societății capitaliste.

Dar la acești scriitori tema intelectualității constituie o temă periferică, fie

pentru motivul că apare doar într-un singur sector al operei lor (ca la Sadoveanu), fie pentru motivul că nu este adîncită problema de esență a intelectualității, legată de acțiunea de cunoaștere (ca la Delavrancea).

Scriitorul care atacă din plin tema intelectualității, transformînd-o în temă centrală (am putea spune *unică*) a operei sale, care analizează mai ales *esența* activității intelectuale, acțiunea de cunoaștere, este Camil Petrescu.

Meritul lui Camil Petrescu este acela de a fi mers pe linia adîncirii serioase a problemelor, insistînd mai ales asupra conflctelor generate în procesul de cunoaștere..

El însuși un gînditor frămîntat de probleme ale cunoașterii, Camil Petrescu a imprimat operei sale un caracter de profundă, autenticitate, extrăgînd capitole din propria sa biografie. În „Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război”, scriitorul înfățișează momente trăite cu adevărat de el. în primul război mondial (dar retrăite de eroul său, Ștefan Gheorghidiu), iar în „Patul lui Procust” citează articole violente, demascatoare publicate de el¹⁾ pe care le atribuie lui G. D. Ladima.

i) Articolul „Proastă circulație” apărut în numărul din 28 febr. 1930 al ziarului „Omul liber” și art. „100 de milioane 100” în nr. din 31 martie 1930 al aceluiași ziar, ambele sub semnătura lui Camil Petrescu.

Participarea scriitorului cu elemente din propria biografie la biografia eroilor săi, corespunde de altfel unei concepții a lui Camil Petrescu expusă în definiția pe care o dă scriitorului: „*Un scriitor e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate, ceea ce a simțit, ceea ce a gândit, ceea ce i s-a întâmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut sau chiar obiectelor neînsușite*”).

Dar caracterul autobiografic și totodată analitic, nu întunecă valoarea operei lui Camil Petrescu, să zicem priu-tr-o îngustare a câmpului de observație, deoarece scriitorul a depășit considerabil auto-analiza, creînd o diversitate de eroi, de împrejurări, de conflicte, înfățișînd un vast câmp de observație atît psihologic cît și social.

Am vorbit mai sus de o diversitate de eroi în opera lui Camil Petrescu.

Deși ar părea un paradox, trebuie să precizăm, că această diversitate nu este în realitate decît forma de manifestare a unei unități. Într-adevăr, la Camil Petrescu varietatea de personaje nu este decît expresia unicității lor. Scriitorul a realizat în esență un singur tip de intelectual pe care l-a „multiplicat”, dînd fiecărei „capii” o dezvoltare relativ independentă. Toți eroii, intelectuali ai lui Camil Petrescu (ne referim la acea parte din opera scriitorului elaborată înainte de 23 August 1944) se reduc, în ultimă analiză, la unul singur, înfățișat în diferite ipostaze, pus să acționeze în împrejurări deosebite. E suficient să ne imaginăm o substituie pentru a ne da seama că, de pildă, Ladima s-ar fi comportat la fel ca Gelu Ruscanu dacă ar fi fost pus în împrejurările în care a acționat acesta, iar Andrei Pietraru ar fi avut, în urma unei eventuale substituiri, întocmai atitudinea lui Ladima. Rezultă de aici caracterul relativ (în funcție de varietatea împrejurărilor) al diversității personajelor și, totodată, caracterul absolut al unicității lor.

Fiecare împrejurare în care Camil Petrescu își înfățișează *eroul*, dezvăluie o *anumită* sau *anumite* trăsături ale acestuia, (la Gelu Ruscanu — aspirația spre o dreptate absolută, integritatea și curajul moral,

1) Camil Petrescu — Patul lui Procust, pg. 11.

puterea de sacrificiu, la Pietro Gralla, tendința de a descoperi absolutul în dragoste, la G. Dem. Ladima nonconformismul, protestul împotriva ordinii burgheze, etc). Suma, nu matematică, ci dialectică, a acestor trăsături, definește în ultimă instanță un *singur caracter*, de o inegalabilă profunzime și complexitate sufletească, alcătuiește conturul social-psihologic a ceea ce reprezintă în concepția lui Camil Petrescu *figura intelectualului* aparținînd categoriei celor ce nu se pot adapta ordinii burgheze. Pentru Camil Petrescu nu orice om care exercită o profesie intelectuală este intelectual, ci un om care trăiește în sferele conștiinței, care desfășoară o activitate de cunoaștere, care e capabil de a parcurge drame ale cunoașterii. Ceilalți sînt doar „specioși ai intelectualului”).

O particularitate a creației lui Camil Petrescu este caracterul ei conceptual. Scriitorul cultivă o literatură pe care am încerca să o numim — o literatură „de idei”^{*)}. În linii generale, Camil Petrescu își construiește personajul sau conflictul pornind de la o idee, de la un concept^{†)}.

Personajul trebuie să încarneze o idee, s-o vehiculeze către cititor. Gelu Ruscanu a fost preconcept și predestinat să întruchipeze aspirația către absolut, conflictul dintre *idee*, întrevăzută de el în „sferele albastre ale conștiinței pure” și neputința de a-i găsi un echivalent practic, material, în realitatea obiectivă.

Pietro Gralla a fost creat ca o materializare a năzuinței deșarte către un ideal absolut al dragostei.

S-ar putea obiecta că, admitînd conceptualismul unui scriitor — oricît de talentat ar fi — îi tăgăduim implicit realismul, inspirația din viață, generalizarea artistică. Ar fi o eroare. În cazul lui Camil Petrescu, ar fi categoric o eroare. În primul rînd,

*) Vezi „Addenda la falsul tratat” Teatru voi. III pg. 511.

†) Această caracteristică i-a fost pe nedrept contestată de criticul negativist Eugen Ionescu, care vorbește de „lipsa de aderență a domnului Camil Petrescu pentru probleme; incapacitatea d-sale de a trăi problemele, de a se devota ideilor”. — Eugen Ionescu: „Nu”, pg. 99.

*) Folosim termenul „concept” pentru a denumi o teză teoretică, o idee filozofică pe care autorul vrea să o demonstreze prin destinul anumitor personaje.

însuși conceptul — Just format — constituie reflectarea esenței fenomenului, o generalizare a unei realități, a unei experiențe umane. Atît aspirația către absolut cît și imposibilitatea realizării lui practice, sînt caracteristice pentru intelectualitatea care trăiește într-o societate bazată pe exploatare, pentru acea parte a intelectualității care, refuzîndu-se vieții îngrozitoare burgheze, rămîne totuși prizoniera concepției filozofice idealiste. Apartenența spirituală la o filozofie falimentară determină și contrazicerea tuturor idealurilor ei în fața zidului imens de josnicii, împilări și umilințe ridicat de lumea exploatare. E natural ca intelectualitatea care n-a descoperit calea luptei revoluționare să năzuiască spre o fericire ideală absolută (căci altă fericire nu vede) și e inevitabil ca negăsirea drumului către această fericire inexistentă să provoace adevărate drame ale cunoașterii. Așadar însăși ideea este o generalizare.

În al doilea rînd „incarnarea” ideii, a abstracțiunii, într-un anumit personaj, nu are loc pe un plan abstract, ci se deplasează într-un plan concret, material și, mai ales, *social*. Eroul destinat să întruchipeze un anumit concept este un om real, face parte dintr-o anumită categorie socială, se află în raporturi sociale determinate față de ceilalți membri ai societății, constituie un *tip* reprezentativ al unei categorii sociale.

Dar nu întotdeauna conceptul îl conduce pe Camil Petrescu pe drumul construirii veridice a personajelor sau conflictelor. Piesa „Act Venetian” de pildă, trebuia să illustreze teza inexistenței unui ideal feminin materializat. Femeia ideală — pare a spune subtextul piesei — nu există decît în imaginație. Femeia reală nu poate fi ideală căci e împovărată de imperfecțiuni inerente și iremediabile. A încerca să echivalezi idealul cu realul, înseamnă a te autoînșela. Există în „Act Venetian” un personaj, magistral realizat la începutul piesei, concentrînd în esența sa corupția și depravarea tinerimii aristocrate din Venetia: Cellino. În caracterizarea acestui tînăr, scriitorul a turnat mult sarcasm și ironie șfichiuitoare. Sub presiunea conceptului preformulat însă, Camil Petres-

cu părăsește linia firească de dezvoltare a personajului, „silindu-l” ca în ultimul act să devină — fără o convingătoare motivare psihologică — un personaj simpatic, purificat, pe care însuși Pietro Gralla îl absolvă de orice vină. Trebuia să triumfe teza că singură femeia e culpabilă, că numai în ea se află sursa răului, izvorul nimicirii idealurilor. Această idee, încercînd să se împună pînă la capăt, a deviat linia psihologică a personajelor care, pînă atunci, avusese coordonate realiste, veridice.

De cele mai multe ori însă, teza de la care pornește Camil Petrescu se află la înălțimea talentului său, rezultînd din această consonanță o reflectare adînc realistă a vieții.

II. DOCTRINA NOOCRATĂ

Conștiința existenței unei probleme a intelectualității în condițiile orînduirii capitaliste și dorința de a da o rezolvare acestei probleme, l-au determinat pe Camil Petrescu să discute pe plan teoretic, ideologic, incompatibilitatea activității intelectuale autentice cu recunoașterea și acceptarea ordinii burgheze, precum și necesitatea emancipării intelectualității de sub opresiunea materială și morală a burgheziei.

Analizînd sumar teoria noocratică a *gînditorului* Camil Petrescu, vom putea înțelege mai profund anumite trăsături ale operei *scriitorului* Camil Petrescu, sprijinindu-ne tocmai pe faptul că avem a face cu un scriitor „de idei”.

În fundamentarea teoriei sale, Camil Petrescu pleacă de la o teză pe deplin justă: în orînduirea capitalistă, bazată pe exploatarea majorității populației, dominată de puterea banului, întemeiată pe suprimarea tuturor libertăților, în afară de aceea de a muri de foame, activitatea intelectualului onest nu se poate valorifica, întocmai ca un produs care nu-și poate realiza valoarea de întrebuintare. Camil Petrescu face o critică lucidă orînduirii capitaliste, denunțînd exploatarea crîncenă pe care se întemeiază și falsa democrație pe care o etalează: „*Această ordine burghezo-capitalistă, pretins democrată, pretins liberală, este o falsă ordine, este anarhia mascată, fiindcă subordonează banului toate valorile și impune prin mijloace politice*

(*privilegiu de stat, trust, garanții, proiecții aamale, etc.*) *primatul producției economice pentru ca să aibă astfel, în condițiile pe care le vrea, comandamentul vieții de stat și deci exploatarea crâncenă a celorlalte categorii sociale*"¹⁾). În condițiile unei astfel de societăți, intelectualul este silit fie să se supună, să accepte de bună voie cătușele ce i se oferă, fie, în caz că vrea să-și mențină libertatea sau iluzia de libertate, să moară literalmente de foame. „*Sub domina burghezimii — scrie Camil Petrescu — muncitorii intelectuali care nu pot accepta protecția, dacă păstrează cel puțin neutralitatea „pot să câștige o pline”; în cazul când nu sînt mulțumiți cu asta, trebuie să părăsească și postul pe care îl au, căci sînt „persecuțați*”²⁾). Refugiul, izolarea, sînt iluzii deșarte. Lanțul burgheziei nu dă libertatea izolării. „*Libertatea de a se izola — arată Camil Petrescu — e .0 iluzie ca și libertatea de a gândi, ca și libertatea de a munci, ca și libertatea de a crea, într-un stat capitalist. Este libertatea de a muri de foame, ori de a te închiria cu lașitate în orice condiții, și doar cînd e nevoie de tine*”³⁾.

Pentru a se elibera de sub jugul capitalist intelectualitatea trebuie să se unească, să se alăture luptei claselor oprimite împotriva opresorilor. Dar intelectualitatea nu trebuie să se confunde cu celelalte clase, deoarece, — explică într-un mod fundamental greșit Camil Petrescu — ea însăși ar fi o clasă socială cu un loc bine determinat în organizarea societății și cu interese de clasă precis definite.

Se distinge intenția lui Camil Petrescu de a delimita poziția și interesele intelectualității, în vederea considerării ei ca o clasă socială de sine stătătoare, care — după concepția scriitorului — ya trebui să preia chiar puterea politică, instaurînd ordinea noocratică.

Reeditînd ideea platoniciană idealistă a conducerii statului de către filozofi, Camil Petrescu preconiza o societate în care conducerea statului să aparțină exclusiv intelectualității.

¹⁾ Art. „Despre noocrația necesară” — voi. Teze și antiteze, pg. 218.

²⁾ Art. „Muncitorii intelectuali și ideea de clasă” în revista „Săptămîna muncii intelectuale și artistice”. Anul I nr. I din 5 ianuarie 1924.

³⁾ Art. Despre noocrația necesară pg. 218—219. (voi. Teze și antiteze).

Viitoarea societate trebuia să fie bazată pe primatul spiritului (deci idealistă), pe modalitatea persoanei (deci personalistă) și pe condiția ordinii intelectuale (deci noocratică).

Inteligența va constitui elementul absolut, incontrollabil prin intervenții exhaustive, verificabil doar prin el însuși: „*Noi trebuie să așezăm la temelie societății viitoare postulatul: Inteligența (în sens fenomenologic) nu greșește niciodată, toate greșelile sînt istorice (...) Inteligența nu poate fi condamnată ori corectată în istorie decît de ea însăși*”⁴⁾). Utopica orînduire socială condusă de intelectualitate ar fi după teoria noocratică cea mai bună posibilă, căci ea ar suprima toate deficiențele și injustițiile vechilor orînduiri, ar elibera deplin și definitiv pe om *ca individ*.

Nicăieri însă nu se demonstrează științific cum s-ar realiza aceste progrese sociale. Cît despre eliberarea întregii societăți, despre eliberarea omului ca individ *social*, despre desființarea oricărei exploatare nici nu se vorbește.

•

Teoria noocratică pe care o adoptase Camil Petrescu este o teorie utopistă, diversionistă. Această teorie a urmat un drum din ce în ce mai întunecos, evoluînd către faimoasa „teorie a elitelor”, care a stat la baza ferocului rasism și naționalism al fasciștilor.

Doctrina noocrată pornește de la teza că intelectualitatea constituie o clasă socială, avînd o anumită configurație de clasă, omogenitate de interese, etc. Însăși această premiză este fundamental greșită. Intelectualitatea nu poate constitui și nu constituie o clasă socială, o categorie de sine stătătoare, deoarece nu ocupă un *anumit* loc în cadrul modului de producție, nu se află într-un *anumit* raport față de mijloacele de producție (posesor sau nonposesor al mijloacelor de producție), nu prezintă o omogenitate de interese, datorită compoziției sale eterogene. (De altfel, se pare că însuși Camil Petrescu și-a dat seama în cele din urmă că intelectualitatea nu poate constitui o clasă so-

⁴⁾ Idem pg. 235.

cială, deoarece el n-a făcut nici o încercare de a-i defini specificul de clasă). Intelectualii pot fi exploatați sau exploatați, liberi profesioniști sau salariați. Chiar dacă pe intelectualii deveniți exploatați îi elimină din categoria intelectualității¹⁾, rămâne totuși o masă neomogenă, oscilantă — când spre burghezie, când spre proletariat — în rîndul căreia se ciocnesc cele mai felurite interese. În societatea capitalistă intelectualitatea legată de burghezie prin mii de fire nevăzute, este dependentă materialicește de clasa care o hrănește. În orînduirea capitalistă, intelectualul înfeudat burgheziei se încleștează cu înverșunare de postul său.

„Structura intelectualității — scria Lenin — se profilează tot atît de limpede ca și structura societății care se îndeletnicește cu producerea bunurilor materiale: dacă în aceasta domnește și guvernează capitalistul, în sînul intelectualității tonul este dat de o haită din ce în ce mai numeroasă, de carieriști și mercenari ai burgheziei — „intelectuali” mulțumiți și liniștiți, străini de orice deliruri și știind perfect de bine ce doresc^).”

Pentru toate aceste motive, intelectualitatea — luată în bloc — nu poate deveni o forță revoluționară conducătoare. Intelectualitatea progresistă poate participa la revoluție numai raliindu-se luptei proletariatului, numai acționînd sub hegemonia clasei muncitoare. Lenin arăta că „realitatea cere luptă, cere ca toți cei ce nu vor să fie, *cu voie*, sau *fără voie*, ciracii burgheziei, să se situeze de partea proletariatului”²⁾.

Singur proletariatul constituie o clasă eu adevărat revoluționară, care nu are de pierdut decît lanțurile, care e conștientă de forța ce o reprezintă și de misiunea de „gropar al capitalismului” ce-i revine, fiind unicul capabil să mobilizeze sub conducerea sa masele exploatare, pentru răsturnarea orînduirii capitaliste și pentru eliberarea de sub exploatare a întregii societăți.

•

¹⁾ Se pare că însuși Camil Petrescu nu-i considera pe aceștia intelectuali.

²⁾ Lenin — „Ce sînt prietenii poporului?” (Marx-Engels, Marxism pg. 93).

³⁾ Idem pg. 94.

Ceea ce a rămas valoros din concepțiile lui Camil Petrescu este protestul vehement îndreptat împotriva nedreptății și asupririi, condamnarea orînduirii capitaliste fundamentate pe exploatare.

În ceea ce privește problema intelectualului, rezolvarea ei în orînduirea socialistă face inutilă orice încercare hibridă, artificială, (de felul celei noocrate) de a „soluționa” această problemă. În Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară nu mai există astăzi o „problemă a intelectualului”.

Camil Petrescu trăiește el însuși procesul de revalorificare a intelectualului în patria noastră, unde pentru prima oară în istoria țării, activitatea intelectuală autentică se poate realiza pe deplin, nestingerită, stimulată și sprijinită de stat.

Deși astăzi, din operele lui Camil Petrescu a dispărut orientarea noocratică, în studierea, creației sale de dinainte de 23 August 1944 vom ține seama de ea pentru a înțelege mai bine anumite trăsături ale acestei creații literare.

III. DRAMA CUNOAȘTERII

Camil Petrescu și-a transpus ideile filozofice în imagini artistice, în conflicte dramatice, a insuflat viață ideilor. El considera că drame autentice nu pot lua ființă decît în zona conștiinței pure, conștiința fiind elementul generator al tuturor pasiunilor.

Deoarece — după Camil Petrescu — numai în rîndul intelectualității pot avea loc drame în conștiință, de ordin cognitiv, singură intelectualitatea fiind frămîntată de probleme ale cunoașterii, eroii lui Camil Petrescu sînt, în majoritatea lor, intelectuali. În „Addenda Ia falsul tratat”, Camil Petrescu sublinia „caracterul noocratic al dramei absolute”, al dramei cunoașterii.

După concepția lui Camil Petrescu „nu e dramatică decît confruntarea între sferele conștiinței pure, iar intensitatea dramatică este în funcție de amploarea acestei

¹⁾ Scriitorul se referă la dramaturgie. Noi extindem ideea și la romane, deoarece și aici eroii triesc o dramă a absolutului.

*sfere și de orizontul ei în cunoaștere*¹⁾). Conflictele de natură morală nu ar fi dramatice: „...drama absolută depășește și conflictul de ordin etic din sfera conștiinței morale, dezbateri clasice într-o anumită tragedie, între datorie și sentiment, ca necesitățile dramatic...”²⁾)

În realitate, tragedia clasică, deși mai mult pasională, se desfășoară tot în zona conștiinței. De altfel, însăși drama etică e tot o dramă a cunoașterii, după cum și drama cunoașterii este și o dramă etică.

Scriitorul susține că drama absolută, deci aceea pe care o cultivă cu predilecție, nu are un caracter etic, ci cognitiv, iar conflictul dramatic se desfășoară exclusiv „între sferele conștiinței pure”. Această concepție, realizată întocmai, ar fi determinat crearea unei opere nerealiste, structural idealiste. Este știut însă că la scriitorii de mare talent, observația realistă, obiectivitatea reflectării depășesc de cele mai multe ori concepțiile greșite, suplinesc deficiențele și umplu golurile acestor concepții. Așa se întâmplă și în cazul lui Camil Petrescu. Scriitorul a vrut să înfățișeze un conflict eminent cerebral, interior, dar a fost întâmpinat de o realitate exterioară, obiectivă, socială, care s-a impus în mod firesc, ca mobil al dramei cunoașterii.

Gelu Ruscanu din piesa „Jocul ielelor” e agitat lăuntric de viziunea unei dreptăți absolute inumane și asociale. Din aceasta decurg două linii, două direcții ale conflictului. Ideea de dreptate absolută a lui Gelu Ruscanu, cultivată într-o îndelungată educație idealistă, burgheză, vine însă în contradicție cu societatea burgheză care falsifică justiția, iar pe de altă parte ea este incompatibilă cu idealurile socialiste la care Gelu Ruscanu aderă și care preconizează o justiție nu „absolută”, ci de clasă, o dreptate a proletariatului. De aici drama unui astfel de intelectual care își dă seama de zădărnicia luptei pentru un vis irealizabil.

Iată deci că ceea ce Camil Petrescu a ignorat pe plan teoretic, și anume condiționarea socială a dramei cunoașterii, a

fost demonstrat artistic datorită nedesmințitului său talent.

Eroul intelectual din opera lui Camil Petrescu rămâne un infirm sub raportul conștiinței, deoarece la baza încercărilor sale de cunoaștere stau false probleme absolute de esență idealistă fiind dat ca incognoscibil în însuși sistemul acestei filozofii. De aceea apare firesc desnodământul tragic al zborului spre cunoașterea absolutului.

Intelectualul despre care vorbim se află într-o perpetuă căutare a desăvârșirii, a absolutului. Pretutindeni, în dragoste, în justiție, în artă, el năzuiește spre acel „ceva” suprem, immanent, suprauman, care e Absolutul. Gelu Ruscanu visează absolutul în justiție, Pietro Gralla în dragoste, Robespierre în rațiune.

Eroul lui Camil Petrescu, după cum am încercat să arătăm, este unic în esență. De la el pornesc radiar nenumărate linii, fiecare țintind un absolut. Dar aceste linii se sfârșesc abrupt, în momentul în care eroul își dă seama de inexistența absolutului spre care năzuiește, de neputința atingerii lui. Aici începe drama eroului, a neputinței de a da viață ideii de absolut.

Ideea o întâlnim și la Eminescu, în „Sărmanul Dionis” sau în „Miron și frumoasa fără corp”.

Când Dionis vrea să se identifice cu forța supremă, absolută, cu divinitatea, se prăbușește. Absolutul năzuit de el este intangibil, de fapt el este inexistent.

La Camil Petrescu absolutul e căutat nu în lumea exterioară, ci în conștiință. Ca și la Eminescu, absolutul e imaterial, e lipsit de „corp”. El apare sub forma de idee pură.

Această concepție derivând din filozofia kantiană e profund idealistă, deoarece încearcă să explice „drama” prin stricta conștiință subiectivă, ignorând sau respingând adevăratele ei raporturi și mobiluri de natură social-istorică aflate nu în conștiință, ci în afara ei, în lumea exterioară, obiectivă.

În domeniul justițiar absolutul e social, inuman. Legile juridice făcute de oameni sînt repudiate. Ideea de dreptate nu trebuie să fie prejudiciată de legi confec-

¹⁾ „Addenda la falsul tratat” — Teatru, voi. II, pag. 506
²⁾ Idem

ționate. Adevăratele legi ale dreptății se află în conștiință.

Propovăduitorul acestor idei este Gelu Ruscanu, apostolul dreptății absolute. El refuză cu îndârjire să recunoască justiția burgheză. „*Legile pe care le știți și dreptatea aceea*” — se adresează el primului procuror — „*sînt după chipul și asemănarea dumneavoastră... sînt omenești... Noi urmăm legea pură și ideea de dreptate însăși...*”) *Legea asta este în noi ...Dreptatea asta nu are privilegiu*”.

Însăși adevăratele sale la cauza proletariatului, Gelu Ruscanu o justifică prin dorința de a se integra luptei pentru un concept de dreptate aflată în afara societății: „*Mi-aș da viața pentru muncitorime numai și numai fiindcă ea este sub steagul dreptății și nu dimpotrivă...*” Dar dreptatea pentru care luptă Gelu Ruscanu este o dreptate absolută — *ideea de dreptate și nu dreptatea clasei muncitoare.* („*Am socotit întodeauna că dreptatea e absolută... Dacă lupt pentru o cauză, aceasta e dreptatea însăși*”)

În momentul în care Praidă definește dreptatea pentru care luptă muncitorimea, ca o dreptate de clasă, în conștiința lui Gelu Ruscanu se produce o răsturnare dureroasă. („*D-ta*” — îi spune lui Praidă „*așezi partidul de-asupra dreptății*” — *a rămas încremenit*”). Când partidul hotărăște să înceteze campania împotriva lui Sinești, în schimbul eliberării din închisoare a luptătorului socialist Petre Boruga, Gelu Ruscanu e descumpănit. Înțelege deodată caracterul iluzoriu, în ultimă instanță — inexistența unei dreptăți absolute. Astfel se dezlănțuie drama omului care a năzuit spre un miraj, care s-a zbuțuit zadarnic pentru o idee nerealizabilă.

Pietro Gralla — un adevărat filozof al dragostei absolute — nu concepe iubirea decât într-un singur mod: „*Dragostea e preferință exclusivă sau nu mai e nimic*”. Pietro Gralla visează o femeie ideală, o întruchipare a însăși esenței femeii. Își

închipuie că acest ideal poate fi materializat într-o anumită femeie, reală, concretă — Pe Alta o consideră o monadă. „*Vedeam în tine*” — îi spune Altei — „*esența femeii însăși*”. El iubea în Alta rodul propriei lui fantezii: femeia ideală, pe care și-o imagina pură, perfectă, fără cusururi. Drama lui Pietro Gralla nu vrea să fie drama banală a bărbatului înșelat de femeie, ci drama gînditorului care s-a autoînșelat („*Am crezut în tine... Nu m-ai înșelai, ci m-am înșelat... și asta rupe totul în mine azi...*”), care a luat drept realitate o plăsmuire a minții lui. Pietro Gralla este zdrobit de inadvertența dintre femeia ideală, închipuită și căutată de el, și; femeia reală care se afla în fața lui.

Atît Gelu Ruscanu cît și Pietro Gralla trec printr-o criză a cunoașterii declanșată de necorespondența între idee și realitate. Această criză este inerentă omului, care a „văzut” ideea („*Eu văd ideile!*” — exclamă Gelu Ruscanu).

Împrumutînd de la Husserl teoria posibilității luării de contact direct cu ideea pură, Camil Petrescu a devenit el însuși un călător în împărăția ideilor pure și totodată un rob al acestor idei, fapt pe care-l mărturisește liric în poezia „Idea”.

Dar scriitorul își dă seama — și în aceea stă sensul critic al atitudinii sale — că acel ce violează teritoriul ideilor pure nu se mai poate elibera de sub tirania lor, devenind un răvășit lăuntric asemenea celor care au avut nefericirea de a vedea jocul ielelor și au rămas întreaga viață infirmi („*Cine a văzut ideile devine neom*” — remarcă un personaj din „Jocul ielelor”). Gelu Ruscanu a „văzut” ideea de dreptate absolută și a rămas robit acestei idei, a căzut pradă jocului vrăjit al ielelor. Orice confruntare cu realitatea a ideii ce-l stăpînește îi provoacă suferințe reale, căci „*nimic nu-i dă măsura celor ce avea în gînd*” (f. Eminescu).

Conceptia idealistă a lui Gelu Ruscanu vine în conflict cu concepția materialistă a lui Praidă, omul rece, lucid, egal („*ca o spadă*”), care respinge ideea de dreptate absolută, arătînd că dreptatea e o problemă de clasă. Nu există o dreptate în general, deasupra societății, deasupra conflictelor între clase. Dreptatea autentică este

*) Ideea e kantiană, idealistă. Pornește de la „imperativul categoric” — mobilul comportării etice, situat în conștiință și avînd un caracter universal valabil. Însuși Camil Petrescu arăta în „Addenda...” că piesa „Jocul ielelor” „trebuia să fie drama imperativului violent și categoric al dreptății sociale” (Teatru v. III. p. 488).

dreptatea care slujește luptei proletaria-tului. Așa înțelege Praidă dreptatea. „Criteriul este întotdeauna o cauză...” — declară el — „Este drept numai și tot ceea ce slujește cauza pentru care luptăm... cama muncitorească”.

Fără îndoială că simpatia și înțelegerea scriitorului se îndreaptă mai ales spre Gelu Ruscanu. Praidă este înfățișat „de la distanță”, ca o figură pietrificată, statuară, lipsită de căldura pe care, în întregime, scriitorul i-o, dăruiește lui Gelu Ruscanu.

În Gelu Ruscanu, Camil Petrescu și-a proiectat propria personalitate, în timp ce pe Praidă l-a creat cu scopul de a realiza o opoziție interioară, de aceeași parte a baricadei, așa cum l-a creat pe Culai Darie din „Suflete tari”. Aceste personaje constituie elementul realist, rațional (nu e întâmplător faptul că ambii sînt ingineri), care încearcă să descătușeze pe erou din captivitatea ideilor pure, a visurilor irealizabile. Praidă, ca și Culai Darie, nu înțelege sensul zburciunii sufletești al prietenului său, pentru că el nu „vede” ideile, pentru că e prea adînc ancorat în solul realității.

Deși Camil Petrescu trăiește cu emoție drama eroului său, a lui Gelu Ruscanu, el e conștient totuși de marea eroare a lui Ruscanu și de aceea nu-l dezaprobă pe Praidă (așa cum nu-l dezaprobă nici pe Culai Darie), dar consideră insuficientă rațiunea lui. Ea se impune însă în mod obiectiv.

•

Aspirația eroului lui Camil Petrescu către idealuri abstracte, strădanie zadarnică și infructuoasă, exprimă totuși o încercare de eliberare a conștiinței de sub opresiunea forțelor retrograde, de sub imperiul spaimei și robiei capitaliste, o arzătoare năzuință către fericire, către lumină.

IV. EROUL LUI CAMIL PETRESCU — UN INADAPTABIL LA SOCIETATEA BURGHEZĂ

Camil Petrescu a demonstrat atît teoretic cît și artistic incompatibilitatea activității intelectuale cu condițiile de exploatare ale orînduirii capitaliste.

Eroul intelectual al lui Camil Petrescu este un inadaptabil social. Orînduirea capitalistă constituie pentru el ceea ce climatul polar ar însemna pentru o plantă tropicală.

S-ar putea obiecta că în opera lui Camil Petrescu mișună o serie de intelectuali perfect adaptați (Nae Gheorghidiu, Sinești, poetul Tulpină, Marin Sterea, Gurău etc), pentru care climatul burghez nu constituie un obstacol, ci dimpotrivă, un mediu favorabil activității lor. E adevărat, acești oameni sînt adaptați, dar în momentul în care s-au adaptat și-au pierdut calitatea de intelectuali. Nici scriitorul nici ceilalți eroi, nici măcar ei înșiși nu se consideră intelectuali.

Adevăratul erou al lui Camil Petrescu, veritabilul intelectual nu poate fi decît un răzvrătit, a cărui atitudine evoluează între protestul vag, anarhic, singular, și protestul formidabil canalizat într-o conștientă luptă revoluționară al lui Bălcescu.

În lumea zoologică, viețuitoarele care nu se adaptează, pier. Selecția naturală respinge exemplarele slabe, neadaptate, nerezistente față de anumite condiții bio-geografice. De aceea în lumea animalelor sau a plantelor domnește necesitatea imperioasă, vitală, a adaptării la mediu, în societate aomenească însă, cu cît conștiința omului este mai înaltă și cu cît mediul este mai descompus, cu atît adaptarea la mediu devine mai dificilă, cu neputință chiar.

Un om cu o înaltă conștiință morală nu se poate adapta unui mediu descompus, pentru că acesta implică propria lui descompunere. A te adapta unui asemenea mediu înseamnă a deveni tu însuși rău, ticălos, meschin, perfid. Nu te poți adapta mediului burghez rămînd cinstit, corect, liber, bun. Toți eroii intelectuali ai lui Camil Petrescu simt, ca și Ladima, „arsura de neacceptat a vieții într-o societate burgheză” („Mănușile”). Ei sînt conștienți de faptul că refuzul de a se adapta îi izolează atrăgînd după sine ostracizarea din partea claselor dominante (*Am înțeles* — spune Ladima — *că în această țară, în această lume, eu sînt un paria blestemat*”).

•

Spre deosebire de unii scriitori care promovau o filozofie a resemnării, a non-protestului, inadaptabilii fiind zdrobiți în virtutea unei fatalități inexorabile, Camil Petrescu își înzestrea eroii cu o mare putere de luptă, cu o capacitate nelimitată de a se împotrivi mediului defavorabil.

Eroul lui Camil Petrescu nu e un resemnat învins, ci un luptător învins pentru că s-a opus singur unei întregi societăți. Eroii din prima parte a operei lui Camil Petrescu erau inferiori, sub raportul armăturii lor spirituale, problemelor cărora voiau să le găsească rezolvarea. De aceea au și fost biruiți.

Așadar există două modalități de inadap-tare: pasivă și activă. Inadaptabilii pasivi, resemnați, sînt acei care refuză să se adapteze, dar nu găsesc mijloacele de a protesta (deși însuși refuzul constituie un protest, dar unul pasiv), de a lupta împotriva mediului.

După părerea noastră, eroul lui Camil Petrescu face parte din a doua „categorie”, aceea a inadaptabililor activi, caracterul lor militant culminînd cu lupta revoluționară a lui Bălcescu.

•

Paralel cu o dramă a cunoașterii, eroul lui Camil Petrescu trăiește și o dramă a nonvalorificării sale în condițiile societății capitaliste. Camil Petrescu observa într-un articol că sînt foarte puțini scriitori mari în literatura universală „*nu din faptul că nu s-ar naște genii și în sîmul popoarelor mici, dimpotrivă, dar ele nu se pot dezvolta la apogeu ca să devie „mari scriitori” din pricina climatului vitreg impus de regimul capitalist*”).

În societatea capitalistă produsele muncii spirituale sînt mărfuri care nu se caută decît în măsura în care ele sînt necesare capitalismului. Intelectualul care nu se aservește burgheziei e compromis, îndepărtat, persecutat sau, pur și simplu, ignorat. Camil Petrescu însuși a trecut pe sub furcile caudine pregătite de clasele dominante celor ce li se împotriveau. Scriitorul revine în repetate rînduri asupra dușmăniei cu care era întîmpinat de către repre-

*) Art. „Meandrele unei discuții”. Rev. fund. nr. 12/947. p. 68.

zentanții oficiali sau neoficiali ai burgheziei.

Sentimentul trudei nerăsplătite, conștiința ingraturității societății burgheze, le trăiește cu intensitate Andrei Pietrării. La sfatul pe care i-l dă Ioana Boiu de „a-și face viața” prin muncă. Andrei răspunde cu amărăciune: „*Să-mi fac viața?... să muncesc... să lupt adică?... Dar pentru cine? Să transform energia care clocește în mine în fapte? Pentru cine?... cine mi-ar putea răsplăti forța?...*”

Eroul lui Camil Petrescu face parte din categoria intelectualilor care nu se pot aservi, care nu-și pot perverti conștiința.

Acești oameni sînt înlăturați. Burghezia efectuează o răsturnare totală a valorilor, promovînd pe cei aserviți ei, recrutați dintre nulități, și persecutînd pe intelectualii merituoși și cinstiți care nu i se vînd. „*Necesitatea organizării capitaliste* — scria Camil Petrescu — a răsturnat scara valorilor intelectuale, favorizînd nu pe cei merituoși, ci pe cei utili clasei burgheze”).

Față de înțelegerea și simpatia cu care scriitorul își învăluie eroul intelectual — inadaptabilul —, sarcasmul și ironia rece, mușcătoare, pe care le strecoară în prezentarea „adaptatului”, a celui ce se închină „Vițelului de aur”, crează un violent contrast menit să pună în lumină acea răsturnare a scării valorilor în societatea burgheză, despre care se vorbea în articolul citat. Nae Gheorghidiu e interesat, vulgar și antipatic. Drumea (din „Mioara”) e respingător de prost și ridicol (la Shakespeare descoperă că „are unele greșeli, dar încolo e foarte bine,” iar cu alt prilej constată „blazat și competent, medînd grav ceea ce spune: — A, doamnă, e foarte mare deosebirea între oraș și sat. Astae cel puțin părerea mea, — a ridicat ușor din umeri ca un savant obiectiv care emite păreri”). Paul Lomanescu din nuvela „Turnul de fildes” e lipsit de talent în pictură, dar face epocă pentru că are o soție energetică, e bărbat frumos și cultivă arta „academică”.

Aceștia sînt oamenii care reușesc în viață, care ocupă locurile ce i se refuză

*) Art. „Ce ne preocupă... din „Săptămîna muncii literare și artistice” nr. 3/18-1-1924.

unui Ștefan Gheorghidiu, unui Ladima sau unui Andrei Pietraru.

Intelectualul ajunge salariat al capitalistului, în „Manifestul Partidului Comunist” Marx și Engels, arătau că „*burghezia a despuiat de aureola lor toate activitățile pînă atunci venerabile și privite cu smerenie. Ea a prefăcut pe medic, jurist, preot, poet, om de știință, în muncitorii ei salariați*”. Prin situația sa de salariat al burgheziei, intelectualul devine un muncitor productiv, munca sa constituind o sursă de cîștig pentru patron, editor, etc. „*Un scriitor — spunea Marx — este un muncitor productiv, nu în măsura în care produce idei, ci în măsura în care el îmbogățește pe librarul care se ocupă cu editarea operelor sale, sau în măsura în care este salariatul unui capitalist*”). Dependenta materială atrage după sine abolirea oricărei libertăți. Intelectualul care nu vrea să moară de foame, în orînduirea capitalistă, trebuie să renunțe la libertate, să devină un sclav al „diavolului galben”. Din această dependență decurge o deformare morală a intelectualului. Ladima, bunăoară, e constrîns să scrie ceea ce i se poruncește, fapt care îi rănește adînc probitatea profesională („*Eu sînt un om care scrie... Și dacă nu scriu ceea ce gîndesc, de ce să mai scriu? Nu pot altfel.*”). El suferă o tragică schilodire morală. Mediul burghez îi amputează cele mai frumoase calități sufletești („*sînt uneori că e în mine o imensă doză de bunătate inutilă... O bunătate cu care nimeni nu are ce face... O bunătate care se trece ca un fruct necules. O bunătate care se resoarbe descompusă, ca o otravă*”).

Ticăloșia și urîciunea orînduirii burgheze îi provoacă un dispreț rece, care se revarsă asupra tuturor oamenilor, deoarece apăsarea materială și morală îi crează credința falsă a vinovăției tuturor oamenilor. De aci concepția că arta nu trebuie să fie și nu poate fi înțeleasă de toți oamenii, ea fiind în cel mai înalt grad personală, subiectivă. Și într-adevăr, Ladima cultivă o poezie ermetică, nerealistă. Pe acest front mediul s-a dovedit mai puternic și Ladima a fost silit să cedeze, să se asocieze la propria sa pervertire, părăsindu-și arta

în patul procustian al ideologiei burgheze.

Este de remarcat aici, ca o subtilitate a criticii lui Camil Petrescu, observarea nu numai a deformării morale provocate de presiunea din afară a lumii burgheze, ci și a autodeformării morale, ca rezultat în ultimă analiză al aceleiași presiuni. Această autodeformare se ilustrează în neputința lui Ladima de a seridica deasupra unei simple „revolte în genunchi”. Camil Petrescu are totuși meritul de a dezvălui faptul că mizeria existenței lui Ladima, soarta sa tragică nu sînt decît o urmare a onestității sale neștirbite.

În fața iubirii lui Andrei Pietraru se ridică barierele de clasă, pe care tînărul intelectual sărac nu le poate înlătura. Clasele dominante se opun cu înverșunare pătrunderii în sînul lor a elementelor alogene, inferioare sub raport social.

Fiul de țăran Andrei Pietraru se izbește de zidul de ură și dispreț pentru clasele inferioare ale boierului cu genealogie nobiliară — Matei Boiu-Dorcani. Matei Boiu este temporar înfrînt, dar bariera socială nu a fost ruptă. Împotrivirea lui Boiu e preluată de fiica acestuia, Ioana, care dă lovitura de grație. Andrei Pietraru rămîne definitiv dincolo de zid. Granițele de clasă sînt inviolabile. Intelectualul sărac nu-și poate depăși condiția socială, deoarece clasele avute refuză asimilarea unor astfel de elemente:

Intelectualul lui Camil Petrescu este sugrumat nu numai de lipsurile materiale, ci și de neînțelegerea contemporanilor, a orînduirii sociale burgheze.^{*)} Este omul superior, cu idealuri înalte care, asemenea lui Hyperion-luceafărul se lovește de o realitate meschină și neînțelegătoare sau de-a dreptul dușmănoasă. Dacă în „Luceafărul” Eminescu preconizează ideea detașării geniului de lumea terestră și a izolării lui în sferele înalte, inaccesibile omului de rînd („Ci eu în lumea mea rămîn—Nemuritor și rece”), Camil Petrescu demonstrează inevitabilitatea ciocnirii unui anumit tip de intelectual cu realitatea,

*) Marx și Engels — Despre literatură și artă Pg. 77.

*) La moartea lui Ladima o gazetă scria despre el: „Unul din cei mai mari poeți ai timpului, hrănit cu oțet, fiere și dezgust de contemporani”.

deoarece posibilitatea de detașare, de izolare, nu există în mod practic.

Caracteristică pentru eroul lui Camil Petrescu este în aceeași măsură neputința de a se adapta la mediu, cât și atitudinea activă, protestatară, trăsătură proprie numai inadaptabililor de o anumită factură.

Ștefan Gheorghidiu e sincer dezgustat de joshnicia luptei pentru existență din societatea capitalistă: „*Idealul fiecăruia pare să fie, cu exclusivitate, să câștige cât mai multe pîini, izbînda înviată și-o apreciază după numărul de pîini de care dispune*”. Dezgustul se transformă într-o ură aprigă atunci cînd își dă seama că lumea burgheză îi corupe soția.

Urîțenia și meschinăria realității burgheze suscită dorințe evazioniste. Ștefan Gheorghidiu încearcă să se refugieze în filozofie. Ladima năzuiește să plece „într-un oraș străin, mare, curat”. („*Aș vrea să plec*” — scrie el — „*Totul mă dezgustă...*”). Radu se retrage la țară. Dar încercările de evaziune eșuează. Ladima nu poate pleca nicăieri pentru că e sărac, Gheorghidiu nu află în filozofia idealistă răspuns la problemele care-l răscolesc, iar Radu nu-și găsește liniștea la țară, așa cum nu și-a găsit-o nici Dan al lui Vlahuță.

Aceste eșecuri nu sînt întîmplătoare. Izolarea de societate e cu neputință. „*A trăi în societate și a fi liber de societate e un lucru imposibil*”. Acest adevăr îl înțelege în felul lui și Gelu Ruscanu: „*În lumea asta, așa cum e alcătuită ea, nu te poți izola decît cu îngăduința celor răi... Lumea asta din care îți tragi hrana este atît de abjectă, încît nu te tolerează decît cu prețul complicității... A te izola este întotdeauna a fi sperjur prin tăcere... Aștepti cu ochii într-altă parte, să ți se trimită în plic închis, la domiciliu, cota cuvenită.*”

Atitudinea de expectativă echivalează cu o consimțire, cu o adeziune chiar. Eroul lui Camil Petrescu e conștient de acest lucru: „*Să te consideri spectator indulgent și amuzat al lumii acesteia plină de infamie și de prostie*” — remarcă Ștefan Gheorghidiu — „*e să faci parte din ea, să beneficiezi de infamiile ei, avînd aerul că-i ești deasupra*”.

Deci nu e suficient să constați răul, să-l privești concesiv, ci trebuie să te cu-

tremuri de indignare și de revoltă, să protestezi. „*Singură revolta e generoasă* — arată Camil Petrescu într-un articol. — *Lumea e atît de rea și de ipocrită, că un suflet loial nu poate cunoaște decît protestarea indignată*”).

Eroul lui Camil Petrescu e preocupat de a găsi cauza răului în lume. Gelu Ruscanu, într-o criză de depresiune sufletească, declară cu un scepticism amar: „*Răul e în noi... Totul în lume e coruptibil... nimic nu e întreg și frumos... și nici nu poate deveni...*” Așa dar totul e imperfect, răul fiind un element care ține de însăși esența ființei omenești („răul e în noi”) și nu poate dispărea decît odată cu lumea, pentru că s-a născut odată cu ea. Concepția este evident idealistă. Gelu Ruscanu crede că fac rău acei oameni lipsiți de imaginație, care nu-și pot închipui urmările îngrozitoare ale faptei lor. Ideea revine și la Danton: „*Unii îl fac (răul), e drept, pentru că n-au imaginație*”.

Practic însă, nici unul din eroii lui Camil Petrescu nu luptă împotriva răului așa zis „interior”, propriu „în general” naturii umane, sau pentru dezvoltarea imaginației la oameni.

Protestul lor se îndreaptă împotriva răului social, împotriva Inechității și in justiției sociale. În această lumină trebuie analizată atitudinea acestor eroi și nu în lumina explicațiilor filozofice pe care încearcă să le dea realității.

Gelu Ruscanu denunță exploatarea muncitorilor de către capitaliști („*Pre-tutîndeni aceeași trudă de robî, oșîndîi la muncă silnică pe viață...*”) și in justiția orînduirii burgheze bazate pe asuprire („*Cînd vezi ce ticăloșii tolerează această societate capitalistă și cum își trage culorile frumoase tocmai din putregai, e savuros să vorbești de spiritul de dreptate al societății occidentale*”).

Pietro Gralla face o critică necruțătoare aristocrației venețiene în plină descompunere, fiind neîndoielnic vizată situația din România burghezo-moșierească.

În sfîrșit, Ladima, la care protestul ia forme violente, atacă în presă clasa dominantă, făcînd un aspru rechizitoriu întregii

) „Cuvîntul liber”, nr. 9 din 28 febr. 1925.

organizări politico-sociale. La gazeta „Vea-
cul”, Ladima *„încălzit, clocotitor, cu un
soi de răutate în expresie”, „atacă acum. în-
treaga clasă conducătoare”.*

Politicianismul burghez venal și fățar-
nic, afacerismul murdar, arta și litera-
tura „pură”, stîrnesc deopotrivă sila și
revolta eroilor lui Camil Petrescu.

Ladima demască fără milă afacerile
murdare ale guvernanților burghezo-moșie-
rimii. Radu detestă arta „pură”, îl urăște
pe sculptorul Marin Sterea, un om ab-
sent de la realitate, un plictisit acru,
imposibil. Pentru Radu *„toți artiștii
sînt niște încornorați dacă disprețuiesc
realitatea, dacă se socotesc senini, „de-a-
supra”.* Gelu Ruscanu disprețuiește „pic-
tura” impresionistă a unchiului său
Paul Lomanesco, care vrea să pară un
izolat, un locatar privilegiat al turnu-
lui de fildeș.

Atît Ladima cît și Radu sînt oameni
luminați, care vor să înalțe arta pe o
treaptă superioară, dar se izbesc âe ob-
stacolele materiale ridicare de societatea
burgheză. „E așa de greu să faci artă ade-
vărată la noi în țară!” — exclamă Ladima.

Slăbiciunea eroului lui Camil Petrescu
constă în neputința de a infringe obstaco-
lele materiale, pentru a-și realiza menirea.
El nu poate lupta pînă în pînzele albe
cu mediul burghez, pentru a se elibera
cu desăvîrșire de sub influența lui, revol-
ta lui rămînînd o revoltă în genunchi.

Eroul lui Camil Petrescu a înțeles ca
și scriitorul însuși, că Leibnitz nu avea
dreptate și că „lumea asta nu e cea mai
bună cu putință”. De aici aspirația vagă
sau precisă, ascunsă ori declarată, către o
lume mai bună, mai fericită. Gelu Ruscanu
la care năzuința către o lume mai bună
este și adîncă și puternică și declarată,
aderă la cauza proletariatului, convins că
alături de muncitori ar putea lupta *„pentru
ca să fie puțină dreptate pe lumea asta”.*
Gelu dorește pieirea capitalismului, pe
care nu-l vor regreta *„milioanele de munci-
tori exploatați, poeții care mor în ospicii,
savanții adevărați fără laboratoare și artiș-
tii care nu s-au comercializat”.* El e con-
știent că activitatea cea mai nobilă și cea
mai frumoasă *„este să lupți pentru ca*

*semenii tăi să nu fie exploatați — să nu
mai ducă o viață de animale înjugate, să
lupți pentru ca oamenii să fie mai liberi
și mai fericiți”...* („Turnul de fildeș”).
Dar Gelu Ruscanu cade înfrînt, tocmai
pentru că nu înțelege pînă la capăt lupta
proletariatului, pentru că încercă să sub-
stituie ideologiei proletare, propriile sale
idei despre dreptate, idei irealizabile, uto-
pice, pentru că e contaminat el însuși de
ideologia clasei dominante, pentru că a
acceptat o variantă a acestei ideologii.

Numai la Bălcescu năzuința fierbinte
spre o lume mai bună se materializează
într-o luptă revoluționară, care, chiar dacă
n-a avut rezultatele dorite de Bălcescu, a
fost purtată cu toate forțele, pînă la capăt.

V. SUFLETE TARI

Ibrăileanu distingea două tipuri funda-
mentale de scriitori: creatori și analiști.

„Creatori” sînt scriitorii care-și reali-
zează personajele prin intermediul descri-
erii lor, a gesturilor și atitudinilor care,
însurate, dau ceea ce se numește un
caracter, un tip.

„Creație”, după Ibrăileanu, înseamnă
*„înfățișarea personajelor și comportarea lor,
cu alte cuvinte totalitatea reprezentări-
lor concrete pe care le putem avea de la ele”.*

În timp ce „creatorul” — scrie Ibrăi-
leanu — *observă și descrie înfățișarea, ges-
turile, mișcarea personajelor, analistul ob-
servă sufletul, îl descompune („analizează”),
îl descrie, îl redă așa cum este el, cît poate
mai exact”.* Creația și analiza nu se ex-
clud, ci coexistă în diverse proporții la
orice scriitor de talent. Balzac e „crea-
tor”; Proust — analist. Dar și Balzac ana-
lizează, după cum și Proust „creează”
caractere, despre care s-a spus chiar că ar
fi caractere balzacienne. Tolstoi, după opi-
nia criticului, este în aceeași măsură și
creator și analist. Amintim aceste consi-
derații tocmai pentru a determina speci-
ficul prozei lui Camil Petrescu. În roman,
Camil Petrescu e analist. El disecă stă-
rile sufletești, descrie fiecare reacție psi-
hică a personajului, privită nu numai „din

*) Creație și analiză — voi. Studii literare
pg. 3.

’) Idem pg. 9.

afară", sub raportul manifestărilor exterioare, ci și „dinăuntru”.

Dar Camil Petrescu nu este un analist pur, pentru simplul fapt că un astfel de scriitor nu poate exista. *„Arta literară fără analiză poate să existe. Fără creație, nu”* — constată Ibrăileanu. Analiza sufletească are nevoie de un suport material care este însuși personajul, real, individualizat, avînd anumite trăsături particulare fizice și psihice.

Mai puțin Ștefan Gheorghidiu, mai mult Fred Vasilescu și Ladima trăiesc și prin comportarea lor, prin mișcarea lor exterioară. Totuși analiza predomină.

Rămîne de discutat încă o problemă: creează Camil Petrescu caractere? La această întrebare scriitorul a răspuns negativ: *„Un caracter nu e în funcție de jocul revelațiilor conștiinței sale, nu e deci în funcție de acte de cunoaștere, ci reprezintă o forță unitară, neinfluențabilă”*.

Tartuffe sau Harpagon sînt „caractere”. Unul reprezintă „ipocrizia”, celălalt „avariția”. De la început pînă la sfîrșit rămîni identici cu ei înșiși: Tartuffe — fățarnic, iar Harpagon — avar. Ei reprezintă deci „o forță unitară”, lineară. Hamlet însă nu ar fi un caracter. Nici Gelu Ruscanu și nici Pietro Gralla. Aceste personaje au o linie complicată de dezvoltare, sînt supuși contradicțiilor interioare care provoacă în permanență modificări, salturi, dislocări sufletești.

E just, însă nu se poate afirma că aceste personaje nu au o trăsătură definitorie, un ax caracterologic precis. Constanta lor caracterologică o constituie pasiunea absolutului, integritatea sufletească. Aceste caractere nu admit concesiile. De aceea contradicțiile sînt pentru ele catastrofale, dislocante. Eroul lui Camil Petrescu tinde să fie conform ultimelor rezultate ale conștiinței și categoric, respingînd compromisul (de aici și specificul dramei sale).

Personajele lui Camil Petrescu sînt oameni cu o structură psihologică deosebit de complicată și de fină în același timp. Dramatismul — după concepția scriitorului — nu poate izvorî decît din conflicte interioare, în sectoare ale conștiinței,

tocmai la asemenea indivizi. Dramatismul presupune deci caractere puternice, „suflete tari”, oameni capabili să trăiască, cu un maximum de intensitate, o multiformă și complexă viață sufletească. *„Analiza — observa Ibrăileanu — presupune o bogată viață interioară”*. Iar Camil Petrescu teoretizează: *„O dramă nu poate fi întemeiată pe indivizi în serie, ci axată pe personalități puternice, a căror vedere îmbrățișează zone pline de contradicții”*¹⁾.

De unde nu decurge însă, preocuparea pentru cazurile netipice. Scriitorul își previne cititorii că drama absolută refuză cazurile aberate, patologice (pierderea personalității, dubla personalitate, etc.) El „operează” cu personalități puternice sub raport psihologic, cu oameni de o structură sufletească superioară, favorabilă celor mai complicate și mai crîncene contradicții. Astfel de personalități nu pot fi — după părerea scriitorului — decît intelectuali (în înțelesul fundamental al cuvîntului — oameni cu o bogată activitate cerebrală, frămîntați de probleme de ordin cognitiv).

Pentru Camil Petrescu, *„inteligenta în structura ei esențială implică legal lot ceea ce se înțelege prin „caracter”: voința eroică de a birui în actul cunoașterii, stringența sincerității în recunoașterea adevărului, curajul moral, măreț, mai important decît cel fizic, al afirmării gîndului împotriva opiniilor curente”*²⁾. Camil Petrescu definește aici un „suflet tare”, iar titlul uneia dintre piesele sale — „Suflete tari” are o semnificație adîncă. Andrei Pietraru, eroul principal al piesei, este un caracter de granit, un om de o mare voință care arde însă ascunsă, așteptînd parcă să izbucnească în vîlvătăi. Andrei își urmărește cu îndîrjire țelul, dar îndîrjirea îl macină lăuntric vreme îndelungată. Eroul are ceva din neclintirea seculară a unui munte care, pe neașteptate, începe să clocotească, să se cutremure, părăsindu-și nemișcarea și dovedindu-se astfel un vulcan activ, redeșteptat. Replicile lui Andrei Pietraru sînt pline de încăpățînarea nebună a omului care vede dincolo de lu-

¹⁾ „Addenda...” Teatru v. III. pg. 506.

²⁾ „Despre noocrația necesară” — Teze și anti-teze pg. 236.

cruri, care e conștient de puterea gigantică ce o posedă.

Cînd Ioana îl umilește, întreaga ură și revoltă îngrămădite în decursul anilor, se revarsă torențial din ascunzișurile sufletului neașteptat de puternic al tinărului.

Andrei are tăria morală de a merge pînă la capăt, fără nici o ezitare. Sinuciderea este pentru el nu o înfrîngere, ci o demonstrație de forță, un gest al omului care nu s-a împăcat cu soarta, care are curajul să rostească *el* ultimul cuvînt. În varianta din 1925 a piesei, Andrei nu se omoară, ci refuză rece și inflexibil revenirea la Ioana. Pentru oameni ca ei nu există reversibilitate sau suplinire. Idealul prăbușit nu poate fi înlocuit printr-un simulacru de ideal. Ioana de la sfîrșitul piesei nu este femeia ideală, existentă, firește, doar în imaginația eroului și, desigur, Andrei refuză surogatul.

Gelu Ruscanu nu se abate cu nici un preț de lă idealul său. El nu admite nici cea mai mică derogare, așa cum nu poate admite un cerc pătrat sau un calcul în care 3 și cu 4 fac 8. De aceea, cînd devine conștient de caracterul irealizabil al idealului de dreptate absolută, nu renunță la el, ci preferă să moară. Gelu se omoară convins că „*se sinucid tocmai cei curajoși care văd limpede și nu vor să meargă pînă la distrugerea totală și inevitabilă*”. Pentru el sinuciderea are valoarea unei supreme probe de tărie morală.

Intransigența, consecvența și fidelitatea aproape fanatice ale eroului lui Camil Petrescu se explică printr-o altă trăsătură de caracter: puterea uimitoare de a" se dărui în întregime, fără rezerve, unei cauze sau unei iubiri. Dăruirea este exclusivă, integrală și pasionată. „*Tot ce era forță, tot ce era avînt larg în mine, s-a topit zi de zi în jocul înăbușit al iubirii*” — mărturisește Andrei Pietraru. Pietro Gralla jertfește totul pe altarul unei iubiri mari: „*Trebuie să arunci în flacăra iubirii lotul, tot ceea ce a i fost, tot ceea ce ești, tot ceea ce vei fi*” — spune el.

Iubirea e ultimul său refugiu după ce-și pierde prietenii, comanda flotei, nădejdea în ridicarea Veneției.

Adevărata dramă se dezlănțuie acolo unde eroul este lucid, e conștient de golul imens lăsat în urma spulberării idealului! „*Falimentul iubirii*” — spune Pietro Gralla — „*este și falimentul minții*”.

Căci la eroul lui Camil Petrescu, intelectual prin excelență, pasiunea este lucidă, generată și dirijată de conștiință. Conștiința dă viață pasiunii, iar aceasta, dramei.

În timp ce eroul clasic își trăiește numai tragedia, eroul intelectual din drama lui Camil Petrescu o trăiește dar o și vede cu ochii minții permanent lucide, fapt care intensifică dramatismul tragediei sale.

*

O bătălie încleștată și nepotolită o dau eroii lui Camil Petrescu împotriva minciunii și a nedreptății, pe care le urăsc și le condamnă deopotrivă.

Pietro Gralla concepe tirerețea numai sub semnul împotrivirii față de minciună și nedreptate. El însuși nu suportă să lie mințit. Pe Alta o imploră: „*Alta, cere-mi orice... cere-mi să-ți aduc orice, de la capătul pămîntului, orice...dar nu mă minți...*”

Eroul Tui Camil Petrescu este omul care nu poate ascunde nimic, pehîru care sinceritatea este atitudinea firească, spontană, în raporturile cu ceilalți oameni.

Andrei Pietraru o iubește pe Ioana Boiu dar, totodată, o urăște pentru aristocratismul ei ostentativ, jignitor. Atît declarația de dragoste cît și declarația de ură poartă pecetea unei sincerități de cristal. Sînt două sentimente contradictorii care se exteriorizează alternativ, alternanța lor corespunzînd dominației unuia sau celuilalt dintre sentimente. Andrei nu poate tăinui nici ura, nici dragostea, și le mărturisește cu naturaleță elementară, risefînd să pară chiar banal.

Ladima nu e capabil să scrie împotriva convingerilor sale. („*Nu sînt în stare*” — îi spune el lui Fred Vasilescu, după ce demisionase de la „Veacul” — „*să scriu două rînduri care să nu vie dintr-o convingere adîncă*”). La el revin mereu astfel de afirmații care, laolaltă, închid o veritabilă profesiune de credință a sincerității.

Oameni cu o viață sufletească agitată, străpunsă de contradicții dramatice, eroii

lui Camil Petrescu se sensibilizează, căpătînd o vie receptivitate la orice influență,

Portretul lui Andrei Pietraru e sugestiv: *„Are figura obosită de om mistuit de o frămîntată viață interioară. Fire bolnăvicios de impresionabilă, cînd prea timidă, cînd excesiv de violentă. O neliniște și o nestabilitate în gesturi, de aparat de mare precizie, sensibil la mai multe influențe deodată”*. La fel sînt toți eroii intelectuali ai lui Camil, Petrescu: aparate de mare precizie, ultrasensibile, pe care o schimbare prea brutală le poate distruge. Într-adevăr, conflictul dramatic se declanșează în momentul în care se produce lovitura fulgerătoare care rupe echilibrul sufletesc instabil al eroului. Momentul dramatic se identifică cîi momentul în care înlocuirea realității printr-o reprezentare subiectiv - ideală a acesteia, e răsturnată. La eroul lui Căminii Petrescu reprezentările despre realitate se substituie realității însăși, aparența e luată drept esență. Pietro Gralla vedea în Alta o monadă, o femeie ideală fără slăbiciuni, esența însăși a femeii. Alta este, în realitate, adulterină și criminală. Drama lui Gralla se declanșează în momentul cînd își dă seama de adevărata esență a acestei femei, cînd reprezentarea e înlocuită brusc, violent, prin realitate.

Ladima cade și el pradă jocului propriei sale fantezii. El își închipuie că poate fi gazetar cinstit într-o societate necinstită, plătit fiind de oameni de teapa lui Gheorghidiu sau Lumînăraru. Ladima crede în același timp în puritatea Emiliei, în frumusețea unei iubiri înșelătoare și e de asemenea dezamăgit.

El *„împrumută însuși Emiliei tot ceea ce-i trebuie ca s-o poată iubi, și o iubește anume pentru ceea ce i-a împrumutat chiar el”*.

Emilia este o femeie lipsită de inteligență, de finețe, de orice farmec interior, în sfîrșit o femeie vulgară. Nimic din ființa ei nu poate inspira dragoste adevărată. Și totuși Ladima o iubește, dar nu așa cum este ea în realitate, ci așa cum și-o imaginează el. Acestei ființe submediocre, Ladima îi scrie —ciudat— astfel de cuvinte: *„Regăseam în tine ca la începutul de neuitat al iubirii noastre, inteligența aceea egală, subtilă și liniștit pătrunzătoare ca o mireasmă. Niciodată n-am înflorit un mai firesc bun*

simț, o judecată mai adîncă și așa de frumos domoală”.

Cuvintele acestea erau adresate Emiliei transfigurate de imaginația lui Ladima și nu Emiliei reale.

Cînd idealul se sfărîmă lovit de stîncă realității, lui Ladima nu-i rămîne altceva de făcut decît să se sinucidă, căci viața nu mai are sens pentru el.

Eroii lui Camil Petrescu sînt oameni zdrobiți în urma confruntării hotărîtoare a idealului cu realitatea inferioară. Ei nu pot supraviețui naufragiului propriului lor ideal pentru că le lipsește un suport moral și social, pentru că se Izolează.

Ibrăileanu remarcă faptul că cei mai mulți dintre oamenii care se sinucid, sînt izolați de societate. Acestora le lipsește, atît sprijinul din afară cît și cel interior. Gelu Ruscanu ar fi putut supraviețui propriei sale drame dacă ar fi avut și mai departe încredere în tovarășii săi de luptă.,! în cauza proletariatului.

Danton se desprinde de popor, își pierde încrederea în oameni și de aceea trăiește și el o dramă a însingurării: *„Sînt singur, Louise”* — îi spune soției — *„în fața dispariției definitive... singur între oameni și istorie... ca o pasăre între cer și ocean...”*

În Danton, Camil Petrescu a oglindit, poate fără voia sa, contradicțiile interne ale însăși burgheziei care înfăptuise revoluția din 1789.

Aureola falsă cu care scriitorul l-a învăluit pe Danton (pentru care a avut, neîndoindu-l, o mare admirație) nu acoperă cu desăvîrșire personalitatea reală a eroului. Camil Petrescu a avut o viziune a eroului fundamental greșită, în contravenție flagrantă cu adevărul istoric, privit în lumina concepției materialist istorice.

Dar acesta nu poate constitui totuși un punct de plecare pentru desființarea piesei. Gherea observa într-un articol: *„Un critic tăgăduind toate însușirile unei poeme numai pentru că va fi cuprins un neadevăr istoric, ar dovedi îngustime de vederi”*.

La Camil Petrescu nu este vorba desigur

*) I. Gherea — art. Tendentționismul și tezisul în artă—Critice vol. I. pg. 341.

de Tin simplu „neadevăr istoric”, ci de o întreagă concepție greșită.

Piesa realizează totuși scene profund realiste. Figura lui Danton în prima parte a piesei, este figura unui revoluționar fără slăbiciuni, intransigent-, ferm.

Odată însă cu instaurarea guvernului „revoluționar” (compus în cea mai mare parte din moderați, din girondini) și odată cu stăvilirea invaziei prusace, Danton consideră că revoluția a fost epuizată, țelurile ei fiind atinse. În aceste împrejurări, Danton nu rămâne omul unitar, hotărât, ci începe a fi sfișiat de contradicții crâncene. În conștiința sa izbucnește conflictul între spiritul revoluționar și clemență, între dragostea pentru Franța și disprețul pentru francezi, pentru popor. În aceste momente ies la iveală slăbiciunile lui Danton, care nu fusese decât un burghez consecvent, dar un revoluționar inconsecvent ca orice burghez.

Unui sans-culotte care îi tâlmăcește ce a înțeles el despre egalitate („Adică toți să fie egali, să nu mai fie săraci și bogați”), Danton îi răspunde ca un veritabil burghez: „Cum o să fie, mă, toți egali... așa? Constituția dă egalitate drepturilor, nerodule, nu averilor... Ce, natura i-a făcut pe toți oamenii egali?” Dar același Danton, în același moment, conduce în mod genial lupta împotriva prusacilor. El se opune categoric evacuării Parisului: „Nu părăsim Parisul (încleștat). Aici e Franța (cu o hotărâre de moarte). Dușmanul, chiar de va învinge, nu va cuceri decât mormane de cenușă și cadavrele noastre”.

Înduplecatul Danton care hotărâse să fie eliberați aristocrații închiși, la o distanță de câteva replici doar, redevine conducătorul revoluționar și strategul eminent care dă ordinul de a se întări frontul prin trimiterea a 80.000 de oameni sub zidurile Verdunului.

Această trecere bruscă la măsuri și atitudini extreme oglindește contracțiile interioare între burghezul Danton și revoluționarul Danton care, în cele din urmă, este înfrânt.

Poziția greșită a scriitorului este mai accentuată în ultima parte a piesei, când elogiază atitudinea reacționară, antire-

voluționară a lui Danton care părăsise idealurile revoluționare și se despărțise definitiv de popor. („Poporul e și el o tîrfă” — declară Danton în fața Tribunalului — „pe care dacă o iubești trebuie să știi s-o strîngi în brațe... și tot te înșeală”).

Că scriitorul l-a înțeles greșit pe Danton, este evident. Că nu l-a înțeles deloc pe Robespierre, e de asemeni evident. Dar atît Danton cît și Robespierre fac parte deopotrivă din personalitatea scriitorului: Danton este dragostea de viață (înțeleasă epicurean), este pasiunea și forța, Robespierre este inteligența lucidă, e ideea, aspirația către un ideal suprem, absolut.

Pe Robespierre scriitorul îl simte, ca și pe Danton, dar nu-l înțelege, și nu-l înțelege mai ales ca personalitate istorică. N-am putea crede că scriitorul nu și-a însușit tainic sensul cuvintelor lui Robespierre care justificau necesitatea continuării revoluției: „*Au devenit oamenii mai buni? Sînt pe lume mai puțini săraci? Au mai multă omenie cei bogați? Se înșeală mai puțin?*”

Era prea adînc adevărul acestor vorbe, prea actual pentru vremea cînd a fost concepută piesa, prea apropiat de convingerile scriitorului, pentru ca el să nu-l simtă și să nu-l aprobe!

Ceea ce a pus mai bun în figurile lui *Danton și Robespierre*, Camil Petrescu a sintetizat, bineînțeles pe un plan superior, în figura lui Bălcescu.

VI. BĂLCESCU

Nu e întîmplător faptul că tocmai Bălcescu a devenit eroul unei piese și al unui monumental roman, scrise de Camil Petrescu după 23 August 1944. Alegerea scriitorului a fost dictată, pare-se, de înclinația pe care a avut-o din totdeauna pentru personalitățile puternice, pentru figurile proeminente de intelectuali și, totodată, pentru momentele istorice de cotitură, revoluționare, care acumulează încărcături imense de dramatism. Așa ne explicăm și crearea dramei „Danton”.

Figura lui Bălcescu nu ne-o putem imagina izolată de figurile eroilor anteriori ai lui Camil Petrescu. Omul deosebit de sensibil, de o rară delicatețe sufletească, Bălcescu — tovarășul de luptă, Bălcescu —

fiul și Bălcescu-fratele— amintește într-un anume fel de Gelu Ruscanu și de Andrei Pietraru.

Dragostea pătimașă pentru dreptate și pentru adevăr a lui Bălcescu e înrudită cu aceea a lui Ladima, Ruscanu sau Pietro Gralla.

Dragostea de viață e aproape dantoniană, iar luciditatea și intransigența revoluționară sînt ale unui Robespierre sau Saint-Just.

În Bălcescu, scriitorul a întrunit calitățile cele mai frumoase ale celorlalți eroi, le-a armonizat în chip magistral.

Realizarea literară a figurii marelui democrat-revoluționar român, corespunde unei noi metode de creație a scriitorului — realismul socialist și, totodată, unei noi concepții filozofice asupra istoriei—materialismul istoric.

În lumina acestor schimbări în concepția scriitorului, vom încerca să desprindem figura lui Bălcescu în ceea ce are ea esențial și nou.

Arătăm într-un capitol precedent că eroii lui Camil Petrescu sînt inadaptabili activi, protestatari, iar Bălcescu se află; pe treapta cea mai înaltă a protestului social. Într-adevăr, acest minunat intelectual se ridică pînă la înțelegerea deplină a cauzelor nedreptății și inegalității, pînă la găsirea drumului care duce la răsturnarea revoluționară a orînduirii bazate pe aceste șubrede piloane.

Bălcescu, asemenea lui Gelu Ruscanu sau lui Ladima, este zguduit în adîncul ființei sale de nedreptate, de asuprire. Cînd în fața unor boieri este adus spre a fi bătut un țaran măcinat de o boală neiertătoare, tînărul Bălcescu se cutremură înfiorat de milă și indignare: „*Toată tinerețea lui, toată nesfîrșita lui sete de dreptate se întoarce în milă și revoltă. Nu mai poate judeca și își strînge crîncen pumnii...*”

Vizitînd tîbăcăria lui State Dobrovici, Bălcescu este răscolit de tabloul înspăimîntător pe care i-l oferă existența inumană a tîbăcarilor siliți să lucreze în condiții de muncă de-a dreptul ucigătoare. „*N-am bănuit niciodată că unii oameni sînt siliți să cîștige astfel plinea copiilor lor. Acum înțeleg ce e munca silnică.*”

Dar Bălcescu se ridică deasupra unei simple constatări a nedreptății sau a unui protest singular, spontan. El e conștient de necesitatea unei schimbări radicale, pe cale revoluționară. Pentru Bălcescu, revoluția înseamnă, înainte de toate, acțiunea maselor. Dacă Danton putea declara plin de sine: „Între Paris și armatele năvălitoare voi fi eu”, Bălcescu e convins că fără participarea poporului orice revoluție e sortită eșecului. De aceea Bălcescu se apropie cu dragoste și înțelegere de suferințele poporului, și le sapă adînc în inimă spre a nu uita vreodată cauza pentru care trebuie să lupte. Este emoționantă scena în care Bălcescu, înainte de a pleca din țară, rostește în fața unui țaran cuvintele care au semnificația unui jurămint: „... Bine ai făcut că ai venit la mine. Să fie ultimul gînd cu care plec din țară... să nu uit nimic... să zacă și să dospească totul în mine ca o otravă, să mă întovărășească durerea voastră de-a lungul drumului, ca luna pe călător”.

Chiar după înfrîngerea revoluției, Bălcescu păstrează nestinsă flacăra nădejdi în victoria poporului: „*Poporul român va eși la capătul acestei nopți, mai viu, mai puternic de cum a fost.*”

Bălcescu este un vizionar. El își imaginează un stat în care poporul să fie ștăpîn, („*Atît aș dori să facem un stat românesc adevărat, al poporului!*”). Eșecul revoluției, nu-l dezarmează. El crede cu tărie că România visată de el „*va fi, cu certitudine, fiindcă nimic nu poate împiedica un proces istoric...*” Construirea unei orînduirii noi, în care poporul să nu mai sufere nici un fel de asuprire, este idealul care luminează viața marelui luptător. Toți eroii lui Camil Petrescu se dăruiesc unui ideal pentru care luptă cu pasiune. Idealul lui Bălcescu este însă un ideal concret, realizabil din punct de vedere istoric, se confundă cu idealul maselor. De aceea dăruirea lui Bălcescu atinge înălțimile sublimului. Conștient că mai are de trăit foarte puțin, Bălcescu nu-și poate concepe existența în afara luptei pentru fericirea poporului său. Fericirea personală e sacrificată fără șovăire: „*Mai am puține zile de trăit, Lucica*” — îi spune el Luxiței Florescu — „*puține mijloace. Oamenii ca mine nu trebuie să-și îngreădească:*

libertatea. Ei trebuie să se dăruie unei singure cauze. În întregime, fără nici un rest..." Pentru Bălcescu dăruirea e însoțită de o fericire lăuntrică, adâncă, născută din conștiința că luptă pentru o cauză măreață: „*Să ajuți milioane de robi trudiți, să fii părtaș la ridicarea lor la o viață nouă, omenească, liberă, este o datorie de la care eu de acum încolo nu mă pot sustrage, orice aș face... și drept să-ți spun, când sînt singur cu mine însumi, mi se pare că e o soartă cu care mă impac, nu fără un soi de fericire, din adînc...*"

Un asemenea om, care mergea pînă la dăruirea supremă, absolută, era menit să conducă revoluția. Și într-adevăr, Bălcescu este creierul și inima revoluției.

El apare în piesa lui Camil Petrescu și, natural, în roman, ca adevăratul conducător al revoluției.

Danton era înfățișat ca un titan, ca un uriaș, pe umerii căruia se sprijinea întreaga revoluție franceză, precum firmamentul pe umerii lui Atlas.

Odată cu însușirea concepției asupra rolului botăritor al maselor în făurirea istoriei, asupra misiunii istoricește determinate a personalităților în istorie, Camil Petrescu a realizat în Bălcescu o adevărată figură de revoluționar, subliniind cu limezime caracterul istoricește necesar al apariției lui Bălcescu, precum și calitatea de exponent al maselor pe care o are această impresionantă personalitate. însuși Bălcescu înțelegea rolul decisiv al poporului în revoluție. Când țara e amenințată de invazia armatelor străine, Bălcescu arată guvernului provizoriu că lupta de rezistență împotriva invadatorilor trebuie să se sprijine pe popor, „*pe un neam care își ia soarta în propriile lui mîini*". Bălcescu luptă din greu împotriva moderațiilor din guvern, pentru a-și impune punctul de vedere revoluționar. Danton lupta și el împotriva girondinilor, dar ataca în numele unei linii proprii, în numele său. În lupta lui, deși avea prieteni, era un izolat, pentru că disprețuia sprijinul poporului. Bălcescu are mai puțini prieteni, dar nu mai este un izolat. În guvern e susținut doar de Alecu Golescu-Arăpila, însă în permanență se simte sau se vede

în preajma sa poporul în numele căruia acționează.

Abundența de documente și date istorice ar fi putut înăbuși viața în acest personaj, pietrificîndu-l. Din fericire însă, talentul coplesitor al scriitorului a biruit avalanșa de date aride, a creat nu un Bălcescu marmorean, statuar, ci un Bălcescu viu, uman, în inima căruia ard (acesta e cuvîntul) pasiuni clocotitoare și sentimente tulburătoare.

Robespierre, cu care Bălcescu are multe trăsături comune, era prezentat ca un om rigid, monoideist, trăind numai cu mintea. În Bălcescu, dimpotrivă, viața este în neîntreruptă efervescență interioară. Doctorul Cantacuzino, un personaj al piesei, este uluit de inima extraordinară a acestui om, căruia îi prevede o moarte grea.

Bălcescu are un înalt sentiment al demnității omenești care, în închisoare, îl împiedică de a semna cererea de grațiere adresată domnitorului („*înălțate Stăpîne, cu fierbinte rugă de îndurare, cad în genunchi, la picioarele Măriei Tale, cerînd...*”). În el se revoltă mîndria omului care nu poate îngenunchia în fața nici unui tiran.

Bălcescu este, asemenea tuturor eroilor lui Camil Petrescu un intelectual autentic, un om frămîntat de probleme de ordin cognitiv. Nu e absolvit de crize, de goluri în cunoaștere. El trece printr-o asemenea criză în urma lașității unui oarecare locotenent Cristophi, în care avusese încredere.

Bălcescu e profund deznădăjduit. „*în adîncul lui se iveau umbrele îndoielii și ale deznădejzii. Lașitatea lui Cristophi l se păru dintr-odată simbolică*". Mintea lui în neobosită agitație, încearcă să pătrundă mai adînc semnificația lucrurilor. Începe să se îndoiască de clarviziunea sa, de însăși reușita revoluției. „*Dar dacă poporul nu se va ridica, dacă două sute de ani de lincezeală națională vor fi închircit cumva în el acele organe care fac ca un popor să fie popor?*" Bălcescu își dă seama că totuși nu cunoaște suficient poporul. „*în miezul istoricului din el mijea (...) viermele tuturor îndoielilor cunoașterii*".

Dar superioritatea structurală a acestui erou se vedește și în faptul că depășește aceste crize ale cunoașterii, își învinge propriile șovăieli și sfișie pînza cenuși* a îndoielii, limpezindu-și din nou druniul cunoașterii..

De aici optimismul tonic, viguros, care se revarsă atît din roman cît și din piesa închinată marelui luptător.

• în fond, existența lui Bălcescu este o dramă, o dramă zguduitoare care se dezvoltă către un final tragic. Piesa „Bălcescu” se încheie cu moartea eroului, romanul înfățișează zbuciumul lui, dar optimismul acestei tragedii., e copleșitor: el decurge din certitudinea unei dispariții exclusiv fizice, din conștiința că marele mesaj al lui Bălcescu a fost preluat.

TEORIE ȘI CRITICĂ

N. TERTULIAN

CARACTERUL REACȚIONAR AL TEORIEI „AUTONOMIEI ESTETICULUI”

I. IDEILE ESTETICE ALE LUI TITU MAIORESCU *)

I

Critica literară idealistă este indisolubil legată pe plan filozofic de indeterminism sau de „transcendentalism”. Teza fundamentală a lui Maiorescu despre Eminescu exprima tocmai o asemenea concepție: „Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța și nu în Austria și în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în ierarhia statului la o poziție mai înaltă; ar fi întâlnit în viața lui sentimentală orice alte figuri omenești: Eminescu, rămînea același, soarta lui nu s-ai ti schimbat”, căci „ce a fost și ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă, încît să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul lui firesc”. Lovinescu, înfiorat de gîndul că. Gherea a văzut în „adîncul și transcendentalul pesimism” al lui Eminescu im „decepționism”. social, o expresie acută a revoltei poetului dezgustat de anomaliile societății burgheze — încerca să restabilească șubreda și zdruncinata teză a lui Maiorescu, a „pesimismului transcendental” cu argumente de forță a-celuia că poetul a scris versuri pesimiste încă din 1871, la Viena, în fragedă tinerețe, manifestîndu-so, ca un „iremediabil pesimist doctrinar”, ca și cum dezamăgirile și decepționismul lui Eminescu ar fi fost condiționate de o maturizare a experienței de viață a poetului și ca și cum tinerețea

sa nu s-ar fi hrănit din plin la izvoarele amărăciunii și nedreptăților sociale la care era supus poporul său! Cît de organică și firească este legătura între concepția estetizantă asupra artei și ideile filozofice idealiste ale indeterminismului și autonomiei sentimentelor estetice, ne-o arată și faptul că unul din campionii criticii estetizante dintre cele două războaie, Paul Zarifopol, într-un articol al său: „Shaw, Wagner și dificultățile criticii”, referindu-se la încercarea făcută de Bernard Shaw de a interpreta concepția muzicală a dramei wagneriene în lumina anumitor influențe ale ideilor revoluției de la 1848 asupra marelui compozitor (în deosebi sensul conflictului Siegfried-Fafner), califica încercarea interesantă și îndreptățită a marelui dramaturg irlandez de a stabili legături cauzale între concepția muzicală a lui Wagner, ca un act de *o., fanatică simplicitate*”, conșiderînd acest determinism ca un atentat la „libertatea capricioasă”, a artei și scriind ca o concluzie: „Este aici un fel cu totul abuziv de a explică organic, cum se zice, creația și structura’ unei opere de artă. Se’ presupune între diversele feluri de activități ale spiritului o conexitate, strictă, care nu corespunde real libertății capricioase a vieții interioare. Astfel de legături și unități sistematice, asemenea necesități riguroase nu există în viața indivizilor sau a grupelor istorice (s.n.)”. Tocmai concepția in-

*) Fragmente din primul capitol al unui studiu

determinării vieții psihice a artistului era invocată așadar de Zarifopal pentru a salvagarda „autonomia esteticului” și sub pretextul combaterii obiceiului de a „proceda geometric” în analiza operei de artă (Shaw mergea pînă la a deduce tehnica dramei muzicale din ideologia compozitorului), el se ridică în fond împotriva a însuși principiului interpretării ei științifice.

În lupta împotriva idealismului, Gherea a formulat o idee subtilă, extrem de justă. Subliniind caracterul consecvent al idealismului lui Platon, Gherea releva faptul că esteticienii idealiști moderni, sub presiunea dezvoltării concepțiilor științifice, alunecă în eclecticism și inconsecvență: constrînși să recunoască o anumită influență a vieții sociale asupra artistului, ei încearcă să exploateze laturile mai complexe și mai puțin definite de lumina cercetării științifice — ca individualitatea și originalitatea artistului — pentru a strecura acolo explicațiile transcendente, idealismul metafizic. Intransigența lui Gherea în lupta împotriva încercărilor de a smulge individualitatea artistului și semnificația operei sale din lanțul determinărilor cauzale, al condițiilor social-istorice și de a o cufunda în norii idealismului transcendental, consecvența cu care a combătut teza „pesimismului transcendental” al lui Eminescu și a apărut teza materialist-istorică formulată de el însuși a pesimismului eminescian ca expresie a revoltei sociale, constituie unul din meritele remarcabile ale lui Gherea, care-l situează din acest punct de vedere pe plan filozofic și teoretic do-asupra continuatorului operei sale, G. Ibrăileanu: căci să nu uităm că atunci cînd Ibrăileanu avea să comită grava inconsecvență de a afirma că „Eminescu n-a fost pesimist din cauza „anomaliilor sociale”, cum zice d. Gherea ci, mai întîiu, din cauza aceluși temperament „ce i-l lăsară din bătrîni, părinții din părinți”, și, numai în al doilea rînd, „din cauza condițiilor rele ale vieții sale și ale societății”, critica estetizantă avea să exploateze rapid aceste greșeli, considerînd că „*soluția intermediară a lui Ibrăileanu se conciliază cu estetica cea mai autonomistă: căci dacă se concede că în planul valorilor*

o operă e produsul libertății (s.n.), nimeni n-a contestat vreodată că opera luată ca fenomen social oglindește mediul”.

În lupta împotriva „esteticii idealiste”, Gherea a dezvăluit cu precizie caracterul iremediabil metafizic al metodelor esteticienilor idealiști, tendința lor constantă de a înlocui analiza vie, reală, concretă a operelor artistice și a condițiilor care le-au generat prin scheme speculative pe tema „frumosului” și „sublimului”. „Avînd un obiect de studiat, fie de ordine materială, fie de ordine psihică — scria Gherea — ei fac abstracție de toate elementele lui, de toate condițiunile lui de existență reală și cînd astfel nu mai rămîne nimica, nici un fenomen, încep să speculeze asupra acestuia nimic, care după ei e numen, ori un lucru în sine, ori transcendent, transcendent, etc”. Gherea a observat — just că dacă în marile sisteme idealiste de estetică se găsesc adeseori „vederi geniale”, aceasta se datorește faptului că în acele cazuri studiul real, obiectiv, concret al operelor de artă a străpuns cu forța sa *constrîngătoare* construcțiile apriorice, dogmatice, abstracte ale „sistemului”, „...*fiindcă speculațiunile asupra unor asemenea cuvinte („frumosul apriori”, „frumosul transcendental” n.n) sînt imposibile, de aceea se amestecă în aceste speculațiuni pure și obiectele reale ale frumosului și tocmai mulțumită acestei inconsecvențe a metafizicienilor unii din ei, oameni geniali, Kant, ori mai ales Hegel, au avut unele vederi geniale în estetică*”. Critica tendințelor dogmatice și speculative în estetică făcută de Gherea era pe deplin justă și nu putem să nu ne amintim aici de cuvintele lui V.I. Lenin care a demonstrat absurditatea teoriilor speculative sterile, elaborate independent de studiul faptelor, subliniind, de pildă, în legătură cu psihologia că „nu putem emite raționamente asupra sufletului, neexplicînd în mod special procesele psihice: progresul trebuie să conștie în acest caz tocmai în părăsirea teoriilor generale și construcțiilor filozofice asupra sufletului, pentru a situa pe un teren științific studiul faptelor ce caracterizează diferitele procese psihice.”*Tocmai un ase-

menea progres hotărît îl promova în estetică Dobrogeanu-Gherea!

Subliniind faptul că esteticienii metafizici coboară pe pământ „din aceste înălțimi ale speculațiunii... nu pentru a studia condițiunile în care sînt create opsele de artă, ci pentru a impune anumite condițiuni în virtutea legilor și regulilor descoperite acolo sus, în lumea înaltă a speculațiunilor metafizice”, Gherea denunța sterilitatea criticii alimentate la „izvoarele moarte ale transcendentalismului”, incapacitatea ei organică de a analiza sufletul viu al operei de artă, structura ei multilaterală și țesătura complexă a relațiilor ei cu viața care i-a dat naștere; și poate nimic nu confirmă cu mai multă putere această opoziție stabilită cu precizie de Gherea între „critica științifică” și „critica metafizică” decît confruntarea sterilității penibile a analizelor literare din studiile critice maioresciene (ale cărui articole despre Eminescu și Caragiale sînt derizorii în analiza operei vii, fiind simple exerciții de aplicare a unor teze ale esteticii schopenhauriene), cu amplexarea și bogăția substanțială a analizelor critice ale studiilor lui Gherea, care l-au constrîns pînă și pe cel mai fervent critic maiorescian, Lovinescu, să recunoască: „*nu-i putem tîgădui lui C. Dobrogeanu-Gherea meritul de a fi pus temelile criticii literare românești*” (Critice, VII, p. 61). Iar Ibrăileanu — care în „Spiritul critic...” făcea într-un stil diferent observația plină de cruțare pentru Maiorescu: dacā „*critica d-lui Maiorescu nu e așa de literară, dacā, vreau să zic, ea este mai mult afirmare de principii teoretice decît disc. are de opere, pe lîngă alte pricini pe care le-o fi avînd d. Maiorescu, desigur că principale sînt teoriile sale estetice care, orice s-ar zice, sînt o piedică pentru considerarea unei opere de artă ca o manifestare de viață pur și simplu și nimic alta*”, — avea să-și continue această idee într-un articol scris cu două decenii mai tîrziu, opunînd criticii „estetice” a epigonilor maiorescieni, înale cărei „*categorii stilistice și gramaticale*” „*scriitorul își dă duhul*”, „*critica „psihologică și sociologică*” a lui Gherea despre care scria plin de admirație că „*avea toată sensualitatea în fața operei de artă. O strîngea în brațe*

propriu zis! Nu se învîrtea în jurul ei necăjit și plouat. („V.R”. 1928, Ian., p. 152.*)

• i II

Se poate stabili între critica făcută de Gherea ideologiei politice a junimismului și critica exercitată asupra ideilor estetice ale lui Maiorescu o unitate și o legătură interioară. Meritul istoric al lui Gherea este de a fi denunțat sofismul de bază al ideologiei junimiste, de a fi demonstrat că lupta aparent îndreptățită a junimiștilor împotriva frazeologiei degenerate liberale pe tema lozincilor burghezo-democratice „Libertate, Fraternitate, Egalitate”, era departe de a fi o luptă împotriva formelor goale, împotriva pîngării și degradării unor cuvinte mari, pline de un înțeles profund. Gherea a subliniat că în fond lupta junimismului împotriva mult mai departe, fiind îndreptată împotriva a însuși conținutului revoluționar al acestor lozinci democratice, urmărind nu simpla extirparea frazeologiei ci distrugerea „conținutului adînc umanitar, a marilor idealuri umanitare și sociale”. Junimea *cu drept cuvînt, și-a bătut joc de marile cuvinte „Libertate, Fraternitate, Egalitate”, cari ‘ajungeau un mijloc de exploatare în gura politicienilor noștri puțin scrupuloși*—scria Gherea ; dar,

*) Este însă cazul să-amintim aci că opunînd esteticii idealiste, ceea ce el numea „estetica experimentalo-științifică”, Gherea se îndepărta uneori în expoziția principiilor sale teoretice de materialismul istoric și identifica uneori estetica științifică cu tendințele pozitivistice și empiriste ale lui Pechner (frumoasa carte a lui Fechner: „Vorschule der Aesthetik” spunea Gherea), cu tendințele „scientiste” și mecaniciste de a explica prin cauze fiziologice sentimentele estetice. Astfel Gherea considera că pentru studiul științific al sentimentului sublimului „va trebui să se analizeze mai de aproape, care modifi cațiune fiziologică produce în organismul nostru sentimentul sublimului, să se măsoare forța acestei impresiuni din punctul de vedere fiziologic și psihologic, să se analizeze sublimul în felurite combinațiuni cu alte simțăminte, să se precizeze care va fi deosebirea între simțimîntul sublimului produs de cauze externe (clopotul, valurile mării) și cauzele interne (cugetarea stîrnită de o priveliște majestuoasă)”. Iar pictorul care va zugrăvi un om cuprins de sentimentul sublimului va trebui să se călăuzească în fixarea cadrului picturii sale de normele exacte stabilite pentru sentimentul sublimului de estetica „experimentalo-științifică”! Acelaș „scientism” plat și aceeași supraapreciere a rolului senzațiilor fiziologice în determinarea sentimentelor estetice îl făcea pe Gherea să declare că estetica modernă își ia materialul din științele exacte și să considere că „o descoperire a lui Helmholtz în acustică ori în optică e mai importantă pentru estetica științifică decît toate speculațiunile estetice metafizice moderne luate împreună”, deși este evident că nu folosirea cercetărilor lizice din acustică și optică este calea adevărată a construirii unei științe sociale ca estetică!

dând afară aceste cuvinte, Junimea le-a dat afară cu conținutul lor cu tot, sau, cum ar zice neamțul, a dat afară apa din copaie împreună cu copilul.

Imaginea elocventă a lui Gherea, comparând atitudinea "negativistă a Junimii cu aceea a unui muzicant care, dezgustat și revoltat cu drept cuvânt de caricaturizarea și trivializarea unor creații muzicale sublimе ale unor mari maeștri' de către flașnetarii străzii ar proiecta dezgustul său asupra a înseși capodoperelor muzicale și s-ar întoarce la muzica din urmă cu sute de ani, „confundând astfel execuția păcătoasă cu valoarea intrinsecă a unor creațiuni nemuritoare” — denunțași fixă plastic sofismul reacționar al junimiștilor: după cum în politică resentimentul lor era îndreptat în fond nu împotriva frazeologiei, a trivializării ideilor democratice de către demagogii liberali, ci împotriva a înseși ideilor general-democratice, după cum în politică ei au exploatat degenerarea și trivializarea frazeologiei democratice pentru a încerca să discrediteze înseși ideile generale democratice, va fi ușor să constatăm că în analiza poeziei contemporane scopul esteticii lui Maiorescu și resentimentele sale erau îndreptate nu împotriva retoricii goale și declarative dintr-o serie de poezii cu teme politice, ci împotriva a însăși existenței poeziei politice; iar mediocritatea, impostura și frazeologia-poetică lipsită de talent dintr-o serie de poezii au fost exploatate de Maiorescu pentru a încerca să discrediteze și să anuleze însăși existența unei poezii patriotice, democratice, inspirate de idealurile pașoptiste.

I s-a creat lui Maiorescu de către el însuși și de către „generațiile post-maiioresciene” (Lovinescu) imaginea unui „homo aestheticus” pur, imaginea criticului care opera în artă, cu un simț estetic superior, călăuzit doar de ceea ce Pompiliu Constantinescu; numea „spiritul estetic” eliberat de orice considerații politice sau morale; imaginea aceleia care ar fi înfăptuit ceea ce Lovinescu numea. Cu emfază, „revoluția estetică” maiioresciană; și a. cărui: „poziție strict artistică” mai avea să întâmpine decenii de-a rândul „obstacole ce se ildică mereu”. Meritul lui Gherea și nu mai

puțin al continuatorului operei sale. Garabet Ibrăileanu, este de a fi aplicat lovituri distrugătoare acestei legende, de a fi spulberat mitul atitudinii „strict estetice” a lui Maiorescu, de a fi demonstrat că dincolo de profesarea teoriei „artei pentru artă”, a „autonomiei esteticului” și contemplației dezinteresate, dincolo de oroarea lui Maiorescu față de pătrunderea tendințelor politice a sentimentelor sociale și patriotice în artă, dincolo de grimasele sale estetice se ascundea pur și simplu nu estetismul său intransigent, ci o concepție mărginită, interesată, de clasă smeritul lor istoric este de a fi dezvăluit dincolo de vultele elegante ale speculațiilor și disociațiilor estetice măioresciene colții junimistului reacționar, de a fi demonstrat că în resentimentul și crisparea lui Maiorescu în fața poeziei politice, a artei tendențioase, a exprimării patriotismului și aspirațiilor democratice în artă se ascundea nu fanatismul estetului jignit în sentimentul contemplației ci reacțiunea camuflată, interesată, *nedivulgabilă și de aceea învăluită în rațiuni „strici estetice”*, a omului contrariat în catehismul vederilor sale politice. Arta sofistică a lui Maiorescu în elaborarea întregii sale teorii estetice s-a bizuit pe o dublă stratagemă. Maiorescu transforma în, exigențe estetice absolute, în legi și principii inerente artei, în adevăruri, estetice universale („politica este un produs al rațiunii, poezia este și trebuie să fie un produs al fanteziei... una dar exclude pe cealaltă”—suna una din aceste sentințe estetice măioresciene) propriile, sale năzuințe mărginite, interesate, de clasă, dictate de oroarea sa organică față de pătrunderea *anumitor* tendințe politice în artă; Maiorescu legifera *in abstracto* sub forma unor legi interne ale artei („acolo unde începe tendința încetează arta”—suna o altă sentință estetică maiioresciană) propriile sale resentimente față de anumite „tendințe” social-politice din operele literare ale vremii.

„In felul acesta, concepțiile junimistului conservator tindeau să acționeze, din umbră sub masca celei mai stricte obiectivități estetice, în „felul acesta arta inspirată de idealurile” patriotice și pașoptiste era respinsă mi' cu argumente politice, ci sub pretextul „estetic” al incompatibili-

tații a două sfere deosebite: arta și politica; în felul acesta, o nuvelă care descria suferințele unui „proletar intelectual” (după expresia greșită a vremii) era stigmatizată ca neviabilă nu cu argumente fâțiș’ politice, care ar fi trădat imediat iritația reală a junimistului apărător al orînduirii existente, ci cu argumentul „strict estetic” că e „ostensibil tendințioasă”, iar prin „tendința” operei contemplația artistică era lovită. Astfel izvoarele reale ce alimentau judecățile estetice ale vîrfului criticii reacționare romîne, ale acestui om pentru care cultura reacționară a făcut tot **CG** i-a stat în putință spre a-i ascunde înfățișarea unui „zoon politikon” de-acea mai pură speță, și a-l prezenta drept un „liomo aestheticus” puf;—erau camuflate într-un „înveliș estetic”- iar cei nepreveniți puteau fi iluzionați asupra atitudinii „strict estetice” a criticului. Daft conștiințele lucide, înaintate, ale vremii au știut să vadă dincolo de masca „estetică” adevăratele resorturi ale „criticilor” lui Maiorescu, și este un fenomen remarcabil că printre primii care au denunțat ipocrizia articolelor lui Maiorescu; — recunoscîndu-le doar calitățile de stil și proprietate a limbii — printre primii care au știut să vadă că obiecțiile „estetice” și erudiția gravă și pedantă sînt la Maiorescu o simplă platformă pentru a urmări scopuri, interesate, pentru a lovi în anumite tendințe ideologice din arta și cultura vremii, a fost tocmai Eminescu. Articolul său „0 scriere critică”, publicatul, ianuarie 1870 în „Albina”, referindu-se la unui din discipolii Junimii, baronul Petrino, poet reacționar lipsit de orice talent, lăudat de Maiorescu, începea eu -această frază semnificativă: „După faimoasele critice, în sine bine scrise ale d-lui Maiorescu. trebuia neapărat să iasă la lumină și o școală a sa de partizani, caîro minus spiritul de finețe feminină și minus stilul bun: și limpede ai. D-sale: să aibă și ea aceleși defecte, ce le are părintele., aceeași ridicare, la’ nivelul secolului, al 1%-același aer de civilizațiune-și, gravitate, care din nenorocire- sînt numai., o mască, ee ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambiția personală”

(s.n.). „*Aer de civilizațiune și gravitate*”, pretenția : de a judeca „*la nivelul sec. XIX*”, care sînt doar o „*mască*” ce ascunde foarte prost resentimentele, atitudinile interesate, „*tendința cea adevărată și ambiția personală*”— nu se poate o mai expresivă și lapidară denunțare a faptului că sub masca „*impersonalității*” și „*obiectivității*” estetice a lui Maiorescu se ascundeau tendințe de grup și ambiții de castă!

O mărturie foarte elocventă pentru a ilustra adevărul că „apolitismul” în artă era propagat de Titu Maiorescu nu; din înaltele rațiuni estetice ale teoreticianului convins de totală incompatibilitate a două activități deosebite („*Cearea face, doamne, arta cu politica!*”) - ci din multe mai terestrele rațiuni-practice și de conjunctură ale conducătorului unui grup oligarhic, susținător al acestui înalt principiu- al „autonomiei esteticului” atîta timp cît arta vremii era invadată de anumite tendințe politice cu totul contrarii vederilor sale politice dar gata să nu maifacă uz de ele atunci cînd versurile poezilor ar fi propagat idei politice convenabile junimismului — ne-o oferă chiar un membru al „Junimii”, devenit mai tîrziu prin ruptura cu junimismul, politician radical sau liberal; Gh. Panu. La ședința Junimii în care Maiorescu a citit Satira IH-a a lui Eminescu, cu celebrele versuri îndreptate împotriva demagogiei liberale, burghezul liberal Panu. a protestat minios împotriva „ignominiilor” anti-liberale din pamfletul lui Eminescu, iar atunci cînd junimiștii conservatori satisfăcuți au luat apărarea versurilor lui Eminescu, Panu, „în căldura indignării le-a spus multe adevăruri” (formularea o ’-așa): .. „*După teoria d-sră estetică—*a strigat Panu — *nu numai politica, dar chiar patriotismul nu este un sentiment care să producă emoții estetice. Această teorie ați susținut-o cît timp poezii liberali vă înjurau pe d-sră conservatorii. Cînd astăzi vine un poet conservator și injură în mod grosier...* (era furios radicalul-liberal Panu!) *pe liberali, atunci găsiți xă politica e un material admirabil poetic, și injuria un izvor de emoții estetice.*” Este denunțată aci cu o claritate remarcabilă- de către un membru

dizident al Junimii originea reală a pozițiilor de estetică absolută ale lui Maiorescu, micul său catehism de partid — mecanismul real, invizibil, care a generat intransigența estetică a lui Maiorescu; iar inconsecvența frapantă semnalată de Panu, a unor teoreticieni ai „autonomiei esteticului” care se dovedeau totuși gata să aprobe cu risete satisfăcute și ironice la adresa protestelor lui Panu o poezie cu deschisă și violentă tendință politică, ei care condamnaseră „politica în artă” din înalte rațiuni estetice, este o a doua mărturie vorbitoare, decisivă, a adevărului că delimitarea maioresciană a specificului absolut al artei și a autonomiei ei de morală și politică era nu o teorie estetică obiectivă, impusă de respectarea specificului artei — după cum au încercat s-o prezinte Maiorescu și „cele trei” generații post-maioresciene — ci un instrument al luptei ideologice a „Junimii” menit să împiedice și să elimine pătrunderea în artă a anumitor tendințe social-politice, a ideilor progresiste și înaintate.

Dar acela care a demască pentru prima oară caracterul de clasă al teoriei „artei pentru artă”, acela care — format la școala ideilor estetice înaintate ale democraților revoluționari ruși — a dezvăluit cu precizie mobilurile reale ale teoreticienilor „autonomiei esteticului”, smulgându-le cu un gest ferm masca hieratică a contemplației impersonale pentru a descoperi fata lor adevărată, contractată de ură și aprehensiuni secrete, a fost C. Dobrogeanu-Gherea, care în studiul său „Tendenționismul și tezismul în artă” a scris aceste rânduri memorabile: *„Cînd vitejii artei pentru artă, ai artei pure, ai artei care e mai presus de toate, și mai înainte de toate artă, cînd acești viteji încep să strige în contra ideilor și tendințelor sociale introduse în artă, pretinzînd că ea țiebuie să rămîie cu totul în afară de lupta ideilor și a tendințelor sociale, ei nu știu ce vorbesc.*

Adevărul este că ei nu-s în general împotriva ideilor și tendințelor sociale în poezie — aceste idei și tendinți fiind sîngele cald al poeziei—ci sînt împotriva unor anumite idei și tendinți. Cînd genialele versuri ale lui Shelley, au căzut asupra Engliterei ca o lavă

topită, chemînd la viață pe cei desmoșteniți, ce strigăt de ură și de turbare! Intre alte clevetiri a fost și aceea că versurile lui Shelley pîngăresc arta, prin introducerea unor idei cari au alt cîmp de haptă... Esteți curați s-au făcut mai ales acei ale căror privilegii au fost amenințate prin acest potop de geniale și înfocate versuri.” Ideea aceasta strălucită, care demonstrează dintr-odată cu precizie că întreaga teorie a „autonomiei artei”, a specificului absolut al artei, a incompatibilității artei cu ideile social-politice, departe de a fi un adevăr estetic obiectiv și absolut, departe de a reflecta specificul inerent artei nu era decît expresia reacțiunii claselor exploatatoare împotriva artei „incendiare” și „subversive”, a jucat un rol considerabil în lupta gîndirii estetice progresiste din țara noastră pentru demascarea caracterului de clasă al estetismului și apolitismului în artă și ea va fecunda și va însuflă în deosebi gîndirea lui G. Ibrăileanu. Cît de îndreptății sîntem a vorbi în multe privinți despre Ibrăileanu ca despre discipolul și continuatorul operei lui Gherea în critica literară romînească, ne-o arată faptul că în lupta sa împotriva unor estetizanți fanatici ca Lovinescu, Simionescu-Rîmniceanu, Zarifopol, Ibrăileanu avea să reia în spiritul și chiar în litera lor tezele și argumentele științifice ale lui Gherea, îmbogățindu-le cu noi idei prețioase. Cînd Simionescu-Rîmniceanu susținea ideea maioresciană a independenței artei de idealurile sociale, Ibrăileanu i-a răspuns: „întotdeauna reacționarii au luptat împotriva „idealurilor” în artă, prin „idealuri” înțelegînd pe cele generoase. Cînd a apărut Shelley, societatea fashionabilă engleză a strigat că se pervertește arta prin introducerea lucrurilor străine de ea! In contra lui Oscar Wilde, idealist al egoismului feroce și deci un apărător al „artei pentru artă”, aceeași societate engleză n-a strigat, l-a socotit ca „rege al vieții” (King of life). Și un critic care ar fi relevat idealurile egoiste și imorale ale lui Wilde ar fi fost taxat de atentator la „frumos”, la „artă”... Criticii lui Shelley, însă, acei care i-au condamnat tendințele n-au fost taxați așa.

Era în interesul fashionabilității, atunci, a se cerceta și condamna idealul artistului!”

Cu îndârjire și fanatism, Lovinescu a încercat să conserve cu orice preț imaginea unui Titu Maiorescu care repudia idealurile sociale din artă, din înaltele rațiuni filozofice ale unui gânditor format la școala platonismului „filtrată în-lîi prin Hegel apoi prin Schopenhauer”, din conștiința și clarviziunea teoretică a separației stricte între facultățile spiritului omenesc, între artă și politică, între artă și morală, între fantazie și rațiune, între sentimente și cugetarea intelectuală, între poezie și reflecțiune. Să amintim aci reacția lui Lovinescu atunci cînd Ibrăileanu avea să continue ideea lui Gherea scriind: „D. Maiorescu nu putea profesa tendenționismul, pentru că atunci arta poate fi bună sau rea din punct de vedere al tendințelor nu numai din punct de vedere al puterii artistice; — și tendințele unei opere de artă numai alunei vor fi bune cînd vor fi umanitare, cînd vor manifesta cea mai mare simpatie pentru cît mai mulți și este evident că interesele reacționare ale unei clase nu pot da naștere la singurele tendinți compatibile cu arta — și deci e împotriva interesului reprezentanților acestui curent a se vorbi de tendințele operei de artă”; așadar, atunci cînd Ibrăileanu, refuzînd să accepte ideea „gratuității” vieții spirituale a lui Maiorescu și să vadă în Maiorescu un teoretician care în pură dezinteresare a spiritului „contemplă idei”, refuzînd să vadă în teoria „autonomiei esteticului” pur și simplu o deducție obiectivă a „cugetării filozofice, a „criticii puterii de judecată” kantiene, dezvoltă subit și precis firele ascunse ce legau cu necesitate această concepție estetică aparent „impersonală” de poziția față de artă a reprezentantului unei clase reacționare, Lovinescu, contrariat de această înțelegere mult prea „terestră” și „incomodă” a principiului „autonomiei esteticului”, contrariat că „olimpianismul atitudinii” măioresciene era cu brutalitate considerat ca o simplă mască ipocrită iar întreaga teorie estetică a lui Maiorescu era smulsă din cerul platonice

și proiectată pe fundalul concepțiilor politice reacționare ale junimistului, a-firma iritat că „platitudinea de gîndire este una din notele caracteristice ale d-lui Ibrăileanu”, întrucît (ce scandal!): „caracterul autonom al artei, pe care l-au susținut cei mai însemnați esteticieni ai veacului de la Kant la Benedetto Croce, devine în cugetul d-lui Ibrăileanu o armă reacționară a lui Maiorescu împotriva tendințelor umanitariste ale socialismului român...” (Ist. lit. rom. II, pag. 75).

Intr-o paralelă elocventă, Gherea a confruntat în articolul său „Idealurile sociale și arta” spiritul acelor mișcări formidabile de regenerare și înnoire în cultura europeană, mișcarea democraților revoluționari ruși în Rusia, curentul democratic și național al lui Lessing din Germania sau avîntul mișcării culturale generate în țările scandinave de Ibsen, Brandes și Bjornson cu modesta mișcare „junimistă”. Gherea a dezvoltat superficialitatea analogiei între acțiunea regeneratoare a unui Lessing în Germania și cea a „junimismului” în România și a scos la iveală cu precizie deosebirea structurală între marile curente revoluționare din cultura europeană a sec. 18—19 și „junimism”: reacționarismul net al „Junimii”, ostilitatea ei înverșunată față de idealurile socialo înaintate,; democratice, antipatia ei radicală față de marile idei revoluționare care tocmai ele constituiseră coloana vertebrală a mișcărilor unor Belinski și Cernîșevski în Rusia sau ale marelui cetățean și democrat Lessing în Germania, toate aceste însușiri negative au covîrșit cu mult micul capital pozitiv de cultură europeană în spiritul lui Lessing, existent în acțiunea „Junimii”, simțul de altitudine intelectuală în problemele limbii sau al rigoarei în demonstrația științifică, cu care Maiorescu a operat în majoritatea articolelor sale. Teza lui Gherea care demonstrează că dincolo de lupta împotriva denaturărilor latinizante din limba literară, dincolo de lupta împotriva platitudinii și imposturii poetice, dincolo de aceste slabe

asemănări cu activitatea unui Lessing, „întrucât privește spiritul acestui curent (al Junimii n.n.), spiritul social, nu numai că n-a fost în aceeași direcție, dar n-a fost nici indiferent, ci, ceea ce e mai rău, a fost în multe privințe contrar spiritului lui Lessing și tuturor marilor curente literare ce s-au produs în același sens” — definea just raportul real între modestele merite pozitive ale acțiunii culturale a Junimii și eovârșitorul rol negativ, reacționar, pe care l-a jucat junimismul; punând în lumină contrastul radical între, spiritul reacționar, filistin al Junimii și acțiunea titanică a unui Lessing sau Belinski, Gherea pune în lumină întreaga absurditate a tendințelor specifice apologetilor lui Maiorescu și ai junimismului de a alătura acțiunea „Junimii” de aceea a marilor curente iluministe și progresiste europene, întreaga absurditate a tendințelor de mai târziu ale unui Lovinescu de a proclama acțiunea lui Maiorescu „singura linie posibilă de evoluție a culturii noastre în prelungirea liniei tuturor celorlalte culturi”. („Titu Maiorescu și posteritatea lui critică”, 1943, pag. 384).

„Pentru ca, în câteva cuvinte, printr-un singur exemplu — scria Gherea — să caracterizăm marea deosebire dintre curentul literar al Junimii și curentele progresive despre cari am vorbit, rog pe cititorii mei, mai ales pe acei cari cunosc istoria dezvoltării literare moderne, să-și închipuie pe Lessing, Schiller, Heine, pe Belinski, Herzen, Cernișevski, pe Brandes, Ibsen, Bjornson, etc, semnând o petiție *în care s-ar cere înființarea pedepsei cu moartea* (s.n.)”. Este evident că Gherea făcea aluzie la unul din cele mai reacționare documente din istoria politică a claselor exploatare din România, la „scrisoarea” lui „Beizadea” Grigore Sturza din 1871, cunoscută sub numele de „Petiția de la Iași”, scrisoare care cuprindea propuneri ultra-reacționare de modificare a Constituției din 1866. Aceste propuneri mergeau de la cerința reprimării prin lege a libertății presei și-îndeosebi a libertății de a ataca monarhia, de la cerința extirpării oricărei urme de democratism din sistemul electoral și a asigurării totalei preponderențe a marilor proprietari cu ve-

nituri mari, pînă la cerința introducerii pedepsei cu moartea și a dreptului proclamării stării de asediu. Este indescriptibil reacționarismul agresiv, barbar, violent, tipic feudal care animă această „scrisoare” în care figurau asemenea declarații de „principiu”; *„Egalitatea este o ramură a dreptății, de aceea ea este bună întrucât este dreaptă, precum egalitatea înaintea legii; îndată însă ce este nedreaptă, este rea. Astfel, este nedrept ca cel ce nu are nimic să voteze impozite pe spinarea aceluia care are ceva, și de aceea această egalitate este rea* Așa dară nu ne trebuie faimoasa trilogie revoluționară: libertatea, egalitatea și fraternitatea, cu atât mai virtuos atunci cînd s-a proclamat fraternitatea s-au făcut despoierile cele mai nerușinate și măcelurile cele mai crunte*”. Ideea proclamării republicii era însoțită de o explozie de ură: *„Ni se pare că impunitatea și nerușinarea nu pot să meargă mai departe*”; iar libertatea presei era caracterizată a fi ajuns *„un adevărat scandal*”. Legea electorală era declarată rău întocmită întrucât permitea ca în colegiul întii să voteze și cei cu un venit de „trei sute galbeni” deși *„se știe că o moșie cu 6-700 de galbeni venit este o proprietate abia, de mijloc*”. Exprimând interesele viiturilor marilor moșieri proprietari, protestînd cu ură ciocociască împotriva faptului că „alegerile consiliilor comunale sînt date cu totul în mîna mulțimii” și afirmînd că „acest sistem rău și nedrept a produs la noi cele mai rele rezultate”, sau declarînd că al treilea colegiu al orașelor dă un drept abuziv „fiindcă nesocotind cu totul pe proprietarii și industrialii mari și de mijloc de prin orașe, lasă toată alegerea în mîna celor mai puțini impuși”, această scrisoare revendica cu insistență suprimarea sau măcar restrîngerea maximă a oricăror drepturi și libertăți democratice. Acest document care cerea desființarea instituției juraților, desființarea libertății presei, introducerea pedepsei cu moartea, măsuri tipice medievale, acest document în care se simte din plin tremurii spaimei teribile în fața evenimentelor recente ale Comunei din Paris, care saluta dizolvarea adunărilor legiuitoare, declarînd că fără această măsură „se făcea în țara noastră

o răsturnare, a cărei consecințe ar fi fost în București *copiarea comunei din Paris* (s.n.)...”; acest document care este un monument al obscurantismului și al celei mai negre reacțiuni feudale purta alături de semnăturile „elitei” conservatoare și semnăturile „subscrișilor deputați care se uneau cu tendința acestei petiții”, semnăturile junimiștilor, inclusiv pe aceea a campionului lor Titu Maiorescu. într-adevăr, această memorabilă „petiție de la Iași”, îmbrățișată de Maiorescu — poate cel mai rușinos stigmat pe care istoria l-a pus asupra acelora care aveau îndrăzneala enormă de a-și compara acțiunea lor cu aceea a unui Lessing — acest document barbar despre care Titu Maiorescu avea, să scrie cii admirație în prefața „Discursurilor sale parlamentare” (pg. 54—55): „Scrisă în stil lapidar, strâns legată de idei, curajoasă în exprimarea lor, ea constituie o dovadă de mare capacitate (ce e drept, intermitentă) a acestei caracteristici figuri politice”, poate fi considerat în mare măsură și ca o expresie sintetică extremă a concepțiilor politice ale lui Maiorescu și ale Junimii profesate de-a lungul a decenii întregi, a acelei ideologii politice care avea să hrănească și să determine întreaga orientare a ideilor filozofice, etice și estetice măioresciene, expresie extremă a acelor simpatii și antipatii de clasă care vor constitui substanța secretă, disimulată cu grijă, a judecăților estetice ale lui Titu Maiorescu. într-adevăr, nu era oare Maiorescu acela care vorbea despre „pre-maturul liberalism” pînă și al acelei Constituții oligarhice din 1866, nu se declara oare Maiorescu partizanul modului de judecată „mai mult englezește evoluționar decît franțuzește revoluționar”, exprimîndu-și astfel deschis ostilitatea față de ideile revoluției burghezo-democratice; nu a fost oare Maiorescu autorul acelei calomnii ridicule și dezgustătoare la adresa revoluționarilor de la 1848, — aruncată cu disprețul și mîrginirea unui junker filistin, — afirmînd că „n-au lăsat și nu au avut nici o concepție reală”, că „Constituțiunea din 15 Iunie 1848, de pe „cîmpul libertății” de la Filaret, cu cele 22 articole ale ei era o operă de fantasmă fără valoare practică”; nu era oare Maio-

rescu acela care cu mentalitatea unui supus obedient și servil al marilor monarhii feudale declara: „a da unei țări intercalate între trei monarhii absolute care îi amenințau existența, o formă quasi-republicană”; „a acorda (art. 10)... dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii săi, drept care porcede din dreptul poporului întreg de a-și alege domnul” sau „a decreta” emancipația Israelitilor și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință”,adică acordarea drepturilor politice minorităților naționale — „toate aceste erau numai naiva așternere pe hîrtie a unui amalgam de idei nebuloase (s.n.) care mișunau pe atunci în broșurile frazeologilor din alte țări”? „Și în contra frazeologiei era mare dispreț în „Junimea” — conchidea emfatic și suficient Maiorescu! A numi „amalgam de idei nebuloase” aspirațiile vitale elementare ale maselor poporului român, a numi în această a doua jumătate a sec. XIX „frazeologie” idei care deveniseră un bun comun al oricărei minți cît de cît luminate, a ridica mîrginirea conservatoare și filistinismul ultrareacționar la rangul de „spirit critic” — faimosul „spirit critic” al „Junimii” față de „frazeologie”! — iată modul de gîndire și fizionomia intelectuală a aceluia pe care clasele exploatoare aveau să-l înconjoare cu aureola de întemeietor al culturii, esteticii și criticii literare romînești.

Maiorescu a fost profesionistul consecvent al ideii restrîngerii maxime a libertăților democratice și a posibilităților de exprimare a voinței maselor, afirmînd că dacă „...liberalismul înseamnă *participarea cît mai mare a mulțimii la legislația, administrația și justiția Statului, conservatismul înseamnă restrîngerea acestei participări numai la cei chemați și în stare a o înțelege și a o aplica*”, declarîndu-se împotriva „părții pozitive a celui liberalism de la '48 ...adică cu participarea directă a tuturor la amănuntele misiunilor Statului, după formula declamatorie și nereală a unei egalități în aptitudinile oamenilor (s.n.)” și proclamîndu-și ca ideal pe acela care personifica în concertul reacțiunii europene vioara primă, pe Bismark: „un foarte energic reprezentant

al conservatismului în Europa de astăzi". („Precedenle constituționale și partide politice", 1886). Disprețul lui Maiorescu pentru popor, pentru capacitățile politice ale maselor populare era absolut și lua formele celui mai înrăit și mai înverșunat ciocoism: „*acolo unde este mulțimea este de regulă și incapacitatea*", sună una din sentințele sale. Într-un discurs pronunțat în 1874, susținând modificarea legii comunale elaborate de Kogălniceanu în 1864, Maiorescu pretindea că spiritul democratic al acestei legi poartă vina decăderii școalei, bisericii și higienei la sate. Teza maioreșciană era „incapacitatea mulțimii la noi pentru ideile democratice, pentru practicarea independenței individuale," incapacitatea mulțimii de-ași gospodări treburile; „și fiindcă experiența a dovedit că această independentă nu se găsește în mulțime — își desfășura Maiorescu raționamentul său de o logică prusacă impecabilă — *trebuie să o căutăm în alt element, în proprietarii cei mari*. (s.n.)", eliminându-se astfel „*modul de a înnăbuși voturile celor inteligenți (!) din comună prin voturile mulțimii*": „...*în locul voturilor mulțimii să primim o preponderență a voturilor celui alt element pe care ni-l dă constituțiunea, stabilind colegiile după cens; să primim pe proprietatea cea mare, să sporim pentru o parte a voturilor condițiunea censului atât încât să avem speranța că se vor îndrepta lucrurile și că vom găsi în proprietarii mari mai multă îngrijire decât am găsit-o în mulțimea ignorantă* (s.n.)." Este evident că Maiorescu încerca să arunce discreditul asupra ideilor democratice folosindu-se de abuzurile și ticăloșiile partidului liberal de la putere, mascate la adăpostul frazeologiei pseudo-democratice, este evident că întreaga „critică a frazeologiei" era legată intim la Maiorescu de intenția consolidării pozițiilor moșierimii reacționare în cadrul coaliției burghezo-moșierești, este evident că întreaga critică maioreșciană împotriva formelor goale, împotriva „formelor fără fond" era animată de tendința compromiterii a înseși principiilor democrației burgheze și a obținerii anulării pînă și a celor mai ciuntite drepturi democratice pentru a asigura astfel întărirea puterii

discreționare a marilor proprietari funciari „*Și de mi se va zice — exclama Maiorescu — că ar fi ceva feudal de a da proprietarilor atîta autoritate și chiar drept de delegațiune, voi răspunde că prin orice cuvinte s-ar califica aceasta, lucrul nu se schimbă în sine și cuvîntul rămîne indiferent. Căci cu cuvintele frumoase de egalitate, democrație, pe care le-ați aplaudat acum 10 ani, au ajuns comunele unde sînt: poate că cuvîntul de feudalitate, care sună mai puțin frumos, să schimbe lucrurile și să le facă a merge mai bine*" (cîtă dreptate avea Cxherea să scrie: „Junimea s-a răscolat contra formelor goale, contra cuvintelor mari golite de înțeles, pîngărite în gura Cațavencilor și Farfurizilor noștri. Junimea s-a sculat contra speculei ce se făcea cu aceste cuvinte. Decît, tot zeflemisind, bătîndu-și joc, repudiind cuvintele mari, au ajuns să zeflemească și adevăratul conținut al acestor cuvinte". Maiorescu amenința parlamentul că dacă va refuza să acorđ marilor proprietari de moșii preponderența în comune, atunci singura soluție va fi introducerea absolutismului și dictatura de tip ceasarian, pe care-l numea cu îngăduință un „exces", ceea ce-i permitea să cocheteze în mod ipocrit el însuși cu „liberalismul", pe care avea însă grijă, la 1874, să-l distingă net de democratismul consecvent și radical: „*Iar dacă nici d-voastră nu veți face nimic, atunci nu vor mai exista comune în România și va veni timpul despotismului caesarian să ne reguleze pe toți. Înainte însă de a ajunge la acest exces, este o datorie a noastră, a liberalilor (liberali nu însă democratiradicali), (s.n.) să chemăm un alt element de reprezentare a adevăratelor trebuințe ale țării și să-i dăm lui preponderența în comune*".

Sînt extrem de semnificative satisfacția și rictusul ironic cu care Maiorescu demonstra în „Partide constituționale și precedente politice" că „guvernul liberal al d-lui Brătianu, de cîte ori a luat o măsură de importanță practică recunoscută, a făcut politică conservatoare, adică restrictivă", satisfacția și zîmbetul condescendent cu care exploata trădarea oricăror principii elementare ale democrației burghize de că-

tre partidul liberal pentru a demonstra că frazeologia liberală este o formă goală care în realitate se transforma în practica unor „precedente esențial-antiliberale și încă unele așa de arbitrare, încât de aceasta nici un conservator constituțional nu va primi să le folosească" și pentru a-i reproșa cu aceeași condescendență și superioritate lui Brătianu lipsa de sinceritate, cu care, /ace *contrabanda unui conservatism restrictiv sub bandiera unui liberalism de principii.*" (O asemenea critică lucidă a politicianismului și ipocriziei demagogice a liberalilor ar fi putut să creeze impresia unei apropieri între junimism și dezgustul plin de mînie față de același politicianism și față de frazeologia goală liberală, pseudo-democratică, a unor conștiințe înaintate ca Eminescu sau Caragiale, dacă nu am ține seama că în glasul sarcastic al lui Maiorescu nu răsună amărăciunea, dezgustul și mînia unei conștiințe ultragiutate de lipsa de sinceritate a liberalilor, ci satisfacția ironică a politicianului reacționar, a exponentului moșierimii și mării proprietăți funciare care saluta cu mulțumire acțiunile conservatoare ale partidului liberal: „Un fundament al Statului — scria în acest seng. J. V. Maiorescu — este țăranul proprietar de pămînt. Partidul liberal, revizuiind Constituția la 1884, a oprit și el libertatea țăranului de a-și aliena pămîntul, lăsînd-o numai cercului restrîns de orașeni și proprietari — *măsură conservatoare și anti-liberală, dar necesară pentru adevăratul progres al țăranilor.*" (s.n.) Partidul liberal a restrîns la 1882 chiar libertatea mulțimii țăranilor pentru contracte trecătoare de muncă și le-a hotărît din sus în jos tocmelile agricole — altă măsură conservatoare și anti-liberală." Maiorescu aplauda așa dar toate acele măsuri menite să întărească dependența semi-feudală a țăranului de moșier, toate acele măsuri tipic reacționare menite să „fixeze" țăranul pe jalnicul și mizerul lui petec de pămînt și să împiedice transformarea lui în proletar „liber", toate acele măsuri menite să consolideze calea prusacă de dezvoltare a capitalismului cu tendința ei specifică de a conserva marea proprietate feudală asupra pămîntului și de a o acomoda treptat capitalismului, păstrînd însă

15 — Viața Românească

multă vreme încă dependența semi-iobagă a populației rurale. În aprobarea plină de căldură a unor măsuri menite să apere marea proprietate moșierească și să întîrzie dezvoltarea capitalismului, măsuri evident anti-populare de natură a întări sclavia semi-iobagă a țăranului față de moșier,, prin interdicția țăranului de a și vinde bruma de pămînt, măsuri pe care Maiorescu le proclamă cu cinism necesare „pentru adevăratul progres al țăranilor", apară clară și exactă fizionomia de exponent fidel al intereselor și năzuințelor moșierești reacționare. Aceasta explică întru totul izbucnirile fulminante ale lui Maiorescu împotriva ideilor democratice, ura împotriva pașoptismului și a democrației revoluționare, lamentările lui pline de nostalgia Regulamentului Organic („vă spun sincer că eu regret că s-a făcut schimbarea regulamentului organic așa de grăbită, așa de bruscă și nu s-au modificat numai acele principii vătămătoare care nu puteau să existe alături de cerințele unui stat modern, dar *lăsîndu-se țării obiceiurile ei, lăsîndu-i-se beneficiul schimbărilor treptate și timpul de a se deprinde cu libertatea*") apologia instituțiilor feudale de genul monarhiei („junimiștii au fost de la intrarea lor în acțiunea politică monarhici și dinastici fără șovăire", declară cu mîndrie Maiorescu, afirmînd că „ideea dominantă întru conducerea statului român spre îndeplinirea mării sale misiuni în Orient, este înrădăcinarea simțămîntului dinastic în toate părțile poporului"), apologia obscurantismului și superstițiilor religioase considerate cu luciditate ca un narcotic indispensabil pentru anestezierea spiritului de nemulțumire și răzvrătire al maselor („Camera de la 1864 și pînă astăzi n-a făcut nimic pentru a dezvolta biserica, nu a făcut nimic pentru a redeștepta simțirea religioasă, și prin urmare a lăsat în decadență unul din cele mai importante fundamente ale moralității poporului nostru și oricărui popor", afirma plin de reproșuri Maiorescu în discursul său din 1874 „Asupra reformei legii comunale", după cum într-un discurs ulterior vorbea despre „restaurarea minăstirilor" care „sînt dovada *simțămîntului religios, ce trebuie menținut în România,*

mai ales în timpul de j-Uă". Nu poți să nu observi cinismul rece cu care Maiorescu vorbea despre menținerea superstițiilor religioase ca despre un însemnat instrument politic!)

În spiritul acestor concepții ultraretrograde, Maiorescu a desfășurat încă din primii ani ai activității sale o luptă îndârjită împotriva ideilor „subversive” propagate de lucrările fostului pașoptist S. Bărnăuțiu, îndeosebi împotriva teoriilor sale care cereau desființarea marii proprietăți feudale și împărțirea pământului „între toți locuitorii” și împotriva ideilor sale anti-dinastice și republicane, teorii a căror propagare i-a zmulș în repetate rânduri lui Maiorescu adevărate izbucniri de isterie : „Nu cred că trebuie să admitem a' se introduce teorii a căror tendență manifestă este *surparea oricărei ordine de lucruri constituite în stat și provocarea cestiunilor sociale într-un mod cum nu a venit încă timpul și cum poate nu va veni niciodată a se rezolvi...* (s. n.) (Maiorescu nutrea așadar speranța secretă că marea proprietate moșierească va avea o existență eternă: și aceasta la aproape un secol de la Marea Revoluție Franceză!). În același discurs parlamentar (27 iunie 1871), vorbind despre revendicarea exproprierii moșiilor propagată de Bărnăuțiu și elevii săi, Maiorescu se adresa alarmat membrilor parlamentului, chemându-i să facă tot ce le stă în putință pentru a împiedica ascuțirea luptelor de clasă între țărani și moșieri și a perpetua cu orice preț exploatarea, aniăgindu-se fericit cu ideea că în România înapoiată nu ar fi posibile acele mișcări revoluționare ale proletariatului, a căror irupție în Apus îl inspăimântaseră cumplit pe acest „burgese conservator”, cum se definea el însuși: „Vedeți, domnii mei — exclama cutremurat Maiorescu în legătură cu programul anti-feudal al lui Bărnăuțiu — că aceasta este o *teorie comunistă sui-generis, pusă înainte ca o idee de regenerare a României. Ce n'echibzuință de a deștepta într-o țară, unde sînt așa de puțini locuitori în comparare cu teritoriul, unde proletariatul din norocire nu există* (s.n.) ce nehibzuință' dea deștepta *luptele acelor care nu au nimica, contra acelor care au ceva*”- (s.n.) și a prejudica într-un mod nefericit soarta

viitorului, care poate niciodată (cum se auto-iluziona jalnic Maiorescu!) sau abia peste 200 de ani (mincinos profet!) ne-ar duce acolo... ne preocupă faptul că o astfel de teorie comunistă (!) se susține într-o universitate ca mod de regenerare a statului român!” Și ca un suprem argument, menit să copleșească și să zguduie conștiința deputaților, Maiorescu arunca întrebarea maximă în care vibra oroarea politicianului oligarhiei în fața spectrului comunei din Paris: „Ce-ați zice d-voastră, cînd guvernul francez ar numi dintre membrii Comunei de la Paris, ca Assy, Cluseret, Bergeret și alții, prefecti la Marsilia, la Lyon și aiurea sau profesori la universitatea din Paris!?”

Pentru mentalitatea și orizontul gândirii lui Maiorescu sînt extrem de semnificative discursurile aprinse rostite împotriva pătrunderii ideilor politice în cultura și învățămîntul universitar, discursurile pline de patimă care cereau „să se lovească aceia care ar propune în scoale răsturnarea unei ordini de lucruri stabilită...” întrucît — exclama cu indignare politicianul credincios oligarhiei și regimului burghezo-moșieresc — „nu se poate ca să aibă profesorii libertatea să profeseze teorii răsturnătoare în contra statului pe care-l servesc...” Maiorescu cerea cu îndârjire în primul rînd „desființarea catedrei de economie politică”, se pronunța împotriva predării istoriei contemporane și în primul rînd a istoriei revoluției de la 1848, afirma cu o formulă tipic maioresciană pe care-o vom regăsi aproape identică și în studiile sale estetice — că tineretului cu cît i se va da o direcțiune în învățămînt „*mai curată, mai neamestecată cu pasiunile zilei, cu ăfl mai bine pentru ei*”; cerea desființarea predării acelor științe pe care le numea plin de luciditate „*științe politice de partid*” și înlocuirea lor prin discipline neutre, nepriemjioase pentru securitatea regimului burghezo-moșieresc.

„... să fie sau să nu fie economia politică ! Am susținut să nu fie, fiindcă este unul din acele cursuri care, oricît de folositor ar fi, *a expus deja țara la'o direcțiune primejdioasă și mi-e teamă că o va expune și de aci înainte* (s.n.), tot așa precum.de exem-

„plu nu aş primi să se propuie istoria noastră politică de la 1848 pînă astăzi în licee, fiindcă nu numai că nu ar fi folosite, dar ar fi chiar primejdioasă și ar da tinerimii idei necoapte (!?), ceea nu le-ar putea pricepe”. Lucrările produse de acele catedre — demonstra Maiorescu — sînt „cu toată sinceritatea pline de idei răsturnătoare de proprietate, de monarhie și de ortodoxie”.

Iată încă o frază asemănătoare în care e cuprinsă parcă în germene întreaga ideologie a reacțiunii gîndiriste și ortodoxiste de peste cîteva decenii, continuatoarele firești și organice ale maiorescianismului și junimismului:

„Cultura tinerimii — spunea Maiorescu ca un autentic „ortodoxist” sau „gîndirist” „*avani la leltre*” respingînd ideile democratice ce i se păreau „frazologie”, idei abstracte, „nemistuite”, importate din străinătate — *are trebuință de înpămîntenire practică adică de studierea reală și de prîjnirea elementului teluricalrominismului propriu*”. („Discursuri parlamentare III, p. 200.)

Cerînd eliminarea „profesorilor agitatori” a căror menținere în învățămînt i se părea un fapt tot atît de oribil și de neînchipuit ca și a încredința în Franța predarea economiei politice unor reprezentanți ideologici ai comunarzilor parizieni, Maiorescu devenea amenințător: „Dacă în adevăr nu schimbați nimic, dacă lăsăm direcțiunea aceasta să meargă ca pînă acum, vă rog atunci nu vă mai plîngcți în contra tinerimii; nu vă mai mirați de ce tinereimea vine cu idei răsturnătoare, nu mai ziceți că în loc să se întărească la noi ordinea statului, este mai mult anarhie în spirite” (și Maiorescu amintea — că încă în 1867 — anul în care a apărut și „Cercetarea asupra poeziei romîne!” — el a „denunțat răul” acesta în „Convorbiri”, „în „Gazeta le la Iași” și în o broșură aparte!).

Proiectate pe fundalul fanatismului reacționar al lui Maiorescu, al intoleranței sale față de orice atitudini sau idei politice cu directă tendință patriotică și democratică, al îndîrjirii și ostilității sale față de orice exprimare a aspirațiilor politice ale maselor, al oroarei și furiei sale împotriva pătrunderii ideilor politice cu cea

mai vagă tendință „răsturnătoare de proprietate, de monarhie, de ortodoxie”, al aversiunii sale împotriva științelor politice de partid — aversiune abia mascată sub pretextul incompatibilității politicii cu instrucția și învățămîntul — putem înțelege pe deplin și definitiv de ce leit-motivul, refrenul obsedant, care revine pînă la saturație, al studiilor estetice maioresciene este străduința perseverentă, voința acerbă a acestui spadasin al reacțiunii de a disocia cu fermitate poezia și arta de politică, intransigența și fanatismul în a proclama incompatibilitatea artei cu politica, în a demonstra cu orice preț că în acea epocă în care poezia; patriotică, democratică a pașoptiștilor continua să exercite o influență puternică „politica ne-a surpat unica temelie artistică”; „atît cel puțin este sigur, că cele mai rare aberațiuni, cele mai decăzute produceri între poeziile noastre de la un timp încoace sînt cele ce au primit în cuprinsul lor elemente politice”, că „învățătura, preceptele morale, politica etc. sînt obiecte ale științei și niciodată ale artelor”, că în poeziile populare „politica, declamările în contra absolutismului... etc. nu ating cuprinsul lor sentimental și nu silesc pe cititori a recădea din înălțimea impresiilor poetice în mijlocul preocupățiilor de toate zilele” (adică al luptelor de clasă!). Proiectate pe acest fundal negru, intransigența „estetică” a lui Maiorescu („acolo unde începe tendonța, încetează arta!”), disocierea intolerantă a artei de politică, repudierea pînă și a patriotismului în artă apar într-o simetrie uimitoare cu intransigența și intoleranța lui Maiorescu, cu fanatismul său aprig în lupta împotriva tendențelor și ideilor democratice și patriotice. Acum putem urmări cu claritate rădăcinile reale ale resentimentelor și oroarei lui Maiorescu față de amestecul „politicii” în artă, substanțele secrete din care s-a făurit floarea invoaltă, cu aparențe atît de delicate a cugetării sale estetice, cu distincțiile și disocierile ei între „fantezie” și „rațiune”, între „sentiment” și „cugetarea intelectuală”, între „poezie” și „reflecție”, — cu tendința ei de a propaga „nepăsarea politică”, indiferentismul politic în artă, tendință specifică — după cum a arătat

Lenin — celor cuprinși de „sațietate politică”, partidului celor sătui cu tendința ei (tipică pentru un „burges conservator”) de a considera arta doarca o „mîngîiere binefăcătoare” care dă atenției omului „liniștea contemplativă și un repaus intelectual” și care trebuie să „ne decline spiritul de la înălțimea fără margini a nexului causal” etc, etc.

Acum cînd urmînd indicația lui Marx și Engels ca „în totală contradicție cu filosofia germană/ care coboară din cer pe pămînt să urcăm de pe pămînt la cer, adică nu se mai pornește de la ceea ce oamenii spun, își închipuie, își reprezintă și nici de la oamenii exprimați, gîndiți, imaginați, reprezentați, pentru ca de aici să se ajungă la oamenii reali; se pornește de la oamenii cu adevărat activi și se explică și dezvoltarea reflexelor și ecourilor ideologice ale acestui proces vital, prin procesul real al vieții lor”, acum cînd am alăturat imaginile lui Maiorescu, spadasinul fanatic al reacțiunii și Maiorescu, esteticianul „autonomist” intransigent și am văzut uimitoarea comuniune organică a acestor „două” personaje pe care Lovinescu și generațiile postmaioresciene au făcut tot ce le-a stat în putință spre a le disjunge — acum putem înțelege pe deplin și definitiv adevărul profund al cuvintelor lui Gheara care arăta că întotdeauna „esteți curați s-au făcut mai ales acei ale căror privilegii au fost amenințate” de arta tendențioasă înaintată!

Se ridică aci o întrebare capitală: a fost oare Maiorescu în judecățile sale literare despre operele diferiților scriitori acea conștiință estetică pură, neprevenită pe care o propaga ideologia sa estetică; a fost Maiorescu în judecata estetică acea „conștiință impersonală”, care apropiindu-se de opera de artă își uita într-adevăr catehismul său moral și politic; a fost Maiorescu un profesionist autentic al emoției dezinteresate, libere de orice considerații etice, politice, filozofice? A fost Maiorescu în simpatiile și antipatiile sale literare un om* de gust strict, o personificare a himericului ideal estetic kantian de a judeca frumosul în pură contemplare „fără considerații utilitare, „fără interes” („Interesse-

losigkeit”), fără concepte, („ohne Begriffe”) fără noțiuni etice și idealuri social-politice? Se elibera oare Maiorescu în fața operei de artă de fanatismul său reacționar, de superstițiile și prejudecățile sale obscurantiste, antidemocratice și antisocialiste, realiza el într-adevăr acea atitudine estetică ideală pe care o propovăduia, practica el „inhibiția... interesului practic față de realitate, a aprobării sau dezaprobării morale sau sociale” (expresiile sînt luate din „Estetica” prof. Tudor Vianu), funcționa într-adevăr la el în actul contemplației cenzura simpatiilor și antipatiilor sale de clasă și considera el într-adevăr opera de artă ca un simplu „obiect estetic” oferit desfătării și plăcerii gratuite?

Dacă în studiul său „Comediile domnului Caragiale...” Maiorescu exila în afara artei „poeziile cu intenții politice actuale”, caracterizîndu-le ca fiind „o simulare a artei dar nu arta adevărată”, întrucît „înălțarea impersonală este... o condiție așa de absolută o oricărei impresii artistice, încît tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei...”; dacă mai departe Maiorescu expulza din artă însăși exprimarea patriotismului considerînd că „chiar patriotismul... nu are ce căuta în artă, ca patriotism ad-hoc, căci orice amintire reală de interes practic nimicește emoțiunea estetică”, în răspunsul său din 1909 la discursul lui Duiliu Zamfirescu, „cîntecul de lebdă” al criticii maioresciene, cum îl numea cu pioasă admirație Lovinescu, schima de dezgust a estetului față de „utilitarismul” în artă și față de pătrunderea „intereselor practice în opera artistică”, „atitudinea sa strict estetică” capătă de astă dată brusc și violent un fățiș caracter de clasă, „autonomistul estetic” fanatic și intolerant și reacționarul îndîrjit contopindu-se deschis într-o sinteză unică:

„De mult era cunoscută cererea unor socialiști-poporaniști, care se amestecaseră în ale esteticii și îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus. Dar, dacă toate tendințele și intențiile „utilitare” sînt dăunătoare în artă, cel puțin tendința, învrăjbirii claselor a rămas cu desăvîrșire steapă în producerea de opere frumoase” —

scria Maiorescu ca un reflex literar al atitudinii reacțiunii față de răscoalele ce avuseseră loc cu doi ani în urmă.

Într-o serie de note publicate în 1906—1907 la rubrica „Miscellanea” a „Vieții Românești”, Ibrăileanu a formulat o serie de considerații de un interes remarcabil în legătură cu judecățile estetice emise de Maiorescu în ultimele sale rapoarte academice publicate în acea perioadă. Când Maiorescu avea să retracteze vechea sa afirmație despre exprimarea sentimentelor patriotice în artă — constrâns de evidența valorii unor poezii de Octavian Goga, Ibrăileanu avea să noteze cu o ironie și o logică implacabilă: „Octavian Goga a avut darul să zdruncine credințele d-lui Maiorescu: în contra celor scrise altădată, domnia sa spune în raportul către Academie, publicat în numărul jubiliar al „Convorbirilor”; „... patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică (Hm! notează ironic Ibrăileanu), un simțămînt sincer și adevărat și întrucît este astfel, poate fi în atari împrejurări născător de poezie”...

Va să zică, un simțămînt adînc și adevărat?

Dar, fără simțămînt adînc și adevărat, poate fi poezie, orice poezie?

Atunci?

Logicianul Maiorescu nu trebuie să admită, în cazul acesta, că și motivele sociale, izvorîte dintr-un simțămînt adînc și adevărat, pot da naștere poeziei?

Oare ar fi deosebirea intrinsecă între motivele sociale și cele naționale în poezie?

Nu sînt, chiar în volumul lui Goga, din cele mai frumoase poezii — „Rugăciunea” și „Clăcașii”?

E caracteristic pentru d. Maiorescu că domnia sa nu le citează deloc și nici nu amintește despre aceste două poezii, repet, din cele mai frumoase din tot volumul...

Dar citînd „Plugarii”, după primele patru versuri, d-sa omite jumătatea a doua a strofei:

*„Al vostru-i plîsul strunei mele:
Creștini ce n-aveți sărbătoare,
Voi cei mai buni copii ai firii,
Urziți din lacrimi și sudoare...”*

Și după ce reproduce penultimele două strofe iarăși lasă la o parte pe cea din urmă:

*„A mea e lacrima ce-n tremur
Prin sita genelor se frînge.
Al meu e cîntul ce-n pustie
Neputincioasa jale-și plînge
Ce-n pace obidirii voastre,
Ca-ntr-un întins adînc de mare
Trăiește-n)ricoșatul vișor
Al vremilor răzbunătoare...”*

„Pentru ce? — întreabă Ibrăileanu.

D. Maiorescu are prea mult simț artistic(?) ca să nu guste toată poezia „Rugăciunii” și a „Clăcașilor” sau a versurilor operate de d-sa din „Plugarii”.

Dar prejudecata (de clasă n.n.) teoreticianului e și mai puternică ca simțul artistic al criticului literar...

Sau, nou Cremonini, d-sa nu vrea să se uite în telescop, pentru ca sateliții lui Jupiter să nu-i dărîme teoriile?...”

Se poate oare o mai vie și mai stringentă demascare a faptului că departe de a opera cu simțul altitudinii estetice, departe de a realiza acea himerică disociere a judecății sale literare de catehismul său politic și social, departe de a fi o pură „conștiință impersonală”, strict contemplativă, Maiorescu acționa dominat de simpatiile și antipatiile sale de clasă, se poate oare o mai zdrobitoare demascare a spiritului de partid reacționar al criticii măioresciene, gata să amputeze sau să cenzureze prin tăcere versuri de o reală valoare estetică, versuri pătrunse incontestabil de acel „simțămînt sincer și adevărat” pe care Maiorescu afecta că-l cere poeziei, doar fiindcă acele versuri exprimau patetic, vibrant, spiritul de răzvrătire al maselor?

Într-o altă notă intitulată „Idealurile patriotice și sociale în poezie”, citind cuvintele amintite și de noi ale lui Panu adresate junimiștilor cu prilejul lecturii Scrisorii a 111-a lui Eminescu, Ibrăileanu făcea acest comentariu semnificativ: „Noi am spus-o totdeauna că esteticienii de felul d-lui Maiorescu neagă existența tendinței în artă, pentru că nu le convin anumite tendințe. D. Panu are dreptate: dacă nici patriotismul, un sentiment mai general, mai sociabil care poate grupa pe toți (!) oamenii dintr-o țară și care este veșnic, cel puțin atîta cît vor exista popoare, patrii deosebite, dacă patrio-

tismul era declarat de Junimea ca un sentiment care n-are ce căuta în poezie, atunci cum putea admira Junimea o poezie — Satira a II l-a în care era vorba de un sentiment mai puțin general, mai puțin social, care nu putea grupa decît o clasă,..?"

Este clar că nu „patriotismul” displăcea Junimii, ci „patriotismul” palruzecioplist, pentru că Junimea avea alt ideal — per-miteți-mi cuvîntul — social! (s.n.) Și cînd s-a găsit un poet, Eminescu, ca să le exprime idealul lor social, atunci ei au aplaudat o poezie care avea ca punct de plecare, un sentiment îngust și trecător: ura împotriva introducerii civilizației apusene." („poporanistul” Ibrăileanu apare aci contaminat și el de teoria „formeii fără fond”).

„Dar, se va zice, Eminescu exprima cu talent idealurile sale sociale!... Asta e altă vorbă. Junimea, prin pana lui Maiorescu, nu susținea că „patriotismul” exprimat fără talent n-are ce căuta în poezie, căci e clar că nici un sentiment exprimat fără talent nu poate da naștere unei poezii. *Junimea alungă din poezie „patriotismul” și „idealurile sociale” ca atare (s.n.).*

Și încă ceva.

D. Maiorescu, în raportul său despre poeziile lui Oct. Goga nu vorbește de poeziile-izvorite dintr-un sentiment social, nici nu le citează, deși sînt din cele mai frumoase: „Rugăciunea”, „Clăcașii” nu cedează pentru nimic ca talent părții a doua din Satira III-a a lui Eminescu...

Și vedeți, d. Maiorescu apreciază mult Satira a III-a, pentru că în ea se ridiculizează lucrurile împotriva cărora d. Maiorescu a luptat toată viața sa și d. Maiorescu nu relevează „Clăcașii”, pentru că din această bucată se exprimă dureros suferințele unei clase pentru care d. Maiorescu n-a luptat—și disprețul, ura împotriva „stăpînilor gliei”, în contra cărora d. Maiorescu n-a luptat".

În sfîrșit în alte două note (mai-iunie 1907), Ibrăileanu lua în discuție aprecierea lui Maiorescu asupra nuvelei „În lumea dreptății”: „Tocmai persoanele care ar trebui să deștepte simpatia cititorului și-o înstrăinează printr-o simili-cultură de pretenție occidentală (Andrei Rizescu cîntă Mondschein Sonate de Beethoven, Rizescu

citește la tribunal pe Spencer și pe Nietzsche, Elena aruncă avocatului Beneș vorba de amoral) și toată expunerea are defectul de a fi ostensibil tendențioasă; iar unde începe tendența, încetează arta”—scria Maiorescu.

„Pentru ce „simili-cultură?” — întreabă, Ibrăileanu. Pentru că Andreiu cîntă Beethoven. Dar în sine aceste lucruri nu sînt „simili-cultură” ci chiar curat cultură! Atunci ce se va fi petrecut în mintea Tui Maiorescu, cînd a scris aceste rînduri:

„... Noi credem că D-sa a scris aceea* frază din două pricini: Mai întîi din cauza concepției junimiste: cultura la noi, ca cultură, nu poate fi și nu este decît apanajul unei elite, iar cultura celor mici nu poate fi do cît o „simili-cultură”... „A admite existența culturii la un advocat de la Tîrgoviște este a renunța la vechea* concepție junimistă a „formeii goale...”. Rizescu trebuia și el să reprezinte „forma goală!” — Și al doilea, tot din cauza concepției junimiste, de astădată cu o doză mai mare de schopenhauerianism și cu oarecare recunoștință a nouălor împrejurări: credința, cum am spus mai sus, că

aceasta a rămas lot în starea de la 1867, pe cînd, în adevăr, era imposibil la Tîrgoviște un om care să se delecteze cu Beethoven”. În a doua notă, intitulată „încă odată în lumea dreptății și d. Maiorescu” Ibrăileanu revenea asupra aprecierilor făcute de Maiorescu nuvelor „Pană Trăsnea Sfîntul” și „în lumea dreptății”: „Ipotetza-asupra căreia ne oprim e următoarea: Pana Trăsnea place acestor domni pentru că în> aceea nuvelă se face procesul societății care distruge o clasă veche, reacționară, — pentru că nuvela, clacă e vorba să-i dăin un oarecare nume, e o nuvelă junimistă”..

— „în lumea dreptății” nu le place, pentru că nuvela aceasta nu mai e junimistă, e oarecum „subversivă”....!

„Unde începe tendența, încetează arta?” — Ei ași! — exclamă sarcastic Ibrăileanu.

„Dar mai „tendența” decît în Satira III a lui Eminescu, se poate? Și ia întrebați pe d. Maiorescu și pe discipol: „încetează, arta?” Și ia să fi atacat Eminescu cu aceeași violență pe anti-liberali! Să fi văzut atunci cum „ar fi încetat arta!” Cum ar fi „început tendența!”.

Dealtminteri, Clăcașii, Rugăciune, nici n-au fost băgate în seamă de d. Maiorescu, în raportul său despre Goga: „încetase arta”, „începuse tendența!”...

Și observați câtă netoleranță?

Noi sîntem acuzați de sectarism în aprecierea literaturii, pentru că am spus că imoralitatea scriitorului ne stînjenește plăcerea estetică ce ne produce opera sa, căreia nu-i negăm talentul (cînd îl are), deși este imorală... Nimic mai mult!

Și acești domni care neagă existența înșăși a operei de artă, de îndată ce ideile lor politice sînt jignite de conținutul operei, acești domni, ei, ne acuză pe noi de intoleranță !!”

Acum putem înțelege pe deplin și definitiv ce monument de ipocrizie era acea frază maioresciană ce proclama ca specifică și inerentă atitudinii estetice eliberarea de „grijile personale”, de „legăturile de partid politic”, de „catehismul do morală convențională” a fiecăruia, acum putem înțelege pe deplin și definitiv ce goală abstracție metafizică și ce utopică fantezie este în general întreaga concepție idealistă asupra „atitudinii, estetice” în fața operei de artă, asupra emoției estetice ca un act gratuit dezinteresat, pur contemplativ, liber de orice „considerații impure”, „relative” (istorice). Acum cînd alături de Ibrăileanu am pătruns în intimitatea fluxului „emoțiilor estetice” ale însuși teoreticianului „emoției impersonale” și „înălțării impersonale” și am constatat cît de adînc, impregnate erau judecățile sale estetice de resentimei Hele junimistului conservator, cît de imperativ și tiranic domina în verdictele sale estetice micul catehism de partid al „burgssului conservator”; acum cînd am văzut că repudierea „patriotismului” în artă, intransigența kantiană a estetului convins că „orice amintire reală de interes practic nimicește emoțiunea estetică” erau dictate în fond de ostilitatea junimistului reacționar față de patriotismul partuzecioptist; acum cînd am văzut cît de departe era Maiorescu de a fi profesionistul acelei „atitudinii estetice atît de dificil de cucerit”, de a realiza în actul contemplației acea fantezistă inhibiție a atitudinii practice față de realitate, de a realiza acea cenzură a reacțiu-

nilor interesate, ..etice și social-politice, acum am putut vedea — ce paradox !..,tfplosind ca „experiment.” pe însuși Maiorescu, adevărul tezei că este cu neputință, este o cerință absurdă, a expulza din conștiința estetică năzuințele și idealurile sociale, adevărul tezei lui Gherea că „venim înaintea unei lucrări artistice... cu interesele, cu durerile noastre, cu suferințele, cu ura și cu iubirea noastră...”

Gherea a dezvăluit câtă ipocrizie, cît fariseism și câtă inconsecvență se ascundeau în afectarea atitudinii „strict estetice” de către Maiorescu, cît de puțin sinceră și cît de legată de interese de conjunctură era la Maiorescu afectarea indiferenței absolute a artei față de tendințele social-politice, cît de puțin consecvent era acela care ridica brațele în fața bustului lui Kant, exclamînd „în vorbe sculptate.” :„Ceare afacc doamne, arta cu politica! Atunci cînd interese de politică culturală i-au impus lui Maiorescu să-i ia apărarea lui Alecsandri împotriva unor atacuri ale lui Vlahuță și Delavrancea, să definească valoarea poeziei sale, alăturînd din nevoia exemplificării și o definiție a valorii poeziei lui Victor Hugo, demonstrația punea la baza ei fără nici un scrupul „estetic” însemnătatea... tendințelor social-politice încorporate în opera celor doi poeți. În Alecsandri — scria Maiorescu — vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi... iubirea omenească și dorul de patrie în limitele celor mai rmilți dintre noi — el lca întrupat:... „chauvinismul” ginteii latino și ura în contra evreilor — el le reprezenta... cînd a fost chemat poporul să-și jertfească viața în războiul din urmă — el singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei”. Lui Gherea îi apăreau ca inconsecvențe și contradicții stridente și aprecierile lui Maiorescu asupra, lui V. Hugo, considerat ca „încarnarea geniului francez al timpului său”, întrucît, scria Maiorescu: „iubirea și ura contemporanilor săi, mîndria și vanitatea lor, desrobirea spiritelor de sub jugul clasic și de sub jugul politic, emoțiunea măririlor și căderilor istorice, lupta celor mizeri ih contra celor prea puternici (Maiorescu era gata să admită Jupt? de clasă .în... Occident!) — toate aceste vibrațiuni ale

unei întregi epoci au trecut prin resfrîngerea lui Victor Hugo". Paradoxul era într-adevăr enorm: valoarea poeziei lui Hugo era explicată prin noblețea tendințelor politice ale operei sale, prin patriotismul vibrant al versurilor sale, prin reflectarea luptei celor mizeri în contra celor prea puternici; și cu drept cuvînt Gherea putea scrie confruntînd cele două articole ale lui Maiorescu: „In articolul întîi ni se spune că poeziile cu intenții politice actuale sînt o simulare a artei, dar nu artă. În al doilea vedem că slăvește pe Victor Hugo „încoronarea geniului francez" pentru că între altele a cîntat dezrobirea de sub jugul politic! în articolul întîi ni se spune că odele la zile solemne sînt o simulare a artei, în al doilea se slăvesc „Ostașii noștri" scrisă tocmai pentru ziua solemnă a biruinței noastre împotriva turcilor. In articolul întîi ni se spune în sfîrșit că interesele lumii zilnice n-au ce căuta în artă, că poetul trebuie să ne transporte în lumea curată a ficțiunilor, și că chiar patriotismul n-are ce căuta în artă ca patriotism ad-hoc; în al doilea ne laudă pe Alecsandri zicînd între altele: „chauvinismul gîntei latine și ura contra evreilor el le-a reprezentat!" Maiorescu, teoreticianul „emoției" impersonale și „înălțării impersonale" în artă laudă valoarea unei poezii pentru accesesele de șovinism antisemit — nu se putea într-adevăr o demascare mai categorică a fariseismului „estetismului" lui Titu Maiorescu. Canona lui Gherea a fost nimicoitoare. Maiorescu în răspunsul său a păstrat o tăcere înghețată, extrem de semnificativă asupra acestor „contraziceri" implacabil dezvăluite. Iar cu decenii mai tîrziu, în „Titu Maiorescu și contemporanii lui", „discipolul" Lovinescu avea să scrie cu o amărăciune și umilință încărcată de reprobare pentru „inconsecvențele" ireparabile ale aceluia pe care l-a proclamat înfăptuitorul „revoluției estetice": „Pentru un critic estetic cum era creatorul criticii noastre estetice, — se lamenta Lovinescu — problema trebuia deci să se mărginească numai în domeniul estetic; pe dînsul — scria muștrător. Lovinescu, — nu trebuie să-l intereseze nici „ura", nici „iubirea", nici „mîndria", nici „vanitatea" contemporanilor,

într-un cuvînt valoarea reprezentativă a operei de artă, ci numai valoarea ei estetică". Lovinescu, perplex, e constrîns să vorbească despre „incertitudinea lui Titu Maiorescu, care enunță teorii estetice absolute și practică uneori o critică în care esteticul intră în aliagii culturale..." Și el conchidea renegînd articolul lui Maiorescu „Poeți și critici": „Privim acest articol al lui T. Maiorescu ca ieșind din linia înaltă, pragul de sus al misiunii lui istorice... E cazul de a spune „numerantur sed non ponderantur".

III

Concepția idealistă a lui Maiorescu propaga ideea după care opera de artă este „în esența ei ideală", fiind „reflexul unei lumi închipuite", procesul de creație artistică cerînd artistului să se „purifice" de orice concepții, tendințe și năzuințe reale, să expulzeze din sine interesele și pasiunile vieții, să elimine orice „impresii egoist-interesate ale sale", „gîndiri individual-egoiste" și să devină „impersonal" ca un „medium" gata să transmită „reflexul unei lumi închipuite". În concepția lui Maiorescu, Byron, de pildă, nu este un scriitor obiectiv, impersonal, întrucît, după cum îi scrie lui Dului Zamfirescu — „pe lîngă puternica impresie ce la Don Juan mai dă alături și pieziș gînduri individual-egoiste de ale lui" se răzbuună pe hipocritul puritanism al societății engleze și „oscilează astfel între impresia subiectiv-curată despre obiect și între dorința lui egoistă-tulburătoare de a-și răzbuna". Byron e tendențios, nu e impersonal, vrea să zică Maiorescu, deși el pare să considere tipul lui Don Juan o figură impersonală și să înțeleagă prin atitudinea interesată, prin tendință, numai exprimarea discursivă, declarativă de către Byron a resentimentelor sale antipuritane; ca și cum imaginea lui Don Juan n-ar fi și ea expresia, proiecția concepțiilor și sentimentalității poetului! „Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucît în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect — scrie Maiorescu în răspunsul său către Gherea —; prin aceasta numai, obiectul încetează acum de a fi individual, mărginit

și devine tip, se înfățișează sub „speciæ eaternitatis" cum zice Spinoza, este o „idee platonice" — Shylock nu este un Ovrei izolat, ci este Ovreimea; Werther nu este un amoret individual, ci este sentimentalitatea amorului." Pentru a-și susține teza „impersonalității" artistului, a contemplației obiective și dezinteresate, Maiorescu recurge pe urmele lui Schopenhauer la sofismul clasic al filozofiei idealiste, aplicându-l în estetică. Pentru a anihila și elimina adevărul că tipul literar (Shylock, Werther, Luceafărul eminescian) reprezintă o sintetizare realistă a unor procese din viața reală, concentrarea și cristalizarea într-o individualitate a experienței de viață a artistului, proiectarea într-o expresie tipică a concepțiilor și atitudinilor artistului, — adevăr care ruinează teza obiectivității impersonale a artistului —, Maiorescu introduce ipoteza fantastică după care din cerul platonice ar descinde în conștiința artistului o idee, un prototip absolut (sentimentalitatea amorului, de pildă), o esență impersonală, care în conștiința lui Goethe se individualizează în Werther iar în cea a lui Eminescu în Luceafărul. *„Și Luceafărul lui Eminescu nu este un individ amoretat ci însuși sentimentalitatea amorului ca și Werther". „Impersonal sau tipic văzute amândouă figurile, personal sau individual tratate de fiecare autor" — scrie Maiorescu. Marx a dezvăluit cu o precizie desăvârșită „mecanismul" acestui sofism: „Dacă îmi formez din merele, perele, fragii, migdalele reale, noțiunea generală de „fruct", dacă merg mai departe și-mi imaginez că noțiunea mea abstractă „fructul", la care ajung pornind de la fructele reale, este o esență care există în afara mea, ba chiar constituie adevărata esență a pereii, a mărului, etc., atunci proclam — în termeni speculativi — „fructul" drept „substanță" a pereii, a mărului, a migdalelor, etc."*

„Afirm, așa dar, că pentru pară nu e esențial că este pară, că pentru măr nu e esențial că este măr. Esențial la ele n-ar fi existența lor reală, care poate fi intuită prin simțuri, ci acea esență pe care am abstractas-o din ele și pe care le-am substituit-o, esența noțiunii mele — „fructul". Eu pro-

clam deci mărul, para, migdala, etc., drept simple moduri de existență, *modi* ale „fructului".

Maiorescu procedează asemenea filozofului speculativ ironizat și denunțat de Marx, care pornind de la fructele reale construiește o noțiune abstractă a „fructului" iar apoi — printr-un truc mistificator, printr-un artificiu speculativ — răstoarnă raporturile reale ale lucrurilor și proclamă această noțiune a „fructului" ca o esență, ca o substanță obiectivă cu o existență ideală independentă. Filozoful speculativ începe să considere diferitele fructe reale, profane, manifestări individuale ale „fructului în genere", cristalizări pe care „fructul" însuși ca o esență dinamică în mișcare le creiază, iar toate fructele reale ne apar nu ca fructe cu o bază materială ci ca fructe cu o semnificație superioară, mistică, încarnație ale „fructului în genere", ale subiectului absolut. Maiorescu consideră tipurile literare, Luceafărul sau Werther, nu ca o generalizare ideală a unor procese de viață reale, nu ca expresii ideale ale concepțiilor și atitudinilor reale, personale, ale artistului — așa cum sînt în realitate — ci răsturnînd raporturile reale ale lucrurilor, le transformă în esențe cu o existență ideală într-un „obiect", o „idee platonice" — „sentimentalitatea amorului" în cazul de față — care se resfrînge deosebit la Eminescu și Goethe după deosebita lor individualitate. Smulgîndu-le însușirile lor naturale, realiste, disimulînd fenomenele reale, vii care le-au generat (drama intelectualului superior cu conștiința ultragiată de mîrginirea și mediocritatea iremediabilă a ființelor de genul „junilor gulerați cu aur blond" în „Luceafărul"); denaturînd faptul că fără îndoială nici Werther, nici Luceafărul, nici Shylock, nici Leiba Zibal — pentru a folosi exemplele lui Maiorescu — nu sînt transcrierea brută a unor cazuri individuale din realitate, ci generalizări ideale ale spiritului creator al artistului, reflectînd procese tipice din viață; exploatînd și denaturînd caracterul de sinteză ideală al acestor tipuri, urmînd procedeul specific al idealismului filozofic care, după cum arată Lenin, „este o dezvoltare unilaterală exagerată, ilimitată... amplificare, îngroșare — a uneia din micile trăsături, laturi.

fațete ale cunoașterii într-un absolut detașat de materie, zeificat", Maiorescu le transformă în substanțe absolute, „detașate de materie, de natură, zeificate" („Ovreimea" — în genere „sentimentalitatea amorului" în genere), care se încarnează în mod deosebit resirîngîndu-se prin prisma individualității artistului (Leiba Zibal și Shylock, Werther și Lucaefărul), în „obiecte" ideale care se oferă contemplației impersonale a artistului. Toate aceste artificii și prestidigitații ale unui scamator care minuieste însă idei „celeste" în loc de panglici terestre, nu au drept scop decît să întunece adevărul că tipurile literare se creează ca o reflectare subiectivă a unor procese obiective din viață, ca o proiecție și încorporare a concepțiilor, tendințelor și sentimentelor reale ale artistului și să-l înlocuiască prin iluzia fantastică, prin fantezia goală, a revelației unei „idei platonice" în conștiința artistului. Toate aceste artificii și prestidigitații nu au alt scop decît să insufle artistului convingerea că este o lege inerentă a creației necesitatea de a rupe acele punți între el și realitate și de a expurga din sine tendințele și înclinațiile sale reale, gîndurile sale vii nu au alt scop decît să fundamenteze pe cale speculativă teza că „*orice concepție artistică este în esența ei ideală, căci ne prezintă reflexul unei lumi închipuite. Prin chiar aceasta ne produce caracteristica impersonală*". Cît de absurdă este întreaga construcție a lui Maiorescu, ne-o arată și faptul izbitor că pentru Maiorescu tipurile lui Shylock și Leiba Zibal au același conținut obiectiv, sînt produsul revelației aceleiași „idei", aceleiași ficțiuni ideale a evreului, deosebindu-so doar prin faptul că același conținut impersonal, ideal, a fost răsfrînt cu culoarea individualității lui Shakespeare și Caragiale („*Leiba Zibal din „Făclia de Paști" a d-lui Caragiale... este Ovreimea ca și Shylock', dar ce deosebire în forma exprimării, după deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic văzute amîndouă figurile, personal sau individual tratate de fiecare autor*"). O cercetare cît de superficială ne arată că în afara unor asemănări pur exterioare, între cămătarul Venetian și hangiul din Podeni terorizat de coșmarul său teribil, deosebi-

rile sînt structurale, că ele sînt departe de a putea fi reduse la deosebirile unor temperamente artistice, că cele două tipuri, reflectă două procese ale vieții cu totul distincte și specifice, că ele au un conținut obiectiv cu totul deosebit; teoria estetică a lui Maiorescu care împarte procesul de creație în două faze distincte, faza contemplației impersonale și faza exprimării personale are un caracter abstract, metafizic și cea mai sumară confruntare a ei cu opera de artă reală o pulverizează fără urmă.

După cum pentru filozoful speculativ denunțat de Marx, ceea ce dă caracterul de generalitate noțiunii de „fruct" nu este faptul că ca este o sinteză a însușirilor reale, naturale, obiective, comune fructelor reale ci faptul că ea oglindește „o esență care există în afara mea", o „substanță" ideală cu existență independentă, „fructul în genere", pentru Maiorescu ceea ce dă caracterul tipic unei figuri literare nu este faptul că este o sinteză realistă a unor fenomene vii din viața socială, ci faptul că ea răsfrînge o esență ideală transcendentă; Lucaefărul — conform teoriei transcendentele a tipizării — nu este proiecția ideală, fantastică, a dramei omului superior într-o societate mărginită, filistină, „terestră" în aspirații, ci expresia unei idei transcendente, abstracte, „sentimentalitatea amorului", așa dar o ficțiune ideală, o fantasmă, un tip ireal (Maiorescu exploatează caracterul ideal al tipului literar, faptul că nu este copia brută a unui individ real, pentru a-i atribui o origine transcendentă); sentimentele poetului nu mai apar ca expresia ideală, transfigurată a sentimentelor sale reale, a pasiunilor sale vii ci capătă și ele un caracter areal, transcendent și Maiorescu poate considera „*indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători*" din poezia lui Eminescu nu ca o „amărăciune personală", adică nu ca expresia ideală a mîniei și indignării reale a poetului, nu ca expresia unei atitudini politice reale, ci ca un „simțămînt estetic" impersonal, iluzoriu, transcendent; decepționismul și pesimismul lui Eminescu nu ca expresia superioară a sentimentelor reale, acute ale unui intelectual superior dezgustat de anomaliile orînduirii sociale burgheze, ci ca un „pesimism transcenden-

tal" după chiar expresia maioreșcianului Lovinescu; acum putem înțelege, limpede cât de necesară îi era lui Maiorescu explicația platoniciană, mistică, a procesului tipizării — bazată din punct de vedere gno-seologic pe aceeași mistificare folosită și de filozoful speculativ analizat de Marx — pentru a construi acea teorie a creației artistice întemeiată pe ideea că arta. este cu totul străină vieții reale, detașată și abstrasă prin însăși natura ei de viața reală, că artistul în procesul creației trebuie să se înalțe într-o regiune ideală, transcendentă, a ficțiunilor ideale, să execute ceea ce Maiorescu numea „înălțarea impersonală” într-o „lume impersonală”, „purificându-se” de năzuințele, concepțiile și sentimentele sale reale pentru a privi în „pură contemplație” obiectul ideal*), tocmai această teorie transcendentală a tipizării îi era necesară lui Maiorescu pentru a-și realiza scopurile sale de clasă pe tărîmul artei, pentru a afirma tipurile lui Caragiale nu ca rezultatul generalizării realiste a satiricului incisiv, necruțător, ci ca simple ficțiuni ideale, „care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul tipic (prin chiar aceasta artistul se înalță în lumea impersonală)” • (s.n.); a ficțiunii ideale expuse „cu atîta obiectivitate curată... încît să ne înalțe într-o lume impersonală”, așa dar

*) Geoig Lukacs analizînd teoriile estetice bazate pe idealismul platonice a formulat considerații înrudite, extrem de instructive pentru analiza noastră prin confirmarea ideii că „obiectivismul mistic” al acestor teorii duce inevitabil la SK6iee(cicism, la izolarea artei de viață”:
„Idealismul filosofic trebuie să... izoleze caracterul complet (integritatea, Abgeschlossenheit) operei de artă, depășirea realității obișnuite în opera de artă—de realitatea materială, obiectivă, trebuie să opună caracterul integru, perfecțiunea formală a operei de artă, teoriei reflectării. Cînd idealismul obiectiv încearcă să salveze și să întemeieze teoretic obiectivitatea artei, el trebuie inevitabil să cadă în misticism. Nu este deloc Sntîmplătoei că teoria platonice a artei, ca reflectare a „ideilor”, a jucat un rol istoric atît de însemnat pînă la Schelling și Schopenhauer... Dar acest obiectivism mistic se transformă inevitabil într-un subiectivism. Cu cît sînt opuse mai mult teoriei reflectării însușirea integrității operei de artă și a caracterului activ al transformării și prelucrării artistice a realității... cu atît mai mult se izolează de viață principiul formei, al frumuseții, al artisticului; cu atît mai mult devine acest principiu un principiu inexplicabil, mistic”. („Kunst und objective Wahrheit” în „Probleme des Realismus”, Aufbau-Verlag, Berlin 1955, p. 19-20)

să susțină ideea atît de prețioasă pentru el că „o comedie nu are nimic a face cu politica de-partid”, că „același Caragiale, care astăzi își bate joc de fraza demagorică, și-ar fi bătut joc ieri de ișlic și tomba-teră și își va bate joc mîine de fraza reacționară...”

în opoziție cu ideile estetice ale lui Maiorescu, care propaga „teoria reflectării” în artă ca un act contemplativ, strict receptiv și pasiv, golind conștiința artistului de orice conținut viu, în concepțiile estetice ale lui. Gherea reflectarea nu mai apare ca un act mort, strict contemplativ și „impersonal” și putem spune că în concepția estetică a lui Gherea face irupție cu impetuozitate și violență întreaga viață, intelectuală și afectivă a artistului, concepțiile sale social-istorice, tendințele, simpatiile și antipatiile sale de clasă, conținutul bogat, vibrant, infinit de complex, al conștiinței sale vii, pulverizînd astfel fără urmă himerica, sterila și goala abstracțiune a „conștiinței impersonale” și a „curatei obiectivități” din estetica maioreșciană.

Teoria artei ca „reflexul unei lumi închipuite”, ca o activitate spirituală eliberată de orice afinități cu atitudinile și năzuințele reale ale omului real din cîmpul vieții și activității practice — devenea la Maiorescu instrumentul principal pentru a propaga ideea artei ca avînd o semnificație și o valoare strict fictivă, ca exercitînd asupra conștiinței omului o acțiune gratuită, transcendentă vieții, lipsită de orice finalitate practică, politică, etică sau filozofică, ca fiind după expresia d-nei de Stael — prețuită de Maiorescu—„une noble inutilite”; emoția estetică devenea o emoție ideală sui-generis, o emoție dezinteresată, smulsă din fluxul sentimentelor și năzuințelor sale practice, din torentul intereselor vii ale conștiinței umane vii. în opoziție cu această concepție idealistă a creației estetice și a emoției estetice, Gherea a formulat un punct de vedere materialist asupra emoției estetice. Gherea are meritul, de a fi izgonit idealismul și transcendentismul din aceste zone fine și complexe ale vieții sufletești unde idealismul a instalat cu o îndrjire rară redate dintre cele mai încăpăținate ale sale, de a: fi demonstrat că.

arta departe de a ne abstrage și a ne ridica într-o lume imaterială, strict fictivă, germinează, cultivă, dezvoltă și intensifică la maximum sentimentele și năzuințele reale ale omului, că arta departe de a anestezia conștiința reală, umană, istorică a omului viu și a-l „impersonaliza” pune în mișcare viața sufletească în resorturile ei reale, pune în mișcare ideile noastre politice, etice și filozofice, interesele și năzuințele noastre umane cele mai vibrante. „Esența acesteia (a artei) — scria Maiorescu — este de a fi o ficțiune ideală, care scoate pe omul impresionabil în afară și mai presus de interesele lumii zilnice, oricât de mari ar fi în alte priviri”. „În această privință noi credem mai degrabă dimpotrivă — scria Gherea — că arta aștă în gradul cel mai înalt interesele reale individuale și anume acele de care se ocupă, făcându-ne să uităm pe toate celelalte. Interesul și emoțiunea ce va trezi în public „Romeo și Julieta” vor fi cu atât mai mari cu cât acel public va fi mai în stare de a iubi, cu cât a iubit mai tare; iar interesul și emoțiunea vor ajunge la culme la spectatorii a căror iubire a fost nenorocită ca și a/ nefericiților înamorați din piesa lui Shakespeare...” Gherea a respins așa dar opoziția absolută proclamată de întreaga estetică idealistă între emoția estetică ca o emoție strict fictivă și sentimentele reale din câmpul vieții reale, a respins teza incompatibilității structurale dintre sentimentul estetic și sentimentul real ca fiind două zone afective necomunicante, a considerat nu sentimentele exprimate în opera de artă ca expresii generalizate, tipizate ale sentimentelor reale, vii, existente latent în conștiința oamenilor. Deși Gherea aluneca în simplism atunci când vedea interesul estetic pentru opera de artă legat mai ales de afectarea intereselor personale, strict individuale ale omului, atunci când socotea că emoția estetică ar fi cu atât mai intensă când cei aflați în fața operei artistice vor regăsi în ea asemănări cu incidentele lor strict personale (pentru Gherea, tatăl părăsit de copiii nerecunoscători va vibra cel mai puternic la „Regele Lear”, idee evident simplistă!); deși el nu înțelegea în suficientă măsură faptul că emo-

ția estetică în fața operei de artă este legată de afectarea sentimentelor și intereselor superioare, generale, ale omului social, a sentimentelor morale superioare, a formelor tipice de manifestare a sensibilității omului; deși din această cauză a alunecat în grava greșeală de a considera că fraza lui Maiorescu: arta „scoate pe omul impresionabil în afară de interesele lumii zilnice” ar fi „întrucâtva adevărată” despre muzică și despre pictură, dacă aceste arte nu se vor îndeletnici cu viața omului, „când ne zugrăvesc, de pildă, natura, și întrucâtva chiar despre poezie, când cântă luna, stelele, iarba verde...” idei care mărturiseau o înțelegere cam mărginită a naturii interesului estetic (căci fără îndoială muzica sau pictura peisagistică deși nu reflectă și proiectează diferite incidente personale particulare ale omului, nu afectează mai puțin sentimentele sale reale superioare); cu toate aceste vulgarizări și implicite concesii făcute idealismului (din cauza simplismului estetic) Gherea are meritul fundamental de a fi distrus zidul artificial ridicat de Maiorescu între sentimentul estetic și sentimentele vieții reale, de a fi destrămat ferm „aura” transcendentă, „impersonală” conferită emoției estetice de către Maiorescu, și de a fi demonstrat că arta oferă expresia acută, tipică, a năzuințelor și intereselor celor mai profunde ale omului social.

Când Maiorescu avea să proclame în spiritul celui mai intransigent estet că „de la noi, spectatorii, trebuie să cerem înaintea unei opere de artă să ne prezentăm dispuși, nepreveniți, fără interese străine artei. Căci dacă artistul nu este totdeauna capabil de a lucra, ci trebuie să fie inspirat, nici spectatorul nu este în fiecare moment capabil de a primi o impresie estetică; poate unii nu sînt capabili niciodată; și cine la o piesă de teatru nu-și poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic sau catehismul său de morală convențională, acela să pu se mai amestece în ale artei”. Gherea avea să respingă ca absurdă și monstruoasă iluzia „contemplației artistice” înțeleasă ca o abstracție nebuloasă, goală, informă, ca un act de cenzura-

re și inhibiție a conținutului viu, real al conștiinței, a sentimentelor, tendințelor și idealurilor noastre etice și social politice: „Da, venim înaintea unei lucrări artistice—îi răspundea ferm și drastic Gherea lui Maiorescu—intrăm în teatru cu interesele, cu durerile noastre, cu suferințele cu ura și iubirea noastră și nu putem să le lăsăm în antecameră, după cum pare a ne sfătui domnul Maiorescu; nu putem, pentru că lucrul este cu nepuțință și cererea absurdă”. Gherea era atât de profund convins că emoția estetică nu are în ea nimic transcendent, că influența artei e departe de a fi o acțiune gratuită, iluzorie și fictivă, că „indiferența” și echilibrul contemplativ în fața operei sînt incapabile de a explica puternicul ei ecou afectiv și ideologic, că acest puternic ecou se explică tocmai prin faptul că arta animă, înviorează, pune în lucrare intensă și dă o expresie superioară acelor sentimente pe năzuințe reale, „practice” care există latent în conștiința fiecăruia, că influența artei se explică tocmai prin corespondența lăuntrică existentă între sentimentele și năzuințele noastre și expresia lor tipică, ideală în opera de artă, în cît scria ironic la adresa frazeologiei nebuloase, măioresciene: „Dacă însă am putea lăsa la ușă interesele individuale, interesele lumii zilnice, pa-

siunile noastre, etc. atunci în adevăr am ajunge „impersonali” dar în schimb arta care este o „ficțiune ideală” nu ne-ar face nici o impresie și cel mult ne-ar aduce în „lumea impresională”, adică ne-ar adormi”!

•

Limitînd aci, la aceste observații, analiza bazelor filozofice ale ideilor estetice măioresciene, mărginindu-ne mai ales la relevarea rolului teoriei „ideilor platonice” aplicate în estetică ca o formă *particulară* a concepției „autonomiei esteticului”, trebuie să observăm că analiza concludentă a bazelor filozofice ale teoriei „autonomiei esteticului” în formele ei mai moderne și mai rafinate (în comparație cu acestea Maiorescu va apare de-a dreptul „pedestru”!) o vom putea face într-un mod mai cuprinzător atunci cînd vom analiza ideile estetice ale descendenților liniei măioresciene în critica romînească (Lovinescu, Zarifopol, M. Dragomirescu, etc.), analiză care ne va apropia mai mult de problemele acute, arzătoare ale luptei ideologice care se dă astăzi pe tărîmul esteticii: caracteristica esențială a acestei lupte o formează tocmai falimentul estetismului și triumful gîndirii estetice marxist-leniniste în estetica contemporană.

RECENZII

MOȘTENIREA *)

Vizibilă într-o serie de volume anterioare, tendința lui Petru Vintilă de a comunica prin roman un material de viață, mai restrâns sau mai amplu, acumulat de autor, indică totodată o particularitate proprie scriitorului amintit. Încă de la „Salamandra” apărută în 1948 și pînă la recentele „Oraș de provincie” și „Ciobanul care și-a pierdut oile”, Petru Vintilă a abordat cu stăruință specia romanului ca modalitate narativă mai amplă, necesitînd o desfășurare epică pe planuri multiple. Dar fiecare din aceste încercări, în ciuda neîndoielnicului talent al prozatorului, s-a încheiat cu o nereușită cel puțin în problemele de construcție, de compoziție. Ar fi însă profitabil să spunem că volumele la care ne referem, chiar dacă nu confirmă posibilitățile de romancier ale lui Petru Vintilă, subliniază însușiri pe care aria scriitorului le-a făcut să rodească. Prozatorul ar putea să le valorifice și mai pregnant dacă ar rămîne predilect la formula nuvelei cu acțiunea concentrată pe un moment de viață nodal, semnificativ pentru personajele implicate, în care preocuparea de anecdotic și de efect final să fie îmbinată cu cea pentru densitatea epică. Evident, recomandarea n-ars încă un caracter de exclusivitate.

Cele câteva schițe și nuvele reunite sub titlul comun „Moștenirea” — împrumutat unei povestiri din volum — ne prilejuiesc înfățișarea cu unele din calitățile lui Petru Vintilă, — vădite în lucrările sale mai vechi. E vorba de capacitatea de a surprinde cu finețe și pătrundere psihologică ridicarea

unor oameni — mai ieri încă tributari vieții primitive — în lumina și bună starea civilizației, sau de priceperea redării atmosferei de lincezeală și detestabilă abulie din lumea orașelor de provincie, cu atmosfera lor apăsătoare și asfixiantă, caracteristica lumii trecutului.

Cele câteva schițe și nuvele reunite în volum nu sînt scrise într-un singur ton, diversitatea le caracterizează.

„Călătorie în țara uriașilor” — cu care se deschide cartea — este o nuvelă satirică, valoroasă, amintind nu de opera sadoveniană („Zodia cancerului”) cum s-a spus ci, mai de grabă, de „Candidul” lui Voltaire prin puterea de a da valoare satirică, demasca-toare, unor notații aparent naive, cu semnificații filozofice vrednice de luare-aminle.

Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, sosește la hotarul Țării Românești, călătorul sub cinstitul nume al negustorului Guliver Pickerston, lordul Graivey, trimis secret al reginei Engliterei, spre a culege informații despre bogățiile țării de la Dunăre. Prea cinstitul lord, alias Mr. Pickerston, are însă înaintea pătrunderii pe pămîntul valah o revelație înfricoșătoare. În curtea unui han brașovean vede la uscat niște cămăși imense care îi trezesc alarmante bănuiele privind anatomia muntenilor. Suspiciunea onorabilei iscoade tînde a deveni certitudine din clipa în care, în drum spre capitala țării, însoțit de mehendarul Ioniță Dracon, slujitor din garda domnească, acesta din urmă la întrebarea oaspetelui: „Sînt în țara romînească și respectabili mai mari decît

*) Petru Vintilă, *Moștenirea*, E.S.P.L.A., 1955

dumneavoastră", îi răspunde cu sinceritate și fără intuiția psihologiei interlocutorului:

„Eu sînt dintre cei mărunți, Luminăția Voastră, sînt alții, destui, mai mari și mai puternici decît mine”.

Pe acest fond obsesiv (obsesia gigantomaniei nu va slăbi o clipă conștiința lordului), scriitorul a proiectat istoria savuroasă a peripețiilor lui Mr. Pickerston prin Valahia. Fără îndoială, acțiunea are un caracter convențional, dar scriitorul nu alunecă pe panta unei ficțiuni exclusive, păstrîndu-se în general judicios în limitele cadrului istoric-real. Imaginația nu evadează, așa dar, din sfera verosimilului, ea doar plasticizează datele mari ale realității epocii de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, cînd imperiul otoman în decădere, punea aproape deschis marilor puteri occidentale problema acaparării bunurilor unui stat ce se destrăma.

In-această ordine de idei, desigur că importanță au și faptele pur convenționale, fără de care aspectul satiric al lucrării nu s-ar împlini, dar nu mai puțin însemnate sînt și împrejurările, oamenii cu faptele lor, ce populează nuvela, și. îi dau, într-un fel, savoarea realistă a unei cronici de epocă.

Povestirea ar fi avut de cîștigat dacă lupta elementelor populare îndreptată împotriva asupririi otomane și a exploatării feudale n-ar fi fost lipsită într-o măsură, de o determinare socială mai concretă a temeiurilor diferitelor acțiuni. Și în același timp, dacă Petru Vinilă n-ar fi făcut concesii unui grotesc gratuit, din dorința de a specula efectele unui humor in sine.

„Revoltașa” este o povestire de intens dramatism, axată pe un singur fapt de viață, dar tulburător prin reacțiile urnane pe care le provoacă. Unei femei, Moalfena, îi pleacă bărbatul pe front, chemat într-un război criminal și urît de popor. Momentul despărțirii lor este încărcat de un dramatism puternic, greu ca și durerea, și el poartă înrînsul semnificații p, care scriitorul le-a reliefat cu ascuțime. Este despărțirea între doi țărani, soț și soție, într-un ceas de cumpănă a vieții lor.. Omul lasă acasă o situație îngrijorătoare: pe mamă-sa grav bolnavă; -casă îndatorată; pămîntul zălogit din prietina unui proces.

Cum să reușească oare o biată femeie simplă, cu copii, neajutorată de nimeni, (plecat de acasă Timofle înțelege că statul burghez nu-i un sprijin pentru oamenii simpli), să facă față tuturor acestor încercări copleșitoare? Cu inima strînsă, omul pleacă să-și verse sînglele pentru interesele altora. Dar exponenții acestor interese uită. într-o clipă pentru ce anume a fost trimis pe front bărbatul Moalfenei și își exercită cu grăbită stăruință, drepturile lor de spoliatori. Bătrînul Fundulea ar mai păsu-i pe femeie, dacă ea i-ar deveni ibovnică. Cum Moalfena, deși femeie umilă, tăcută, închinînd în <a parcă durerea a mii de femei, ca și sentimentul demnității lor, refuză să satisfacă poftele lui Fundulea, acesta sfîrșește prin a-i aduce acuzația de omor și o svirle în temniță.

Consecințele unei asemenea strîmbe și defectuoase alcătuirii sociale ne sînt revelate de prozator și pe latura înrîuririi individualităților omenești. O existență socială în care banul, devenit un fel de zeitate supremă stă, după expresia lui Marx, „în furdul tuturor conștiințelor”, condiționează cu necesitate conduita de zi cu zi a oamenilor. Este ceea ce ilustrează și. povestirea „Moștenirea”, incontestabil cea mai reușită bucată a volumului.

Acțiunea, restrînsă epic, e cristalizată pe-o unică ciocnire, surprinzînd un anume moment, decisiv, din viața personajelor. O babă, proprietara unui lot de pămînt agonizează. Pentru a-i moșteni proprietatea, intră într-o crîncenă dispută, discretă dar nu mai puțin aprinsă, nepotul și. vecinul ei. Acesta din urmă regizează cu sprijinul soției o întreagă manifestare de afecție față de muribundă, pentru a-i smulge testamentul în folosul său. Cînd își închipuie că și-a atins obiectivul, surpriză: intervine nepotul, posesorul unui al doilea testament, obținut în vreme ce oficia maslul.

Fără a luneca în psihologism, notația sobră și precisă, surprinzător de concentrată, luminează o zonă mai puțin cercetată din cauza primejdiilor pe care ea le implică: manifestarea patologică a unor personaje dezumanizate de patima inavuțirei. Purtarea nepotului ca și a lui Ionuț, vecinul babei, a-mindoi chiaburi, dezvăluie marasmul sufletec, meschinăria lor fiind expresia lui nemijlocită. Ambii sînt variante ale aceluiași tip, țăranul

în plin proces de capitalizare, consumându-și bucuriile sau amărăciunile numai în funcție de ceea ce a reușit să tezaurizeze în cufere bine ascunse.

E o viață fără orizonturi, steapă prin absența idealurilor; o simți cum se irosește și se spulberă.

In izbitor contrast cu climatul apăsător din „Revoluția” și „Moștenirea”, expresia unei dezagregări morale proprie unei societăți în crepuscul, apare atmosfera purificată, cu luminoase tonalități din schițele „Hoțul”, „Camionul” și „In delegație”.

Aceste trei proze succinte — din păcate prea sumare uneori — aduc suflul prefacerilor revoluționare pe care le trăim, ilustrează transformările prin care trec oamenii în viitoarea evenimentelor.

Mirică și Măi, cei doi eroi din bucățile „Hoțul” și „Camionul”, trăiesc convingător sentimentul ridicării la o stare socială nouă, la primul exprimată prin mândria țăranului colectivizat care-și știe casa îmbelșugată, la celălalt în sentimentul unei demnități încă necunoscută, ca stăpîn al tehnicii moderne la care în trecut nici în vis nu putea rîvni. Același este simbolul fragmentului „In delegație” — epizod ce relevă emoția unui brigadier și a satului în preajma plecării acestui colectivizat fruntaș în Uniunea Sovietică.

Aceste trei proze nu recurg la complicări de fabulație, din care pricină problema consistenței epice nu se pune nici pe departe cu aceeași stringență ca în „Revoluția”, de pildă. Dacă cele trei bucăți amintite n-au deci cum să sufere de pe urma diluării — vizibilă pe alocuri în „Revoluția” — și nici de pe urma unei insuficiente selecții în comunicarea detaliilor, primejdie ce duce spre prolixitate naturalistă și cenușiu, după cum s-a observat în volumele „Oraș de provincie” și „Ciobanul care și-a pierdut oile”,

ele atrag atenția asupra unei alte amenințări ce pîndește arta scriitorului: idilismul, într-adevăr, cele trei proze cu care se încheie „Moștenirea” surprind cu predilecție momente de exuberanță sufletească, de seninătate și împlinire. Ele par a ignora adevărul că victoriile, prin urmare și cele ale vieții noi, se dobîndesc printr-o luptă de clasă înverșunată, plătită cu sînge și cu suferință. Nimeni nu pledează pentru tonurile întunecate, dar Petru Vintilă este dator să nu le ocolească numai din dorința de a celebra ceea ce e festiv în existența noastră.

După cum o dovedește recentul său volum, cultivarea povestirii și nuvelei, cu acțiunea concentrată pe un moment de viață nodal, revelator în dezvăluirea profilului moral al personajelor, este o cale pe care pășind în viitor cu și mai multă decizie, arta de prozator a lui Petru Vintilă va cunoaște succese durabile.

Și, desigur, aceasta nu-l va împiedeca pe scriitor să abordeze în împrejurări prielnice suflului său epic specia romanului, care l-a ispitit de altele ori în trecut. Iar dacă precedentele literare nu lipsesc, orice speranță e îndreptățită.

Mai cu seamă cînd confirmarea ne-o dă însuși Flaubert. Marele scriitor realist într-o scrisoare trimisă lui Maupassant, ucenicul său întru meșteșug, i se mărturisea: „... povestirea și nuvela sînt o bună școală. Depinde de elevi ca ele să rămînă numai o anticameră”.

Condiția este—literar vorbind, — perfect realizabilă. Rămîne doar ca Petru Vintilă să se dovedească a fi și pe mai departe un elev silitor la școala zugrăvirii realiste a fenomenelor vieții, deslușind cu atenție și mai vie pasiune, înțelesul înnoirilor cărora este contemporan.

II. Zalis

CĂRȚI NOI PENTRU COPII

Ă-proape nu este zi în care să nu apară în vitrinele librărilor una sau mai multe cărți închinată copiilor de la vîrsta în care deslușirea slovelor a rămas încă o taină (cărți

cu poze) pînă la vîrsta de visuri, fapte și năzuințe a pionieratului. Din noianul de cărți apărute, ne vom ocupa de cîteva din creațiile literaturii noastre originale și anume cele din sectorul prozei.

Sidonia Drăgușanu s-a inspirat în volumul ei, „Anișoara și Chiuș-Chiuș” din viața copiilor din grădinile. Aparent, o asemenea lucrare ar putea fi bânuită de facilități. În realitate, ea impune o riguroasă muncă de documentare, cunoașterea copiilor în mediul familiar și la grădiniță. Există încă la unii scriitori concepția că eroii-copii pot fi cunoscuți din propria familie sau din vizitele în vecini. Eșecurile literare de p» urma unor asemenea documentări nu sînt o întâmplare.

Anișoara, eroina Sidonei Drăgușanu, este o fetiță care face prima călătorie în lume: începe să meargă la grădiniță. Întîmplările Anișoarei sînt legate de prezența iepurașului Chiuș-Chiuș, tovarăș de joacă și bucurii. Cu finețe, autoarea a reușit să surprindă prezența copilului în mijlocul familiei sale, familie de oameni ai muncii. Întîmplările Anișoarei sînt încrustate cu grație. Sînt înfățișați în paginile cărții copii de astăzi, prietenii Anișoarei de la cămin. Fără evenimente senzaționale, dar cu un farmec luminos, cartea Sidonei Drăgușanu poate atrage nu numai pe copii ci și pe oamenii maturi.

În rîndul cărților valoroase în proză, se înscrie „Profesorul cel nou” de Călin Gruia. De astă dată, cititorii cărora autorul li se adresează sînt pionieri și școlari, copii deci, cu orientare literară și artistică în formare. Scriitorul are la îndemînă un material mai vast, eroi și situații mai complexe. Cartea de care ne ocupăm este o culegere de povestiri vesele, umoristice. Călin Gruia se dovedește a fi unul din cei mai valoroși povestitori pentru copii, atunci cînd e vorba de a scrie despre oameni și fapte de la țară. „Pată-albă”, povestea unui vițeluş, zugrăvește grija și dragostea unor copii pentru animalele gospodăriei colective. „Cuvinte încrucișate” pune sub focul satirei atitudinea nejuasă față de fete, a unui pionier. „Încercă lume” este o mică piesă antologică prin umorul și caracterul eroic, un băiat pisălog și dezorganizat. Prin limbajul bogat și tonul sfîtos al povestirilor, Călin Gruia a realizat o carte atrăgătoare pentru cititorii săi. Desigur, nu toate povestirile sînt la același nivel artistic, unele păcătuiesc prin lungime; altele sînt mai sărace, lipsite de fantezie („Excursia”).

„Fîntîna Floriței”, o carte modestă ca prezentare grafică, face cunoscut debutul în li-

Jg — Viața Rofnîneasă

teratură al unei talentate autoare: Domnița Moldoveanu. Cărticica cuprinde un ciclu de schite a căror acțiune se desfășoară la țară în anii grei ai exploatării moșierești. Cel care povestește întîmplările de demult este un moș, un bunic. Istorisirile bunicului sînt toate povești amare, tragice, iar fiecare schiță — un tablou încărbune, o scenă dureroasă din viața de ieri a țăranilor obidiți.

Niculae Păsăru, un flăcăiandru isteț, este luat drept țință de un grup de cuconăși de la moșie care se foacă trăgînd cu arcu; Toderiță, un alt băiat, e pus de boieri să strice cuiburile de vulturi. Stîrniți, vulturii îl sfișie... Florița este o fetiță orfană, exploatăată de bunii ei chiaburani. Vlăguia de puteri ea cade într-o fîntînă, unde-și găsește moartea. Faptele sînt istorisite în ce au ele mai grăitor, și autoarea se arată foarte zgîrcid la vorbă. Adeseori, se simte peste paginile tinerei scriitoare suflul generos al operei lui Mihail Sadoveanu... Ca și în povestirile maestrului, eroii Domniței Moldoveanu mocnesc vreme îndelungată, arși de suferințe. Reacțiunea lor însă se prăvale fulgerătoare, așa ca în povestirea „Cînd s-au lăsat vulturii”. Oamenii îl silesc pe boierul care a trimis copiii la cuiburile vulturilor să se urce el însuși în copaci. Iată finalul succint: „Și cînd au trecut pe lîngă conac, s-a oprit Zaharia să dea veste cocoanei că boierul nu mai vine din pădurea Corului.” Atmosfera este neguroasă, crîncenă. Arareori, răzbește un zîmbet ca în „O ispravă bună” sau „Dărnicia boierului” în care asupritorii cad victimă propriilor lor uneltiri.

În cartea Domniței Moldoveanu sînt puține descrieri de natură, însă acolo unde există ele sînt lucrate cu migală și îndemînare artistică. I s-ar putea reproșa tinerei, autoare caracterul general cam prea întunecat al întregului volum, atmosfera oarecum deprimantă pe care o lasă pînă la urmă lectura volumului. Fără îndoială, schițele au meritul de a prezenta copiilor trecutul de suferințe al poporului. Totuși, autoarea putea să găsească, o modalitate ca evocarea să nu fie lipsită de acel caracter optimist pe care-l are tragicul în literatura realist-socialistă — să fie transmisă cititorului încrederea în biruința viitorului.

Cu toate acestea, „Fîntîna Floriței” rămîne un valoros debut.

„Creatorul, artistul, trebuie să posede pe lângă cunoștințele științifice, o imaginație bogată și intuiție”. „Tendința de a amuza pe copii, nu este... neîncredere, lipsă de considerație față de el”. „Ea este pedagogic necesară, ca un mijloc, ca o cheazășie împotriva primejdiei de a seca sufletul copilului prin prea multă seriozitate, împotriva primejdiei de a-i insufla o atitudine dușmănoasă față de „tot ce-i serios”. „Această tendință este în același timp necesară ca un stimulent al imaginației și intuiției”, spune M. Gorki.

Cartea Gicăi lutes, „Praștia năzdrăvană”, răspunde acestei cerințe. E vorba aici de întâmplările fantastice prin care trec doi frați vitregi— Tudorică și Vasilică. Foarte silitori la învățatură, băieții alunecă însă pe un drum rău, prin exagerarea pasiunii lor de a trage mereu cu praștia (pasiune care are drept rezultat numeroase stricăciuni). De aici și pînă la a trage chiulul de la școală, a copia sau a minți nu e decît un pas... Disperați, dîndu-și seama de greșelile pe care le fac, copiii fug într-o pădurice, unde adorm. De aici începe fabulația fantastică a cărții. Cei doi frați se trezesc în țara lui Praștie Voevod cu care se înfruntă. Apoi călătoresc în căutarea „florii stăruinței”, care-i vascăpa de neazuri.

Suita de aventuri pasionante, înfîlnirea cu Ionică cel viteaz, (o spirituală incursiune în istoria țării), vizita la lacul celor trei surori, întâmplarea din casa zidarilor (aluzie la problemele de aritmetică), este prezentată de autoare într-un ritm susținut. Gicaluteș a știut să îmbine cu măeslrie partea de basm, istoriile fantastice, cu activitatea școlară a copiilor. Dezlegarea peripețiilor este firească și instructivă: se face apel la cunoștințele școlarelor fără a se cădea însă în didacticism. Poate ar fi fost necesară o mai mare doză de humor, o mai mare veselie a eroilor.

Cu volumul „Jn valea marelui fluviu”— de F. Aderca, „Editura Tineretului” inaugurează o nouă colecție, „Cutezătorii”, menită a face cunoscute copiilor și tineretului fapte deosebite de curaj și să lumineze unele taine ale naturii. Cartea lui F. Aderca povestește despre fapte și oameni care au trăit acum patru-cinci mii de ani pe valea

marelui fluviu (e vorba de Dunăre), adică prin părțile țării noastre.

Apar limpezi de la început dificultățile realizării unei astfel de cărți: vasta documentare științifică, lacunele inerente pe care le ascunde un trecut atît de îndepărtat și însăși structura psihică a eroilor care nu pot oferi prin simplitatea lor un material lesnicios. Și totuși, această temă este deosebit de prețioasă, ea urmînd să ușureze transmiterea pe calea imaginii artistice a unei varietăți de cunoștințe. Încă în 1933, Maxim Gorki, în articolul său „Despre teme” indica printre cele mai importante teme care să dezvăluie tineretului perioada aceasta a copilăriei omenirii.

F. Aderca a avut în față un prețios material științific, în interpretarea clasicilor marxismului: Karl Marx („Capitalul”), Fr. Engels („Origina familiei, a proprietății private și a statului”); de asemenea studiile lui Darwin ca și bogatul material științific contemporan aparținînd mai cu seamă cercetătorilor sovietici. Este drept că existau și unele strălucite modele literare pe aceeași temă, dintre care aș aminti numai pe Jack London.

Cartea lui F. Aderca arată, cu bogate mijloace artistice, că societatea omenească a început să se dezvolte în procesul muncii.

Atmosfera în care se mișcă eroii cărții este tulburătoare prin forța și sugestivitatea imaginii. Nici o explicație „didactică”, nici un amănunt forțat în descrierea naturii în mijlocul căreia își duc traiul cele două seminiții: ale Berbecului și Țapului. Oamenii cred în magie și depind de natură. O bogăție de cunoștințe despre viața primilor oameni sînt sensibilizate artistic: vînătoarea, practicile magiei, felul de trai, mijloacele de comunicare, etc.

În centrul acțiunii distingem figurile a doi tineri, un băiat și o fată, Ha și Hi — numiți astfel pentru risul lor sănătos. Acești tineri, ostracizați de reprezentanții magiei — Vrăjitoarea și Vrăjitorul— devin factorii motori ai acțiunii; ei simbolizează însăși calea spre progres a seminițiilor din care fac parte. Datorită lor, seminiția trece cu încetul de la treapta de culegere a hranei și a vînătoarei la descoperirea arcului și săgeților, la creșterea vitelor și la agricultură. Atenția scriitorului

este îndreptată ca precădere asupra celor doi tineri care au de luptat cu tradiția conservatoare, dar care aduc în cele din urmă biruința noului. Romanul are o acțiune palpitantă, pasionantă, și se urmărește cu mult interes. Prin aspectul mereu nou al locurilor, prin autenticitatea cu care sînt zugrăviți eroii avînd o mecanică sufletească naivă, simplă, dar dotați cu o poezie frustă și o grație primitivă, amintind vechile desene hieratice, romanul lui F. Aderca este una dintre cele mai bune cărți pentru tineret apărute în ultima vreme. El marchează —

spre bucuria cititorilor săi — și revenirea la uneltele sale a unui scriitor încercat și prețuit.

După această succintă trecere în revistă, nu ne putem opri să nu remarcăm lipsa acelor cărți închinată faptelor pionierilor și școlarilor Patriei noastre, participării acestora la marea bătălie pentru socialism. Unele începuturi au fost făcute. Însă „Marea bătălie de la Iazul-rnic” și „Inimoși” cer alte cărți de acest gen, mai realizate, pe gustul micilor cititori.

A. I. Popovici

Vladimir Beleaevt „CETATEA VECHE”

<Acțiunea cărții lui Vladimir Beleaev începe în frământata epocă a războiului civil, cînd ostile lui Petliura, ajutate de Pilsudski înaintau pe pămîntul Ucrainei Sovietice.

„Noua ordine” a armatei de ocupație, impunîndu-se prin execuții mascate de huruitul motoarelor și de sunetele fanfarei, nu era îndreptată numai împotriva bolșevicilor ci și împotriva locuitorilor pașnici și chiar asupra copiilor lor. Întregul zbcium al orașului ocupat îl urmărim trecut prin sufletul lui Vasiliu Mandjura, figura centrală a cărții, fiu al unui muncitor tipograf luptător în rîndurile partizanilor.

Faptele se succed într-un ritm rapid, lăsînd impresia agitației care pusesese stăpînire pe locuitorii pașnici ai mahalalei Zarecie. Eroii principali ai cărții sînt copii din Zarecie, ca luzic Starodomski-Jderu, Petka Maremuha, Saška. Bobiri, prieteni și colegi de școală ai Iul Vasiliu. Fii de muncitori, ei au îndurat multe neajunsuri la școală în care profesorii sînt abruțizați și lipsiți de orice sentiment al datoriei, ca Produst, duhnesc a votcă ca popa Kianița, sau pedepsesc cu carcera, pentru a fi pe placul ofițerilor lui Pilsudski, pe elevul care a recitat din versurile lui Taras Sevcenko.

În prima parte a trilogiei, Beleaev evocă faptele trecute prin prisma copilăriei, reconstituind, fără idilism, exuberanța, tulburările nelămurite ale vîrstei, urmărește evoluția psihicului proiectînd-o pe fundalul unei ciocniri aprige dintre două clase vrăjmașe.

În mintea lui Vasiliu, problema acestei ciocniri apare atunci cînd pe nedrept bătutul este eliminat din școală, mai ales după ce asistă îngrozit la asasinarea de către petliuriști, a unui luptător comunist în curtea cetății vechi. Scena plină de cruzime lasă urme adînci în sufletele copiilor prezenți, ascunși printre dărîmături, născînd întrebări și îndemnuri nemaicunoscute. De abia acum copiii încep să înțeleagă adevărata față a lucrurilor. De aceea, jurămîntul față de Patria Sovietică rostit deasupra mormîntului proaspăt al luptătorului comunist, apare ca o urmare firească a transformării prin care a trecut conștiința lor tină.

Dacă prima carte a trilogiei este închinată anilor copilăriei, cea de a doua, „Casa cu fantome”, urmărește evoluția eroului principal Vasiliu pe drumul realizării sale ca om, înfățișînd totodată atacurile dușmănoase ale bandelor diversioniste împotriva Puterii Sovietice. Acțiunea se strămută la școala cadrelor de partid, unde tatăl lui Vasiliu, Miron Mandjura, instalează tipografia ziarului „Glasul- Cursantului”.

Despre clădirea acestei școli, fostă mînăstire de maici, se zvonise că ar fi vizitată de fantome. Dar pînă la urmă, datorită vigilenței revoluționare a tinerilor, se constată că așa zisele fantome se ascundeau la lumina zilei sub masca aparent nevinovată a bătrînului grădinar Karibko. Acesta reușise să se strecoare pînă la școala de partid, de unde întreținea legături cu serviciul de spionaj

polonez, prin fiul său Sbiško. Tinerii comsomoliști au reușit astfel ca, odată cu descoperirea tainei fantomelor, să înlăture la timp și pericolul unui atac neașteptat împotriva Puterii Sovietice. În această parte a cărții diferitele întrebări ale lui Vasiliu își cer răspunsul iar dezlegarea vine de la contactul adolescentului cu munca și cu oamenii.

Copilul care în prima carte se bucura de mirosul finului și al romanței din poiană, sau de atacul cu sticle înfundate cu var împotriva boy-scouts-ilor, nu se va da bătut acum în fața atelierului de foc, la topitul fontei, ca elev al școlii de meserii. Și nu se va da înapoi nici de la un minunat act de curaj în lupta pentru stăpânirea bandelor contrarevoluționare, care împreună cu chiburii localnici prădau oamenii la drumul mare, atacau sovietele sătești, și dădeau foc caselor pe unde treceau.

În ultima parte a cărții îi întâlnim pe comsomoliștii Mandjura, Maremuha și Bobîri, repartizați într-un oraș din Crimeea. Repartizarea în alt oraș oferă tinerilor posibilitatea să cunoască oameni diferiți, probleme diferite. Această parte a cărții concentrează interesul cititorului în jurul muncii din uzina de mașini condusă de Ivan Fedorovici Rudenko. Aici tinerii noi veniți găsesc îndrumarea și sprijinul muncitorilor cu experiență, a membrilor de partid, care-i ajută să înțeleagă că munca nu înseamnă doar lupta pentru însușirea unei profesii, ci, mai mult, călirea și înobilarea omului.

Ultimele file ale cărții aduc cu ele un aer nou, proaspăt, venit dinspre marea de Azov, care poartă pe valurile ei, spre Mariopol, pe lînărul Vasiliu Mandjura, premiat pe uzină pentru inovații în muncă, acum delegat la Conferința Comsolului.

Romanul nu este numai prezentarea unei perioade istorice imediat următoare revoluției din 1917. și nici o simplă mărturie a greutăților înfruntate de muncitori în lupta lor; el urmărește teme sociale și umane de o mare importanță, paralel cu povestirea propriu-zisă a faptelor și vieții de fiecare zi a personajelor.

Beleaev a subliniat ideea unității de ne-zdruncinată a muncitorilor, unitate care se călește și se întărește în lupta lor pentru idealul comun al socialismului și comunismului,

și consolidarea unei prietenii bărbătești între eroii tineri ai cărții dezvoltată dintr-o camaraderie școlărească, și care ia forma superioară a conștiinței de clasă, pe măsura trecerii anilor și a cunoașterii tot mai aprofundate a realității.

Tot atât de importantă și legală de terna unității muncitorilor; apare problema educării tinerilor eroi în spiritul unei discipline severe, liber consimțite, în opoziție cu falsa libertate oficială în saloanele d-nei Rogal-Piatnovski. Scriitorul a pus față în față superficialitatea tinerilor atrași de nouitatea revistelor de modă și a plăcilor de gramofon, cu demnitatea reuniunilor muncitorești la care asistăm de mai multe ori. Trilogia, care cuprinde evenimentele unui lung șir de ani, din 1918 până în 1950, prezintă tot felul de chipuri și întâmplări legate de eroul principal al cărții, Vasiliu Mandjura.

Alături de acesta, cresc sub ochii cititorului mărunțelul și rotofeul Petru Maremuha viitor colonel în Armata Sovietică, curajosul luzic Starodonski, care va înfrunta valurile pe vaporul Dzerjinski, ștregarul și pistriatul Sașka Bobîri, mort eroic în luptele din 1936 în Spania republicană.

Figurile acestea sînt bine surprinse; ele sînt animate de o emoționantă simplitate și umanitate. Beleaev a făurit chipuri de comuniști, în trăsăturile cărora se regăsesc cele mai frumoase însușiri ale omului simplu. Fie că sînt tinerii Nikita Kolomeț sau Tolea Golovațki, fie că sînt bătrînii Ivan Rudenko — directorul uzinei — sau Naumenko, ei sînt oameni modești și buni, dînd dovadă de o mare puritate sufletească, apărînd cu principialitate ideile avansate.

Romanul, deși antrenează un număr mare de eroi într-o acțiune dusă pe mai multe planuri deodată, are o structură bine și armonia? încheată. Povestirea unei cărți cu un conținut atât de bogat și variat nu poate să se bazeze decît pe un principiu rezumativ, impunîndu-se, de la început, omiterea unor figuri și a unor episoade. Oricît de mult s-ar impune restrîngerea prezentării, nu putem să nu ne amintim o scenă din prima carte a trilogiei, cînd profesorul Lazarov, reîntors în mijlocul elevilor săi, după prigoana petliuristă, pornește cu cîțiva copii să cerceteze subteranele cetății. Sub zidul

rece și străvechi, ei găsesc lanțuri și cătușe care mai înconjură încă un se helet aruncat pe jos, cu brațele întinse înainte; rămășițele omului înmormântat de viu cu mâinile încătușate, amintesc profesorului de istorie vremea răscoalelor vestitului Krarmelik și trezesc în sufletul elevilor ecoul cântecelor revoluționare ale poporului, trecute din gură în gură, de-a lungul sutelor de ani.

Scriitorul are conștiința perenității amintirii vremurilor de suptă pentru libertate în sufletul poporului, pe calea legendelor orale și a folclorului. Este, în această pagină, ideea puternică și sănătoasă că geniul

popular păstrează integritatea gloriosului patrimoniu.

Trilogia lui Vladimir Beleaev este atrăgătoare pentru nouitatea și tinerețea, pentru bogăția și simplitatea cu care este scrisă. Nici o căutare de meșteșug scriitoricesc. Faptele evoluează, aduse la lumină din amintirea unui om care a fost prezent la desfășurarea lor. Tema principală, aceea a luptei comunistilor pentru o viață mai bună, se împletește cu ideea armoniei înfăptuite între generații, atunci când ele urmăresc același ideal', a închina poporului ce este mai bun și nobil din viața unui om.

Cornelia Ștefănescu

„AKADEMOS

După cum ne informează o notiță introductivă, volumul — apărut nu de mult în colecția „Studii literare” — reunește o serie de comunicări și referate ținute în anii din urmă (1948—1955) în cadrul Academiei R.P.R. de către autor. Fie că se referă la trecut, evocând figuri de mari scriitori și oameni de cultură, sau la prezent în condițiile cărui se petrece la noi ridicarea fără precedent a maselor largi la lumină și bunăstare, tonul nu este cel „academic”, nici solemn, punând distanță între vorbitor și auditoriul său. Victor Eflimiu și-a rostit gândurile cu căldură și emoție, sincer impresionat de cadrul nou în care a simțit nevoia să revie figuri și' împliniri vechi. Scriitorul însuși mărturisește: „Odinioară, în ochii răutăcioșilor — spune el — cuvântul academician era sinonim cu bătrînețea, cu oboseala, cu solemnul plictis... Ca orice senat! Academie însemnează astăzi tinerescul avânt pe toate ogoarele muncii spirituale, întrecerea, laboratorul, uzina și — ca să vorbim poetic — zumzetul de albine în jurul rodnicilor prisăci”.

Sub înrîurirea unui asemenea climat de entuziasm creator a fost concepută și cartea asupra căreia ne-am propus să zăbovim acum. Nu este împlinitor că printre articolele ce deschid volumul („Cântăreții poporului” și „Laureații post-mortem”),

scriitorul, vorbind despre Eminescu, Coșbuc, Ibrăileanu, despre pictorul Ion Andreescu sau despre zburătorii Traian Vuia și Aurel Vlaicu, subliniază în primul rând cinstirea semnificativă pe care regimul democrat-popular le-a dat-o, decernându-le titlul de academicieni post-mortem. Cu drept cuvânt, în acest act profund semnificativ, scriitorul nu vede doar un gest formal de reparare a unor greșeli, ci expresia unui elan unanim de admirație și grațitudine față de personalități reprezentative ale culturii noastre progresiste, în trecut desconsiderate sau pur și simplu ignorate. Redându-i poporului pentru care au creat, s-a întreprins un binevenit act de dreptate, căci, după cum observă autorul, „Fiecare dintre acești făclieri din trecut își are chipul adânc săpat în inimile și în conștiințele noastre”.

Am stăruit mai mult asupra acestui aspect întrucât el evidențiază aprecieri și mărturii literare interesante pentru aprofundarea structurii artistice a scriitorului. Revendicându-se din creatorii realiști de frunte ai trecutului, Victor Eflimiu afirmă preocuparea pentru o artă veridică, capabilă să dea o imagine adevărată a realității, imagine străină de acele zorzoane estetizante care falsifică adevărul și „înfrumusețează” minciuna.

Însă Akademos este ținut nu numai din confesiuni și mărturii programatice, dar și

Caragiale sau despre Teatrul Național, pasiunea și dragostea autorului pentru dramaturgia națională și slujitorii ei se desprinde din jecare rînd. Toate aceste însușiri, cărora li se adaugă și o profundă cunoaștere a problemelor artei scenice, le regăsim într-o bună fuziune în amplul articol-evocare „Reluarea lui Vlaicu Vodă”.

Condamnînd deopotrivă naționalismul și cosmopolitismul, volumul este străbătut de un cald sentiment patriotic, întemeiat pe respectul și dragostea pentru ceea ce au creat valoros, durabil, cei mai buni fii ai poporului nostru, exponenții talentului său artistic. Autorul adresează în acest sens o violentă diatribă celor care falsificau cu bună știință noțiunea de patriotism potrivit intereselor lor de clasă. Cu o ironie amară consemnează scriitorul: Pentru unii patria era moșia și conacul; era fabrica în care trudesca sute de lucrători ca să cîștige aur greu pentru stăpînul plecat să petreacă în cetățile din Soare-Apune. Pentru oamenii aceștia,

patria era acolo unde e un consiliu de administrație. Dacă mai aveau și un cavou de piatră lustruită la cimitirul Belu, vorbeau și de oasele strămoșilor, amestecate cu pămîntul țării. Iar dacă aruncau cîteva pietre în grădina vecinilor, dacă propovăduiau ura împotriva altor neamuri, erau și mai patrioți, erau modelul patriotului de clasa I, marele român, cea mai rentabilă dintre meserii... Nu. Nu aceasta e patria și patriotismul... Acolo unde nu ți-ai dăruit strădaniile tale, acolo nu e patria ta. Acolo unde ai cules numai belșugul plămădit de mîinile altora, acolo nu e patria ta. Acolo unde n-ai pus o cărămidă ca să-ți înalți și să-ți înfrumusezezi patria, acolo nu e patria ta”.

Paginile din „Akademos”, scrise însuflețit, expresiv și simplu, — rodul unor preocupări și experiențe literare bogate—oferă mai cu seamă tinerilor cititori prilejul unei lecturi instructive și agreabile.

H. Z.

RUSALIN MUREȘANU: „COBOARĂ MUNȚII”

P

» uiul de m, oț a crescut. A învățat să stăpînească idei și să scrie frumos despre oamenii noi ai timpurilor noastre. Din „câii de vreascuri”, din zmeii și castelele copilăriei, din dovecii-căruțe și stelele îngălbenite, vîrsta i-a păstrat ca moștenire nepieritoare numai zîmbetele stelare, fși amintește și astăzi de copilăria lui, petrecută într-o lume săracă și îndepărtată, copleșită de umiditatea și tristețea lacustrei bacoviene. Nu-i lumea uscată, de piatră, nu-i sărăcia lucie a țării moșilor, lume evocată de Geo Bogza, ci o casă dărăpănată, într-un moment de toamnă al acelei vîrste nu prea îndepărtate:

Vechile izvoade încrustate-n fag,
Cute de tristețe par pe poarta veche;
Unul dintre stîlpii porții e beteag,
Și-n noroiul toamnei doarme pe-o ureche.

(„Copilărie”)

De-aici începe vîrsta poetului șidinaceastă toamnă neguroasă, spre timpurile noastre își va afla seninătatea.

Suflet mare-n piept ți se anină...

Mîna murgul, mîna murgul tare!

Inc-un pic, prietene... Lumină!

Soarele, ah, soarele răsare!

(„Un om și-a îngropat singurătatea”)

De-acum va fi un poet al cîmpurilor cu bucate, al tractoriștilor cu ai lor „uriași de basme, pornind întîia dată/In lungă drumuire, ca să cunoască țara...”, al uzinelor noi care:

înceagă din oțeluri, din dragoste încheagă
Unelte care mîine, sub mîna omenească
Și-or răspîndi puterea în patria întreagă.

Ieșit din lumea Apusenilor, poetul pornește cu soarele pe teren, „prin halele arcate în schelării de fier” să slăvească în versuri iluminate de flori cosmice, inimile simple „ce ne poartă pe-ntregul glob mîndria”. In peisajul muntos al carierelor de piatră, sufletul poetului se deschide ca un cadru larg al naturii, să cuprindă figurile statuare ale cioplitorilor, și întors în peisajul citadin

I. H.

*se simte apropiat cu toată ființa lui de oame-
nii acelei munci formidabile:*

Îi văd parcă aevea cum dăltuie atenți,
Cum dinamita-n creier de munte falnic latră
Și-i simt când merg pe stradă alătura
prezenți,
Purtându-mă cu grijă pe palma lor de
piatră.

*Pentru Rusalin Mureșanu, primăvara e
pictorul fără seamăn, de care „se-ndrăgos-
tesc... și oamenii și cerul/Cînd vine să
picteze pe munții nalți și plini”. Marea
artă a frumuseților naturii în circuitul ano-
timpurilor, nu oferă însă poetului un sim-
plu prilej de vagi creionări peisagistice:*

Și oamenii-o ajută: din holde mici așează,
O pînză uriașă — pămînt al tuturor —
Ca nu cumva pe holde, artista cînd pictează,
Penelul să și-l frîngă, scăpat într-un răzor.

*În unele poezii, Rusalin Mureșanu se
definește ca un poet al pămîntului, al țării
aflată în proces de prefacere socialistă, al
satului cu sălcii și finții, al toamnei cu
vin și al verii cu grîne. Dintr-un asemenea
sentiment a crescut patosul „Cîntecului
pentru planetă”, una din cele mai frumoa-
se poezii din volum:*

Cinstiți planeta asta cu frunte grea, sculptată
în chip de munți cu piscuri suite peste zări,
Cinstiți planeta asta, lumina ei bogată,
Și fața ei rotundă, și ochii ei de mări.

Oare-am uitat — noi fiii atîtor generați
Că ne-am brăzdat ogoare pe fața ei de lut,
Că fără ostenire ne leagănă, prin spații,
Cum leagănă o mamă pe cel mai drag născut?

*Rusalin Mureșanu nu-i matur în toată poezia
lui. Uneori nu cunoaște măsura realelor
valori poetice, se oprește în fața faptului
obișnuit și scornește concluzii pur cerebrale.
Noul colectivist aduce nevestei cizme de cau-
ciuc, cînd se întoarce de la fîrg cu un plug
nou cum,părat. Din punct de vedere al
ridicării condițiilor de trai și al cooperativei
din comună, un asemenea fapt are impor-
tanță, dar pînă la emoția poetică mai e
o treaptă, dacă nu mai multe. La fel se
întîmplă cu cele două grupuri de poezii, al
călătoriei cu trenul și al vărului și verișoarei
poetului, în care anecdoticul și umoristicul
rămîn în cadrul platitudinilor versificate
la repezeală. Poeziile de dragoste sînt simple
schife sumare, lipsite de o lume proprie de
sentimente, caracteristică autenticelor poezii
de acest gen. Volumul „Coboară munții”,
inegal și nedefinit precis, poartă semnele
căutărilor și ale primelor întâlniri cu poezia
autentică.*

I. H.

POEZIA DIN „STEAUA” nr. 12-1955

Dedicată mărețului eveniment care a avut loc nu de mult la noi în țară — Congresul al II-lea al Partidului — poezia din acest număr al revistei este un omagiu adus luptei eroice a comuniștilor și minunatei activități creatoare a oamenilor muncii, constructori ai unei lumi noi.

Astfel, poeta Veronica Porumbacu, prezentă aproape în toate numerele revistei clujene, evocă în versuri emoționante moartea eroică a unuia dintre numeroșii luptători ilegaliști, care în fala plutonului de execuție au privit curajos moartea în față:

Legal la ochi? Reiuș!
Vreau să privesc
Cu cel din urmă licăr omenesc
Și spuza stelelor, și cer și piatră
Ce vouă vi-i mormîntul, mie, vatră.

Dar amintirea eroului care s-a jertfit pentru triumful adevărului a rămas pururi vie; gloanțele i-au atins doar trupul: „Dar altă armătură au viața, gîndul, /Ce nu-l străbate nici un glonț, o, nu/, Nici cînd pe ochii-i ceața grea căzu”.

Victor Felea reînvie și el amintirea sacrificiului măreț al luptătorilor comuniști, temă sublimă pentru poeți: „Adu-ți aminte

de statura dreaptă, /de calmul lor cînd moartea îi pîndea/ ei chiar murind urcau o nouă treaptă /biruitori venind spre vremea ta./ Aceste vechi și nu prea vechi imagini, /poete, să le duci în viitor/ și scrie-le în suflete și-n pagini/ cu frumusețea nemuririlor”.

Aurel Gurgianu în „Drumul” creează, la început, o imagine prezentă a derutei ideologilor grotești ai fascismului:

Mari scamatori încerc-un joc obscur.
Bietele minți
De joacă ispitite
Se împleticesc pe sîrmă.
Vid în jur
Sînt toate răsturnate.
Omu-i praf.
Singura mare-nțelepciune: Kant.
Și cel din urmă adevăr
Aflat e:
Un fără margini,
Nepătruns neant.

Paipînd păienjenişul veninos al fascismului propovăduitor al morții, — a izbucnit triumfătoare figura măreață a luptătorului comunist, răspîndind lumină ca odinioară inima lui Danko:

Ieșise Danko.
Misticii pâliră.
Gimnastica pumnaelor stătu.
Un cîntec nemaipus încerci pe liră,
Știi drumul,
Adevăru-l știi și tu.

*Aceeași dragoste și recunoștință pentru
partidul aducător de pace și lumină, călău-
zitor al pașilor omului către o viață liberă, se
desprinde și din poezia „Îi mulțumesc par-
tidului” de Ianoshasy Gyorgy:*

Tristețea de demult învinsă piere
In juru-mi simt o caldă adiere
O mîină grea, puternică și bună
Mîina mi-o ia și mergem împreună.

Pe gura mea blestemele s-au stins
Poporu-ntreg la pieptu-i m-a cuprins
Mai dulce decît mama bună-n prag
Decît iubita însăși mai cu drag.

*Recunoștința intelectualului scăpat de
sterpele căutări din trecut, o citim și în
poezia lui Kiss Jenó, intitulată: „Partidu-
lui”.*

*In ale sale „Reportaje lirice”, Aurel
Rău surprinde, alături de natura reînnoită a
patriei, chipul încordat de muncă atomului
muncitor din țara noastră:*

Privesc furnalistul:
Are fața încinsă.
Umbra lui mare
Peste-al șarjei torent spumegînd
E-ntinsă.

(„Lîngă furnal”)

*Nu mai puțin încordată, stăpînită de
pasiunea nobilă a muncii e înfățișarea
cercetătorilor, din pastelul cu același nume:*

Iată-i urcînd pe cărări! Ce aproape-i
Muntele! Cîteodată se opresc.
Unii măsoară căderile apei
Alții în stînci cu ciocanul izbesc.

Parcă o sete îi mistuie multă.
Ochii le ard!”, etc.

Chiar cînd chipul omului nu apare
efectul minunat al muncii sale creatoare,
care transformă natura, se face simțit la tot
pasul;*

Pe șesuri — schele petrolifere...
Se desfășoară turmele sondelor,
Chiar dacă mergi cu viteza gîndului
Tot nu le dai de sfîrșit.

(„Peisaj industrial”)

*Din fiecare vers răzbate admirația poetu-
lui, mîndria legitimă față de minunata
putere a omului, a muncii creatoare:*

Dealurile se supun din cale
Escavatoarelor.

Ai văzut?

Un gest al omului doar —

Și-n vale

Spre fabrica de cărămizi au trecut.

(„Peisaj industrial”J.

*Deși suferă pe-allocuri de prozaism („Amia-
ză/ Deasupra văii adînci /Traversează/Un
vagonet. /Lunecă tot mai încet, /Apoi
contenește/, etc.) sau gratuități ca aceasta:
Lovindu-se într-una de munții din jur;
Vîntul își rotunjește rimele /Și iar le
aruncă în spații, etc.*

*pastelurile lui A. Rău aduc totuși o pu-
ternică notă de prospețime.*

*Făcînd abstracție de unele locuri comune,
ciclul de poezii ale lui Victor Felea din
acest număr se remarcă, de asemenea, prin
autenticitatea sentimentului de dragoste ex-
primit în poeziile dedicate Partidului
(„Munca de partid”, „Adu-ți aminte”,
„Visul nostru”).*

*Solemnul sonet: „Inscripție” de A. E.
Baconsky și frumosul ciclu de poezii semnat
de Aurel Gurghianu, completează poezia
valoroasă a acestui număr.*

V. G.

„FLACĂRA nr. 1-1956

*In anul 1955, sectorul literar al revistei
„Flacăra” a înregistrat o serie de succese,
bucurîndu-se adesea de colaborarea unora*

*dintre cei mai reprezentativi scriitori și
critici din țara noastră. Inconsecvența re-
dacției și lipsa ei de exigență în publicarea*

materialelor beletristice și critice a făcut totuși ca aceste succese să fie umbrite de marele număr de lucrări plate, neinteresante, scrise adeseori „de serviciu”, apărute în rev. istă.

„Flacăra” pășeste pragul noului an (nr. 1 — ian. 1956) într-o ținută atrăgătoare. La aceasta contribuie și sectorul literar al revistei. Partea beletristică e susținută îndeosebi de schițele și povestirile semnate de George Sidorovici, Camil Baciuc, Maria Arsene, precum și de lucrările pentru copii ale lui Octav Pancu-Iași și Teofil Dumbrăveanu. Se remarcă în deosebi povestirea „La primul secretar de partid” de George Sidorovici. Autorul înfățișează diferite aspecte din munca zilnică a unui prim secretar al raionului de partid.

Prin nouitatea și autenticitatea lor, această suită de întâmplări la care scriitorul este martor, reușesc să sugereze încrederea nețărmurită a oamenilor muncii din patria noastră în partid, inițiatorul și organizatorul tuturor înfăptuirilor socialiste.

Dar în loc să-l schimbe pe popă, cum se cerea în scrisoare, Comitetul raional de partid hotărăște să trimită în sat un medic. „Azi, baba-i sănătoasă tun”, dar nu datorită mastului, ci îngrijirii medicului. Chipul primului secretar de partid se conturează din aceste întâmplări, relevând o serie de trăsături caracteristice comuniștilor: calmul, înțelepciunea, umanismul, capacitatea organizatorică. Maria Arsene în schița „Un revellion de pomină” încearcă să reia motivul principal din poemul „Despre pământ” de Maria Banuș, — prezența Domnului Fost în realitatea noastră de astăzi. Un fost senator se scoală în noaptea de Anul Nou din mormânt și pornește prin București unde rămâne izbit de transformările petrecute. Rușinat și amărît se reîntoarce la Belu. Cu toată bunăvoința, încercarea scriitorului nu poate fi apreciată decât ca facilă. Fără a putea fi considerată o lucrare deosebit de valoroasă, schița lui Camil Baciuc „Romantism nocturn” este meritorie. Încercarea autorului de a surprinde chipul intelectualului romantic al zilelor noastre,

omul fără asfîmpăr, preocupat și frămîntat de problemele construirii socialismului, în persoana medicului de spital Mustățiu, a reușit. Horia Liman, în pamfletul „Cum am devenit milionar” reușește să redea în rînduri de sarcastică ironie imagini din lupta pentru profita monopolistilor din Wall-Street. Păcat însă că autorul neavînd alte exemple la-ndemînă s-a folosit, probabil, de multe ori de cele din manualul de economie politică. Așa se explică faptul că astăzi, cînd viața cotidiană a Statelor-Unite oferă la tot pasul exemple care să illustreze ideile expuse de Horia Liman, el se folosește de exemple de la 1900!

Nu pentru prima oară „Flacăra”, în p'iginile ei de literatură, vedește preocupări pentru cei mici. O pagină din revistă este închinată de Anul Nou copiilor. Două povestiri ale lui Octav Pancu-Iași, precum și versurile lui. Teofil Dumbrăveanu înserate în această pagină au meritul de a povesti întâmplări și zugrăviri, imagini din realitate, la nivelul de receptivitate a celor mai tineri cititori. Sectorul de traduceri este cel mai bogat. Nina Cassian semnează traducerea în general plăcută: „Urechilă I” de H. Heine. Redate în romînește de către Veronica Porumbacu și H. Grămescu, versurile poezilor bulgari Novena Ștefanovna și Camen Zidarov satisfac dorința cititorilor de a cunoaște poezia popoarelor prietene. Binevenită este de asemeni publicarea valoroasei schițe „Pe drumuri”, a scriitorului progresist american Langston Hughes.

Critica literară este absentă cu desăvîrșire din acest număr de început de an al revistei „Flacăra”. N-am vrea ca situația în legătură cu critica literară din primul număr pe 1956 al „Flăcării” să se conforme proverbului: „Ziua bună se cunoaște de dimineață”.

Înlăturarea inconsecvenței redacției revistei în legătură cu exigența și apariția materialelor literare ar îmbunătăți mult situația sectorului literar al acestei reviste în anul 1956.

Gh. A.

G. CĂLINESCU ȘI OMUL NOU

Vedem astăzi pe G. Călinescu într-o ipostază nouă: cutreieră uzinele, merge să vadă pe muncitorul din fabrică cu proprii săi ochi, să audă vuietul motoarelor, să descopere poezia muncii eliberate de opresiune, să se convingă cu simțurile sale, la fața locului, de existența omului nou. Rezultatul l-am văzut în paginile revistei „Contemporanul”, pe un parcurs de numai câteva săptămâni distinsul om de cultură scoțind la iveală reportaje din uzină și o Cronică a optemistului a căror finalitate declarată este să înalțe un imn al muncii și să cuprindă sufletul omului nou. Faptul nu e atât de surprinzător pe cât pare. Ca umanist de bună tradiție, G. Călinescu e totdeauna de părere că în viața omului și-n muncă se ascunde marea poezie. „Ion” al lui Rebreanu, roman de proză aspră a existenței, a apărut moderniştilor ca o carte de seacă transcriere a faptelor, cu neputință de cetit de la o anumită pagină în sus, pe când G. Călinescu caută să ne încredințeze că e o epopee, operă adânc poetică, desfășurându-se ritmic în cinturi de o solemnitate perfectă.

Nu atât poezia muncii descoperă săptămânile acestea G. Călinescu: „Vreau numai să înțeleg o lume de care altădată eram străin și care, de fapt, este poporul”. Vrea să vadă, vrea să audă. „Vreau să aud sirenele fabricilor, izbirea ciocanelor, pîlpierea flăcărilor”. Vrea să vadă cum se preface materia în unelte bune de construit socialismul. Să vadă „lumea muncitoare” în mediul ei, lăsându-se copleșit de impresiile realității. Il călăuzesc vederi sănătoase și simple. Nu se sfiște

de a afișa sentimentele cele mai entuziaste, curiozitatea cea mai proaspătă. Disprețuiește, în ciuda unor prejudecăți ce-l acuză de pedanterie și spirit livresc, răceala intelectualistă, detașarea de lumea din afară a oamenilor simpli. Se regăsește de fapt în sufletul acestora, în felul de a fi al muncitorilor lipsiți de orice pedanterie profesională. E foarte entuziast și frenetic, juvenil entuziast de a descoperi o lume ce i se arată înțuia oară. Ochiul e neobișnuit cu peisajele noi ale uzinei și atunci receptează simultan toate impresiile, nu pierde nimic din vedere, surprinde și caracterizează cu suplețe și precizie. Și aici stilul său de a vedea, de a exprima, se manifestă în voie, cu o mare degajare a formulărilor. E „rapid neologistic” și are „priză asupra inteligenței”, cum observa Ibrăileanu, cetind „Viața lui Mihail Eminescu.” Ede o curiozitate fără margini, se amestecă peste tot, vrea să știe și să pătrundă totul. Cu o formulare a sa, găsită mai de mult, am spune că e „înfipt ca un japonez modern”. Dă o replică intelectualului rigid („prea tacticos”), al cărui spirit e amorțit, îl coboară în adîncul minei, îl ține în zgomotul motoarelor, îl suie pe tractor. Mașinile, flăcările, oțelul, oamenii — totul îi produce „o emoție sublimă”, tot ce observă „il umple de admirație”. Altădată ironizase pe Dinicu Golescu, căci acesta, pe meleaguri noi venise neavizat, fără pregătire, încît „măsura lui estetică era stînjenu”. G. Călinescu, dimpotrivă, studiază mult, se pregătește cetind manuale de specialitate, are ambiția să pă-

trundă secretele producției mai înainte de a trece pragul fabricii. Observă deopotrivă complexitatea mașinilor („Acest compresor nu e o jucărie!”) și simplitatea, lipsa de pretenții a mînuitorilor acestora („demiurgii monstrului”). Apariția cărturarului între mașini e desigur pitorească. Văzînd marile flăcări care țîșnesc din cuptor ca dintr-o fîntîna, nu se poate opri să exclame: „La început a fost focul!”. Mimează simplitatea și sufletul pur al țăranului față de minunile civilizației. Se împiedică din mers „de o roată cît lumea”. In fur vede oameni „isteți și zeloși”. Ii place să-i observe nu numai în mediul de producție, dar pretutindeni, în toate situațiile vieții. Vede un lucrător, într-o lojă la teatru, urmărind acțiunea de pe scenă, și-i place să asculte cu atenție și seriozitate, fără blazare („Muncitorul nu

e plictisit, pentru el arta e o oglindă a vieții”) Pînă acum, G. Călinescu. a observat aspectul de o sărbătorească poezie a muncii. Doi muncitori în întrecere sînt „în duel” — „nu cu floreta, ci cu cleștele și ciocanul”. Oamenii „vor să treacă cu cinste orele solemne ale schimbului de onoare”. G. Călinescu a prevăzut întîmpinările ce i se vor face și le răspunde într-o cronică a optimistului; părerea sa e aceea că sublinierea decorului tehnic nu reprezintă decît cel dintîi pas în cunoașterea lumii de astăzi. Ceea ce e esențial rămîne sufletul omului nou, fără pătrunderea căruia nu e cu putință să fie create operele mărețe ale epocii contemporane.

L. R.

POEZIE ȘI VULGARITATE

E un adevăr cunoscut de toată lumea iubitoare de artă — și, credem noi, și de făuritorii de versuri, că poezia adevărată nu a făcut niciodată casă bună cu vulgaritatea, indiferent sub ce formă s-ar fi manifestat ea.

Cu totul neplăcut este faptul că în publicațiile și ziarele noastre, — care au sarcina să educe masele de cititori — mai apar asemenea manifestări de vulgaritate în gândire și expresie.

Oricît de meșteșugit ar fi spusă, dincolo de rime sau ritm vulgaritatea transpare și izbește în mod neplăcut pe iubitorul de artă. Cu mult mai supărător apare însă o trivialitate spusă în scopul de a ironiza și combate o altă trivialitate, sau de a promova o idee frumoasă, cum e cazul cu poezia „Proces de conștiință” a lui Ștefan Iureș — publicată în „Scînteia tineretului” din 31 decembrie 1955. Semnalăm mai întîi aspectul obscur, ermetic al întregii poezii, modul anevoios, greoi al exprimării, cititorul depunînd eforturi mari pentru a o înțelege. In sprijinul afirmației noastre, cităm primele trei strofe:

Cu balanță, toc și cu cerneală,
Nimeni nu mi-ar cere socoteală:
— Măi, iubești așa cum cere veacul?
Să iubești așa, că te ia dracul!

însă eu, judecător la rîndu-mi,
Mă întreb, și tot eu răspunzîndu-mi,
Din încurcătura-asta toată
Curtea nu prea iese luminată.

Rău muncit de-al îndoielii tartor,
Nu te pot măcar cita ca martor.
Un jurat în fața legii rob e:
Lui îi trebui probe, numai probe.

Despre ce este vorba în poezia citată? Autorul respinge indignai (dar din păcate nu reușește să aducă argumente convingătoare) atitudinea sîngistă, orizontul mărginit al celor ce l-ar acuza că nu iubește „așa cum cere veacul”.

Presupunînd că s-ar afla în fața unui asemenea judecător absurd, poetul se mulțumește să-l dezaprobe, să-i respingă acuzația cu un argument stupefiant:

Dragă, în zadar ne-am bate capul.
Lasă, asta va vedea casapul
Dragostei, făcînd autopsia
Ani de-or trece, după moarte, mia.

Trecînd peste faptul că, în chiar cazul unui asemenea neobișnuit proces s-ar găsi și alte argumente (în afară de „buzele sărutate”, de „ochii”, „fîmplele”, „degetele palpiînde”, sau ^lobul urechii iubitei, finalul

*poeziei, eu sau fără intenția autorului ei, este de o mare banalitate oferind prin sim-
plismoinaginevulgarăaiubiriînsăși; „Asta*

*e băiatul, asta fata, /Seara, de la muncă,
ntorși/Ei bine,/ne iubim-și nu ne e rușine”
V. G.*

DESPRE TONUL DITIRAMBIC

Verbul a cînta, întrebuințat la indicați' vul prezent, persoana treia singular s-a impu' în vocabularul activ al unui număr consi' derabil de cronicari literari revenind în scrisul lor cu o frecvență obsedantă. De aceea poetul cîntă, dramaturgul cîntă, prozatorul cîntă și-n fine de ce n-ar cînta și criticul literar dacă toți care scriu cîntă. Se pare însă că nu toți cîntăreții cronicari literari își iau tonul convenit după undiapazon normal. Din pricina asta, melodia lor urcă prea sus, sus de tot, la o altitudine unde glasul își pierde nuanțele într-un zgomot uniform și obositor ducînd la istovirea vervei criticului și la crearea unei incertitudini în sufletul cititorului asupra valabilității afirmațiilor „critice”. Neajunsul fundamental al acestei atitudini în critica literară constă în nivelarea și uniformizarea personalităților artistice creatoare, dînd o imagine diformată a istoriei și vieții literare. În același timp, lipsa de cumpătare în emiteria judecăților de valoare asupra diverselor opere literare are efecte nefaste, ajungîndu-se la recenzii alcătuite numai din superlative absolute, la șabloane imprimate, completate numai cu alte titluri și alte nume și care pot fi semnate ab ba be eb și așa mai departe pînă la sfîrșitul alfabetului și invers, fără a iena personalitatea cuiva. Astfel de „personalități” critice din pricina aceluiași ton ditirambic nu pot fi diferențiate nici pe baza actelor de identitate.

Dar nu despre tonul ditirambic din atari platitudini ne vom ocupa aci, ci despre o anumită lipsă de cumpătare în unele cronici literare bune sau foarte bune care analizează de asemenea cărți bune sau chiar foarte bune. E vorba așa dar de folosirea înțeleaptă a gradelor de comparație sau în orice caz a celor două feluri de superlativ: relativ și absolut.

Folosirea chibzuită, cel puțin a acestor forme gramaticale, care în cazul de față trebuie să fie expresii ale gândirii logice

și a unei temeinice culturi și informații literare, ar feri pe unii recenzenți să vadă în orice lucrare mai originală un gen nou în literatură, iar în autorul ei, pe „cel dintîi”, pe „primul” care...

Desigur, comentatorul operei literare are datoria să sublinieze nota nouă, specifică, adusă de o operă sau de un scriitor în dezvoltarea culturii noastre, dar aceasta nu obligă criticul să considere că scriitorul în discuție este pînă și inventatorul alfabetului, descoperitorul tiparului și fabricatorul hîrtiei.

*În „lașul literar” nr. 12/1955 nîn-
tîmpînă o premiere categorică, în afara ori-
cărui drept de apel, a piesei „Citadela
sfărîmată” de Horia Lovinescu. Cititorului
îi răsună în auz osanale din cauză că ju-
decata de valoare nu se face după criteriile
fundamentale științifice de apreciere a unei
opere literare ci după criterii derivate —
pe baza unor calități care țin în cea mai
mare măsură numai de tehnica scriitorului.
De aceea nu-i e greu autorului cronicii să
afirme că: „Prin arta construcției eroilor,
prin sobrietatea liniei și ritmul stringent,
drama „Citadela sfărîmată” reprezintă rea-
lizarea cea mai solidă a dramaturgiei
noastre actuale”.*

Există o intenție foarte lăudabilă la mulți cronicari literari, și aume aceea de-a discuta o anumită operă sau o anumită personalitate artistică prin comparație cu un scriitor clasic.

*Procedeul acesta, cînd e folosit fără cumpătare, prezintă două riscuri deopotrivă de grave și unul și altul ducînd la aprecierea falsă a scriitorului studiat. Se în-
tîmplă ca prezența unui clasic luat ca termen de comparație cu un scriitor obișnuit, din pricina unei înguste înțelegeri a rostului comparării în critica literară, să ducă fie la diminuarea scriitorului actual, fie la laude nemăsurate, care în fond nu fac*

nici un serviciu nici scriitorului, nici cititorului.

Ca să nu lungim exemplele, aflate la ndemâna oricui — iată, de pildă, cume apreciat, un tânăr scriitor, evident de un talent deosebit dar care, credem noi, nu compensează chiar și numai pe alocuri de la prima carte pe cele mai strălucitoare figuri ale culturii universale.

„Titus Popovici are pe alocuri virulența lui Scedrin, ironia lui Voltaire, pasiunea pentru amănunt a lui Balzac, preferința pentru sondaje caracterologice a lui La Bruyere și priceperea de a surprinde tipurile prin felul de a vorbi, cum se în-

tîmpla mereu la Caragiale”. *Și ca nu cumva să nu fie înțeleasă exact certitudinea criticului, autorul articolului din „Tânărul scriitor” nr. 10/1955, atrage atenția că „nu e vorba, firește, de influențe care să înfeudeze personalitatea artistică a lui Titus Popovici, ci de asimilarea unui meșteșug scriitoricesc, vrednic de a fi invidiat de unii scriitori contemporani nouă”. Chiar despre un talent foarte viguros care va intra în „fondul de aur al noii noastre literaturi” cum prevestește criticul — și trebuie să mărturisim că sperăm și noi — se poate scrie cumpătat și aceasta va fi în primul rînd în folosul scriitorului.*

I. D.

CONFUZII ȘI GREȘELI ÎN TRATAREA UNEI PROBLEME IMPORTANTE

În articolul „Principiul spiritului de partid, criteriu fundamental de apreciere în critica literară”, din „lașul literar” nr. 12/1955, C. Demetriad își propune „analiza teoretică și înțelegerea mai clară a acestor teze de estetică marxist-leninistă”. De fapt, criticul dă dovadă de modestie, articolul său ținînd pe alocuri, la „îmboșgățirea” esteticii marxist-leniniste. Cititorii — bunăoară — în aprecierea moștenirii critice a lui Plehanov, împărtășeau punctul de vedere al lui A. A. Jdanov, care spunea; „Plehanov a depus o muncă uriașă pentru a demasca părerile idealiste și antiștiințifice în materie de literatură și artă și pentru a apăra tezele fundamentale ale marilor noștri democrați-revoluționari ruși, care ne-au învățat să vedem în literatură un mijloc puternic de luptă în slujba poporului”, în articolul lui Demetriad ei află că: „Prin excluderea oricăror alte valori omenești (adevărul, iinele, etc), din sfera artei, Plehanov îi răpea, însă, acesteia orice rol în transformarea vieții, îi nesocotea tocmai funcția gnoseologică și educativă”. Această părere o mai înfîlmăm în decursul articolului, într-un loc, amintindu-se numele lui Plehanov, criticul deschide următoarea paranteză: „Plehanov, care limita obiectul artei la inimos, și o lipsea de rolul social-educativ”.

Este drept, n-ai decît să citești lucrări cunoscute ca „Sacerdoșii reacționari ai artei și domnul A. V. Sterne”, sau „Arta și viața socială” — ceea ce este cu totul altceva decît să-ți formezi „după ureche” o apreciere pe baza unui citat critic referitor la o greșală a lui Plehanov — pentru a constata cît de adînc impregnate sînt paginile critice și estetice ale lui Plehanov de conștiința rolului social, de clasă, al artei, — Plehanov rămînînd, în ciuda unor inconsecvențe și rătăcirii, o figură eminentă a esteticii și criticii literare marxiste. Dar ce-are-aface. „Si non e vero...”

În articolul lui Demetriad se amintește de mai multe ori învățătura marxist-leninistă despre conținut și formă. Undeva se dă chiar o notă criticii noastre contemporane, care, în sfîrșit, „acum a atins o treaptă nouă în cercetarea operei literare, cînd unitatea dialectică dintre conținut și formă, în care rolul hotărîtor revine conținutului, este mai adînc înțeleasă și mai bine aplicată”. Și pentru a nu exista nici o îndoială asupra acestui fapt, C. Demetriad emite următoarea aserțiune: „Criteriul spiritului leninist de partid, (noi am spune: criteriul leninist al spiritului de partid, n.n.) nu cere pur și simplu unitatea ideii și imaginii, a conținutului cu forma, ci afirmă rolul determinant al conținutului de idei, al

concepției despre lume' a scriitorului". *Ce reiese din această formulare? Că, de fapt, conținutul operei îl constituie numai ideea, concepția despre lume a scriitorului. Ceea ce este demn de lăudat e că, exprimându-și propriul său punct de vedere asupra a ceea ce înseamnă conținut în opera literară, C. Demetriad nu se sfiște să citeze cu deplină obiectivitate și părerea esteticianului sovietic Burov, care se ridică tocmai împotriva unor atari concepții subiectiviste. Iată citatul dat de C. Demetriad: conținutul este „Viața umană cu mediul ei firesc (social și natural), privită în sinteza laturilor ei și interpretată de artist în lumina, unor anumite idealuri sociale". (Deci nu numai ideea sau concepția scriitorului). Nemulțumindu-se cu „contribuții", numai în problema conținutului, criticul ieșean dă și definiția formei operei de artă. „Alții — spune d-sa, — plecând de la ideea că forma este în întregime determinată de conținut, (și nu-i așa?, n. n.) deci ignorând ceilalți factori ai formei (talent, imaginație, muncă asupra manuscrisului, etc.), au ajuns..." Talentul, imaginația, munca asupra manuscrisului, factori ai formei, la aceasta nu mai avem nimic de spus!*

Pentru elucidarea tezelor în discuție, C. Demetriad reproduce pe larg păreri ale lui V. I. Lenin, Mao-Tze dun, precum și a celor mai importanți esteticieni sovietici. Calitatea de preț a criticului constă, însă, în aceea că nu se lasă prea mult influențat de părerile pe care le citează. Cititorii află astfel că ar exista o deosebire între estetica idealistă (care vede frumosul în „ideile conținutului") și estetica formalistă (care vede frumosul în „elementele și relațiile dintre elementele formei") — categorisire

aparținând' vechii estetici și care nu duc decât la disimularea caracterului idealist al esteticii formaliste, la sugerarea ideii anti-marxiste că alături de estetica idealistă și materialistă există o a treia estetică, cea formalistă, etc. (Colportarea în paginile „lașului literar" a unor asemenea locuri comune ale vechii istorii burgheze a esteticii se face. chiar într-un articol despre principiul spiritului de partid în critica literară. (Este greu să ne imaginăm 6 confuzie mai cumplită!). După toate aceste surprize, cititorii nu mai aii emoții când văd cum teze leniniste privind sectoare de muncă specifice sînt aplicate în mod mecanic, vulgarizator, pe tărîmul artei. Iată o mostră: „partinitatea, deși are o sferă mai largă de aplicație, — întreg domeniul de ideologie — este totuși (!n,n.), de esență politică, este legată și corespunde, — pe orice plan ideologic — luptei politice dintre clase, putîndu-se vorbi de „partide în filozofie"(V. I. Lenin), în artă și în știință". Nu'este oare dăunător să se vorbească despre „partide" în artă?

S-ar mai putea da și alte exemple de formulări hilare în privința criteriilor de apreciere în critica literară, a raportului dintre etic și estetic etc., etc., dar socotim suficiente citatele prezentate pînă acum.

Într-adevăr, nu poți să nu fi de acord c ceea ce spune autorul articolului în final: 'progresul criticii și totodată al literaturii este imposibil fără „aplicarea consecventă a criteriului partinității și lupta susținută împotriva denaturărilor de orice fel ale acestuia" și că : „De obicei, multe din aceste denaturări ale criteriului partinic de apreciere se camuflează sub cele mai patetice declarații de partinitate."